

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

JUSTINA ŠINKŪNAITĖ

IV kurso studentė

**PILIE TINĖS MORALĖS SAMPRATA LIETUVOJE: VYRESNIOSIOS KARTOS
NUOSTATŲ ANALIZĖ**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė: prof. dr. Ainė Ramonaitė

Vilnius, 2019

Bakalauro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Bakalauro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Pilietinės moralės samprata Lietuvoje: vyresniosios kartos nuostatų analizė“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Šinkūnaitė J. Pilietinės moralės samprata Lietuvoje: vyresniosios kartos nuostatų analizė:

Politikos mokslų specialybės, bakalauro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A. Ramonaitė – 2019. – 40 p.

Reikšminiai žodžiai: pilietinė moralė, viešųjų gėrybių moralė, sovietinis palikimas, sovietinis mentalitetas, dviguba moralė, nusikalstamų veiklų (ne)pateisinimas.

Šiame darbe nagrinėjamos Lietuvos vyresniosios kartos nuostatos nusikalstamų veiklų, kenkiančių valstybės gerovei, atžvilgiu. Manoma, kad tai, kaip vyresni piliečiai dabar vertina tokias veiklas, gali būti paveikta sovietinio auklėjimo.

Pateikiama pokalbių su informantais analizė, kokios yra jų nuomonės apie piliečius, kenkiančius valstybės gerovei. Taip pat, kaip jie supranta pilietinę moralę. Aptariama, kokią skirtį pilietinės moralės srityje informantai pastebi lyginant sovietmetį su laikotarpiu po nepriklausomybės atgavimo. Taip pat pateikiamos galimos priežastys, kodėl vyresnės kartos žmonės yra labiau nei kiti linkę smerkti nusikalstančius žmones.

Turinys

ĮVADAS.....	6
1. TEORIJA	9
1.1. Sąvokų apibrėžimas	9
1.2. Gyvenimas sovietinio režimo sąlygomis ir jo pasekmės žmonių moralei	10
1.2.1. Homo sovieticus dviprasmiškumas	10
1.2.2. Bendruomeniškumo diegimas sovietinio režimo metais	12
1.2.3. Sovietmečiu piliečių vykdytos nelegalios veiklos	14
2. METODOLOGIJA	17
3. TYRIMO ANALIZĖ	18
3.1. Nusikalstamų veiklų, kenkiančių valstybės gerovei, darymo vertinimas	18
3.1.1. Skurdžiai gyvenančių žmonių pateisinimas	19
3.1.2. Be saiko išteklius besisavinančių smerkimas.....	21
3.2. Pilietinės moralės kaita po nepriklausomybės atgavimo	24
3.2.1. Sovietmečiu diegta dviguba moralė	24
3.2.2. Sovietinė realybė ir augantis sąmoningumas nepriklausomoje Lietuvoje	25
3.3. Amžiaus veiksnys	28
3.4. Pilietinės moralės suvokimas	31
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	34
LITERATŪROS SĄRAŠAS	37
SUMMARY	40
PRIEDAI.....	41
Priedas nr. 1	41
Klausimynas.....	41
Priedas nr. 2	42
Interviu su informantais	42

IVADAS

Vis dažniau kalbama apie tai, jog šiuolaikiniai piliečiai yra susikonscentravę į save ir savo asmeninius reikalus, o bendroji gerovė, atitinkamai, užima vis žemesnę vietą kiekvieno prioritetų skalėje.¹ Rūpinimasis tik savo asmenine nauda yra vedamas savanaudiškumo, egoizmo. Tai savybės, kurios labiausiai kenkia pilietinei moralei (ang. civic morality). Visuomeninės moralės klausimas neabejotinai svarbus ir vertas tyrinėjimo, kadangi yra tiesiogiai susijęs su valdžios efektyvumu. Jei piliečiai pasižymi aukšta pilietine morale, jie yra linkę paklusti įstatymams ir prisidėti prie visuomeninio gėrio. Tokiu atveju valdžiai nėra reikalo kontroliuoti ir prižiūrėti piliečių, kad šie laikytųsi numatytų taisyklių.² Nors kiekviena valstybė siekia būti efektyvi, pilietinės moralės klausimas literatūroje nėra itin plačiai nagrinėtas. Pirmiausia vertėtų paminėti, jog viešųjų gėrybių moralės klausimai gali būti įvardinti kaip pilietiškumas, kadangi tokie poelgiai kaip mokesčių slėpimas arba korupcinių veiklų propagavimas yra nepilietiški. Visgi pats pilietiškumas gali būti suvokiamas dvejopai. Viena vertus, pilietiškumas gali reikšti aktyviu piliečių dalyvavimu valstybės valdymo procesuose, pavyzdžiui balsavimu rinkimuose, dalyvavimas organizacijų veikloje ir t.t. Kita vertus, pilietiškumas gali būti susijęs su (ne)abejingu piliečio elgesiu, kai valstybei ir bendrai gerovei daroma žala. Pastaroji pilietiškumo forma ir yra svarbi šiam darbui, tačiau ji žymiai mažiau nagrinėta tiek Lietuvos, tiek pasaulio mastu.

Galima rasti nemažai darbų, kreipiančių dėmesį į specifines veiklas, pavyzdžiui, korupciją (R. Karklins³, I. Krastev⁴, S. Kotkinas ir A. Sajo⁵ ir kt.) ar mokesčių vengimą. Tačiau darbų, kuriuose būtų bendrai tyrinėjama viešųjų gėrybių moralė įtraukiant daugiau nelegalių veiklų, yra itin nedaug. Lietuvos mastu galima išskirti tokius autorius kaip R. Žiliukaitė⁶, A. Savick⁷, S. Juknevičius⁸. Kaip bebūtų, tik keliuose darbuose galima rasti nelegalių veiklų platesnį tyrinėjimą, pavyzdžiui, R. Žiliukaitės, A. Savickos ir A. Poviliūno darbe „Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt

¹Alan France, „Why should we care?: young people, citizenship and questions of social responsibility“, *Journal of youth studies*, 2012, 1, p. 97-111.

²Ola Listhaug, ir Kristen Ringdal, „Civic Morality in Stable, New, and Half-hearted Democracies“, Kn. Wil Arts ir Loek Halman (sud.), *European Values at the Turn of the Millennium*, Leiden: Brill, 2004, p. 341.

³Rasma Karklins, *The system made me do it. Corruption in post-Communist societies*. New York: M.E.Sharpe, 2005.

⁴Ivan Krastev, *Shifting obsessions: three essays on the politics of anticorruption*. Budapest: CEU press, 2004.

⁵Stephen Kotkin, ir Andras Sajo (sud.). *Political corruption in transition. A skeptic's handbook*. Budapest: CEU press, 2002.

⁶Rūta Žiliukaitė, „Socialinės ir politinės vertybės.“ Kn. R. Žiliukaitė et al. (sud.), *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

⁷Aida Savick, *Lithuanian identity and values*, Washington [D.C.] : The Council for Research in Values and Philosophy, 2007.

⁸Stanislovas Juknevičius, *Tarp inercijos ir tradiciškumo: lietuvių religingumo bruožai*, 2012 <https://www.ateitis.net/lt/temos/168/> [Žiūrėta 2019 03 01]

nepriklausomybės metų“⁹. Vieni svarbiausių darbų, kuriuose nagrinėjama viešoji moralė yra Pasaulio vertybių tyrimas ir Europos vertybių tyrimas. Šiais tyrimais remiasi beveik visi autoriai, nagrinėję pilietinės moralės temą.

Neretai nagrinėjant pilietinę moralę iškeliami tarpasmeninio pasitikėjimo svarba kreipiant pagrindinį dėmesį į Roberto D. Putnamo darbus. Pasak šio tyrinėtojo, piliečių pasitikėjimas vieni kitais yra susijęs su viešąją morale. Remiantis jo garsiaisiais pietų ir šiaurės Italijos bei Jungtinių Amerikos Valstijų tyrimais matyti, jog žmonės, pasitikintys vieni kitais, yra labiau bendruomeniški, todėl labiau vertinantys viešąją gerovę.¹⁰ Visgi, yra autorių, kurie teigia, jog piliečių pasitikėjimas vieni kitais nedaro jokios įtakos bendrojo gėrio moralei, nes tiek aukšto pasitikėjimo vieni kitais visuomenėse, tiek žemo pasitikėjimo, sukčiautojai ir žmonės, linkę „apeiti sistemą“, yra griežtai smerkiami, tik dėl skirtingų priežasčių.¹¹

Kitas aspektas, neretai paliečiamas viešosios moralės tyrinėtojų, yra modernizacija, kuri, teigiama, skatina individualizmą, bendruomeniškumo nuosmukį. Dėl šių priežasčių modernizacija yra susijusi su pilietinės moralės nuosmukiu.¹² Visgi, yra ir prieštaraujančių autorių, kurie teigia, jog modernizacija moralinę sritį veikia kitaip.¹³ Net jeigu modernizacija įgalina moralinį liberalizmą, viešųjų gėrybių moralės principų pažeidimas negali būti pateisintas, nes individai suvokia, kad žala daroma ir jiems asmeniškai.

Kitas svarbus aspektas kalbant apie viešąją moralę ir darytus tyrimus, tai atsižvelgimas į tam tikrus, kiekvienai valstybei išskirtinai būdingus kultūrinius, istorinius bruožus. Kalbant apie Lietuvą, tai būtų ilgi sovietų okupacijos metai. Ši tema nagrinėjant Lietuvos politinius aspektus yra ypač svarbi, kadangi bendrai sutinkama, jog sovietinis laikotarpis turėjo įtakos Lietuvos tolimesniam gyvavimui ir vis dar turi įtakos tam, kaip klostosi valstybės likimas. Tai atsiliepia dabartinei raidai, ekonomikai bei žmonių mentalitetui. Su tuo, jog posovietinių šalių viešajai moralei įtaką padarė sovietinis laikotarpis, sutinka ir šio reiškinio tyrinėtojai. Besiremiami jau minėtu Europos vertybių tyrimu, L. Halmanas bei I. Sieben, kurie bene daugiausiai tyrinėja sovietmečio įtaką viešajai moralei, pastebi,

⁹Rūta Žiliukaitė et al., *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, 2016, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.

¹⁰Robert D. Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster, 2000.

¹¹Loek Halman ir Inge Sieben, „Public good morality in Europe: an impact of communist rule?“, Kn. Wil Arts ir Loek Halman, *Value contrasts and consensus in present – day Europe: Painting Europe's moral landscapes*, Brill, 2013, p. 277-309.

¹²Listhaug ir Ringdal, p. 341.

¹³Hermann Dülmer, „Modernization, Culture and Morality in Europe: Universalism, Contextualism or Relativism?“, Kn. Wil Arts ir Loek Halman (sud.) *Value Contrasts and Consensus in Present-day Europe: Painting Europe's Moral Landscapes*. Leiden: Brill: 251–276, 2013

kad nors Europos šalių viešųjų gėrybių moralės nuostatos yra ganėtinai panašios, didesnis atlaidumas pilietinės moralės principų pažeidimams yra pastebimas būtent šalyse, kurios buvo Sovietų sąjungos sudėtyje.¹⁴ Apie sovietinio laikotarpio padarytą įtaką taip pat kalba ir tokie autoriai kaip E. M. Trüdinger ir A. Hildebrandtas¹⁵, tačiau jie labiau koncentruojasi į konkrečią, vieną iš pilietinės moralės sričių, mokesčių mokėjimo moralę.

Sovietinę realybę bei jos įtaką dabartiniams Lietuvos piliečiams nemažai tyrinėjo A. Ramonaitė¹⁶, J. Kavaliauskaitė¹⁷, V. Klumbys¹⁸, N. Putinaitė¹⁹ ir daug kitų. Nors sovietmetis ir jo palikimas Lietuvos visuomenei šių autorių išnagrinėtas ganėtinai plačiai, tyrimų apie sovietinio mentaliteto palikimą lietuvių pilietinės moralės vertybėms atrasti nepavyko.

Kalbant apie Lietuvos atvejį, reikia pabrėžti, kad pagal atliktų tyrimų, konkrečiau pagal 2008 metų tyrimo duomenis, Lietuva yra trečioje vietoje pagal atlaidumą įvairioms nusikalstomoms veikloms, kai kenkiama bendrajam valstybės gėriui. Lietuvą lenkia tik Rusijos ir Baltarusijos gyventojai.²⁰ Tai reiškia, kad Lietuvos gyventojai patenka į trejetuką tų, kuriems labiausiai nerūpi kenkimas bendrajai gerovei. Jie, lyginant su kitomis valstybėmis, yra labiau linkę pateisinti korupciją, mokesčių slėpimą, važinėjimą viešuoju autobusu be bilietelio bei pretendavimą į pašalpą, kai tam neturima teisės. Nepaisant to, jog užimama vieta kitų valstybių kontekste turėtų kelti susirūpinimą, keista, jog šis klausimas didesnio akademinio susidomėjimo nesukėlė. Visgi, mąstant apie šį reiškinį peršasi išvada, jog tai galėtų būti susiję su gyvenant sovietmečiu atsiradusiu piliečių nenoru paklusti jiems primestoms svetimos valdžios taisyklėms ir išsivysčiusiu įpročiu „apeiti sistemą“. Omenyje turimas piliečių nepasitenkinimas gyvenant pagal komunistinio režimo taisykles ir nenoras prisidėti prie bendro valstybės gėrio, kai valstybė nėra laisva, o kontroliuojama svetimos valdžios. Visgi, ši automatiškai besiperšanti išvada nėra patvirtinta empiriniais duomenimis. Atvirkščiai, tyrimai rodo, jog žmonės, didžiausią savo gyvenimo dalį pragyvenę sovietmečiu, pasižymi didžiausia pilietine morale. O tie, kurie sovietinio režimo sąlygomis gyveno vos 1-17 metų, yra patys atlaidžiausi šiuo

¹⁴ Halman ir Sieben, p. 251–276

¹⁵ Eva Maria Trüdinger ir Achim Hildebrandt, „Causes and contexts of tax morale: rational considerations, community orientations, and communist rule“ *International Political Science Review*, nr. 15, 2012, p. 191 – 209.

¹⁶ Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007; *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys-aidai, 2015.

¹⁷ Jūratė Kavaliauskaitė, „Autentiškumo eksperimentai: ką reiškė prapulti Vilniaus senamiesčio „Bermudų trikampyje“?“, Kn. Ainė Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius: Naujasis židinys – Aidai, 2015, p. 62-104.

¹⁸ Ainė Ramonaitė (sud.), *Kažkas tokio labai tikro. Nepaklusniosios sovietmečio visuomenės istorijos. Sakytinės istorijos šaltinių rinkinys*, Vilnius: Aukso žuvis, 2015.

¹⁹ Nerija Putinaitė, *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007.

²⁰ Žiliukaitė et al., p.192

klausimu.²¹ Šitoks išankstinių prielaidų ir surinktų duomenų neatitikimas yra stebinantis ir skatinantis tyrinėti šį paradoksą.

Taigi, pagrindinis šio darbo klausimas yra: kaip ir kodėl vyresnės kartos lietuviai, didžiąją dalį savo gyvenimo pragyvenę sovietinio režimo sąlygomis, vertina nusikalstamų veiklų, kenkiančių valstybės gerovei, darymą. Šiuo darbu siekiama suprasti, kokią kaitą viešųjų gėrybių moralės klausimais jie pastebi lygindami gyvenimą sovietų režimo metais ir atgavus nepriklausomybę. Taip pat, išgirsti apie tai, kaip piliečiai priėmė sovietinės moralės ugdymą, koks jis buvo. Galiausiai, tikimasi, kad pusiau struktūruotų interviu vykdymo metu, iš respondentų pasisakymų pavyks apčiuopti tam tikras galimas minėto paradokso priežastis.

1. TEORIJA

1.1. Sąvokų apibrėžimas

Viešosios gėrybės yra ypatingos tuo, kad kiekvienas pilietis jas gauna ir neįmanoma nei vieno koku nors būdu atskirti nuo viešųjų gėrybių naudojimosi. Vienas dažniausiai pateikiamų pavyzdžių yra krašto gynybinės pajėgos, saugojančios šalį ir jos gyventojus užpuolimo atveju. Tokiu atveju ginama visas šalis, o tai reiškia, kad ir visi jos piliečiai. Jeigu viešųjų gėrybių finansavimas būtų pasirinktinis dalykas, t.y., jei prisidėti mokant už paslaugas galėtų tik norintieji, teigiamais rezultatais galiausiai naudotųsi visi, nepaisant to ar mokėjo, ar ne. Taigi, kyla nemokančiojo problema (ang. free rider problem), kai labai paprastai naudojamosi paslaugomis, už kurias mokėjo kiti. Vienas iš šios problemos sprendimų yra privalomųjų mokesčių įvedimas, taikomas kiekvienam piliečiui arba griežta kontrolė ir baudų taikymas pagavus sukčiaujantįjį, nors pastaroji priemonė, visgi, nepadeda visiškai išvengti nemokančiųjų. Tai reiškia, kad kai kurie piliečiai net ir verčiami prisidėti randa būdų kaip sistemą apeiti, o tai parodo itin žemą viešųjų gėrybių moralės lygį. Kalbant apie viešąją moralę labai svarbu suprasti šią viešųjų gėrybių specifiką, kadangi tai iš dalies gali padėti suvokti, kodėl vieni piliečiai yra linkę pateisinti nusikalstamas veiklas, kurios kenkia viešajai gerovei. Kai kurie piliečiai elgiasi savanaudiškai, iškelia savo asmeninius interesus aukščiau bendrojo gėrio ir, pavyzdžiui, slepia mokesčius, nors bendrai naudojasi nauda, kurią gauna visi mokesčių mokėtojai, tokia kaip nemokamomis medicininėmis paslaugomis viešojoje ligoninėje. Žmonės, sąžiningai besielgiantys tokiose situacijose, yra traktuojami kaip turintys aukštą viešąją moralę, kai tuo tarpu linkę sukčiauti – žemą. Visgi, labai svarbu atskirti sąvokas, susijusias su viešąja morale. Viešoji moralė, kuri bus analizuojama šiame darbe, užsienio literatūroje vadinama

²¹ Halman ir Sieben, p. 302.

public good morality, kas tiesiogiai verstųsi kaip viešųjų gėrybių moralė. Tuo tarpu *public morality*, kuri tiesiogiai verčiasi kaip viešojo moralė, užsienio literatūroje suprantama daugiau kaip tinkamas elgesys, dalykų, nepriimtinių kitiems, vengimas. Nors viešojo moralė gali būti reguliuojama įstatymų, t. y. kad tam tikras elgesys gali būti įstatymiškai reglamentuotas kaip neteisėtas, tačiau yra ir tokių atvejų, kai poelgiai legaliai leidžiami, tačiau smerkiami visuomenės, pavyzdžiui, pornografija.²² Kaip matoma iš šio pavyzdžio, kai kurie poelgiai neatitinka viešosios moralės standartų, nors ir nėra draudžiami įstatymų.

Taigi, egzistuoja akivaizdi skirtis tarp *public good morality* ir *public morality*. Iš esmės viešojo moralė yra platesnė sąvoka ir gali įtraukti tokias veiklas kaip mokesčių slėpimas, kyšio davimas, tačiau viešųjų gėrybių moralė neapima daugiau nieko, kaip tik tinkamą elgesį viešųjų gėrybių klausimais. Viešųjų gėrybių moralei kone lygiaverte sąvoka būtų galima laikyti pilietinės moralės (ang. *civic morality*) sąvoką, kurią galima aiškinti kaip sąžiningą elgesį vardan visuomenės gėrio. Tai yra etinis įprotis, sudarantis daugelio pilietinės dorybės (ang. *civic virtue*) teorijų pagrindą, ir susijęs su pasitikėjimu vieni kitais.²³ Tai skatina piliečius maksimaliai padidinti viešą, o ne privačią naudą, todėl atgraso juos nuo dalyvavimo korupcijoje ir „zuikiavimo“. Tai reiškia, kad priimami įsipareigojimai visuomenei, ir įsipareigojimai galioja visiems visuomenės nariams. Toks pilietinės atsakomybės jausmas ir pagarba bendruomenės normoms bei taisyklėms padidina norą jų laikytis, net jei tikėtina, kad bausmės grėsmė yra minimali.²⁴ Taigi, šiame darbe bus kalbama išskirtinai apie moralę, susijusią su (ne)pateisinimu veiklų, kenkiančių viešajam gėriui, tad bus naudojamos sąvokos „pilietinė moralė“ bei „viešųjų gėrybių moralė“ kaip vienodos, tą patį reiškiančios lygiavertės sąvokos.

1.2. Gyvenimas sovietinio režimo sąlygomis ir jo pasekmės žmonių moralei

1.2.1. Homo sovieticus dviprasmiškumas

Pasak Trüdinger ir Hildebrandto teorijos, gyvenimo sovietinėje valstybėje, kur griežtai primestos taisyklės ir individas neturi jokio pasirinkimo, pasekmės viešajai moralei gali būti dvejopos. Pirmasis scenarijus nurodo, jog gali būti padaryta teigiama įtaka moralei sričiai. Tai reiškia, kad nors ir nepateisinamomis priemonėmis, t.y. priverstiniu vienos tiesos diegimu, alternatyvų savarankiškam mąstymui nepalikimu bei griežtų bausmių taikymu kitaip mąstantiems ir

²² Robert P. George, „The concept of public morality“, *The American Journal of Jurisprudence*, nr. 1, 2000, p. 17–31.

²³ Natalia Letki, „Investigating the roots of civic morality: trust, social capital and institutional performance“, *Political behaviour*, nr. 28, 2006, 305-325.

²⁴ Ten pat.

besielgiantiems, sovietinė valdžia piliečiams išugdė pilietinę moralę. Sovietinis pilietis, per nuolatinį tinkamo elgesio diegimą bei sukeltą baimę, kad pasielgęs netinkamai susilauks itin griežtų bausmių, galiausiai priprato elgtis pagal taisykles ir visapusiškai paklusti įstatymams. Piliečiai buvo išmokyti valstybės interesus iškelti pirmiau savųjų. Visgi, yra ir kitas galimas scenarijus, kuris suponuoja, jog sovietmečiu gyvenę žmonės yra linkę nepaklusti įstatymams, nes gyvenant pagal svetimos valdžios primestą režimą atsirado priešiškus bei noras „eiti prieš sistemą“. Nesijausdami laisvai gyvenantys savo šalyje, piliečiai nematė poreikio prisidėti prie valstybės gerovės ir paklusti įstatymams.²⁵ Tokiu atveju, akivaizdu, kad sovietinis režimas turėjo neigiamą poveikį viešųjų gėrybių moralei, kadangi besikartojantis elgesys patampa įpročiu ir net pasikeitus sistemai nėra paprasta įprotį pakeisti. Nors galėtų atrodyti, kad Lietuvoje veikia būtent pastarasis scenarijus, kadangi pokomunistinės valstybės pasižymi žemesne pilietine morale²⁶, tyrimai rodo, kad taip nėra. Kaip jau minėta įvade, būtent vyriausi žmonės, didžiausią savo gyvenimo dalį pragyvenę sovietmečiu, yra paklusniausi valstybės įstatymams ir mažiausiai linkę koku nors būdu išvengti savo indėlio į viešąjį gerį.²⁷ Visgi, tai nereiškia, jog pasitvirtina pirmasis variantas, t. y., kad sovietinė valdžia išugdė morališkus piliečius skiepydama jiems baimę.

Tokią prieštara, kur įmanomi atrodo abu variantai, t. y., kad sovietinis žmogus galiausiai buvo išauklėtas visiškai paklusti ir kad atsitiko priešingai, nes buvo eita prieš sistemą, patvirtina ir skirtingi homo sovieticus apibrėžimai. Įprastai homo sovieticus žmogus yra prisitaikęs prie komunistinio režimo, gyvenantis tarybinės kultūros terpėje. Homo sovieticus sąvoka pati iš savęs turi neigiamą potekstę. Įdomu tai, jog vienur galima rasti sovietinio žmogaus apibrėžimų, kurie išryškina nepaklusnumo aspektą: „Homo sovieticus gali būti suvokiamas ne tik kaip specifinė savimonės forma, bet ir kultūrinių elgesio formų ir socialinių praktikų visuma, kuriai būdingas antiinstitucinis mąstymas („nugalėk sistemą, apeik įstatymus“), nepagarba įstatymams, žema darbo etika“.²⁸ Tačiau kiti mąstytojai homo sovieticus apibūdina kaip neįtikėtinai paklusnų žmogų, dar kitaip vadinamą sistemos sraigteliu. Teigiama, kad homo sovieticus bijo valdžios, todėl yra pasiryžęs paklusti visiems nurodymams.²⁹ Ši prieštara gali gluminti, kadangi akivaizdu, jog paklusti valdžiai reiškia laikytis sovietinės ideologijos, o jos laikymasis nesuderinamas su pastangomis „apeiti sistemą“. Norint plėtoti šią temą reikia įdėmiau pažvelgti į tai, kokia gi buvo toji sovietinė

²⁵Trüdinger ir Hildebrandt, p. 191 – 209

²⁶Listhaug ir Ringdal, p. 341.

²⁷Halman ir Sieben, p. 303.

²⁸Michał P. Garapich, „Homo Sovieticus Revisited – Anti-Institutionalism, Alcohol and Resistance Among Polish Homeless Men in London“, *International Migration*, 52 (1), 2013, p. 100 – 117.

²⁹Laima Venclauskienė, „Homo sovieticus: pilko ir pliko žmogaus portreto bruožai laisvėjančios Lietuvos spaudoje“, *Darbai ir dienos*. 65, 2016, p. 149.

ideologija, kuri buvo diegiama visiems piliečiams ir kurios buvo privaloma laikytis kiekvienam pavyzdingam sovietiniam žmogui. Taip pat, kaip sovietų valdžia reguliavo moralės sritį, kokiais būdais ir kuria linkme stengėsi kontroliuoti ir lenkti žmonių pilietinę moralę.

1.2.2. Bendruomeniškumo diegimas sovietinio režimo metais

Vienas pagrindinių įrankių ideologijos diegimui buvo mokyklos, kadangi ypač svarbu atrodė tinkamai išugdyti naująją kartą, kad šioji turėtų atitinkamas vertybes, pasaulėžiūrą ir elgseną. Kaip teigia U. Bronfenbrenneris, komunistų valdžiai žymiai svarbiau buvo jauniems žmonėms įdiegti „socialistinę moralę“ nei suteikti išsilavinimą.³⁰ Reikėjo išugdyti atsidavusį, nusistovėjusiomis komunistinėmis pažiūromis ir lojalų pilietį, dirbantį tarybinės valstybės naudai.³¹ Naudodamiesi dar nesusiformavusiu jaunų žmonių kritiniu mąstymu, sovietiniai ideologai naudojos jų emocionalumu ir siekė slopinti asmenybę, individualizmą, iškeldami vienodas vertybes, kurios tarnavo komunistinės visuomenės sukūrimui.³² Visi piliečiai, turėdami tas pačias vertybes, kurios sutapo su valdžios norais ir siekiais, turėjo būti tiesiog paklusni masė, besielgianti nuspėjamai ir tinkamai.

Vienas iš svarbiausių aspektų, kurio buvo nuosekliai mokoma, neabejotinai yra tas, jog visuomenė yra daug svarbesnė už individą. V. Shlapentokho teigimu, „idealus sovietinis žmogus turėjo visiškai tapatintis su sovietine visuomene ir esamu politiniu režimu ir visuomet socialinius interesus laikyti svarbesniais už asmeninius. Visuomenėje paplitęs vartojimo prekių ir turto vaikymasis, savanaudiškumas buvo kritikuojami kaip prieštaraujantys „socialistinės visuomenės moralei““.³³ Vienas pavyzdžių, kaip vaikams nuo pirmų klasių mokyklose buvo skiepijamos bendrumo, o ne individualumo vertybės, yra susijęs su varžybomis ir konkurencija. Mokytojas savo pirmaklasiams sakydavo, pavyzdžiui: „pasižiūrėkime, kuri eilė sėdi tiesiausiai?“. Tada kiekvienas stengdavosi, tačiau laimėtojas buvo ne konkretus vaikas, tačiau kažkuri eilė jų. Dėl šios priežasties vaikai vieni kitus prižiūrėdavo, nes norėjo tapti geriausia grupe. Tokios praktikos buvo taikytos įvairiausiose srityse, pavyzdžiui, pavyzdingo elgesio. Moksleiviai buvo išskirstomi į grupes ir konkuruodavo tarpusavyje. Jeigu kažkuris vienas vaikas iš grupės pavėluodavo į pamoką, visai grupei būdavo

³⁰ Urie Bronfenbrenner, „Soviet methods of character education: some implications for research“, *American Psychologist*, Vol.17(8), 1962, p.550-564.

³¹ Marija Abraitytė, „Sovietinės ideologijos diegimas Kauno mokyklose XXa. 7-9 dešimtmečiais“, *Darbai ir dienos*. Nr. 52, 2009, p. 187-216.

³² Ten pat.

³³ Vladimir Shlapentokh, *Public and Private life of the soviet people: Changing values in post-stalin Russia*, Oxford: Oxford University Press, 1989, p. 19.

numušamas pavyzdingumo balas. Tuomet grupės vaikai stengėsi padėti vieni kitiems, nes galiausiai sėkmingiausieji buvo kuo nors apdovanoti.³⁴

Tai, jog bendruomenė turėjo būti svarbiau už viską, rodo ir šeimos nustūmimas į antrą planą. Sovietų ideologai naudojo mokytojus kaip įrankius, kad šie tikrintų šeimas ar jose tinkamai auklėjami vaikai, ar namuose nėra neleistinių daiktų, kaip pavyzdžiui, paveikslų religijos tematika.³⁵ Vienas žinomiausių sovietmečio pedagogų, kūręs įvairias edukacines teorijas, kaip užauginti moralų pilietį yra parašęs: „Žaviuosi jaunuoliais, kurie taip tiki sovietine valstybe, jog nepasitiki net savo motinomis“.³⁶ Galima teigti, jog visos šio pedagogo mintys puikiai atskleidžia sovietinę ideologiją, kadangi jis buvo pasišventęs komunistas. Jo darbuose puikiai matosi kolektyvo (ang. collective) iškėlimas į pirmą vietą prioritetų skalėje. Tai puikiai atskleidžia minėtoji citata. Taip pat jo tekstai parodo, kad šeima buvo reikalinga tik tam, kad išaugintų tinkamą sovietinį pilietinį. Šeima buvo pirmasis tam tikras kolektyvas, tačiau labai greit vaikas apsupamas ir kitais, tokiais kaip mokykla, kaimynystė, kitos bendruomenės. Visi šie kolektyvai skirti išugdyti socialistinę moralę. Moralę, kuriai svarbiausia ne šeima, draugai ar pats individas, tačiau bendruomenė ir kolektyvas.³⁷ Neabejotinai, toks pilietis, kuris be jokių dvejonų pirmiausia renkasi kolektyvą, visuomenę yra itin paklusnus sistemai. Jis ne tik kad pats atsidavęs ir veikia pagal numatytas taisykles, tačiau neretai ir linkęs stebėti kitus, juos drausminti ar apie netinkamą veiklą pranešti valdžiai.

Kitas svarbus reiškiny, turėjęs prisidėti prie tinkamo sovietinio piliečio išugdymo (nors ir ne mokykloje), buvo viešų ir privačių dalykų sugretinimas, stengiantis galiausiai išstumti viską, kas privatu, iš žmonių gyvenimo.³⁸ Tai, žinoma, taip pat glaudžiai siejasi su bendruomene ir idėja, kad svarbiausia visuomenė, o ne individas ir mėgavimasis privačiomis gėrybėmis. Taigi, sovietmečiu buvo stengtasi panaikinti kuo įmanoma daugiau privačių dalykų, mažinti privačią erdvę plečiant viešąją. Iš esmės vieninteliai privatūs dalykai, kuriuos sovietinė valdžia leido turėti, buvo būstas, automobilis ir pagrindinės vartojimo prekės. Kaip bebūtų, net ir tokiai erdvei kaip namai, nenorėta suteikti privatumo. Tai rodo didelis skaičius komunalinių butų, kuriuose kartu gyveno kelios šeimos. Viena iš priežasčių tokio gyvenimo būdo, neabejotinai, buvo ekonominė, kadangi tai taupesnis variantas. Visgi, priežastis tokių butų kūrimo buvo lengvesnė gyvenančiųjų kontrolė ir

³⁴ Bronfenbrenner, 550-564.

³⁵ Abraitytė, p. 187-216.

³⁶ Bronfenbrenner, p. 550-564.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ingrid Oswald ir Viktor Voronkov, „The ‘public-private’ sphere in Soviet and post-Soviet society Perception and Dynamics of ‘public’ and ‘private’ in contemporary Russia“, *European Societies*, 6, 2004, p. 97 – 117.

privatumo mažinimas.³⁹ Taip pat tai, kad privatumas buvo minimizuotas, rodo ir įvairių organizacijų struktūros. Nors teoriškai piliečiai galėjo siekti savo tikslų per įvairias organizacijas, realiai jos buvo kontroliuojamos, neturinčios autonomijos.⁴⁰ Be to, valstybė pradėjo rūpintis daugeliu dalykų, kurie anksčiau buvo kiekvieno privatus reikalas. Pavyzdžiui, valstybė pradėjo teikti darbus, būstą, nemokamą mokslą, todėl nebereikėjo kiekvienam asmeniškai skirti savo jėgų šiems dalykams gauti.⁴¹

1.2.3. Sovietmečiu piliečių vykdytos nelegalios veiklos

Nors sovietinė sistema ir labai stengėsi išugdyti tinkamą pilietinę moralę, galima pastebėti, kad tam tikrais aspektais sovietinei valdžiai tai itin nesisekė. Kalbant apie ką tik minėtą privačios erdvės uzurpavimą, verta paminėti, jog ši praktika gyventojams nebuvo priimtina, dėl to, nors ir negalėdami pasipriešinti sistemai, privačią erdvę, kurios buvo likę nedaug, jie pradėjo itin vertinti. Atsirado didelė skirtis tarp elgesio viešumoje ir privačioje erdvėje. Tad kaip teigia O. Kharkhordinas, prasidėjo veidmainiavimas. Visi dalykai, kuriuos žmogus pasakydavo saugioje erdvėje, t. y. tarp šeimos, draugų, buvo priešinga negu jis sakydavo viešoje erdvėje.⁴² Dėl šių priežasčių pats žodis „viešas“ žmonėms pradėjo turėti tam tikrą neigiamą konotaciją. Taigi, kaip taikliai pastebi L. Venclauskienė: „<...> Du skirtingi tipažai egzistuoja ne tik socialiniame gyvenime, bet ir asmenybės lygmenyje: socialinis aš ir privatusis aš, gyvenantys visiškai nepažindami vienas kito („kai socialinis aš kasdien prisiima padidintus socialistinius įsipareigojimus, privatusis aš kasdien juos klastoja; kai socialinis aš veržiasi į partiją dėl komunizmo idealų, privatusis aš siekia nomenklatūrinės karjeros ir vietos prie gėrybių lovio“) <...>“.⁴³

Tai, jog sovietų ideologams žmonių pilnai įtikinti nepavyko, rodo ir nelegalių veiklų itin dažnas propagavimas. Šioje darbo dalyje bus apžvelgiama, kokiomis sovietinei ideologijai prieštaraujančiomis veiklomis piliečiai užsiimdavo. Taip pat, kokie skirtumai išryškėja tarp tuo metu vykdytų nelegalių veiklų, tokių kaip blatas, kombinavimas bei šiuolaikinių šių veiklų atitikmenų. Dėl šios priežasties labai svarbu apsibrėžti ir išsiaiškinti sąvokas blatas, kombinavimas, kyšis, korupcija, kurios neretai maišomos tarpusavyje.

³⁹ Sonia A. Hirt, *Iron curtains*, Wiley-Blackwell, 2012, p. 19.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Oleg Kharkhordin, „The Soviet individual: genealogy of a dissimulating animal“ Kn. Mike Featherstone et al. (sud.) *Global modernities*. Sage, 1995.

⁴³ Venclauskienė, p. 149.

Atsižvelgus į sovietinės sistemos specifiką reikia pasakyti, kad ji pati iš savęs skatino žmogų nusikalsti, kadangi nebuvo patenkinami net ir būtinieji piliečių poreikiai. Kaip teigiama, nelegalios praktikos, tokios kaip blatas ar kombinavimas sovietmečiu buvo itin paplitusios, kadangi tik tokiu būdu buvo įmanoma gyventi „padorų“ gyvenimą. Valdžia, žinodama, kad tokiomis veiklomis užsiima kone kiekvienas, griežtų veiksmų nesiėmė, ypač kalbant apie blato veiklą. Visgi, tokios praktikos, neabejotinai nebuvo suderinamos su sovietine ideologija. Dėl to, ir blato, ir kombinavimo praktikavimas buvo tarsi vieša paslaptis. Visi praktikavo, visi žinojo, tačiau niekas garsiai apie tai nekalbėjo.⁴⁴ Priežastis, kodėl sovietinė valdžia toleravo blato egzistavimą yra ta, jog ši bei kitos nelegalios praktikos padėjo sistemai, tai „buvo integrali valstybės ekonomikos dalis, suteikianti pagreičio jai veikti“.⁴⁵ Esant prekių trūkimui, toks elgesys tapo kasdiene praktika, todėl vėliau buvo visiškai priimtinas ir toleruotinas.⁴⁶

Pasak rusų sociologės A. Ledenevos apibrėžimo, „blatas - „priėjimo“ paslaugų mainai deficito ir valstybinės privilegijų sistemos sąlygomis. Tokios paslaugos buvo teikiamos valstybės ir kitų sąskaita.“⁴⁷ Šis apibrėžimas labai aiškiai parodo, jog blato praktika iš esmės kenkia bendrajai gerovei, kadangi dingsta lygybės principas. Tie, kurie turi daugiau žmogiškojo kapitalo, turi ir platesnį priėjimą prie gėrybių, todėl pasipelno kitų sąskaita. Ką gauna jie, nebegauna kiti. Blatą taip pat galima apibrėžti kaip nepiniginius korupcinius mainus⁴⁸, o terminas korupcija aiškiai parodo veiklos neigiamą pobūdį. „<...> Korupcija naikina tai, ką nuo civilizacijos pradžios pati visuomenė mėgino sukurti normomis, taisyklėmis, standartais – pačią visuomenės tvarką, takoskyrą tarp „leistina“ ir „neleistina“, visuomenės tikėjimą „taisyklės atitinkančio“ ir „taisyklių neatitinkančio“ elgesio pasekmių prognozavimu, nulemiantį atskirų individų prosocialią moralinę savireguliaciją.“⁴⁹ Visgi, pasak šių reiškinių tyrinėjusių mokslininkų, piliečiai blatą supranta kitaip ir laiko mažesniu pažeidimu nei korupcija. Neretai šalia šios sąvokos atsiranda tokių žodžių kaip „parama“, „pagalba“, o tai jau prideda teigiamų konotacijų blato veiklai. Nors galima sutikti su tuo, kad blatas ne visada savanaudiškas, nes kaip žinia, padėjusysis gali paslaugos atgal ir negauti, tai nepateisina bendruomenės gerovei daromos žalos. Iliustruojantis šį reiškinių pavyzdys gali būti pažįstamo

⁴⁴R. Žiliukaitė, „Kaip pažintys virsta ekonominiu kapitalu: blato tinklų struktūrinės charakteristikos“, Kn. A. Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys – Aidai, 2015.

⁴⁵ Donatas Brandišauskas, *Neformalūs korupciniai santykiai šiandieninėje Lietuvoje: sampratos ir praktikos (bandymai analizuoti blato raidą)*, Lietuvos istorijos studijos. 2005, t. 15, p. 73.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Alena Ledeneva, *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchanges*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 37.

⁴⁸ Brandišauskas, p. 71.

⁴⁹ Aistė Diržytė ir Aleksandras Patapas, „Lietuvos gyventojų susidūrimo su korupcija ir pasitenkinimo gyvenimu paradoksas“, *Viešojoji politika ir administravimas*, nr. 2, 2015, p. 163-176.

įdarbinimas. Jeigu asmuo, dirbantis valstybės įmonėje, naudoja išskirtinai dėl pozicijos turimus resursus savo pažįstamam įdarbinti, nukenčia visi kiti, kurie būtų norėję užimti tas pareigas. Be to, asmuo, pažinčių dėka gavęs darbą, galimai net nėra pats tinkamiausias kompetencijos atžvilgiu. Akivaizdu, kad ši, daugumai piliečių atrodanti nekalta pagalba, turi kenksmingas pasekmes visuomenės piliečiams. Taigi, papildant jau minėtus blato apibrėžimus, verta pridėti, kad tai priėjimo prie valstybės išteklių suteikimas ir remiantis šiandienine samprata – korupcinis veiksmas.⁵⁰ Nors piliečiai tą supranta kitaip, tai nekeičia fakto, kad blatas yra nelegalus pasinaudojimas valstybės ištekliais ir kenkia valstybei.

Aiškinantis sąvokas taip pat svarbu atskirti blatą nuo kyšio. Pastarasis dažniausiai būna vienkartinis reiškinys. Po jo, skirtingai nei po blato, nelieka besitęsiančių ryšių. Be to, kyšis suteikia naudą abiem pusėms, kai tuo tarpu blato nauda džiaugiasi tik vienas, bent jau iš pradžių. Tačiau, yra manoma, kad būtent blato praktikavimas paskatino kyšių davimo protrūkį po nepriklausomybės atgavimo.⁵¹

Kalbėti apie blatą analizuojant viešąją moralę labai svarbu, kadangi kone kiekvienas žmogus sovietmečiu turėjo vienokių ar kitokių ryšių, kuriais naudojosi. Šio reiškinio mastas buvo didžiulius, o atsižvelgiant į tai, jog įpročiai, ypač praktikuoti ilgai, keičiasi sunkiai, galima suprasti, kad pašamoneje žmonės ir dabar suvokia blatą kaip labai menką nusižengimą, todėl jį pateisina, praktikuoja patys. Tyrimai rodo, kad net ir gyvenant nepriklausomoje Lietuvoje, piliečiai pažintis traktuoja kaip itin svarbų sėkmei reiškinį.⁵²

Iš esmės žmonės patį žodį blatas supranta kaip kyšį, nelabai mato skirtumą tarp šių veiklų. Tačiau tų veiklų, kurios išties yra blatas, jie nelaiko negatyviomis. Jiems atrodo, kad arba jie padėjo arba jiems buvo padėta. Labai svarbu tą suvokti, kadangi dėl piliečių klaidingo sąvokų bei pačios veiklos suvokimo, gali kilti neteisingos išvados ir nesusikalbėjimas.

Kitas, dažnai sovietmečiu pasitaikydavęs reiškinys – kombinavimas. Tai viešųjų išteklių vagiliavimas iš įmonių ir įstaigų.⁵³ Reikia pastebėti, kad kombinavimas taip pat yra korupcinis veiksmas, tačiau jis buvo daug labiau paplitęs sovietmečiu nei yra dabar. Sovietmečiu buvo uždraustas privataus verslo turėjimas, todėl visos įmonės buvo valstybinės. Kiekvienas, kuris

⁵⁰ Bradišauskas, p. 74.

⁵¹ Bradišauskas, p. 79.

⁵² Žiliukaitė, p. 346.

⁵³ R. Žiliukaitė, „Ekonominis „nepaklusnumas“? Blatas ir kitos neformalios praktikos“, Kn. A. Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys – Aidai, 2015.

pasiimdavo ką nors iš darbo savo naudojimui, kombinavo. Šiandien, nors, galimai, tokia praktika taip pat egzistuoja, tačiau dažniausiai iš privačių įmonių. Nors tai taip pat galima laikyti problema, šiame darbe ji mums nėra aktuali, nes kalbama apie daromą žalą būtent valstybei. Visgi verta atkreipti dėmesį į valstybinėse įmonėse dirbančių žmonių galimybę ką nors pasiimti sau. Taip pat verta paminėti, kad kombinavimas sovietmečiu nebuvo laikomas amoraliu elgesiu. Piliečiai savęs nelaikė vagimis, kadangi tiesiog pasiimdavo tai, ko negalėdavo nusipirkti, nes pasiūla buvo itin maža arba jos išvis nebuvo.⁵⁴ Be to, sovietmečiu aktuali buvo ir valstybės „nejutimo“ problema. Omeny turimas jausmas, kad valstybė nėra kuriama pačių piliečių. Valdžia be jokios priežasties galėjo pasisavinti žmonių turtą, todėl bet koks valstybinio turto paėmimas atrodė kaip savo dalies atsiėmimas.⁵⁵

2. METODOLOGIJA

Tyrimo metodas yra kokybinis. Tyrimo metu buvo paimta 13 pusiau struktūrinių interviu. Nors pirminė idėja buvo apklausti 15 – 17 informantų, galiausiai dėl prisotinimo efekto daugiau interviu imta nebuvo. Interviu buvo imti iš piliečių, kurie yra nejaunesni nei 64 m. Toks amžiaus intervalas buvo pasirinktas ne atsitiktinai. Empirinių tyrimų rezultatai rodo, jog būtent žmonės sovietmečiu pragyvenę ne mažiau kaip 35 m., yra labiausiai linkę smerkti nusizengimus, kurie kenkia valstybės gerovei. Taigi, kalbinti buvo tik tie, kurie sovietmečiu gyveno 35 m. ar ilgiau. Tyrimo metu daryta tikslinė atranka, ieškant informantų dviejose skirtingo tipo bendruomenėse – didmiestyje ir mažame miestelyje, siekiant įvairovės lyties ir išsilavinimo požiūriu. Buvo apklausta keturis skyrius baigę (1), specialių vidurinę išsilavinimą (5) bei aukštąjį išsilavinimą įgiję (7) informantai. Tarp jų 9 moterys ir 4 vyrai. Interviu buvo imti iš Vilniaus ir Zarasų rajono miestelio gyventojų. Nors didelės reikšmės kaimo/miesto skirčiai šiame darbe neteikiama, tačiau dėl lengvo priėjimo prie šių vietovių gyventojų nuspręsta padidinti apimties įvairovę kaimo/miesto skirtimi.

Interviu klausimynas yra padalintas į keletą dalių (žiūrėti priedą nr.1). Pirmoje klausimyno dalyje pateiktos hipotetinės situacijos, susijusios su žalingos veiklos valstybei darymu. Informantų klausiama, kaip jie elgtųsi paminėtose situacijose. Hipotetinės situacijos suformuotos atsižvelgiant į Europos vertybių tyrimo klausimyną, todėl situacijos paliečia tokias veiklas kaip korupcija, mokesčių vengimas. Nors Europos vertybių tyrime pateiktos ir tokios situacijos kaip važiavimas autobusu neturint bilietėlio bei pašalpos gavimas neturint tam teisės, šios situacijos į klausimyną įtrauktos nebuvo. Toks sprendimas buvo priimtas norint išvengti per didelio kiekio situacijų, kad

⁵⁴ D. Bradišauskas, p. 75.

⁵⁵ Ten pat.

informantai nesijaustų išvarginti jų gausos. Manoma, kad tikslingiau yra išgauti plačius atsakymus, bet į mažiau situacijų, nei trumpus ir iki galo neapmąstytus, bet į daugiau situacijų. Visgi, į klausimyną buvo įtrauktos situacijos, kurios paliečia šešėlinę ekonomiką bei tam tikras sovietinei realybei itin būdingas praktikas, tokias kaip blatas ir kombinavimas. Blato praktiką atspindinti hipotetinė situacija, kai įdarbinamas pažįstamas žmogus netaikant įprastinio naujo darbuotojo atrankos būdo, o kombinavimo praktiką – kai iš valstybinės įmonės, kurioje dirbama, yra slapta paimamas turtas savo asmeninėms reikmėms naudoti. Šių situacijų įtraukimas atrodo itin svarbus atsižvelgiant į Lietuvos žmonių sovietinę patirtį. Hipotetinės situacijos pateikiamos pirmoje dalyje, nes manoma, kad žmogus, nežinodamas, apie ką tiksliai bus interviu, dar nėra užsidėjęs tam tikrų „akinių“ ir turėtų atsakinėti nuoširdžiausiai. Be to, konkrečios situacijos padeda įsijausti, įsivaizduoti save apibūdintoje situacijos ir suprasti, kokių veiksmų būtų imtasi. Taip pat manoma, kad tikslios temos nežinojimas nekreipia informantų reflektavimo apie jų elgesį į vieną ar kitą pusę. Tokiu atveju atsakymai yra patys nuoširdžiausi ir atspindintys jų tikrąjį mąstymą ir vertybes. Antroje klausimyno dalyje pateikti klausimai apie pilietiškumą, t. y. kaip respondentai supranta, kas yra pilietiškumas, koks yra pilietiškas žmogus. Šiais klausimais norima išsiaiškinti pašnekovų supratimą apie pilietinę moralę, tačiau tiesioginio klausimo atsisakyta norint išvengti sąvokos nesupratimo. Taip pat šioje klausimyno dalyje pateikti klausimai susiję su sovietmečiu, siekiant išsiaiškinti, koks pašnekovo požiūris į sovietmetį, ar jis mano, kad jo požiūris į pilietinę moralę yra pasikeitęs po nepriklausomybės atgavimo. Šioje klausimyno dalyje užduodami klausimai ir apie pilietiškumo mokymą šeimoje, mokykloje ir ypač sovietinį pilietinį mokymą. Taip pat užduodami asmeniniai klausimai apie žmogų, tai yra koks jo išsilavinimas, ar jis religingas ar patenkintas institucijų veikimu, pasitiki savo šalies žmonėmis. Nors šie klausimai tiesioginės įtakos tyrimui neturi, manoma, kad jie gali būti svarbūs žmogaus asmenybei suprasti. Taip pat atsakymai į šiuos klausimus galimai gali padėti suprasti kai kuriuos atsakymus arba mąstymo specifiškumą.

Pokalbiai su pašnekovais buvo anonimiški, truko maždaug nuo 30 iki 60 minučių. Pokalbiai buvo įrašinėjami, prieš tai informuojant žmones. Prieš kiekvieną interviu, piliečiai buvo prašyti kalbėti nuoširdžiai, akcentuojant, kad į klausimus nėra nei teisingų, nei klaidingų atsakymų, o jų nuomonė svarbi net ir tokiu atveju, jeigu jų įžvalgos gali atrodyti morališkai neteisingos.

3. TYRIMO ANALIZĖ

3.1. Nusikalstamų veiklų, kenkiančių valstybės gerovei, darymo vertinimas

Kaip jau buvo minėta metodologijoje, vyresnio amžiaus žmonių pilietinės moralės nuostatų analizė pradedama pateikiant jiems hipotetines situacijas. Tai, kaip jie vertina pažįstamą, užsiimančią nelegalia veikla, kenkiančią valstybės gerovei, gali padėti suprasti, kokios yra jų nuostatos pilietinės moralės klausimais. Visų pirma vertėtų akcentuoti, kad beveik visi informantai išklause situacijas naudojo tokias frazes kaip *tai čia labai blogas dalykas, tai čia labai negerai*, tačiau pokalbiui įsibėgėjant neretai atsiskleisdavo ir kita požiūrio pusė, t. y. pateisinamų aplinkybių ieškojimas tiems, kurie tuo užsiima. Neretai buvo norima pagrįsti, kodėl kartais net ir tie *labai blogi dalykai* gali būti daromi arba kodėl teko patiems imtis nelegalių veiksmų. Taip pat svarbu, kad informantams svarbi skirtis tarp turtingo ir vargšo bei kokio masto nusižengimas padaromas, kiek turto yra pasisavinama.

3.1.1. Skurdžiai gyvenančių žmonių pateisinimas

Nors dauguma informantų paklausti, pavyzdžiui, apie mokesčių slėpimą, nelegalų alkoholio pardavinėjimą teigė, kad tokią veiklą vertina itin neigiamai, galiausiai jų samprotavimuose atsirasdavo tam tikrų pateisinamų aplinkybių. Viena dažniausiai minimų – jeigu žmogus neturi didelių pajamų ir jam sunku pragyventi. Pavyzdžiui, 1 - oji informantė teigė, kad žmonės, besiverčiantys nelegaliomis veiklomis, yra tiesiog amoralūs, tačiau iškart pridūrė pateisinimą: „Bet gal žmogui neišeina, gal jis vaikus augina, daug vaikų, gal jam neišeina, gal atlyginimas mažas, nu tai va jisai nori prisidurt prie to atlyginimo, nu tai čia dar irgi pateisinamas dalykas.“ 2 - asis informantas, kalbėdamas apie nelegalaus alkoholio pardavinėjimą iškart padaro skirtį: „Jeigu žinau, kad žmogus neturtingai gyvena, iš to tik tai, pajamų jokių, nieko nėra, tai toleruoju jį. O jeigu jis pavyzdžiui gyvena turtingai ir tik užsiima šituo bizniu, tai jau smerkiu. O jeigu jo pajamų nėra, darbo neturi, reikia išlaikyti šeimą, aš pritariu jam.“

Taip pat svarbus ir aspektas, kam yra leidžiami nelegaliu būdu uždirbti pinigai, kadangi pateisinamas gali būti tik tas atvejis, kai žmogus nori prisidurti papildomų pinigų pragyvenimui: „Aš pateisinu tik tai tuos žmones, kuriems neužtenka atlyginimo pragyvent. Ir kurie kaip nors... Juk būna, kad žmogus dar vieną darbą turi, ir dar vieną. Ir galbūt, kaip sako, reiškia, tokį nu kaip, liaudiškai kalbant, chaltūrą. Atidirba savo darbą ir eina kažkur tai, kur reikia padėti, net ir mažuose dalykuose, ten elektrą pervest, perjungt, ar kokią signalizaciją įvest, ar ką. Ir žmogui.. Neskiria viso savo laisvalaikio po darbo, bet kažkoku būdu užsidirba truputėlį pinigų savo šeimai, bet jeigu pasitaikytų, kad žmogus tuos pinigus leidžia alkoholiui ar pramogom kažkokiom, kazino, tai tikrai nepateisinama. <...>“. (6 – oji informantė)

Kai kurie iš informantų pateisino piliečius, kurie slepia mokesčius, apkaltindami valstybę. Pasak jų, nusikalstančius žmones galima pateisinti, nes juos taip priverčia elgtis sistema: „Nu tai aišku, kad blogai [slėpti mokesčius]. Blogai, betgi valstybė taip priverčia tiesiog žmogų taip daryt. Todėl, kad apkrauna didžiausiais mokesčiais iš pat pradžių. Da žmogus nieko neinsikūrė, nieko nepradėjo, dar nieko net nepradėjęs, tik padavė pareiškimą, jau mokesčiai eina, tai ar čia taip turi būt. Taip neturi būt <...>“ (3 – oji informantė). Čia kalbama apie smulkiuosius verslininkus, apie žmones, pradedančius verslą, apie tuos, kuriems gali būti finansiškai sunku. Panašiai mąsto ir 7 - oji informantė: „Nu kiekvienas manosi, kaip jam geriau. Bet aš nesuprantu šitų didžiųjų verslininkų, kuriems nu kaip čia pasakyti, kuriems tiek jau pinigai ne taip aktualu, bet vis tiek jie suka. <...> Mažuosius tai pateisinu. Gal iš paskutiniųjų. Nes jie paskui ir bankrotas, ir žlunga. Ir visas kiek turėjo santaupėles, visos nueina šuniui ant uodegos. O didieji šitie, tai.. <...> Nepateisinu aš šitų didžiųjų įmonių visų, verslininkų.“

Iš informantų atsakymų matyti, kad jie supranta tuos *paprastus* žmones, kurie nusikalsta iš nepritekliaus, kurie bando kurti savo verslą, tačiau iškart susiduria su didelių mokesčių našta. Tačiau griežtai smerkiami tie, kurie jau yra pasiturintys ir toliau linkę pasisavinti valstybinius resursus arba neprisidėti prie bendro biudžeto.

Visgi, kai kurie informantai, nors ir pateikė panašų supratimą, reflektavo šiek tiek kitaip. Štai 11 - oji informantė, nors teigė, kad kai kurie žmonės nelegalių veiklų griebiasi ne iš gero gyvenimo, tačiau brėžė skirtį tarp sąvokų *suprasti* ir *pateisinti*: „Pas mus labai daug nusivylusių žmonių pirmiausia <...> o žmogus stveriasi paskutiniu savu kraštutiniu atveju ten, kur jis mato gal galimybę dar išgyventi. Taip kad nelegali alkoholio prekyba yra irgi iš tų momentų, jeigu žmogus normalų gyvenimą gyvenęs ir jis nemato kitos išeities, tik čia dar prisidurti kokią kapeikytę, tai jis nežiūri į visas kitas aplinkybes, ar tu kenki kitam, ar tu ne. Tu kažkaip pats stengiesi kažkaip išgyventi. <...>. Ir jie kartais tikrai ne iš gero gyvenimo tokiais dalykais užsiima. <...> Taip, suprasti galima, bet pateisinti, tai tikrai ne. Nu kaip tu jį gali pateisinti tokiu atveju. Nu yra galų gale ir legalių būdų. <...>“. Taigi, laikomasi pozicijos, kad kartais žmogui gali būti sudėtinga pragyventi ir dėl to jis griebėsi neteisėtų priemonių. Tokį žmogų galima suprasti, galima suprasti, kad jam sudėtinga išgyventi, tačiau jo veiksmai vis tiek nėra pateisinami.

Taigi, iš informantų atsakymų matyti, jog jie linkę instinktyviai pareikšti savo nuomonę, kad tokios veiklos yra neteisingos, kad jie jas vertina neigiamai, tačiau neretu atveju jie yra linkę pateisinti žmones, kuriems sunku pragyventi. Minima tai, jog žmonėms reikia išlaikyti savo šeimą,

referuojama į sunkią ekonominę padėtį, mažus atlyginimus, kurie gali priversti žmogų nusikalsti, ieškoti būdų užsidirbti papildomai naudojantis nelegaliais būdais.

3.1.2. Be saiko išteklius besisavinančių smerkimas

Tęsiant apie informantų sąmonėje didelę reikšmę turinčią paprasto ir pasiturinčio žmogaus skirtį, reikia pastebėti, kad pasiturinčiais dažnai laikomi valstybės tarnautojai, kurie neretai vyresnio amžiaus piliečių instinktyviai vertinami neigiamai. Ši skirtis itin pasimato uždavus klausimą apie valstybės tarnautoją, besinaudojantį valstybiniais ištekliais asmeninems reikmėms, kadangi tarnybinė padėtis suteikia privilegijų. Verta akcentuoti ir tai, kad būtent atsakinėdami ir reflektuodami apie šią situaciją informantai mintimis grįždavo į sovietinius laikus ir lygindavo situacijas anksčiau ir dabar.

11 – oji informantė svarstydamą apie smulkų naudojamąsi valstybės tarnybine padėtimi nebuvo linkusi griežtai smerkti: “Čia gi nieko, jeigu žmogus tu dirbi sąžiningai ir tu dirbi, atidirbi tai valstybei, tai kodėl gi ta valstybė tau negali papildomai kažkur kažkokį privalumą, kad nors iki namų davažiuot ar dar ką. Aš tai, pavyzdžiui, negalvočiau aš taip, nors... Jeigu šitaip po biški leisim, nu tai paskui labai daug reikės. Ir čia jau tas geras gali į blogą išvirsti. Aš čia nematau labai didelio kriminalo, jeigu kartais..” Taigi, manoma, kad nėra labai didelis nusižengimas, jeigu kartais sąžiningai dirbdamas žmogus truputį pasinaudoja ir privilegijomis. Visgi, informantė atsakydama pati susimąsto, kad jeigu visi naudosis po truputį, tai gali susidaryti ir didelio masto piktnaudžiavimas. Paklausta apie ankstesnius laikus, ji pabrėžia skirtį tarp smulkaus naudojimosi, kuris buvo anksčiau ir kurį pateisina net ir dabar bei to, kuris jos nuomone klesti šiais laikais: “Ir valstybės tie ištekliai, tai ką ten. Kokie valstybės ištekliai būdavo naudojami? Žinai ten neparsineši sau atlyginimo dar vieno pasidaręs ar dar ką nors, o dabar tai žiūrėkit kas per tuos projektus, kas vyksta. Iš kur tos pilys, iš kur ten visi tie dalykai vyksta?”

Panašiai mąsto ir 3 - ioji informantė, kuri tokį reiškinį yra linkusi vertinti itin neigiamai: „<...> Čia tai labai blogai. Jau tie valdinykai, kur naudojasi tarnybine padėtimi, tai čia labai blogai. Tadu žmonės taip ir daro. Jeigu valdžia taip nedarytų, tai ir žmonės nedarytų.“ Taigi, reflektuojama vėlgi apie tai, kad paprasti žmonės yra geri, tačiau jie mato neigiamą pavyzdį iš valdžios. „Eiliniai žmonės vis tiek geri. Ir posąžiningiai. Bet kai papuola valdžion, tai valdžia pati sugadina juos. Valdžia pati sugadina. Tu negali vienas būt sąžiningas vagių rate. Niekaip negali būt sąžiningas. Tave privers kartu vogt.“ Iš informantės jaučiamas nepasitenkinimas dabartine situacija Lietuvoje paskatino paklausti apie ankstesnę, sovietiniais laikais buvusią situaciją, kadangi anksčiau visi,

kurie priėjo prie tam tikrų išteklių, galėjo juos imti iš valstybės. „Anksčiau nesmerkdavom, nes visi po biški, visi po biški pasiimdavo, dasidurdavo prie atlyginimo. O dabar tik tai maža saujelą, tik tai katrie prieina. Patys didieji viršininkai. Bet jie tau nevagia kilogramo ar dviejų. O vagia milijonus, tūkstančius. Prisipirkę visokių jachtų, visokių pilių prisistatę. Po du tris kart važiuoja atostogaut, prabangiausiai moka. To nebuvo anksčiau. Niekas taip neleido. Valdžia neleido taip daryt. Pati valdžia nedarė.“

Čia galima išskirti keletą itin svarbių aspektų, kurie juntami pokalbiuose ir su kitais informantais. Visų pirma, itin svarbus pasisavinamų išteklių kiekis. Teigiama, kad seniau nebuvo tiek daug vagiama, buvo tik šiek tiek prisiduriama prie atlyginimo, dažniausiai kokiomis nors prekėmis: „Mėsos ti kokį šliosų pasiima, pavagia kilogramų kitų.“ (3 – ioji informantė), tačiau dabar yra visai kitokia situacija, kadangi vagiantys tampa itin turtingais: „Jokių prabangų neturėdavo valdžia, ne kaip dabar, valdžia turi visokias pilis prisistatę, visokias prabangas turi.“ (3 – ioji informantė).

Taigi, vyresnio amžiaus žmonės kalbėdami neretai minėjo sąvokas referuojančias į mažą kiekį, pavyzdžiui *saikas*, *truputį*, *biški*, turėdami omeny, kad turi būti kažkokia riba, kad negalima viršyti tam tikros normos. „Tai kas, kad yra priėjimas? Bent reikia su saiku bent, jeigu labai ten prireikė kažkur nuvažiuot ar kažką. Nu gerai, tu pasiėmei, nuvažiuoji. Tai ne kasdien ir ne taip, tu vis tiek turi pagalvot, kad jeigu aš būčiau vadovas, <...>, tai turi žinoti, kad tavo pavaldiniai tai matys visa tai. Tai ką, tai kodėl jie ne ar kažkas tai atitinkamai, tie dalykai turi veikti, tokie morališkai kaip tu turi būt atsakingas“ (9 – oji informantė).

2 - asis informantas, lygindamas naudojimąsi tarnybine padėtimi šiais laikais ir anksčiau tai pat darė masto skirtį: „Nu tai būdavo gal retkarčiais kažkokių tai [pasinaudojimų], nu bet niekas ten labai seniau nekreipdavo ir dėmesio tokio. Nes būdavo, skaityk, lašas jūroj. Ne kaip dabar.“

11 – oji informantė tokį elgesį netgi įvardijo *naglumu*: „Jie [valstybės tarnautojai] pamatė, kad jie yra nebaudžiami, nes tas yra dar dabar. Ir jie tuo.. Na naglumas tas, ar ne, jie to naglumo turi kur kas daugiau negu, kad mūsų karta turėjo. <...> Anksčiau tai mes kažkaip tai žinojom, bent jau buvo mum įtikinimas ir įsitikinimas tas, kad nebaudžiamumo nėra. Ar vėliau, ar anksčiau tu papulsi į kalėjimą, tu papulsi už tą visą, tu būsi nubaustas, neliks nenubaustų. Nežiūrint to, kad niekur nebuvo aiškinama, kiek ten tų nusikaltėlių, kiek ten kažko tai vat tokio.. Mes gyvenom tarp tų keturių sienų uždarų ir mes to nežinojom, bet mūsų įsitikinimas buvo, bent jau mano kartos ir mano aplinkos, kad nebaudžiamumo nėra. O dabar jis yra, jis yra absoliutinis nebaudžiamumas“.

Ta pati tendencija dėl saiko turėjimo matėsi ir informantams kalbant apie pažįstamo įdarbinimą, kadangi buvo teigiama, jog dabar yra įdarbinama visa giminė, dėl ko Lietuva tapusi *švogerių kraštu*. Tačiau kai kurie informantai sutiko, kad jeigu įdarbinamas vienas ar keletas pažįstamų, tai nieko tokio. „Nu kad galima manyčiau [įdarbinti pažįstamą]. Nu kažkaip tikrai, būtų jau tikrai. Tas [sūnus] vaikšiotų be darbo, o aš priimu visiškai svetimus. Aišku, jeigu visa šeimyna, ten ir seserys ir tenai marčios visokios, tai... Kas jau per daug, tai per daug.“ (7 – oji informantė).

Kitas svarbus aspektas yra tas, kad priėjimą, prie taip vadinamo *lovio*, turi tik maža saujelė žmonių. Anksčiau kažką pasivogti iš valstybės galėjo kone kiekvienas, jei nepavykdavo pačiam prieiti, padėdavo pažintys, naudojantis taip vadinamais blato ryšiais. Šiais laikais prie valstybinių išteklių prieina daug mažiau žmonių. Informantams atrodo, kad dauguma nebeprieina nieko, o keletas prieinančiųjų vagia milijonais. Verta paminėti, kad šį pojūtį labai paaštrina ir televizija bei internetas, kurį turi net ir vyresnio amžiaus žmonės. Ne vienas informantas kalbėdamas minėjo, kad turima informacija apie valdžios atstovus, kurie gyvena itin turtingai yra iš televizijos. „Tai jau taip, kai valdžioj esi, tai vat ir žiūri, kad tik tai. <...> Gėda žiūrėt internete. Gėda. Žiūrėk kiek ko prirašyta, baisu. Siaubas. Tai susidarius va tokią nuomonę ir turiu. Iš interneto ir čia va visur, aplinka tokia.“ (1 – oji informantė). Taigi, nors anksčiau aukštesnio rango tarnautojai, partiniai nariai irgi turėjo turtų, niekas to nematė ir nežinojo, kadangi informacija nebuvo viešinama. Socialistinis elitas po savo didžiųjų kalbų apie lygybę parodų metu, vykdavo atostogauti į itin saugomas, atskirtas nuo kitų pakrantes.⁵⁶ Dėl to paprastiems piliečiams galėjo susidaryti įspūdis, kad visi gyvena labai panašiomis sąlygomis, net ir valdžios atstovai. O dabar labai lengva pamatyti kaip gyvena kiti, pavyzdžiui, Seimo nariai, kokiuose namuose yra įsikūrę bei kokius automobilius vairuoja. Tai pažadina nepasitenkinimo jausmą tų, kurie neturi didelių pajamų, pavyzdžiui, vyresnės kartos žmonių, gyvenančių iš pensijos. „<...> Anksčiau nebuvo labai labai turtingų milijonierių ir nebuvo labai labai biednų. Visi buvo vidutinė klasė, o dabar liko... Matosi, kad jau vieni važiuoja su ferariais ir visokiais BMW...“ (5 – oji informantė).

Apibendrinant galima teigti, jog vyresnio amžiaus žmonės yra linkę pateisinti paprastus žmones, kurie savo veikla neprisideda prie valstybinio gėrio dėl to, kad jiems ir taip sunku pragyventi. Tačiau itin smerkiami yra pasiturintys žmonės. Dėl didelės tarnautojų ir paprastų žmonių pajamų atskirties, žmonės linkę juos smerkti, nes mano, kad jie vagia itin didelėmis sumomis. Taip pat svarbu ir tai, kad tai maža grupė žmonių, kuri gali prieiti prie valstybinių išteklių. Tuo tarpu sovietiniais laikais ta pati veikla buvo žmonių pateisinama, nes beveik visi galėjo tą daryti ir tai

⁵⁶ Hirt, p. 20.

nebuvo vogimas dėl itin didelio pasipelnymo, o tik šioks toks pinigų ar prekių prisidėjimas prie gaunamo atlyginimo, kadangi didesnio masto grobstymai būtų buvę netoleruojami valdžios. O tai galėjo baigtis itin griežtomis bausmėmis.

3.2. Pilietinės moralės kaita po nepriklausomybės atgavimo

Informantai svarstydami apie jiems pateiktas hipotetines situacijas bei atsakydami į kitus užduotus klausimus, neretai susimąstydavo apie sistemos sovietiniais laikais ir dabar skirtumus. Pasitaikė ir tokių, kurie labiau prijaučia sovietinei sistemai, o dabar mato daug trūkumų, kurie jau minėti ir pirmoje analizės dalyje. Visgi, daugelis informantų sutiko, kad sovietmečiu daug nusikalstamų veiklų, kai švaistomi, grobstomi valstybės resursai, kai papirkinėjami žmonės, buvo visiška norma, ko dabar jau nebėra. Teorinėje dalyje jau buvo aptarta tai, jog sovietiniu laikotarpiu egzistavo tarsi dviguba moralė, kada viešai reikėjo būti moraliu komunizmo šalininku, tačiau prie artimųjų galėjai būti atviras. Informantai dalindamiesi savo prisiminimais pateikė pavyzdžių, kaip tai vyko praktikoje. Taip pat informantai užsimena ir apie šiomis dienomis augantį piliečių sąmoningumą.

3.2.1. Sovietmečiu diegta dviguba moralė

Informantų pasakotos istorijos atskleidžia, kad jiems buvo peršama išlaikyti pavyzdingą elgesį viešumoje, rūpintis savo reputacija, tačiau privačiai buvo leista elgtis kaip nori, netgi nusikalsti, jeigu apie tai nebus išsiaiškinta. 8 - asis informantas, ironizuodamas apie pilietiškumą sovietiniu laikotarpiu, pasakoja: „Dirbau vyr. darbų vykdytoju melioracijoje. Tai tokia situacija buvo, reiškia vyr. darbų vykdytojo atlyginimas buvo ne per didelis. Mano buvo atlyginimas 170 rublių tais laikais, rubliai. Viršininko melioracijos įmonės buvo 210 rublių, panašiai. Nu, pinigai, atrodo, kad ir nemaži, bet nėra ir dideli. Darbininkai uždirbdavo 300, iki 400 rublių uždirbdavo, suprantat? Tokia buvo neteisybė sakykim ir kada aš nuėjau pas viršininką. Sakau: viršininke, apsivedžiau, nu ką, aš pragyvent negaliu. Sako: ko tau reikia, ar garbės, ar pinigų? Sakau: man reikia pinigų. Pinigų, sako, ir pats pasidarysi, jeigu gudras būsi. O garbės, jeigu tau nereikia, tai ką tu čia atėjai? O pinigų pasidaryk pats. O žinot, kaip pinigai pasidarydavo? Būdavo prirašai žmonėm, parašai daug daugiau, sakykim, nu tada dalį to, sakykim, gauni grynais <...> „

Informanto pateikta situacija parodo, jog jis buvo tiesiogiai paskatintas elgtis nesąžiningai, sukčiauti, vogti. Visgi, garbė taip pat buvo pasiūlyta, kas rodo kaip svarbu buvo viešumoje pasirodyti doru ir moraliu, nors propaguojamas visai kitoks gyvenimo būdas. Viršininkas nepasako, kad darbuotojui labiau turėtų rūpėti garbė, o ne pinigai. Jis paprasčiausiai nurodo, kad pinigų norintysis gali pasidaryti nesąžiningais būdais.

Kita informantė, pasakodama apie sovietinius laikus taip pat pateikia pavyzdį, kaip buvo skatinama elgtis savo nuožiūra, tačiau nuslepiančią nuo kitų: „Supranti, pasigeria, eina gatve, gaudydavo šituos pijokus ir buvo blaivybės namai ir blaivybės namuosnā [nuveždavo]. Tadu kur tu dirbi, tai įstaigai paduoda. Ir tada šaukia toj įstaiga, būdavo toks laikraštukas ėjo, kaip komjaunimas skaitydavosi, ir tavi iškabina ant sienos, kad tu taip pasielgei. Tai būdavo Rubavičius padaro susirinkimų ir saka: nu vyrai vyrai, jūs geriau po kaldra pasidėkit bonkį ir spenelį užsimaukit, ir gerkit, čiulpkit (juokiasi). Sako, ko Jūs viešumon einat girti? Taip direktorius sakydavo, ko Jūs viešumon einat girti ir girti vaikštot, ir paskui jumi suima. Ir tada va svarsto jumi, ir tadu jau jūs gailitės. Tai nori išgert, po kaldra, sako, užsidėkit ant bonkės spenelį ir čiulpkit.“ (3 – oji informantė)

Nors informantė šį pavyzdį pateikė kaip teigiamą, kritikuodama dabartinę situaciją, kadangi gatvėse yra labai daug girtų žmonių, tai parodo kaip buvo diegiama dviguba moralė. Iš papasakotos istorijos matyti, kad valdžia stengėsi užtikrinti tvarką, t. y. neleisti girtiems asmenims vaikščioti gatvėmis, juos sugėdinti prieš kitus viešai skelbdami. Visgi, žemesnio rango valdžia, t.y. tam tikrų darbų viršininkai, stengėsi pamokyti žmones, kaip galima elgtis amoraliai, bet visa tai nuslėpti. Kaip taikliai įvardija 8 - asis informantas: „Sovietinis pilietis (juokiasi). Nu kaip pasakyt, tai čia buvo tik reklama, kad sovietinis pilietis, kad sąžiningas, kad doras, o kad tokia valdžia buvo, nu sakykim, žmonės buvo priversti. Priversti nelegaliai užsidirbt, nu tiesiog, sakykim, iš valstybės vogt.“

3.2.2. Sovietinė realybė ir augantis sąmoningumas nepriklausomoje Lietuvoje

Labai svarbu pabrėžti ir tai, kad daugelis informantų, kalbėdami apie sovietinius laikus, užsiėmimą nelegaliomis veiklomis įvardijo kaip tam tikrą elgesio normą. Net ir tie, kurie atsakinėdami rodėsi labai moralūs, grįždami į praeitį apie tas pačias veiklas kalbėjo kiek kitaip. Kad tai buvo įprasta, normalu, netgi kartais itin reikalinga.

Štai 6 – oji informantė, būdami itin religinga, morali ir gelbstinti kitus bėdoje, teigia, kad sovietmečiu ir pačiai teko prisidėti prie išteklių grobstymo, kadangi tai tiesiog buvo norma. „Ir man nekilo jokių tokių moralinių problemų. Aš labai džiaugdavausi, kad tekdavo man, reiškia, prisidėt prie to žmogaus praturtėjimo ir dar man kažkokią dovaną palikdavo, ar ten kokį apatinuką, kurį aš išsirinkdavau patį gražiausią. Nu ir neturėjau tokio... Ir net tai buvo tapę norma. Todėl, kad visur, visur kur tik tai buvo galima, visur buvo vagiama, atvirai pasakius, visur buvo vagiama.“

Panašiai pasakoja ir 9 – oji informantė, prisimindama kasdienybę darbe: „Tai šita, nu tai aišku, jeigu ten galima pasiimt kažką tai, bet ne tai, kad tu pats vienas, visi ten būdavom mes. Pavyzdžiui turėdavom spirito būdavo ten, valyt reikėdavo. Tai aišku, dalį mes gamybos reikalui, dalį

pasidalinam visi gražiai, po lygiai ir išsineši namo ką gali. Ir čia buvo skaitoma, kad normalu tai yra. Tai yra niekieno. Iš kolūkio irgi visi vogė ką galėjo. Niekieno, nes tas faktiškai, ta bendra nuosavybė ir padarė tą visą. Kaip į tuos kolūkius gi suvarė viską, ten pasidarė, kad niekieno. Visų yra, o visų tai galima jau imti. Tai kas tik galėjo ką ir vogė.“ Taigi pabrėžiama, kad egzistavo supratimas, kad valstybės turtas yra tarsi niekieno, todėl nėra jokio nusikaltimo jį pasiimti.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad patys informantai daugelį daromų nelegalių veiklų šiomis dienomis sieja su sovietmečiu, kad tam tikri įpročiai, mąstymas yra atsineštas būtent iš tų laikų. Neretai bekalbant apie tai, kaip jie vertintų vieną ar kitą veiklą, lyg save teisindami informantai naudodavo tokias frazes kaip *tai čia dar iš sovietmečio likęs toks mąstymas*. Atrodo, kad jie supranta, kad jų situacijos vertinimas nėra visai moraliai teisingas, tačiau paprašyti kalbėti ne taip, kaip būtų teisinga, o kaip tikrai jaučiasi, jie pradeda reflektuoti, kodėl taip yra. Pavyzdžiui, 9 - oji informantė, paprašyta įsivaizduoti situaciją, kad jos pažįstamas dirba įmonėje, kurioje slepiami mokesčiai, iškart teiraujasi ar tai tik pažįstamas, ar šeimos narys. Paklausta, kokį ji mato skirtumą, teigia: „Nu tai labai skirtusi. Jeigu šeimos narys, tai nieko nesakyčiau. Tas išlikęs toks yra. Nes nu iš tų laikų, kai valstybė ir žmogus kitaip būdavo viskas tuo metu. Mes jau persiorientuojame, nes gi būdavo, kad turtas valstybės, tai ne tavo. Nu kaip pasakyt, valstybinį turtą galima būdavo imti. <...> Išlikę. Dabar tai aišku, jau dabar tas pereina šiek tiek, bet jeigu, reiškia, kad jisai vengia mokesčių, aš nieko nesakyčiau.<...> Įmonė, tai galbūt taip. Bet va žmogus, kažkaip asmeniškai, dar mano sąmonėj nėra taip, kad labai jau čia. Kad aš bent skųščiau ką nors, praneščiau, ar taip. Va tokio dalyko nėra. Dar išlikę. <...> Iš žmogaus negalima, iš žmogaus tai būtų vagystė. O iš įmonės, reiškia, turtas bendras ir tada manoma, kad galima. Ir va tas dar yra išlikę matyt.“

Nors atsakyme ir nėra paaiškinimo, koks skirtumas tarp pažįstamo ir šeimos nario, tačiau informantė teigia, jog ji nenorėtų kištis į tokią situaciją, nes vis dar yra išlikęs sovietinis mąstymas, kad tokia veikla žmogui kaip ir galima užsiimti. Tačiau akcentuojama, kad dabar jau yra supratimo kaita, dabar jau suprantama, kad iš valstybės irgi negalima imti, tačiau sunku persiorientuoti ir atitinkamai elgtis.

10 – asis informantas kalbėdamas apie sovietinę situaciją, teigia, kad tiesiog žaidė žaidimą, kurį reikėjo. „Tai juk tais laikais būdavo tokie išsireiškimai, kad nu tu esi kvailys iš esmės, jeigu tu darbe nieko.. Tik atlyginimą gauni, o kitko kažko tai nepasiimi. Tai vieni labiau kvaili buvo, kiti mažiau kvaili buvo, tai vieni daugiau pasiimdavo, kai kas namus pasistatydavo, ten dar kažką, dar kažką. Nes iš dalies tai tie dalykai buvo sekami ir kontroliuojami, kontrolė tarybų sąjungoj,

ideologinė, turtinė jinai pakankamai buvo griežta ir leisdavo ten iki tam tikrų ribų, bet persókt kažkur neleisdavo, kai per daug kažkas norédavo prisigrobt.“

Taigi, atrodo, kad tie, kurie išties elgėsi moraliai ar būtų taip elgėsi, kitų būtų laikomi netgi kvailais. O ir pati sistema buvo tokia, jog nusižengimai buvo toleruojami, tačiau jie turėjo nebūti itin dideli. Tai patvirtina ir informantų išreikštą pasipiktinimą, kad šiais laikais yra per daug naudojamosi tarnybine padėtimi, jog valstybės tarnautojai nejaučia saiko. Atrodo, kad būtent sovietmečiu įdiegta idėja, kad truputį imti galima, vis dar veikia kai kurių piliečių nuostatas ir šiais laikais.

Daugelis respondentų kalbėjo apie tai, kad buvo sunku suvokti tiesą, kadangi buvo girdimi tik teigiami dalykai, bet žmonės matė, kad yra visai kitaip. Tai irgi skatino kalbėti kaip reikia, tačiau mąstyti visai kitus dalykus ir nebuvo aišku, kaip būti sąžiningu žmogumi. O tie žmonės, kurie ir toliau gyvena mažame miestelyje ir nėra matę kitų pavyzdžių, tiesiog ir negali įsivaizduoti kaip turi būti net ir šiais laikais: „Tai buvo, nu, anekdotai, daug anekdotų buvo apie tai, kad aš arba blogai girdžiu arba blogai matau, nes skirtingus dalykus matau ir skirtingus dalykus girdžiu. Nes daugelis žmonių normalių, galvojančių, sąžiningų tas veikė labai neigiamai. Jaustis normaliu žmogum, normaliu piliečiu nelabai aišku kaip reikėjo jaustis. <...> Tai buvo beveik viskas vienaip kalbama, kitaip daroma. Buvo ištisinis melas. Buvo šnekama apie šviesią, gražią visuomenę, apie sočią, linksną vaikystę ir t.t., senatvę ir t.t. Iš tikrųjų ir valgyt ne visada būdavo. Ir apsirengt, ir.. Partiniai bosai, milicija, teisėjai buvo kita kasta, kitos kastos. Gydytojai buvo kita kasta. <...> Jie kiti žmonės, ne visai tie eiliniai žmonės. Jie kitokie. Todėl... Nu taip greit žmonės nesikeičia ir aš tame tarpe. Pasikeitęs, bet kadangi aš dirbau valstybės tarnyboj ir daug važinėjęs ir po ES, ir ne tik po ES, tai matęs ir kitokių visuomenių, bet.. <...> Bet prisimenu kas buvo. Ir iš dalies tie, kurie gyveno kokiam miestely, tebegyvena, aš jį galiu suprast, jei jis nuėjęs pas miestelio seniūną ar pas miesto merą mano, kad spręst klausimą reikia duodant pinigų. Nes jis kitaip neįsivaizduoja. Jis negreit įsivaizduos. Nors lyg tai teoriškai reikėtų kitaip daryt. Ir daroma daug kur kitaip, aš nesiginčiju.“ (10 – tas informantas)

Apie didėjančią sąmoningumą informantai kalbédavo ir tiesiogiai, įvardindami savo augantį supratimą. Pavyzdžiui 12 – oji informantė teigia, kad anksčiau net nebuvo jokio supratimo, kodėl reikia mokėti tuos mokesčius, o dabar yra: „Anksčiau mes prie sovietų nesupratom tų mokesčių, aš net nelabai supratau, kodėl čia pajamų mokestį ima, o dabar, kai aš suprantu, tai čia reikia. Iš to valstybė gyvena, iš to ir pensijos, ir vaikam, ir visiems. Aš taip suprantu, kad čia labai blogai daro [jei slepia mokesčius]“. Taip pat dažnai informantai kalbėjo ir apie kitų žmonių nesuvokimą, kad negalima gauti algos vokelyje, nes bus maža pensija. Šį dalyką, minėtoji informantė taip pat sieja su

sovietiniu palikimu, kada nebuvo jokio aiškumo: „Tada supratimas buvo.. Nu va ateis pensija, tai kiek bus, tiek bus. <...> Nesupratau, kodėl gali būt maža pensija, mažesnė, nesupratau. Nu aš sakau, ką aš kalta, kad mano toks atlyginimas buvo. Aš to nesupratau. Tik paskui supratau. <...> supratau gal po atgimimo Lietuvos, kai jau buvo visai kitas požiūris į gyvenimą.“

Taip pat teigiama, kad nors ir nelegalios veiklos, kaip, pavyzdžiui, valstybinių išteklių pasisavinimas, yra tarsi *įaugęs kraujyje* tiems sovietiniams žmonėms, kurie taip elgėsi ir kurie matė, kad taip elgiasi jų tėvai, dabar situacija gerėja dėl atsiradusio viešumo: „Nu čia tiesiog pripratimas [naudotis tarnybine padėtimi]. Dar neišeina. Dar tie vaikai matė, kaip tėvai darė... Skaičiau, kad dabar jau nebegalima taip daryt, bet kad čia tiesiog yra įgimta kraujuj. Tikrai, tikrai yra įgimta kraujuje. <...> Dabar vat jau matot, yra jau viešai, dabar yra viešuma ir draudžia. Ir dabar viešumoje visi skelbia ir sako, o seniau niekas nesakė, visi ėmė, nieks nieko nesakė. Buvo galima. <...> Ir čia nieks nesmerkė, kad tu vagi, kad tu imi, kad tu ten dirbi, tai taip ir reikia.“ (12 – oji informantė).

Taip pat manoma, jog svarbu, kad pati sistema truputį moko piliečius žiūrėti ne tik savo naudos. 13 – asis informantas, kalbėdamas apie sovietinius laikus teigė, jog seniau kiekvienam rūpėjo tik jis pats, kad kuo daugiau gautų, o dabar žmonės mąsto kitaip: „Nu galbūt kaip ir paminėjot iš pat pradžių, vat visokie ir mokesčių mokėjimo sistemos sutvarkymai ir kiti dalykai. Nu tiesiog pradeda suvokt šitą dalyką. Ir vat vienas sūnus dirba reklamos srityje, normaliai moka mokesčius, tą 15 %, tai ką jis dabar pakeis savo nuomonę, šitiek metų mokėjęs? Ne. Jisai užaugo toks. Per tą laiką auga ir niekas pradeda negalvoti, kad kažkur tai kažką va, pusę deklaruosiu, o pusę nedeklaruosiu. Jau to nėra.“

Taigi, galima pastebėti, kad sovietiniais metais įvairios nelegalios veiklos, kenkiančios valstybės gerovei, buvo visiška norma. Žmonės įprato elgtis pagal tuometines taisykles ir šiais laikais yra itin sunku pakeisti požiūrį, kadangi pažiūros buvo daug metų formuotos visai kitaip. Tačiau dėl dabartinio viešumo, sutvarkytos teisinės sistemos informantai patys teigia esą sąmoningesni ir matantys visuomenės sąmoningėjimą. Visgi net ir suvokiant, kodėl reikia elgtis teisingai, kartais vis dar labai sunku tą padaryti tinkamai.

3.3. Amžiaus veiksnys

Po išsamių interviu su informantais peršasi išvada, kad didžiausią įtaką vyresniosios kartos kritiškam požiūriui nelegalių veiklų darymui, kai kenkiama valstybiniam gėriui, gali turėti jų amžius.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog vyresnio amžiaus žmonės, atsižvelgiant į šio darbo informantų amžių, nuo 64 – erių metų, yra pensinio amžiaus ir dauguma nebedirbantys. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos („Sodra“) duomenimis, 2018 metų gegužės mėnesį Lietuvoje buvo 583,2 tūkst. pensininkų, iš kurių 65,8 tūkst. dirbo.⁵⁷ Taigi, nebedirbantys senjorai neretai gali sunkiai išgyventi senatvę ir dar labiau užsisklęsti, izoliuoti save nuo visuomenės. Svarbiausias aspektas čia yra tas, kad tokiu atveju vyresnio amžiaus žmogus nebelabai turi progų, kada pats galėtų sukčiauti, nes nedirba ir, neretai, yra užsidaręs namuose, savo aplinkoje.

Šią situaciją atskleidžia pokalbis su 2 - uoju informantu, 72 metų vyru iš Zarasų rajono miestelio. Nors viso pokalbio metu vyras buvo itin griežtas vertindamas nelegalių veiklų darymą, galiausiai prasitarė, jog būtų kitaip, jei jis būtų jaunas: „Dabar kad aš buč jaunas ir dirbč, tai aš nežinau. Tikrai vogč ir aš dabar. <...> Už tai, kad nepragyvenč iš šitų atlyginimų. Reiktų viskas pirkt. O dabar kai pensininkas, tai iš pensijos va gyvenu. <...> Kokius tu dabar nuslėpsi mokesčius? Dabar kaimo mokesčius, kokius tu mokesčius nuslėpsi? <...> Nu jeigu verslininkas koks būčiau, tai gal ir nuslėpčiau (juokiasi).“

Ši citata atskleidžia ir sumažėjusius vyresnio amžiaus žmonių materialinius poreikius. Nors žinoma, galimas kontrargumentas, jog senjorams turėtų būti užtikrinta ori senatvė, jog jie galėtų mėgautis aktyviu laisvalaikiu, pavyzdžiui eiti į renginius, teatrą, keliauti, kas reikalauja išteklių, tačiau pašnekovas, rodosi, kreipia dėmesį į būtinųjų poreikių užtikrinimą. Būtent dėl to ir teigiama, kad tik jaunam žmogui reikia viską pirkti, taip pat buvo paminėta ir būtinybė išlaikyti šeimą. Šios priežastys gali priversti užsiimti nelegalia veikla, kenkiančia valstybės gerovei, kai pensinio amžiaus žmogui tai nebėra aktualu, nes jis tiesiog „pensininkas, tai iš pensijos ir gyvena“.

Gali būti, jog kai kurie senjorai, patys nebeturėdami progų ir poreikio „apeiti sistemą“ dėl savo amžiaus pradeda itin griežtai vertinti kitus, kurie nusikalsta. Besielgiančiam moraliai kyla pyktis ir smerkimas tų, kurie elgiasi priešingai. Tačiau tai dar nereiškia, kad esant palankioms sąlygoms, smerkiantysis išliktų toks pats moralus ir nenusikalstų.

Atsižvelgiant į amžių, svarbus yra ir senjorų ramybės troškimas. Daugelis jų pokalbio metu vienaip ar kitaip užsiminė apie norą ramiai gyventi. Jie reflektavo ir apie tai, kaip tai veikia jų norą užsiimti nelegaliomis veiklomis. Nors griežtai teigti, kad ramybės norą įtakoja garbingas amžius negalima,

⁵⁷ Kazimieras Šliužas, „Sulaukusieji pensijos lieka darbo vietose“, Vilnius, 2018.

<https://www.lzinios.lt/Ekonomika/sulaukusieji-pensijos-lieka-darbo-vietose/268076> [Žiūrėta 2019 04 20].

nes tai gali nulemti ir charakterio savybės, patys senjorai neretai tokį norą siedavo su savo amžiumi.

7 - oji informantė, 78 – erį metų moteris iš Zarasų rajono miestelio teigė, jog pati galimybe slėpti mokesčius dabartiniame gyvenimo tarpsnyje tikrai nepasinaudotų, net jeigu ir pasitaikytų patogi proga: „Aš tai tikrai nepasinaudočiau [proga], aš jau toks žmogus, tikrai nepasinaudočiau. <...> Ir net jeigu pagalvojus, tai tikrai ne. Geriau aš tokia, nu kaip sakant, būčiau, nu rami nuo visko, nepergyvenčiau, kad ten gal mane sugaus, gal mane ką nors. Aš tiesiog taip apie save galvoju, kad aš taip padaryčiau. <...> Nu vat tokio nerimo ir nenorėčiau, už tai, kad vat tas nerimas. Ypatingai dar šitam amžiui, o kad jaunesnė, tai gal nežinau kaip nors, bet dabar tai tikrai ne. <...> Nu gal jaunesnė, žinokit, ypatingai tada, kada trūksta pinigų, trūksta tiesiog..“

Ramaus gyvenimo svarba informantų minėta ir pranešimo apie kitų vykdomą nelegalią veiklą kontekste. 73 – ejų metų informantė iš Zarasų rajono miestelio, paklausta ką darytų, jei sužinotų, kad jos miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį, mąstė: „Pranešum gal kur. Ar tylėt dėl šventos ramybės...“ Vėliau, pokalbio metu, pateikus situaciją apie kyšio davimą, ji toliau aiškino apie ramybės svarbą: „Nu jau tik neskųščiau ir niekam nieko nesakyčiau. Tegul sau. <...> O todėl, kad na jeigu tas žmogus sužinos, kad aš jį paskundžiau, tai ką tada man? Padegs dar atvažiuavęs (juokiasi).“

Čia išryškėja ir nenoras veltis į situacijas, kada gali paaiškėti, jog tu pranešei atsakingoms institucijoms apie kito žmogaus daromą nusikaltimą. Nenorima veltis, kadangi paskui galima sulaukti keršto, net keliančio pavojų gyvybei. Galimos pasekmės yra pavojingos, todėl norima atsiriboti nuo bet kokios veiklos, kuri galėtų sukelti nerimą ir ramaus gyvenimo sudrumstimą.

Yra ir tokių, kurie bijotų ne tik kito nusikaltusio piliečio, bet net ir valstybės tarnautojo, kuris yra prisidėjęs: „Nereaguočiau [į kyšio davimą], kadangi policija stovi, tai aš nebesikiščiau. Gal pažiūrėčiau sustojus, pasižiūrėčiau, bet kad taip... Dabartinėj situacijoje, tai tikrai nesikisčiau, todėl kad visiškai, kaip čia pasakyt, jeigu aš prieisiu ir pasakysiu: "kam jūs duodat kyšį?", galiu ir pati nukentėt. Dabar gi šitaip ir yra, taip ir gaudu, kad kur nors, jeigu kas ten paskundė ką nors, tai tuoj pat. Kad taip, gal ne su policija, tai gal..“ (7 – oji informantė).

Taigi, kalbant apie amžiaus veiksnį verta akcentuoti, kad iš informantų reflektavimo ryškėja ramios senatvės noras, t. y. nebeužsiimti senatvėje tokiomis veiklomis, kurios galėtų kelti nerimą. Taip pat svarbu ir tai, kad senjorai, dažniausiai nebedirbantys, svarsto neturintys progų, kur galėtų nusikalsti. Ir nors jie patys yra linkę smerkti nelegalių veiklų darymą, neatmeta galimybės, kad būdami jauni

tuo užsiimtų. Taigi, tai reiškia, kad amžiaus veiksnys yra svarbus ne iš tos perspektyvos, jog su amžiumi žmonės darosi moralesni, bet iš tos, kad jie nebeturi galimybės ar noro užsiimti tokio tipo veiklomis.

3.4. Pilietinės moralės suvokimas

Šiam darbui taip pat svarbu, kaip informantai supranta pačią pilietinę moralę, tačiau norint išvengti sąvokos nesupratimo buvo klausta tiesiog apie pilietiškumą. Atsakymai į klausimą „kas jums yra pilietiškumas?“ atkleidė, kad žmonės neturi vieno bendro pilietiškumo supratimo. Ir dauguma, net po hipotetinių situacijų aptarimo pilietiškumo nesusiejo su įstatymų laikymusi bei prisidėjimu prie bendros valstybės gerovės.

Iš atsakymų matyti, kad pilietiškumas informantams siejasi su tėvynės, gimtojo krašto laisvės išsaugojimu: „<...> Tai, kad savo kraštas yra svarbiausia šiaip ar taip, kad kaip sakant nebūtų, kad nu kaip.. Kad įtaka svetimos valstybės, nu taip imant gal skambiai <...> bet kad <...> nebūtų užpulta. Nebūtų viskas kaip buvo val, pavyzdžiui, kaip turėjom, kad nebūtų svetima valstybė <...>“ (9 – oji informantė). „Nu kaip čia paaiškint. Pilietiškumas, nu tai va. Aš esu, pavyzdžiui, šaulys, kaip nepriklausoma Lietuva tapo, tai aš irgi įstojau į šaulių sąjungą ir esu dabar pastoviai, va sakykim jau mano būrio vadas esu, nu va tiek. Nors šaulių pas mus sumažėjo, išmirė, likom mes ant vienos rankos pirštų tik tai suskaičiuot. Nebeliko. Taip tai patriotiškumas, nu ką, gint jeigu reiks valstybę ir už ją atstovėti. Tai valstybė yra pagrindas.“ (6 – asis informantas).

Žvelgiant į šiuos pilietiškumo apibrėžimus atrodo, kad informantai apibūdina patriotiškumo sąvoką. Pavyzdžiui šeštasis informantas šias dvi sąvokas tiesiog sugretino, kadangi pasakė, jog pilietiškumas jam ir yra patriotiškumas. Visgi, nors abi sąvokos referuoja į tam tikrą santykį ir elgesį su savo valstybe, tai nėra tapačios sąvokos. Pasak Lietuvių kalbos žodyno, patriotizmas yra atsidavimas, meilė, pasiaukojimas savo tėvynei.⁵⁸ Todėl jis siejamas su savos šalies aukštiniu. Pilietiškumas tuo tarpu akademinėje literatūroje yra labiau siejamas su bendruomeniškumu, dalijimusi resursais, rūpinimusi visuomenės bendrąja gerove. Taip pat svarbus ir aktyvus dalyvavimas valstybės gyvenime, įstatymų laikymasis. Kaip teigia Kęstutis Girnius, „Patriotizmo ugdomas broliškumas skatina pilietiškumą ir rūpinimąsi bendrais reikalais. Patriotiniai jausmai yra klijai, kurie konsoliduoja politines bendruomenes ir valstybes, be jų žmonės negalėtų klestėti ir

⁵⁸Lietuvių kalbos žodynas, <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=patriotizmas&lns=-1&les=-1&id=22104980000>, [Žiūrėta 2019 04 23].

gyventi gerai.“⁵⁹ Taigi, nors patriotiškumas ir gali paskatinti pilietiškumą, tai nebūtinai nutinka. Tuo tarpu informantai, pilietiškumą prilygindami patriotiškumui, rodos išstumia tokių veiklų kaip mokesčių mokėjimas, nenoras duoti kyšių bei kitų, kurios padeda valstybei klestėti, egzistavimą iš pilietiškumo apibrėžimo. Pokalbių metu, informantai minėdavo gynybos, Lietuviškos simbolikos, istorijos svarbą. „<...> pilietiškumas tai būtent ir pasireiškia, nu mano supratimas gal ir siauras toksai, bet pilietiškumas tai... Kodėl mes visas šventes, kurios valstybės, turim švęst taip, kaip reikia? Jau dabar pilietiškumas išaugo, pažiūrėkim kiek vėliavų iškabinom <...> Kad ir tėvynės gynimas, jeigu sugebėjom visi per sovietmetį išlikti dar, sąmonė žmonių tai išliko. Tai manau, kad dabar lengviau, tik tai reikia biški pajudėt.“ (13 – asis informantas). „Pilietiškumas? Aš esu, pavyzdžiui, pilietiška. Man labai svarbu yra, kaip atgavo Lietuva nepriklausomybę, man labai svarbu, kad yra žodžio laisvė, kad aš tikrai galiu pasakyti, kad aš esu lietuvis, kad yra pas mane Lietuva. Aš žinau, aš rusiškam daržely dirbau ir rusiškai ir kalbėdavom visą laiką. Man labai svarbu, kad aš lietuviškai galiu kalbėt, man pilietiškumas yra labai svarbu. <...> Pas mus ir Vytis yra, ir... Ir visi signatarai yra. Ir knygas visokias mes turim, ir skaitom, ir dabar vat turim didelę storą knygą apie nepriklausomybę visą. Ir kelis kartus perskaitom.“ (12 – oji informantė).

Iš šių atsakymų matyti, kad žmonėms išgirdus žodį pilietiškumas, pirmoji mintis atėjusi į galvą nėra ta, jog reikia rūpintis bendra valstybės ir visuomenės gerove. Dėl šios priežasties, kai kurių informantų buvo klausta papildomai ar jiems pilietiškumas sietųsi su pokalbio pradžioje aptartomis situacijomis, t. y. mokesčių neslėpimu, kyšio nedavimu, valstybinių išteklių negrobstymu. Atsakymai į šį klausimą taip pat parodė, kad bendro supratimo nėra. Tačiau pasitaikė svarstymų, jog pilietiškumas su tomis situacijomis visai net nėra susijęs. Pavyzdžiui 5 - oji informantė, paklausta ar neprisidėjimą prie blogo valstybei duodant kyšių, naudojantis tarnybine padėti sietų su pilietiškumu, labai abejojo: „Tas žodis pilietiškas, tai nu... Mylintis savo gimtinę. Aš taip sakyčiau. Bet jeigu jau jis ten nebijo Dievo ir bet ką daro, ten apvagia, apgauna, mokesčių nemoka, kažką tai... Arba valstybės kokie tarnautojai naudojami savo padėtim, ima kyšius, tai čia jau yra moralė. Aš nežinau ar čia pilietiškumas. Moralės.. Kiekvieno.. Neatsakingai žmogus su savim elgiasi, jis turi būti teisingas su savim ir su kitu. Ir nepažeidinėti ir važiuojantis, ir panašiai. Visur turi būti, tai nežinau ar čia pilietiškumas. Čia tokių dalykų aš nesiečiau.“ Panašiai svarstė ir jau minėtas 8 - asis informantas, teigęs, kad pilietiškumas yra susijęs su patriotizmu. Paklaustas ar sietų pilietiškumą su veiklų, minėtų hipotetinėse situacijose darymu, atsakė, kad tikrai ne. „Ne ne, čia jau

⁵⁹ Kęstutis Girnius, „Patriotai, tėvynė ir patriotizmas“, Vilnius, 2016. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-03-16-patriotai-tevyne-ir-patriotizmas/141884> [Žiūrėta 2019 03 07].

ne pilietiškumas, čia... čia jau žmogus tada yra nesąžiningas aš skaitau. Jeigu jau jie kyšius ima, tai panašiai, kad ir duodantis kyšį, irgi negalima pateisinti, bet kitąkart būni priverstas.“

Taigi, iš šių atsakymų galima matyti, kad kai kurie vyresnio amžiaus žmonės nesusieja pilietiškumo ir moralės į bendrą darinį. Rodos, kad tokiu atveju, ypač, kai pilietiškumas suprantamas kaip patriotiškumas, žmonės atiboja moralę ir sąžinę nuo pilietiškumo. Jeigu žmogus pats savaime pasižymi žema morale, jeigu, kaip jau minėta 5 – osios informantės citatoje, yra neteisingas sau ir kitiems, tai jis užsiima nelegalia veikla. Valstybė kaip tokia čia neturi reikšmės. Tokiu atveju žmogus gali aukštinti savo valstybę, t. y. būti patriotiškas, tačiau tuo pačiu būti nesąžiningas ir slėpti mokesčius, arba atvirkščiai.

Grįžtant prie vyresnės kartos pilietiškumo supratimo, verta paminėti, kad kai kuriems jis turi itin specifiską reikšmę. Viena iš informančių teigė, kad jai pilietiškumas yra tolerancija. „Visų pirma tai yra tolerancija. Tolerancija kitaip manantiems, tolerancija nesmerkiant labai praturtėjusių žmonių, labai turtingų ir nesigailint, kad esi, nu kaip sakoma toj apačioj, kur vos gali pragyvent. <...>“ (6 – oji informantė). Kita informantė pilietiškumą siejo netgi su ekologija. „Nu pilietiškumas, tai reikia savo žemę, kurioj tu gyveni mylėt ir gerbt. Pirmiausia reikia neteršt jos. Ką mes darom labai visi. Kiekvienam pasirūpinti jos ekologija, nes niekas.. Nepalikt vaikam ir anūkam sąvartynų, kokius padarėm mes per kokius 20 metų. Anksčiau to nebuvo. Tai yra ir pilietiškumas, tai reikia tą žemę švarią laikyti, gamtą saugoti <...>.“ (5 – oji informantė).

Tokie atsakymai parodo, jog žmonės neturi vieno bendro pilietiškumo supratimo. Neretai pilietiškumas netgi gali sietis su kažkuo jiems labai artimo. Pavyzdžiui vyrui, kuris priklauso šaulių sąjungai, pilietiškumas yra susijęs su patriotiškumu. Moteriai, kuri daug kalbėjo apie tai, kaip blogai, kad dabar visi pykstasi ir kad reikia sutarimo, pilietiškumas buvo artimas su tolerancija kitiems. O moteris, dirbanti su ekologija, pilietiškumą susiejo su švaraus krašto išlaikymu.

Visgi, buvo ir tokių, kurie pilietiškumą siejo su įstatymų laikymusi, pareigų atlikimu, reikalingu visuomenės ir valstybės bendrajai gerovei kelti. „Nu matyt pilietiškumas.. Jeigu stambiau, aš nepasakyčiau, bet šiaip jau tai mums reikia... Tas kas daro viską, kad valstybė būtų teisinė, paprastai kalbant, kad valstybė gyventų pagal taisykles, nuo perėjimo gatvės esant žaliai šviesai iki sąžiningai rinkti prezidentą, galvot, eit į rinkimus. Pagalvot ką rinkti, seimo narius, prezidentą. Tai ir yra pilietiškumas, dalyvaut valstybės ir visuomenės gyvenime ir pagal tavo galimybes stengtis padaryt geriau, užkirst kelią blogiui, jeigu matai, kad kažkas kažką vagia ar apiplėšima. Ir jeigu jau pats bijai ar neturi jėgų, tai bent iškviesti atitinkamas tarnybas. Nežinau, jeigu pamatei girtą vairuotoją, aš tą

jau dabar darau, jeigu matai, kad akivaizdžiai girtas nuvažiavo, važinėdamas su mašina iš vieno krašto į kitą arba dvigubu negu leistina greičiu ir kompanija kažkokia matosi už stiklo, aš jau dabar paskambinu, jeigu spėju pamatyti numerį, galbūt yra kažkur patrulis, kad pabandyt sulaikyt. Pilietiškumas yra matyt, prisidėt, jeigu paprastai tariant, prie geresnės visuomenės kūrimo. Saugesnės, laimingesnės. Prie mūsų visų gerovės, turbūt.“ (10 - asis informantas).

Taigi, galima matyti, kad apklausti informantai neturi bendro supratimo apie pilietiškumą, tačiau kartais gali jį tapatinti su patriotiškumu arba sieti su sau asmeniškais svarbiais gyvenimiškais aspektais. Tokiu atveju, nelegalių veiklų, kenkiančių valstybės gerovei, darymas yra atskiriamas nuo pilietiškumo ir priskiriamas asmeninėms žmogaus savybėms, kurios nesiejamos su valstybe. Visgi, verta pabrėžti, kad yra ir tokių, kurie mano, kad pilietiškumas glaudžiai susijęs su valstybės nustatytos tvarkos laikymusi.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Pilietinę moralę arba dar kitaip vadinamą viešųjų gėrybių moralę galima aiškinti kaip sąžiningą elgesį vardan visuomenės gėrio. Tai reiškia, kad moralus pilietis turėtų neslėpti mokesčių, neduoti kyšių, nepiktnaudžiauti savo tarnybine padėtimi bei nenusižengti įstatymams kitose situacijose, kur gali būti pakenkta bendrajai visuomenės ir valstybės gerovei. Toks pavyzdingas pilietis buvo auklėjamas ir sovietmečiu, tačiau įvairūs tyrimai rodo, jog nelegalios veiklos, tokios kaip blatas, kombinavimas tada buvo itin paplitusios. Tai buvo viešai smerkiamos, bet realiai praktikuojamos veiklos, skatinančios dvigubą piliečių moralę, kai vienaip šnekama, o kitaip elgiamasi.

Visgi, šiais laikais vyresnio amžiaus žmonės yra labiausiai linkę smerkti daromas nusikalstamas veiklas, kurios kenkia valstybės gerovei. Tai kelia nuostabą, nes posovietinės šalys pasižymi mažesne pilietine morale nei kitos šalys, tad žmonės, ilgiausiai gyvenę sovietiniu laikotarpiu, turėtų būti linkę „apeiti sistemą“. Šis paradoksas paskatino išsiaiškinti vyresniosios kartos nuostatas pilietinės moralės klausimais.

Iš interviu, atliktų su 13 informantų, galima pastebėti, kad šie piliečiai yra linkę smerkti tokias veiklas kaip nelegali alkoholio prekyba, kyšio davimas ar ėmimas, mokesčių mokėjimo vengimas, valstybinių išteklių naudojimas bei pažįstamo įdarbinimas piktnaudžiaujant savo tarnybine padėtimi. Daugelis informantų vos išgirdę klausimą reikšdavo savo nuomonę, kad tai yra blogai, kad tokiomis veiklomis užsiimti nereikėtų. Tačiau tai neretai buvo pirminė reakcija, kurią skatindavo tai, jog visiems yra suprantama, kad šie poelgiai yra neteisingi, neleistini. Visgi, kalbantis toliau, prašant argumentuoti savo nuomonę, užduodant papildomus klausimus aiškėjo, kad

neretai informantai randa pateisinimų tokioms veikloms atlikti. Visų pirma, aiškėjo skirtis tarp turtingo ir vargšo žmogaus. Neretai informantai buvo linkę pateisinti žmogų, kuris gyvena neturtingai ir nelegali veikla jam reikalinga tik tam, kad jis galėtų pragyventi. Tačiau griežtai buvo smerkiami stambūs verslininkai ar kiti pasiturintys piliečiai, kurie vertėsi nelegaliomis veiklomis, kai pagrindė priežastis yra dar didesnis praturtėjimas. Antra, pokalbiuose su informantais galima pastebėti, kad jiems svarbi skirtis tarp to, kaip smarkiai yra piktnaudžiaujama. Tai akivaizdžiausiai matėsi kalbant apie valstybės tarnautojus, besinaudojančius savo tarnybine padėtimi savinantis valstybinius išteklius. Neretai pasireikšdavo samprotavimai apie tai, jog svarbu jausti saiką, kad turi būti tam tikros normos ir kol jos nėra peržengiamos, tol galima žmones pateisinti.

Šiam darbui itin svarbus buvo ir atsigręžimas į praeitį, sovietinį laikotarpį. Buvo norima sužinoti, kokius mokymus vyresniosios kartos piliečiai atsimena iš ankstesnių laikų. Daugelio informantų teigimu anksčiau nelegalios veiklos, tokios kaip vogimas buvo tiesiog norma, kažkas įaugusio kraujyje, ką darė visi. Tai buvo taip įsišakniję, kad žmonės nejautė jokių moralinių priekaištų sau tuo užsiimdami. Informantai taip pat patvirtina ir apie dvigubos moralės egzistavimą, kada buvo šnekami ir daromi skirtingi dalykai. Tai buvo jaučiama ir iš valdžios pusės, kadangi neretai darboviečių viršininkai mokė elgtis kitaip negu buvo girdima iš aukščiausios valdžios, aukštinančios pavyzdingo sovietinio piliečio idėjas. Visgi, dauguma informantų, su kuriais buvo kalbėtasi supranta, kad jeigu jie yra linkę pateisinti tam tikras veiklas, tai yra iš sovietinio laikotarpio atsineštas įprotis, kuris nėra teisingas ar moralus, tačiau, visgi, jis yra, todėl sunku elgtis priešingai. Žvelgiant į pozityvius veiksnius verta paminėti, kad informantai mato visuomenės ir net jų pačių augantį sąmoningumą. Tai skatina sistemos pakeitimas ir viešumas, kada nuolat kalbama apie teisingas ir neteisingas, legalias ir nelegalias veiklas. Be to, teigiamą įtaką daro ir aiškinimas, kodėl verta elgtis moraliai ir visiems prisidėti prie valstybės gerovės.

Visgi, labai svarbu akcentuoti, kad nors dauguma informantų ir atrodė nuoširdūs, temos jautrumas galėjo daryti įtaką kai kuriems iš jų ir priversti nuslėpti kai kurias savo pažiūras, nuomones ar net elgesį. Ne vienas iš informantų pokalbio metu buvo išreiškęs susirūpinimą dėl daromo įrašo. Taip pat prisipažindami apie kokią nors jų pačių darytą veiklą, jie buvo linkę paminėti, kad tai sako tik dėl to, kad pokalbis yra anonimiškas. Visgi, čia svarbiau turbūt ne noras pasirodyti teisingu žmogumi, kiek baimė, kad duomenys gali būti panaudoti prieš patį informantą ar kad jis gali kaip nors nukentėti dėl vienokios ar kitokios informacijos atskleidimo. Tai iš dalies rodo dar vis egzistuojančią žmonių baimę kalbėti tai ką mano išties, o ne ką kalbėti reikalauja sistema. Kaip bebūtų, galimas informantų uždarumas kai kuriais klausimais, gali būti laikomas šio darbo trūkumu.

Kalbant apie ateities tyrimus, verta paminėti, kad įdomu būtų labiau atsižvelgti į kaimo ir miesto skirtį, kadangi, kaip atrodo iš pokalbių, kaime gyvenantys žmonės žino daug daugiau konkrečių pavyzdžių apie daromas nusikalstamas veiklas. Tai lemia mažas gyventojų skaičius ir mažesnė teritorija. Taip pat, nors didelio dėmesio interviu metu skiriama nebuvo, ryškėjo daug įdomių minčių apie (ne)pranešimą atsakingoms institucijoms, kai žinoma apie nusikalstamą veiklą. Pavyzdžiui, kai kurie jautėsi nekompetentingi tai daryti, kiti mąstė, kad seno žmogaus niekas neklausytų, dar kiti bijojo asmeninių pasekmių. Kaimo gyventojams tai gali net ir neapsimokėti, nes pranešus, pavyzdžiui, apie nusižengiantį gydytoją, miestelyje gali nelikti nei vieno specialisto. Taip pat ateities tyrimuose galimai vertinga būtų pažiūrėti, ar nuostatoms įtaką turi tokie veiksniai kaip tikslėnis amžius, išsilavinimas, lytis, religingumas bei kt.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abraitytė M., „Sovietinės ideologijos diegimas Kauno mokyklose XXa. 7-9 dešimtmečiais“, *Darbai ir dienos*. Nr. 52, 2009.
2. Brandišauskas D., *Neformalus korupciniai santykiai šiaurinėje Lietuvoje: sampratos ir praktikos (bandymai analizuoti blato raidą)*, Lietuvos istorijos studijos. 2005, t. 15.
3. Bronfenbrenner U., „Soviet methods of character education: some implications for research“, *American Psychologist*, Vol.17(8), 1962.
4. Diržytė A. ir Patapas A., „Lietuvos gyventojų susidūrimo su korupcija ir pasitenkinimo gyvenimu paradoksas“, *Viešojo politika ir administravimas*, nr. 2, 2015.
5. Dülmer H., „Modernization, Culture and Morality in Europe: Universalism, Contextualism or Relativism?“, Kn. Wil Arts and Loek Halman (sud.) *Value Contrasts and Consensus in Present-day Europe: Painting Europe's Moral Landscapes*. Leiden: Brill: 251–276, 2013
6. France A., „Why should we care?: young people, citizenship and questions of social responsibility“, *Journal of youth studies*, 2012, 1, p. 97-111.
7. Garapich M. P., „Homo Sovieticus Revisited – Anti-Institutionalism, Alcohol and Resistance Among Polish Homeless Men in London“, *International Migration*, 52 (1), 2013.
8. George R. P., „The concept of public morality“, *The American Journal of Jurisprudence*, nr. 1, 2000.
9. Girnius K., „Patriotai, tėvynė ir patriotizmas“, Vilnius, 2016.
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-03-16-patriotai-tevyne-ir-patriotizmas/141884>
10. Halman L. ir Sieben I., „Public good morality in Europe: an impact of communist rule?“, Kn. Wil Arts ir Loek Halman, *Value contrasts and consensus in present – day Europe: Painting Europe's moral landscapes*, Brill, 2013.
11. Hirt S. A., *Iron curtains*, Wiley-Blackwell, 2012.
12. Juknevičius S., *Tarp inercijos ir tradiciškumo: lietuvių religingumo bruožai*, 2012
<https://www.ateitis.net/lt/temos/168/>
13. Karklins R., *The system made me do it. Corruption in post-Communist societies*. NewYork: M.E.Sharpe, 2005.
14. Kavaliauskaitė R., „Autentiškumo eksperimentai: ką reiškė prapulti Vilniaus senamiesčio „Bermudų trikampyje“?“, Kn. Ainė Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Vilnius: Naujasis židinys – Aidai, 2015.
15. Kharkhordin O., „The Soviet individual: genealogy of a dissimulating animal“ Kn. Mike Featherstone et al. (sud.) *Global modernities*. Sage, 1995.

16. Kotkin S. ir Sajo A. (sud.). *Political corruption in transition. A skeptic's handbook*. Budapest: CEU press, 2002.
17. Krastev I., *Shifting obsessions: three essays on the politics of anticorruption*. Budapest: CEU press, 2004.
18. Ledeneva A., *Russia's Economy of Favours: Blat, Networking and Informal Exchanges*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
19. Letki N., "Investigating the roots of civic morality: trust, social capital and institutional performance", *Political behaviour*, nr. 28, 2006.
20. Lietuvių kalbos žodynas, <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=patriotizmas&lns=-1&les=-1&id=22104980000>.
21. Listhaug O. ir Ringdal K., „Civic Morality in Stable, New, and Half-hearted Democracies“, Kn. Wil Arts ir Loek Halman (sud.), *European Values at the Turn of the Millennium*, Leiden: Brill, 2004.
22. Oswald I. ir Voronkov V., „The ‚public-private‘ sphere in Soviet and post-Soviet society Perception and Dynamics of ‚public‘ and ‚private‘ in contemporary Russia“, *European Societies*, 6, 2004.
23. Putnaitė N., *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2007
24. Putnam R. D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster, 2000.
25. Ramonaitė A. (sud.), *Kažkas tokio labai tikro. Nepaklusniosios sovietmečio visuomenės istorijos. Sakytinės istorijos šaltinių rinkinys*, Vilnius: Aukso žuvys, 2015.
26. Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus Aureus, 2007; *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys-aidai, 2015
27. Savicka A., *Lithuanian identity and values*, Washington [D.C] : The Council for Research in Values and Philosophy, 2007.
28. Shlapentokh V., *Public and Private life of the soviet people: Changing values in post-stalin Russia*, Oxford: Oxford University Press, 1989.
29. Šliužas K., „Sulaukusieji pensijos lieka darbo vietose“, Vilnius, 2018. <https://www.lzinios.lt/Ekonomika/sulaukusieji-pensijos-lieka-darbo-vietose/268076>
30. Trüdinger E. M. ir Hildebrandt A., „Causes and contexts of tax morale: rational considerations, community orientations, and communist rule“ *International Political Science Review*, nr. 15, 2012.

31. Venclauskienė L., „Homo sovieticus: pilko ir pliko žmogaus portreto bruožai laisvėjančios Lietuvos spaudoje“, *Darbai ir dienos*. 65, 2016.
32. Žiliukaitė R., „Ekonominis „nepaklusnumas“? Blatas ir kitos neformalios praktikos“, Kn. A. Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys – Aidai, 2015.
33. Žiliukaitė R., „Kaip pažintys virsta ekonominiu kapitalu: blato tinklų struktūrinės charakteristikos“, Kn. A. Ramonaitė, *Nematoma sovietmečio visuomenė*, Naujasis židinys – Aidai, 2015.
34. Žiliukaitė R., „Socialinės ir politinės vertybės.“ Kn. R. Žiliukaitė et al. (sud), *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

SUMMARY

The aim of this bachelor thesis named „The Concept of Civic Morality in Lithuania: Analysis of Elderly’s Attitudes“ is to find out what kind of attitudes elderly people of Lithuania have regarding civic morality. The reason of this is that according researches public good morality is quite low in countries that used to be part of the former Soviet Union. However, the people who lived in former Soviet Union the longest (64 years and older at the moment) are the most law abiding. Due to that there were 13 interviews made with elderly people to understand what their attitudes are regarding civic morality, do they justify or not various illegal activities which harm common good and why. Also it was important to understand what they are thinking about citizens’ civil morality during Soviet times, do they remember any education from authorities related with morality.

From the information collected we can see that informants tend to condemn all the people who engage in illegal activities at first. However, after a longer conversation appears that they justify those who do not obey the law due to poor financial situation. Also they see difference between huge and small misuse. The latter is justified while the first one is strictly condemned. The informants believe that it is not that wrong to use state resources if that does not cross the line when someone is stealing huge amounts of money or other resources.

However almost all the informants agreed that during Soviet times stealing from the state was a normal thing to do. Everyone was practicing that and did not see any moral problems. Informants even admitted that their attitude regarding illegal activities these days are determined by the experience during long time of living in Soviet Union. Even though they understand that activities like hiding taxes, bribe or taking advantage of working in civil service are wrong it is difficult to act morally.

PRIEDAI

Priedas nr. 1

Klausimynas

I dalis. Hipotetinės situacijos

1. Sužinote, kad Jūsų miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį, ką darote?
 - O jeigu tai kaimynas? Pažįstamas?
2. Sužinote, jog įmonėje, kurioje dirba jūsų pažįstamas, slepiami mokesčiai. Ką darote?
 - O jeigu tai įmonė, kurioje dirbate jūs pats?
 - Jeigu galite pranešti anonimiškai?
3. Važiuojate autobusu ir girdite kaip šalimais sėdintys draugai šnekasi, kad važiuoja be bilietai. Ką darote?
 - a. Ar kada teko pačiam važiuoti be bilieto?
 - b. Jei ne, kodėl visada perkate?
 - c. Ar jeigu būtumėte tikri, kad kontrolė jūsų tikrai nepagaus, pirktumėte bilietą?
4. Poilsiaujate netoli kelio esančioje stotelėje. Išgirstate policijos automobilio sirenas. Policijos pareigūnai netoli Jūsų sustabdo greitai lėkusį ir viršijusį greitį automobilį. Jūs matote visą situaciją, nes esate šalia kelio ir skiria tik keli medžiai nuo pareigūnų ir sustabdyto automobilio. Pamatote, kad po pokalbio vairuotojas paduoda keletą kupiūrų pareigūnams ir jie pasuka skirtingais keliais. Ką darote?
 - a. Jeigu viršijęs greitį žmogus greičiausiai buvo jūsų bendradarbis?
5. Turite pažįstamą partijoje, o Jūsų anūkė stengiasi tapti žinoma politike. Ar stengtumėtės koku nors būdu jai padėti?
6. Sužinote, kad valstybės tarnautojas nuolat naudoja tarnybinėmis privilegijomis savo asmeninėms reikmėms. Pavyzdžiui, važinėja valstybiniu automobiliu ne darbo metu, tvarkosi savo automobilį už valstybines lėšas, naudoja kitą turtą savo ar savo giminių reikmėms tenkinti. Ką manote apie tai?
7. Kaip manote, kiek ateities sėkmei gali padėti pažinčių turėjimas?
8. Jūsų pažįstamas įdarbino valstybės tarnyboje savo giminaitę, nors žinote, kad buvo ir kitų kandidatų, kurie svarstyti nebuvo. Ką darote?

II dalis

1. Kaip manote, kokia Lietuvoje yra pilietinė moralė? Kokie Lietuvos žmonės? Kokiais trimis būdvardžiais juos apibūdintumėte?
2. Kaip vertinate savo šalies žmones iš pilietiškumo perspektyvos? Ar kaip sąžiningus ir pilietiškai moralius, ar kaip sukčius?
3. Kaip Jūs suprantate pilietiškumą, kas jums yra pilietiškas žmogus? O kaip apibūdintume sovietinį pilietišką žmogų? Ar manote, kad sovietinio pilietiško žmogaus apibūdinimas skirtųsi?
4. Koks Jūsų požiūris į sovietmetį? Kada gyventi buvo geriau?
5. Gal atsimenate kokių nors sovietiniu laikotarpiu mokymų apie pilietiškumą?
6. Kaip pilietiškumo klausimais Jus auklėjo šeimoje? Mokykloje?
7. Ar manote, kad pilietiškumo klausimais kažkas pasikeitė po nepriklausomybės atgavimo?
8. Amžius, išsilavinimas, pareigos (ne tik dabar, bet ir anksčiau), gyvenamoji vieta.
9. Kaip dažnai lankotės bažnyčioje?
10. Ar esate patenkinti demokratijos veikimu Lietuvoje?
11. Ar valdžios institucijos veikia efektyviai? (didesnis pasitikėjimas → didesnis moralumas, bet veikia tik vakarų valstybėms)
12. Ar pasitikite savo šalies žmonėmis?

Priedas nr. 2

Interviu su informantais

1 informantas

73m. moteris, vidurinis išsilavinimas, Zarasų r.

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbį įrašysiu?

I: Taip, sutinku.

K: Gerai, tai pradėsime nuo hipotetinių situacijų, aš Jums pasakysiu situaciją ir man svarbu, kad Jūs įsijaustumėt ir įsivaizduotumėt save ir kaip elgtumėtės. Tai dabar sužinojote, kad Jūsų miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ką darote?

I: (mąsto). Praneštum gal kur. Ar tylėt dėl šventos ramybės...

K: Ką turit omeny dėl šventos ramybės?

I: Ai... (tyli, juokiasi). O tu čia galėsi išnaikint mano kalbų šitų? (juokiasi)

K: Tai prasme, išnaikint?

I: (mąsto). Nieko nedaryčiau. Nieko nedaryčiau.

K: Mhm, o to priežastys kokios?

I: Tai kad niekas.. Visiem gerai. Visi nusiperka ir cigarečių pigiau ir visi patenkinti.

K: Tai iš esmės Jūs manot, kad tai yra naudinga? Ar kaip?

I: Taip. Čia yra naudinga.

K: Kad pigiau galima?

I: Taip, kad pigiau galima.

K: Bet iš esmės, kai yra nelegaliai pardavinėjama, tai yra nuslepiami mokesčiai, tai ką Jūs galvojat būtent iš tos perspektyvos, kad valstybė netenka dalies mokesčių, kai yra taip nelegaliai. kažkas moka mokesčius, o žmogus, kuris pardavinėja tada nesusimoka ir gauna realiai kitų sąskaita sau naudos

I: Taip, aš suprantu. Bet jeigu aš viena pradėsiu čia aiškint, pradėsiu čia nusistatinėt. O kitiem visiem gerai. Visiem gerai, tai kodėl aš turiu pradėt čia kariaut su vėjo malūnais. Taip.

K: Čia tas su vėjo malūnais, tai kad būtų sudėtinga?

I: Tai aišku.

K: Gerai, o jeigu, pavyzdžiui. Jums pačiai ar yra tekę kažkaip įsigyti tokiu būdu.

I: Ne, tokiu būdu man nėra tekę.

K: Bet jeigu Jums reikėtų, tai įsigytumėt?

I: Man nereikia. Rukyt nerūkau, alkoholio nevartuju, tai man nėra būtinybės tokios. o jeigu reikėtų, tai aš nežinau..Bet man dabar tai tikrai nereikia. O jeigu reikėtų, tai gal ir pasinaudočiau, taigi pigiau.

K: Tai čia iš finansinės pusės, kad pigiau.

I: Taip taip, kad pigiau. Taigi norim, kad būt ir vaistai pigesni, ir degtinė pigesnė, ir cigaretės. Taigi to ir norim. Ir kol valstybė va nepagydys čia mum visų šitų dalykų, tai va taip ir elgsimės. Ir vaistus va perkam, nu aš tai pavyzdžiui neperku, bet yra žmonių, kurie perka vaistus iš.. Turgeliuose yra.

K: Nelegaliai?

I: Taip, yra.

K: Ir perka žmonės?

I: Taip, bet čia jau yra didžiausia rizika. Kas ten žino ar ten tokie vaistai, kokių tau reikia, ar ten kas ten žino, bet yra taip, yra.

K: Tai čia taip gaunasi, kad kaip ir sakot, kad valstybė pati tada turėtų tas kainas numažinti?

I: Nu tai žinoma, nu tai žinoma.

K: Ir kol taip nėra, tai..

I: Kol taip nėra, tai va taip ir gaunas. Ir medžiojam, kur pigiau.

K: Tai iš esmės, Jūs pateisinat tokį nelegalų pardavinėjimą.

I: Nepateisinu, bet taip yra ir čia ne man sutvarkyt. Ne vienam žmogui sutvarkyt.

K: Gerai, tai eikim prie kitos situacijos. Įsivaizduokite, kad Jūs poilsiaujate kažkokioje stotelėje netoli kelio, matote kelią ir matot kaip sustabdo automobilį, matot, kad greit važiavo automobilis ir sustabdo policija. Ir Jūs taip sėdite, kad Jūs matote veiksmą, bet Jūs žinote, kad Jūsų nemato. Nu įsivaizduokit, hipotetiškai. Ir matot, kad kažką paduoda per langą vairuotas ir visi išsiskirsto. Tai ką manot apie tokią situaciją?

I: Aš manau, kad čia yra labai blogai. Padavė vairuotojas kyšį? Nu tai blogai. Bet dabar jau tokių dalykų pas mus tai jau labai mažai yra, vienas kitas.

K: o kodėl taip manot?

I: Aš nemanau, bet vat šneka, kad su policija, su kyšiais, nelabai lenda kas.

K: Bet iš esmės, kaip suprantu, tai Jūs smerkiat tokią..

I: Taip, smerkiu, bet ką padaryt, aš nežinau ką padaryt čia tokiu atveju.

K: Tai jeigu jūs pamatytumėt, tai tiesiog.. taip.. ką..

I: Nu jau tik neskųščiau ir niekam nieko nesakyčiau. Tegul sau.

K: Aha, o kodėl?

I: O todėl, kad na jeigu tas žmogus sužinos, kad aš jį paskundžiau, tai ką tada man? Padegs dar atvažiavęs (juokiasi).

K: Bet čia vat ta yra priežastis, kad jeigu sužinos, tai tada...

I: Taip taip, va ta priežastis ir yra.

K: Bet ar čia yra kažkada tekę gyvenime susidurti su kažkuo tokio, kodėl iškart pagalvojot apie tą, kad o tada sužinos ir kas man bus?

I: Ne, neteko man susidurt su tokiu atveju, bet va aš tokių dalykų nenoriu, kad žinotų, kad aš skundikė ti kažkokia, kad čia kaime va mane pasakytų, kad aš va (juokiasi).

K: Supratau, o jeigu Jūs pažįstat tą žmogų, kuris taip pasielgė? Nu atpažinot mašiną.

I: Kuris paimė kyšį? Ar kuris davė?

K: Kuris davė. Ar kas nors keistųsi, ar ne?

I: Nežinau, gal pagėdyčiau jį, kad kam taip darai. Nereikia taip daryt, va šitaip tik tai, o daugiau tai ką gi.

K: Gerai, tai tada kita situacija. Nežinau, gal turit kokį pažįstamą, kuris dirba valstybės tarnyboj, kažką? Gal lengviau būtų įsivaizduot. Nu kažką, kad dirba, nežinau, savivaldybėj...Neturit pažįstamo?

I: (mąsto). Turiu.

K: Turit. Gerai, tai įsivaizduot lengviau Jums pačiai situaciją. Įsivaizduokit, kad tas žmogus, kuris vat dirba kažkokiam tai poste, kažkaip naudojasi ta savo padėtim tarnybine asmeninėms reikmėms.

Nu pavyzdžiui, nežinau kuo dirba tas Jūsų žmogus pažįstamas, bet tarkim jeigu savivaldybėj tai pasiima mašiną darbinę ir važinėja arba naudojasi šiaip kažkokiu turtu nelegaliai ir iš esmės taip savinasi tos mūsų visų, kadangi valstybinės įmonės, ištekliai. Tai ką tokiu atveju manytumėte apie tai.

I: Aš tokiu atveju manau taip, mano pažįstamas žmogus yra labai labai sąžiningas. Todėl jis nei mašinos ima, nei kyšių ima kiek žinau ir aš juo didžiuojuos labai.

K: Tai Jum gal dabar sunku įsivaizduot su tuo žmogum, bet tada įsivaizduokit kitą žmogų. Tiesiog arba pažįstamą šiaip kokį, nelabai artimą. Vat ką manot apie tokią situaciją, jeigu taip būtų.

I: Tai blogai būtų. Taigi pilna Lietuvoj tokių žmonių, kurie naudojas. Ir mašinom važinėja, nu, pilna ir savivaldybėse, ir visur. Pilna.

K: Mhm, tai iš esmės kaip ir smerkiat?

I: Tai aišku smerkiu, už tai viskas čia blogai ir yra, kad va tokių vat pilna. Pilna Lietuva, kurie savanaudžiai ir... va.

K: O kaip dabar yra? Ta prasme, sakot, kad dabar taip ir yra, nes pilna savanaudžių. Tai kaip, kad visi išnaudoja tą kažkokią padėtį ar kažkaip?

I: Nu ne visi išnaudoja, bet dauguma išnaudoja. Išnaudoja ir mašinom važinėja valdiškom, ir aišku visokių tokių va negražių dalykų yra.

K: Mhm, o tai ką Jūs tokiu atveju darytumėt, jeigu sužinotumėt?

I: Vat jau nieko nedaryčiau, tai yra.. Aš jau prieš vėją nepapūsiu, čia jau yra taip, jau buvo ir bus, va.

K: Ką reiškia ir buvo taip? Visą laiką taip buvo?

I: Nu tai anksčiau buvo tas pats ir dabar tas pats. Nu gal truputėlį mažu keičias, bet kad kiekvienas.. Tie valdžios žmonės, tai jie nori, kad vat jiems prieitų kažkas tai.

K: O ką turit omeny, kad ir anksčiau taip buvo. Kada čia?

I: Kada? Ir prie prie.. Anksčiau.

K: Čia apie sovietmetį šnekat?

I: Apie sovietmetį šneku. Taip.

K: Mhm, tai nieks nepasikeitė šituo klausimu? Kai jau valdžioj esi, tai.

I: Tai jau taip, kai valdžioj esi, tai vat ir žiūri, kad tik tai. Tai kad ir dabar mūsų valdžia. Nu ne visi, aš nesakau, kad visi. Bet taigi baisu, kas daros. Gėda žiūrėt internete. Gėda. Žiūrėk kiek ko prirašyta, baisu. Siaubas. Tai susidarius va tokią nuomonę ir turiu. Iš interneto ir čia va visur, aplinka tokia.

K: O kokia aplinka?

I: Tai va tokia.

K: Tai kažką žinot konkrečiai?

I: Aiiii. (juokiasi). Žinau, nieko aš nežinau, bet žinau, kad taip yra ir taip bus. Ir taip ir bus, nebent nežinau ko čia reikia, čia nežinau ko reikia. Čia reikia daryt tvarka, juodai reikia.

K: O kas turėtų padaryt?

I: O kas? Tik jau ne mes, ne eiliniai žmonės šitie va, kaip sako, vatnikai. Taip mus vadina gi, vatnikas. Vatnikais vadina.

K: Kodėl?

I: Šunauja, nu tai kaip ne. Taigi pasižiūrėk. Vatnikai, šunauja ir dar kažkokiais tai, ai, runkeliais. Va. Taip. Tai labai skaudu, bet taip yra. Lietuvos žmogus yra nuvertintas juodai. Tai čia nereikia nieko nei klausinėt, nei sakyt.

K: Tai Jūs taip jaučiat, kad nelabai kažką galėtumėt padaryt?

I: Taip. Ką padarysi? Nieko.

K: Bet kažkas gali padaryt?

I: Kažkas gali. Reikia valdžia gal keist ar kas daryt, nežinau. Dabar balsuosim, tai nežinau už ką balsuot. Nežinau vat. Kad man kas pasakytų už ką balsuot, kad vat nebūtų tų kyšių, tų visokių savanaudiškumų ir kad mes išliptume iš to va skurdo.

K: Supratau, nieks nepasakys jiems už ką balsuot, reiks patiems nuspręst.

I: (Juokiasi). Tai spręsim spręsim.

K: Gerai, tada kitas klausimas. Tai irgi įsivaizduokit. Vat sakėt turit pažįstamą valstybės tarnyboj, tai įsivaizduokit, kad savo kažkokį giminaitį įdarbino be atrankos į kažkokį valstybinį irgi postą. Iš esmės turėtų būt atranka, kad visi norintys, bet gavosi, kad gavo žmogus darbą per pažįstamus. Tai ką manot?

I: Tai yra blogai, bet tokių pavyzdžių yra labai daug.

K: Kokių pavyzdžių, kodėl taip manot?

I: Aš taip manau, kad taip yra. Lietuva yra švogerių kraštas, tai čia jau aiškiai pasakyta ir taip ir yra.

K: Čia ką turit omeny?

I: Aš nesakau, kad visi taip daro, bet daugumoj, daugumoj taip yra.

K: O ką turit omeny švogerių kraštas?

I: Švogerių kraštas? Kai va giminė giminį traukia. Brolis brolių, sesuo seserį. Va šitaip va ir eina, taip ir yra gi.

K: Tai čia iš esmės, kad pažintys svarbios?

I: Taip taip taip. Tai už tai ir vadina švogerių kraštas Lietuva.

K: Ir Jūs manot, kad čia nelabai gerai yra?

I: Labai negerai čia yra. Labai negerai. Tai kiek valstybinėse įstaigose kiek tokių yra dirbančių? Šeimų tiesiog, šeimų yra. Nu tai va. Ir ką čia padarysi? Nu ką padarysi? Nieko nepadarysi. Taip buvo, taip ir bus. Nebent aš nežinau, kas čia galėtų ateit. Vokiečio kokio reik (juokiasi).

K: Vokiečio?

I: Hitlerio (juokiasi).

K: Tai bet vėl minėjot, kad ir anksčiau taip buvo, tai ir kad sovietmečiu?

I: Tai ir sovietmečiu buvo tokių dalykų, aišku, kad buvo. Tai va, reiškia niekur nepasistūmėjom labai. Aš tik tai va.. Nu nieko, tebūnie.

K: Sakykite sakykite.

I: Ne, aš sakau, aš patenkinta šita valdžia, aš patenkinta, žinok. Dabartine. Nes ką man, pensininkui žmogui ko reikia? Vaistų, pinigų, kad pensijos būtų didesnės. Tai šita valdžia.. Aš negaliu nė pusės žodžio pasakyti, kad jinai bloga yra. Va kaip atėjo valstiečiai, tai jau mum kėlė pensijas kokius keturis ar penkis kartus, per tris metus, tai ko reikia? Tai senam žmogui daugiau nieko nereikia. Jau galima ir vaistai nusipirkti, galima ir valgyti ir koks vaisius galima nusipirkti. O kas anksčiau buvo, nu prieš tai, prieš tai. Gal nereikia sakyti (šnibžda).

K: Sakykite sakykite viską, nešnibždėkite.

I: (Juokiasi), taigi dievuliau mano, pensijų ir tų nuėmė. Ir negražino, ir negražino. Tai va.

K: Bet dabar Jums pakėlė pensijas, bet jeigu reiktų pirkti vaistus ir pasitikėtumėt tais nelegaliais prekeiviais, tai...

I: Ne ne, nelegalių niekada nepirkau ir nepirksiu.

K: O jeigu pasitikėtumėt, kad tikrai tie patys vaistai?

I: Nee, ne ne ne. Tik iš vaistinės.

K: O kodėl?

I: O vat kažkodėl aš vaistais nepasitikiu iš turgų, man nepriimtina. Taigi vaistai yra, viskas gerai, tvarkoj. Tik tai vat nedarytų visokių nesąmonių su tais receptais, čia jau mūsų sveikatos ministerija, kad truputį atidžiau žiūrėtų į tai. Keičia keičia keičia keičia, tai tas kompensuojamas, už savaitės jau tas nekompensuojamas, jau va, nu tokias nesąmones jau.. Nežinau nuo ko čia priklauso. Ar čia nuo ministerijos, ar nuo ko, bet kažkas tai vat toks.

K: Nu dar vis tiek gal, man labai įdomu dėl to švogerių krašto, kad paminėjot šitaip.

I: Nu tai taip yra, taip vadinama, kad giminė giminę traukia. Švogerių kraštas va.

K: O jeigu pavyzdžiui Jūsų pažįstamas tas, kuris dirba valstybės tarnyboje norėtų įdarbinti kitą pažįstamą, tai Jūs jau tada smerktumėt? Jeigu Jums artimą žmogų?

I: Aš suprantu. Vienas dalykas, tas mano pažįstamas, kuris dirba tokioj įstaigoj, jokių būdų to nedarys, jokių būdų to nedarys. Antras dalykas man būtų ir nepriimtina tokie dalykai. Ne, tokių dalykų aš ne, nepateisinu.

K: Savo pažįstamam nepasiūlytumėt, kad aš turiu pažinčių ir..

I: Ne.

K: Net jeigu tam pažįstamam labai reiktų darbo?

I: Ne, tai galima darbų rast, kas nori dirbt tas dirba, bet va tokiu būdu - ne.

K: O kodėl?

I: Aš skaitau, kad čia nepriimtinas dalykas. Ai tadų pletkai, sakys va čia, ta va tų įdarbino, ta va tu įdarbino, čia savo, matai vat... Man tas nepatiktų labai.

K: Kad kalbės?

I: Taip, nenorėčiau. Nenorėčiau tokių dalykų.

K: Mhm, gerai. Tai dabar prie antros dalies prieikim. Nuo tų situacijų, tai dabar šiaip paprasti klausimai. Kaip manote, koks Lietuvoje yra tas pilietiškumas? Ir apie tą pilietiškumą šneku ne iš tos balsavimo pusės, dalyvavimo rinkimuose, bet iš tos moralinės labiau, kad vat duoti kyšį ar neduoti, kad kenkia valstybės gerovei. Tai vat kyšiai, mokesčių slėpimas ir panašiai. Tai kaip manot, kokia Lietuvoje yra situacija šituo klausimu?

I: labai bloga, labai bloga. Aš nežinau, man ir pačiai teko susidurti, kad su gydytojais, bet ligoninėse tai būtinai turi vežtis. Kiek turi, tiek turi, bet turi vežtis.

K: O kodėl?

I: O todėl, kad reikia duot. A neduosi, tai ir pamatysi, kas bus. Nu žodžiu, turi būt kyšiai ir viskas ligoninėj. O tai daktaras nežiūrės į tave iš viso. Man yra buvus tokia situacija. Aš nekomentuosiu jos, bet buvo.

K: O anksčiau?

I: Anksčiau tai aš nežinau, gal ir anksčiau tas pats buvo.

K: Su daktarais nelabai gal teko susidurt? Ar kaip?

I: Nelabai teko susidurt anksčiau, tik vaikus kai gimdžiau, bet kai gimdai vaikus, tai kyšių nereikia duot, o dabar tai va. Kai kas nors jau atsitinka, tai tikrai, neduosi tai tikrai jau nekas bus.

K: Mhm, o tai apie pačius žmones Lietuvos, jeigu reikėtų juos apibūdinti kokiais nors būdvardžiais, nu tas jų savybes, tai kokias įvardintumėt?

I: Kokie? Pavydūs. Pavydi vieni kitiems, labiau. Kad ir kaime va pasižiūrėk. Jeigu kaimynui vienam gerai kas nors, tai... Va pas mus čia kaimynas, Bilas šitas, pasistatė, apsidengė stogų, susitvarkė namus, taigi gražu žiūrėt. Man tai va čia matos, gražu, panorama tokia graži. O vat yra kaimynų, kurie labai nepatenkinti. Tiesiog į akis sako, kad kam šyp. Kam tvarkais ti, visa, reikia išvežt, išbuožint reikia. Nu tokias nesąmones kalba.

K: Ką reiškia išbuožint?

I: Nu tai išvežt.

K: Ai, išvežt.

I: Išvežt, kaip anksčiau veždavo žmones Sibiran. Nu tai va, jis ir sako, kad reikia išvežt tokius buožes. Buožė. Nu tai aš manau, kad jau jam va čia, suvaikėjęs. Pavydūs žmonės, jeigu kam gerai, tai labai nepatenkinti. Kodėl tau sekas, va tokie va, nu tai yra labai blogas buožas lietuvių.

K: O dar kokių buožų?

I: Nu kokių dar buožų? Nu tai pavydas yra bjauriausias buožas man atrodo jau čia.

K: Tai bjaurūs tie lietuviai tada?

I: Tai jau nekoki jau nekoki tikrai. Pavyduoliai juodi.

K: Mhm. O iš tos pilietiškumo perspektyvos kaip vertintumėt tada žmones? Iš tų moralinių pilietiškumo aspektų?

I: Sunku pasakyt. Pilietiškumas, tai reiškia vat jeigu jau ko nors neišduos, tai jau čia pilietiškumas yra blogas, taip? Jeigu pavyzdžiui aš ten žinosiu, kad ten tas prekiauja tuo tuo tuo, tai čia jau blogai?

K: Jeigu nepranešit apie tai? Nu taip. Iš esmės yra blogai.

I: Tai va, galima sakyti, kad ir aš tokia pati.

K: O tai Jūs manot, kad ir kiti Lietuvos žmonės tokie?

I: Nu ne visi. Ir mes tokius žmones tada vadinam skundikais. Tai va, nenoriu, kad mane kas vadintų skundiku, tai aš ir neskundžiu.

K: O kodėl mes kitus žmones vadinam taip?

I: Nu aš nežinau, bet taip yra.

K: Mhm, labai įdomiai.

I: Labai.

K: Tai manot, kad ir kiti vat, jeigu jau tada tokie kaip ir skundikai, jeigu paskundžia, bet yra tokių sakot.

I: Yra.

K: Bet čia Jūs jau tada sakot, kad blogai, kad jų tokių yra?

I: Skundikų?

K: Mhm.

I: Nesakau aš, gal ir gerai, bet aš tai nenorėčiau skųst.

K: Mhm. Įdomiai dėliojasi. Gerai. Bet o šiaip ar tokius, jeigu ne iš tos pranešimo pusės, bet iš darančiųjų pusės, tai kaip manot, kokie žmonės? Ar linkstantys kažkuo tokiu užsiimti nepilietišku ar ar visai moralūs?

I: Jau jie nemoralūs, jau jie amoralūs (juokiasi).

K: Manot, kad amoralūs?

I: Aišku. Bet gal žmogui neišeina, gal jis vaikus augina, daug vaikų, gal jam neišeina, gal atlyginimas mažas, nu tai va jisai nori prisidurt prie to atlyginimo, nu tai čia dar irgi pateisinamas dalykas.

K: Tai manot, kad jeigu iš tokios, kad jeigu yra kažkokia priežastis pateisinama, tai tada jau kaip ir galima nuo tos valstybės ten kažką nuslėpt.

I: Nu tai, kad taip ir yra gi dabar. Dabar gi yra, plėšia nuo valstybės kiek kas tik gali, kiek kam tik patinka. Nu jau taip yra.

K: Bet ar gerai, ar blogai?

I: Blogai. Aišku, kad blogai. Ir mum labai labai daug laiko reikės, kad mes iš to išlystumėm. Dar daug metų. Va taip.

K: O kas Jums yra pilietiškas žmogus. Jeigu reiktų apibūdinti. Koks?

I: Nu aš tai nežinau kaip apibūdinti, aš tai nepilietiška gi va, va matot ko aš kalbu. Tai aš gi nepilietiška. O pilietiškas koks, nu tai kuris gal skųstų, kuris nu nežinau, aš tai ne tokia. Aš nepilietiška. Aš noriu, kad man nematyt, kad man negirdėt nieko tokių dalykų ir..

K: Bet kodėl?

I: Aš noriu ramybės. Nes man jau daug metų.

K: Gerai. Juokiatės vis. O dabar vat labai įdomu ir pati vat užsiminėti apie tą sovietmetį. Tai o kaip.. Vis tiek tikriausiai yra kažkokių skirtumų. Koks pavyzdžiui sovietinis pilietiškas žmogus būdavo. Tas sovietinis pilietis. Kažkoks kitoks būdavo negu dabar ar ne?

I: Nu aš nežinau. Gal ir kitoks. Kitoks buvą. Bet kad ir tada buvo visokių nesąmonių. Visokių blogybių buvo daug.

K: Kokių?

I: Nu tai va irgi va tokie visokie. Pardavinėjimai, perpardavinėjimai visokiausi.

K: Kokie perpardavinėjimai?

I: Nu tai kaip ir dabar va pasižiūrėkit. Taigi yra visokių. Nu tai va, tai cigaretės ten pardavinėja, tai ir anksčiau gi būdavo ta kontrobanda. Per visų laikų.

K: Aha, tai gerai. Negerai, bet.. Bet ar Jūs matot kažkokį pasikeitimą po nepriklausomybės? Iš tos vat pusės pilietiškumo?

I: Nu taip aš.. Nu aš nežinau ar pasakyčiau, kad anksčiau buvo geriau gyvent. Gyvenom ir tada, dirbom ir gyvenom. Nu o dabar jau mes nebedirbam, jau pensioj, tai va tiek ir gyvenam. Užsidirbom tada, o dabar jau va. Gaunam pensijas ir gyvenam.

K: O tai iš kitų žmonių, ta prasme vis tiek yra kiti žmonės, kaip dėl jų pilietiškumo Jums atrodo.

I: Aš nežinau. Yra žmonių, kurie ir dabar gerai gyvena. Jeigu netingi dirbt, tai ir gyvena, bet yra tokių, kurie tingi dirbt, kurie netingi dirbt. Nu tai tada va jau ir blogai. Va. Man tai labiausiai va šitie bambaliniai, kurie dabar pašalpas gauna ir tas pašalpas gavo, bambalių prisipirko, pasigėrė kelias dienas. Geria, nežiūri nei vaikų, va tai čia yra baisu. Čia yra rykštė, Lietuvos rykštė dabar yra tos pašalpos.

K: Nes anksčiau tai..

I: anksčiau tokių dalykų nebuvo, anksčiau dirbo visi. Visi dirbo ir užsidirbo sau pragyvenimą. Ir vaikus augino, ir.. O dabar, dabar yra baisu. Vaikų prisidirbo. Va dar pasakysiu, vaikus dirba tam, kad pragyventų. Kad išsilaikytų. Po vieną, po du, po tris, po keturis, po penkis vaikus, po šešis net turi ir va. Tai kiek už vaiką gauna. Aš nežinau kiek už vaiką gauna.

K: Nežinau ir aš.

I: Nu tai va. Ir jie gyvena. Jie gyvena, jie už pašalpų gauna už vaikus, jie geria iš tų pašalpų, vaikai tie apsisnargliavę vaikščioja. Nei jie ten prižiūrėti, nei ten ką. Va, va kas yra pašalpiniai, viskas ir yra, baisu. Nors sako, kad kaimuose, bet yra ir miestuose. Kaip parodo kadu, tai baisu žiūrėt. Tai va man tas labai labai nepatinka. Vat mano toks pilietiškumas. Čia visos tos pašalpos, pinigus veltui dalina. O jie geria.

K: Tai vat kai taip kažkaip gauna tas pašalpas nevisai teisėtai..

I: Taip, gal kai kuriems tai ir teisėtai, gal kai kurie šeimas turi, normaliai tvarkos. Bet yra tokių, kad čia dievuliau mano. Va dešimto pašalpas moka. Gal dešimto, vienuolikto. Tai pasižiūrėk kas daros, su tašm tik tai ir lakia iš kaimo galiorkos. Ir duodas tenai su bambaliais. Vienan galan, kitan galan. Išgeria per kelias dienas, tada buteliokus šituos renka ir veža priduot. Ir vėl gyvena, ir vėl geria. va taip. O tai kas, pašalpos šitos bereikalingos. Gal kai kam ir reikalingos, bet daug kam ir ne. Nepriklauso.

K: Tai dar apie sovietmetį, vis tiek labai įdomu, tai.. vis tiek, kur geriau buvo gyventi?

I: Nu aš negaliu pasakyt, kad man labai blogai jau dabar. Negaliu pasakyt šito dalyko, jokių būdu. Bet ir tada gyvenom. Gyvenom. Kas dirbo, kas netingėjo dirbt - gyveno ir tada.

K: Tai iš esmės gal Jums nėra.. Gal negalėtumėt didelio skirtumo įvardint.

I: Taip, negalėčiau įvardint, kad va ten labai blogai buvo, o dabar labai gerai arba atvirkščiai. Gyvenom tada, tada buvom jaunesni, tada buvo daugiau sveikatos. Nu ir va tad gyvenom, o dabar tai tos sveikatos nebėra, dabar jau senjorai, tai va. Bet dabar gerai, aš patenkinta šita valdžia, man patinka, man gerai.

K: Bet prieš šitą valdžią, tai nebuvo? Minėjot.

I: Nu... Gal ir buvo. Gal ir buvo neblogai, bet vat nepatiko tas baisiai, kai atėmė iš žmonių pensijas ir negražino. Tokie invalidumai buvo ir štai jų nebėra. Kitiems gražino, kur pensijas nuėmė, tai tiems gražino, o vat invalidumo ir negražino. Ir daugeliui daugeliui žmonių. O kodėl taip padarė, tai aš neįsivaizduoju.

K: O gal atsimenat nu sovietinių kažkokių tai mokymų apie pilietiškumą? Pavyzdžiui mokykloj ar būdavo kas nors? Kaip sakydavo, kad reikia elgtis? Kažkaip kad nekenkiant valstybei ar kažką? ar būdavo kokių nors mokymų ar šeimoj, ar mokykloj?

I: Nu būdavo. Būdavo. Tai kaip. Būdavo, kad šeimoj, tai čia visada būdavo.

K: O ką mokydavo? Ką sakydavo?

I: Nu kad žmogui būt kultūringam, gražiai elgtis. Nu tai čia aiškus dalykas, kad sakydavo. Bet taip tokių, kad vat, tai nežinau. Neprisimenu jau.

K: Labai seniai buvo.

I: Labaiiiii. Labai labai seniai, labai. Šešiasdešimt metų, kad ne daugiau.

K: Tai dabar bus tokie bendri klausimai apie Jus. Tai asmeniniai faktai. Tai amžius koks būtų?

I: 73.

K: Išsilavinimas, darbas.

I: Vidurinis buvą, paskui dirbau kultūros namuose.

K: O ką dirbot kultūros namuose?

I: Anksčiau buvo meno vadovai tokie.

K: Ką čia reikėjo daryt?

I: Dainuot reikėjo ir mokint dainuot, ir šokt, ir.. Žodžiu. Festivaliai būdavo, ruošdavoms festivaliam.

K: O iš kur esat?

I: Iš Švenčionių r.

K: O kiek laiko gyvenate jau Zarasų rajone?

I: Zarasų rajone jau penkiasdešimt metų kaip gyvenu.

K: Kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Kas sekmadienis, jeigu sveikata leidžia, tai kas sekmadienis.

K: Tai religinga?

I: Religinga.

K: Ar esate patenkinti demokratijos veikimu Lietuvoje?

I: Taip. Aš patenkinta.

K: Ir ar pasitikite savo šalies žmonėmis? Tiesiog ar galėtumėt pasakyti, kad pasitikit?

I: Pasitikiu. Šeimos ypač pasitikiu.

K: O nepažįstamais, šiaip vat lietuviais?

I: Jeigu žmogaus visai nepažįstu - nežinau. Sunku pasakyti. Bet jeigu pažįstamas žmogus ir aš jau su juo pabendrausi, tai aišku, galiu nuomonę savo pareikšti ar pasitikiu, ar nepasitikiu.

K: Gerai, kaip ir viskas, ačiū.

2 informantas

72 m. vyras, spec. vidurinis išsilavinimas, Zarasų r.

K: Tai ar sutinkate, kad mūsų pokalbis bus įrašytas?

I: Sutinku.

K: Gerai, tai pradėsime nuo hipotetinių situacijų. Aš Jums pasakysiu kokią situaciją ir Jūs save įsivaizduokit joje, ir kaip elgtumėtės ar ką manytumėt. Tai gal paprasčiau bus susiet su pažįstamais žmonėmis ar kažką tokio. Tai pirma situacija, sužinote, kad Jūsų miestely asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ką darote?

I: Jeigu žinau, kad žmogus neturtingai gyvena, iš to tik tai, pajamų jokių, nieko nėra, tai toleruoju jį.

K: O jeigu...

I: O jeigu jis pavyzdžiui gyvena turtingai ir tik užsiima šituo bizniu, tai jau smerkiu. O jeigu jo pajamų nėra, darbo neturi, reikia išlaikyti šeimą, aš pritariu jam.

K: Ir tegul alkoholį tada pardavinėja?

I: Tegul pardavinėja, tik žinoma ne vaikam, ne kokiam jaunimui.

K: Aha, o tai negalvojat, kad gali susirast darbą kitokį?

I: Tai kad darbų nėra, kad būtų darbų, tai susirast.

K: ai, bet jeigu neranda, tai...

I: Čia tik tai išeitis tokia jo.

K: Mhm. Gerai, supratau, tai čia svarbus tas pajamų klausimas.

I: Taip, pragyvenimo šaltinis jam tik tai. Jam pragyvent tai reikia iš kažko tai.

K: O tai ką darot tokiu atveju, jeigu pardavinėja tas, kuris turi pinigų?

I: Nu tokiu atveju, tai aš jam nieko nesakysiu, bet man tai nepatinka toks žmogus, kuris pardavinėja.

K: Ai, bet šiaip veiksmų jokių, tai ne..

I: Nu nesiimčiau veiksmų jokių.

K: Mhm, gerai. Tai tada eikim prie kitos situacijos. Sužinote, jog įmonėje, kurioje dirba tarkim Jūsų pažįstamas, kažkoks asmuo yra slepiami mokesčiai. Nu kažkokiu būdu tiesiog bando nuslėpt mokesčius įmonė. Tai ką tokiu atveju manote?

I: Nu jeigu žinočiau, nors aš ir nežinau tokio žmogaus, bet jeigu žinočiau, tai tikrai praneščiau.

K: Kam praneštumėt?

I: Nu kam, mokesčių inspekcijai ar kam praneščiau, kad slepia mokesčius ar ką.

K: O kodėl?

I: Nu tegul legaliai viską dirba, sąžiningai.

K: Mhm. Supratau. Ir Jums nebus tas svarbu, kad Jūsų pažįstamas ten dirba ir irgi gali kažkaip...

I: Ne, jeigu jis nelegaliai dirba ir iš to tik tai pasipelnymas toksai, tai..

K: Nesvarbu?

I: Nesvarbu, kad ir pažįstamas.

K: Įsivaizduokite, kad poilsiaujate kažkur prie kelio, kažkokioj stovyklavietėj ir pamatot, kad greitai važiuoja mašina, ją sustabdo policija ir kažką paduoda, ir išsiskirsto. Nu tikriausiai, kad kyšis. Tai ką manot apie tai?

I: Nu čia blogas dalykas. Jeigu kažką slepia ar ką. Vis tiek reikia pranešt. Nelegalų daiktų koki slėpė, kad perduoda kitam?

K: Mhm, nu arba tiesiog, kad greitį viršijo ir policijai paskui bando, nu ta prasme, kad ne baudą susimokėt, bet policijai kyšį paduot.

I: Ne, kyšio jokių būdu ne.

K: Ne?

I: Ne.

K: Tai smerkiat?

I: Smerkiu, aš kyšį smerkiu.

K: Aha, o tai kodėl taip yra?

I: Nu tai kam kyšis duot. Elkis teisingai ir tau nereiks jokio kyšio duot.

K: Tai niekada nėra tekę Jums pačiam?

I: Neteko, niekam nesiūliau, nė sykią.

K: O tai Jūs tokiu atveju ką darytumėt? Jeigu pamatytumėt tokią situaciją?

I: Jeigu kyšį duodant?

K: Aha.

I: Praneščiau.

K: Mhm.

I: Kažkam praneščiau. Jeigu pavyzdžiui policijai davė, tai tadu imuniteto valdybai praneščiau.

K: Kam tokiam?

I: Imuniteto, šitam policijos vadovybei.

K: Mhm.

I: Kad jeigu paėmė kyšį.

K: Tai supratau, tai smerkiat ir praneštumėt tada tokiu atveju?

I: Smerkiu kyšius.

K: Mhm. O ką manot, jeigu pavyzdžiui kažkoks valstybės tarnautojas naudojasi savo tarnybine padėtimi. Pavyzdžiui savo tarnybiniu turtu, savo reikmėms irgi kažkaip..

I: Smerkiu tokius atvejus.

K: Labai griežtai su viskuo. Tai jeigu pavyzdžiui važinėjasi koku automobiliu ne darbo metu, su darbiniu automobiliu, tai jau..

I: Negalima, joku būdu. Smerkiu tokius dalykus.

K: O kodėl negalima?

I: Nu tai važinėk darbą reikalais, o ne savo reikmėm.

K: Nu o jeigu pavyzdžiui Jūsų artimas žmogus ir jam reikėtų kažkur nuvažiuoti ir jam patogiau būtų.

I: Nu negalima, tai nebent ištikus kokiai nelaimei, bėdai ir neturi kito transporto. O taip naudotis valstybiniu transportu negalima, smerkiu.

K: Bet o kodėl atrodo, kad visiškai negalima Jum? Nu vat o kodėl negalima?

I: O todėl negalima, kad turi savo transportą, tai savu važinėk savom reikmėm. Ne valdišku.

K: Bet jeigu dabar neturiu ir man labai reikia?

I: Nu tai čia išimtiniais atvejais, jeigu kokia nelaimė, bėda, o taip tai tokių atvejų nebūna.

K: Gerai. Ar manote, kad ateities sėkmei gali padėti pažintys?

I: Gali.

K: O kaip?

I: Nu pavyzdžiui įsidarbint. Geresnis darbas gaut, pažintys.

K: O ta prasme manot, kad čia gerai yra?

I: Nu kodėl, jeigu geresnį darbą pasiūlys, tai gerai, o kodėl ne? Jeigu sunkus darbas, dabar sunku gaut darbą, pažįstamas pasiūlys gerą darbą, tai čia geras dalykas.

K: Mhm, o jeigu pažįstamas padės tau įsidarbint kažkur?

I: Nu tai labai malonu, jeigu padės įsidarbint pažįstamas.

K: Bet o nemanot, kad tada kiti truputėlį nukentės?

I: O kodėl? Jeigu laisva darbo vieta, tai kodėl, jeigu man pasiūlė darbą.

K: Bet Jum pažįstamas kažkaip padėjo.

I: Nu tai tegu ir jis ieško pažįstamų, kitas (juokiasi).

K: Mhm, bet aš turiu omeny, kad kartais gal būna, kad.. ypač, jeigu pavyzdžiui valstybės tarnyboj ir padeda kitam žmogui ateiti į tą darbo vietą, bet jis gali būti net ne toks kompetentingas...

I: Ai tai čia jau blogai..

K: Bet jeigu Jum padėtų, tai jau vis tiek..

I: Aš pagal darbo specialybį. Jeigu išsilavinimas toks, atitinka darbas, tai aš laisvai sutinku.

K: Bet jeigu nėra konkurso, nes Jum pažįstamas padėjo., tai vis tiek neaišku, gal kažkas geresnis buvo?

I: Tai reikia sužinot. Ar čia vienintelis aš to darbo ieškau, ar ne vienintelis. Čia reikia įsigilint šiton vieton.

K: Tai jeigu būtumėt ne vienintelis, tai dar ir neitumėt tada?

I: Gal ir neič, paskui bus blogos pažiūros in mani.

K: Ai Jums svarbu ką kiti pagalvos.

I: Nu tai aišku, čia vis tiek kažkaip tai nemalonus dalykas. Kodėl man, o ne kitam?

K: Aha, tai Jūs manot, kad su kitais taip, visi taip turėtų turėt vienodus šansus ir...

I: Taip taip taip..

K: Gerai. O ką manot apie lietuvių pilietiškumą?

I: Nu.. Mažas pilietiškumas lietuvių.

K: O ką turit omeny mažas?

I: Nu kaip čia paaiškint tau. Žmonės labai nepilietiškai dabar.

K: O ko jie nedaro?

I: Nu nepilietiškas žmogus, tai aš nežinau. Turi labai matyt, smerkt kitų darbus blogus, matyt kyšius, o žmonės pas mus Lietuvos to nemato. Kas blogai, eina užsimerkęs ir praeina pro šalį.

K: Nereaguoja?

I: Nereaguoja.

K: O gal žinot kažkokių konkrečių pavyzdžių ar..

I: Nežinau.

K: Taip tiesiog taip atrodo.

I: Taip atrodo.

K: Mhm, bet Jūs kaip save iš atsakymų, tai laikot ne tokiau. Laikot pilietišku?

I: Laikau pilietišku.

K: Tik vienintelė ta išimtis buvo dėl alkoholio pardavinėjimo, jeigu jau pajamų neturi?

I: Teip. Čia tai jau pateisinama priežastis. Žmogus jeigu darbo neturi, jam reikia kažkas šeima maitinti, ar ti vaikai. Čia aš pritariu šitam dalykui.

K: Mhm, bet tai čia.. Gerai. Nu ta prasme su mokesčių slėpimu, jeigu sakėt, kad tada jau smerkiat, bet mokesčius slėpt, tai irgi verslas kitaip gali gal neišsilaikyt.

I: Nu, tegu ieško kito būdo verslui išlaikyt, o ne mokesčius slėpt.

K: Mhm. Gerai. Tai sakot Lietuvos žmonės nepilietiški, o kokiais dar būdvardžiais galėtumėt apibūdinti juos?

I: Nu tai pilietiskumas, pavyzdžiui balsuot žmonės neina. O pilietiški žmonės turi eit balsuot. Visuos rinkimuos, a kiek čia procentų Lietuvoj eina? Už tai, kad nežino nei už ką balsuot, nei kaip. Žmonės nusivylę valdžiu. Pilietiškas žmogus anas turėtų eit visur balsuot, dalyvaut visur, o žmonės Lietuvos dabar mažai kur dalyvauna.

K: O iš tos moralės pusės, kokie manot, kad žmonės lietuviai? Nu sakot, kad nekreipiat dėmesio, jeigu kažką daro, bet patys iš tos moralės ar jie linkę kažkaip ten tą sistemą...

I: Reiktų keist sistema visa kažkaip tai. Žmones daugiau šviest reiktų, aiškint daugiau.

K: O ką reiktų aiškinti?

I: Nu aiškint reiktų, kad ir apie tų alkoholį. Kad nepardavinėtų, daugiau, kad darbo susirastų žmonės, viskų.

K: Manot, kad jiems trūksta...

I: Trūksta žinių žmonėm.

K: Aha, o manot, kad anksčiau kažkaip kitaip buvo?

I: Anksčiau aišku kitaip buvo .

K: O kaip?

I: Nu anksčiau visi darbus turėjo, visi dirbo. Nei vieno žmogaus nedirbančio nebuvo.

K: Manot, kad tokių sąlygų net nebuvo tokių, kad ten pavyzdžiui pardavinėtų nelegaliai alkoholį?

I: Tam nebuvo jokio tikslo, užtat, kad viskas buvo parduotuvės. Pavyzdžiui alkoholis, kam jį pardavinėsi, jeigu parduotuvėj. Tai kokių tikslu jį pardavinėsi? O dabar kainos didelės, atlyginimai mažūs, už tai ir pardavinėja.

K: Mhm, bet tai manot, kad anksčiau nebuvo tokių jokių nelegalių veiklų?

I: Nebuvo nelegalių veiklų? Šitų nei cigarečių, nei alkoholio pardavinėjimo nebūdavo visų.

K: O jeigu paimdavo, pavyzdžiui kažkokias prekes iš kažkur.. Nu pavyzdžiui pardavėjos ten iš parduotuvių nelegaliai imdavo, nu dėl deficito.

I: Nu tai būdavo gal retkarčiais kažkokių tai, nu bet niekas ten labai seniau nekreipdavo ir dėmesio tokio. Nes būdavo, skaityk, lašas jūroj. Ne kaip dabar.

K: Tai manot, kad anksčiau būdavo mažiau?

I: Mažiau, iš viso būdavo mažiau tokių dalykų.

K: O tai pavyzdžiui kai dėl tų visų ryšių tarp žmonių, kai tarkim kas nors turėdamas kažkokių galimybių padėdavo kitam žmogui, tarkim prieit prie tam tikrų prekių.. Čia ar smerktumėt tą, ar ne? Sovietmečiu gi buvo tokių veiklų.

I: Nu buvo, bet mažai buvo, nes sovietmečiu buvo visur vienodos kainos. Visur vienodos kainos, kur nueisi. Nebent toki, deficitas koki, tai išmesdavo, tai pažįstamo paprašai ko tai gaut, bet retai tas buvo. O dabar tai vien kontrabanda. Kadangi pas mus kainos didelės, pavyzdžiui Rusijoje – pigiausia. O buvo visa Tarybų Sąjunga, buvo visos kainos vienodos visų prekių. Ar tau degtinė, ar tau drabužis, ar tau mėsa, viskas buvo anksčiau. Pavyzdžiui, gyvulius priduoti – valdžia kompensuoja. Kilogramas tau gyvo svorio moka du rublius, o parduotuvėje rublis keturiasdešimt grynai mėsa. Nu žmonėms pragyvenimas buvo visai kitoks.

K: Nu bet daug prekių šiaip ir nebūdavo?

I: Nu jau žmonės badu tai nemirė, gal buvo ir mažiau, bet užteko visiems. Užtat, kad žmonės dirbą, laikė savo gyvulius, savo pienų turėjo, viską. Visas daržoves savo buvo. O dabar niekas nedirba, iš parduotuvių perka, pinigų nėra, tai gaunas visokios kontrabandos ir viskas. Pajamų nėra.

K: Bet o Jūs anksčiau yra tekę tarkim per kažkokius ryšius gaut prekių, tarkim kurių nelabai būdavo pirkti.

I: Ne, nėra tekę.

K: Bet šiaip būdavo tokių veiklų.

I: Nebūdavo reikmės jokios gaut deficito. Man pavyzdžiui nepastatė nieko, kad po blatu ką gaut. Užtat kad seniau buvo ponų mažiau, dabar kiek valdinykų, o seniau buvo partijos sekretorius vienas, dar keletas sekretorių ir net kyšių nepriimsi. O dabar taigi baisu, vienam duok, kitam duok, kitam duok.

K: Bet seniau irgi duodavo, tik tam vienam žmogui?

I: Nu nežinau, kad jiems nereikdavo. Jie sočiai gyveną, užtat, kad gaudavo savas pajamas, jų būdavo atskiros valgyklos, tinai viskas. Ir jie neimdavo iš žmonių jokių kyšių.

K: Tai dabar iš Jūsų kalbos kaip ir suprantu, kad Jums sovietmečiu kaip ir biški geriau buvo?

I: Daug geriau buvo.

K: Tai dėl visų šitų priežasčių?

I: Nu dėl darbo, dėl pagarbos žmogui. Visi indarbinti, eina, kruta, visi dirba. Nei jokių vagysčių, nei plešikų jokių buvo. O dabar pažiūrėk, kas dedas. Senius pjauna, daužo, šaudo visokius. Kas

daužos..mieste būdavo ar pamatysi šitų elgetų kokių? O dabar kaimai ištuštėjo, užsienin visi. Žiūrėk kaimuos namų gal penkiuos gyvena, o kiti tušti. Tai koks ti gerumas? O seniau kas išvažiavo? Nieks neišvažiavo. Pilni kaimai žmonių buvo.

K: Mhm, supratau, o sakykit ar buvo sovietiniu laikotarpiu kokių nors mokymų? Ar mokė apie pilietiškumą?

I: Aišku aiškindavo. Būdavo partijos sekretoriai, aiškindavo žmonėm, kad ti nevogt, taip visokius dalykus žmonėm ti aiškindavo.

K: O koku formatu tai būdavo?

I: Nu pavyzdžiui, būdavo pastaikydavo ir seniau, iš firmų melžėjos ar ti kokius miltus pavogdavo ar ti ką, parsinešdavo savo gyvuliam. Nu tai va, aiškindavo tokius dalykus, kad savą dirbk geriau.

K: O ką Jūs dirbdavot anksčiau? Sovietiniu laikotarpiu?

I: Dirbau elektriku, dirbau sandėly, traktorininku.

K: O kokiam sandėly?

I: Grūdų sandėly, tadu kavinės sandėly dirbau.

K: Ir nėra tekę ko nors paimti iš sandėlio?

I: Ne ne, neteko nieko.

K: Nieko? Neimdavot? Namo neveždavot? O šiaip, iš kur gaudavot visų tų grūdų? Nežinau, visų tų prekių?

I: Prekės būdavo visos parduotuvėj. Būdavo užsidirbi, savais pinigais nusperki. Nereikia nieko, grūdų savo pasisėji – užaugini. Gyvuliu savo, kiaules paspjauni. O dabar pasižiūrėk. Ar yr bent vienas kiaulis kaimi pas žmogų, nėra. Yr šitie tik iš užsienio, tūkstančiais, firmas pasistatę.

K: Mhm, bet man atrodo visai gal paprasčiau pasiimti ten iš sandėlio, negu ten..

I: Paprasčiau, tai kam ten rizikuot. Seniau už tokius dalykus tai bausmės didžiausios būdavo.

K: O kokios bausmės būdavo?

I: Maišų grūdų pavok, tai tave kalėjiman pasodins. O dabar tai nieko. Dabar pavagia milijonus ir išaina žmonės. Kontrabandos žiūrėk, kokie karaliai, tūkstančiais, išsiperka.

K: Tai iš esmės, o jeigu nebūtumėt bijojęs kalėjimo?

I: Nu nebuvo būtinybės. Užtat, kad užteko sočiai sau. Nereikdavo jokio maisto pirkt parduotuvėj, nebent druska kokia, cukrus. O taip viskas savo buvo.

K: Tai viską patys savu darbu ir..

I: Savo darbu viskas uždirba buvo.

K: Nu o kaip pavyzdžiui dėl kokių nors mašinų ar ko nors... Ką tikrai labai sunku būdavo gaut.

I: Mašinos tai būdavo kas gerai dirba, tai duodavo ir seniau, kolūkiuos duoda paskyrų. Man pavyzdžiui davė paskyrų emkai, pirmininkas davė už gerų darbų. Paskyrų davė ir nusperki.

K: Kas ta paskyra?

I: Nu paskyra išaina geram darbuotojui duota. Išaina be eilės, eini parduotuvėn ir nusperki, kaip ir talonų gauni kokį. I

K: Mhm.

I: Tai daug kam, pavyzdžiui kombainininkam kokiems, mašinas duodavo, pirkdavo.

K: Tai čia tokia kaip ir..

I: Nu paskatinimas. Už gerų darbų būdavo.

K: Tai Jūs dėl to, kad buvot kaip ir patenkintas sistema, va ir paskatinimai.. Tai ir dėl to ir elgdavotės atsakingai ir moraliai?

I: aišku.

K: Mhm, bet dabar sistema kaip ir pasikeitus, realiai, pagal Jus, sakot, kad daug čia problemų dabar yra. Bet Jūs vis tiek taip moraliai iš tos pilietinės pusės.

I: Dabar kad aš buč jaunas ir dirbč, tai aš nežinau. Tikrai vogč ir aš dabar.

K: Vogtumėt?

I: Aha, už tai, kad nepragyvenč iš šitų atlyginimų. Reiktų viskas pirkt. O dabar kai pensininkas, tai iš pensijos va gyvenu.

K: Bet Jūs smerkiat, sakot va, jeigu kitas, tai jau smerkiat, o pats tai imtumėt?

I: Seniau vogdavo iš valdžios viską, o dabar iš valdžios nēr, dabar viskas skaityk nuosavybė žmonių visų, verslai. O seniau valdžia buvo, viskas bendra buvo. Tarybų Sąjungos buvo, niekas ti tau nežiūrėdavo taip .

K: Bet Jūs sakot, kad nevogdavo seniau.

I: Bet sakau, kad jeigu vogsi, tai galima buvą.

K: Galima?

I: Nu tai, aha.

K: Nu bet jeigu galima, tai kam nevogt?

I: Nu jeigu neturi, tai ir vok. O jeigu turi, tai nevok.

K: Tai iš esmės Jūs sakot, kad iš esmės anksčiau kaip ir galima buvo vogt, nes iš valstybės, kaip ir iš savęs.

I: Galima galima.

K: Bet Jum nereikėjo.

I: Nereikėjo.

K: Ir bijojot dar į kalėjimą sėst.

I: Kalėjimą tai nebijojau (juokiasi).

K: Nebijojot kalėjimo?

I: Nebijojau, užtat, kad nevogiau.

K: Bet tai dabar vis tiek, galima ir iš valstybės vogt. Pavyzdžiui, slepiant mokesčius. Nu iš esmės.

I: o kokius tu dabar nuslėpsi mokesčius? Dabar kaimo mokesčius, kokius tu mokesčius nuslėpsi?

K: Nu nežinau, pajamų mažiau uždeklaruot, arba pinigus vokelyje gaut dirbant.

I: Nu gal kuris dirba, o aš kai nedirbu, tai ir nežinau šitų dalykų. Pensijos nenuslėpsi. Kiek duoda, tiek pasiimsi.

K: Mhm. Gerai, bet jei verslininkas koks būtumėt, tai tada.

I: Nu jeigu verslininkas koks būčiau, tai gal ir nuslėpčiau. (juokiasi)

K: Gal ir nuslėptumėt?

I: Aha .

K: Net jeigu gautumėt daug pajamų? Nes verslininkai visai gauna.

I: Nu tai čia žiūrint kaip, jeigu jau man sočiai būtų, tai kam aš vogsiu? Man nereikia. O jei aš vos galų su galu suduriu, tai reikia ir vogt, ir slėpt mokesčius.

K: Sako žmonės kuo daugiau gauna, tuo daugiau nori.

I: Nu kiti nori, o kitas ..Užtenka tam kiek turi, visokių žmonių yr.

K: Tai jeigu jau taip aiškiai reiktų padaryt skirtį tarp pilietinio žmogaus sovietmečiu ir pilietinio žmogaus dabar. Tai ar būtų ta skirtis?

I: Būtų.

K: Kokia būtų?

I: Nu seniau buvo pilietiškesni žmonės, ne kaip dabar.

K: O kodėl?

I: O todėl, kad žmonės, aš nežinau, labai jau liko mokyti, labai protingi.

K: O kaip čia susiję?

I: Nu va taip. Anas nieko nedirba, jam niekas nerūpi, nei balsavimai, nei ti niekas. Kaip buvo, taip buvo. Su tuo dienu gyvena, o anksčiau taigi reikėjo rūpintis. Susirinkimas, tai žiūrėk, eidavo visi susirinkiman, ar ti kokie balsavimai, visi eidavo balsavimuos. Visi buvo pilietiški žmonės buvo, draugiški.

K: Bet kodėl seniau ėjo žmonės?

I: Nežinau, užtat, kad pasitikėjo valdžia žmonės daugiau.

K: O neliepdavo valdžia kažkaip ateiti ti į kažkokius tuos?

I: O kodėl? Prievarta nevarė niekas ir seniau.

K: Tai žmonės pasitikėjo ir ėjo?

I: Jo, bdavo žiūrėk ar susirinkimai kokie kolūky, tai pilnos salės lūžta, baisu kiek prieina.

K: O dabar jau?

I: O dabar kas. Va čia, kas? Nei tų kultūros namų, nei tų šokių nei ti nieko jaunimui, tik tai reikia su mašinom saulutės daryt, ti vėl, važinėti.

K: Mhm. Tai manot, kad čia iš valstybės ta problema?

I: Aišku, kad iš valstybės. Čia iš politikų.

K: Tai gerai, tai dabar apie Jus. Amžius?

I: 72.

K: Išsilavinimas.

I: Kaip čia pasakius dabar. Spec. vidurinis.

K: Čia reiškia, kad specialybė kažkokia įgyta?

I: Elektrikas – ryšininkas ir tada traktorininkas – kombainioras.

K: Aha, ir dar sandėly dirbot. Tai iš kur esat?

I: Tai kaip čia dabar pasakyt. Iš kur gimęs?

K: Nu šiaip, kur augęs, didžiausią gyvenimo dalį praleidęs.

I: Utenos r., Paberžės km.

K: Bet ir Zarasų rajone čia ilgai?

I: Dabar jau čia.

K: Kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Ai, neinu.

K: Neinat, tai nereliginas?

I: Aš nesakau, kad nėra ti Dievo, bet nesakau ir taip, ir taip. Per vidurį.

K: Mhm, tai ar esat patenkinti demokratijos veikimu Lietuvoje?

I: Nelabai. Tai jokios demokratijos čia nėra. Visi politikai kas ką nori, visi vėluoja, visi savo pažadus duoda. Kokia čia demokratija.

K: Tai nepatenkinti?

I: Ne, jokių būdu.

K: o anksčiau?

I: O anksčiau buvo pasakė ir šventa.

K: Bet čia nedemokratija, jeigu pasakė ir šventa?

I: Kaip nedemokratija, jeigu visi eidavo balsuoti, šimtu procentų, o dabar kiek eina balsuoti, keturiasdešimt, trisdešimt procentų.

K: Tai ir paskutinis klausimas, ar pasitikit savo šalies žmonėmis?

I: Nelabai.

K: Nelabai, o kodėl?

I: Nu tai kad.. Kokie čia žmonės dabar likę. Aferistai, melagiai, skundikai. Daugiau nieko.

K: O ką turit omeny, skundikai?

I: Nu skundikai. Pamatė ką nebūt, kad ir be niekur nieko, tuoj skundžia.

K: O ką pamatę skundžia?

I: Nu pamatė, kad katinas kieman kitan inbėgo ir jau skundžia (juokiasi). Ar šuo koks, nesąmonės kokias visokias.

K: O būna, kad tikrai kažką nelegaliai darot ir skundžia?

I: Būna gal ir tokių.

K: Tai irgi blogai?

I: Nu jeigu jau blogų dalykų daro, tai reikia pasakyt.

K: Tai tada gerai?

I: Tada gerai.

K: Tai o seniau pasitikėjot žmonėm?

I: Seniau pasitikėjau. Seniau nereikėjo nei namai rakint, nei niekas, laisvai. O dabar ir užrakintom durim įeina žulikai visokie. O seniau niekas nerakinto būdavo ir niekas nei eidavo, nei vogdavo iš žmonių.

K: Gerai, supratau, ačiū.

3 informantas

83 m. moteris, keturių skyrių išsilavinimas, Utena.

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip taip.

K: Gerai. Tai dabar pasakysiu Jums situacijas ir Jūs įsivaizduokit save tose situacijose ir kaip Jūs elgtumėtės, ir ką Jūs manytumėte. Tai pirma situacija. Sužinote, kad Jūsų miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Nu kad šešėlyje pardavinėja alkoholį kažkoks pažįstamas Jums žmogus galbūt. Ką Jūs apie tai manote?

I: Neturiu pažįstamo žmogaus, kad pardavinėtų alkoholį.

K: O jeigu?

I: Nu jeigu, tai kaip.. Negerai, nelegaliai, kad pardavinėja.

K: O kodėl?

I: Nu prisigeria, taip neturėtų kur nusipirkt nelegaliai ir neprisigertų.

K: Tai visada blogai, jeigu jau pardavinėja, tai..

I: Nu nevisada blogai, kartais žmogui labai reikia. Atvažiavo svečių ir jis neturi alkoholio, nu tai tada ir (juokiasi).

K: Tai jau tokiu atveju jūs ir galvojat, kad gal ir praverstų?

I: Kartais gal ir praverstų (juokiasi).

K: Gerai, tai iš esmės kaip ir griežtai nesmerkiat tokio dalyko?

I: Nu labai jau griežtai nesmerkiu.

K: Tai gali?

I: Gali.

K: Gerai. Tai kita situacija būtų tokia, kad sužinote, jog įmonėje, kurioje dirba Jūsų pažįstamas ar šiaip koks nors žmogus, toje įmonėje slepiami mokesčiai.

I: Žinai, kad beveik kiekvienoje įmonėje slepiami mokesčiai.

K: O kodėl taip manot?

I: Todėl taip manau, kad už tai kad labai dideli mokesčiai valstybės ir žmogus negali tų mokesčių visų sąžiningai sumokėti. Iš valdžios labai dideli mokesčiai. O apyvartos mažos, žmonių mažai, o mokesčiai dideli ir žmogui nieko nelienka tadu. Ir tadu slepia mokesčius, kad nereiktų mokėti.

K: O tai čia gerai ar blogai?

I: Nu tai aišku, kad blogai. Blogai, betgi valstybė taip priverčia tiesiog žmogų taip daryt. Todėl, kad apkrauna didžiausiais mokesčiais iš pat pradžių. Da žmogus nieko neinsikūrė, nieko nepradėjo, dar nieko net nepradėjęs, tik padavė pareiškimą, jau mokesčiai eina, tai ar čia taip turi būt. Taip neturi būt. Turi duot žmogui insikūrt, kad žmogus insikurtų nors kiek, nors kiek tų mokesčių nemokėt, nors metus, nors pusę metų, kad nemokėt mokesčių. O mūsų valstybė neduoda insikurt. Dar nepradėjo verslo, jau mokesčiai eina.

K: Mhm, bet nu aš suprantu, kad kaip ir sakot, kad valstybė kalta.

I: Taip.

K: Bet o kaip tada tie žmonės, kurie slepia tuos mokesčius. Tai jie turėtų neslėpti?

I: Nu jeigu būtų mokesčiai panešami, nedideli, kad žmogus galėtų sumokėti, niekas tikrai mokesčių neslėptų. Jeigu jie būtų normalūs.

K: Tai Jūs iš esmės kaip ir pateisinat tuos žmones?

I: Aišku pateisinu. Valstybė čia kalta.

K: mhm, tai jeigu kažkas iš Jūsų pažįstamų slėptų, tai ir sakytumėt..

I: Aš ir pati slėpiau (juokiasi).

K: Pati slėpėt?

I: Nu aišku. Nu kitokios išeities nėra. Žmogus turi, jeigu jis ti mažų versliukų kokį turi, ti biški pelno to gauna, o mokesčiai didžiausi. Dabar pavyzdžiui aš pensininkė, jau mano išmokėta, jau aš apdrausta socialiniais draudimais apdrausta esu, o jeigu aš versliukų mažų turiu, man vis tiek ligonių kasom reikėjo mokėti. Aš nieko ti neuždirbu, ligonių kasom moku, čia Kubilius invedė prakeiktas (juokiasi).

K: Supratau. Tai gerai, tai eikim prie kitos situacijos. Įsivaizduokit, kad kažkur poilsiaujat, netoli kelio, poilsiavietėj ir matot, kaip greitai važiuoja mašina ir ją sustabdo policija. Ir matot, kad kažką paduoda vairuotojas ir išsiskirsto.

I: Ai kyšį atseit?

K: aha.

I: Nu čia negerai, čia negerai. Tadu vairuotojai galvoja, kad jie išsipirks ir jie tadu laksto. Čia jau ant kelio žaidimo jokio neturi būt. Turi normaliai visi važiuot. Kiek nurodyta, tiek turi ir važiuot. Čia jau už kyšius, čia blogai, kad policininkai ima, o blogai, kad vairuotojai taip tikisi, kad jie lakia kaip žvėrys ir jie išsipirks, jeigu sulaikys. O nesulaikys, tai ir nulėks. Čia negerai.

K: O ką tokiu atveju darytumėt Jūs? Jeigu taip pamatytumėt?

I: Paskusčiau. Ale kam paskūsi. Jeigu policininkas ima, tai tam pačiam policininkui paskūsi, katras ima? Tai pačiai policijai? Nu nēr kam paskūst.

K: Bet vis tiek skūstumēt ar ne?

I: Žinoma.

K: O jeigu Jūsų pažįstamas įkliūtų?

I: Nu ir kas, kad pažįstamas? Jeigu negerai elgiasi, tai tegu ir moka.

K: Gerai, tai toliau eikim. Įsivaizduokit, kad valstybės tarnautojas, nu koks nors. Užimantis kokias nors aukštas pareigas valstybės tarnyboj, naudojasi ta tarnybine padėtim...

I: Va čia tai labai blogai. Čia tai labai blogai, kad jis naudojasi tarnybine padėtim. Čia tai labai blogai, už tai žmogus neturi kur pasikreipt. Ne taip kaip anksčiau, būdavo nuėjai pas sekretorių Tvarijonų, būdavo pasakai ir tuoj pat patvarko. Jeigu ne, rašai skundų Vilniun ir tuoj pat gausi atsakymų ir bus viskas sutvarkyta. Čia tai labai blogai. Jau tie valdinykai, kur naudojasi tarnybine padėtim, tai čia labai blogai. Tadu žmonės taip ir daro. Jeigu valdžia taip nedarytų, tai ir žmonės nedarytų.

K: O tai kaip anksčiau buvo? Pas ką nueidavot? Kaip čia?

I: Pas sekretorių.

K: Kokį sekretorių?

I: Nu dabar meras skaitosi, o pirmai buvo trys sekretoriai, pirmas, antras ir trečias. Nueini pas Tvarijonų, Tvarijonas buvo pirmas sekretorius. Paskui dą ti buvo antru sekretoriu, paskui trečiu daug metų. Tai nueini ten kokių reikalų, pasiskundi ir moment. Tau atkreipia dėmesį moment, paskambino, ar ten dirbi kokioj įmonėj, tuoj direktoriui paskambyta, viskas, jeigu pasiskundeit, kad va negerai kažkas darbovietėj ar ką. Moment sureaguoja, o dabar kas sureaguoja? niekas nesureaguoja, ba visi vienodai vagia.

K: tai Jūs sakot, kad seniau, jeigu, pavyzdžiui, darbe būdavo kas nors negerai, tai eidavot pasakydavot tokiam kaip merui, išspręsdavo problemą.

I: Taip, o jeigu ne, tai galima rašyt būdavo Vilniun, centro komitetan.

K: Aha, o kodėl sakot, kad dabar ne?

I: (juokiasi). Išjuokia, jeigu nueina kas, šitie darbuotojai. Niekas nekreipia visiškai dėmesio. Tave durniu dar išvadins, kad tu nueisi pasiskųst.

K: Tai seniau taip jausdavot tokią pagalbą?

I: Jo, anksčiau tai in šitus dalykus reaguodavo, jeigu skundas, jeigu skundų parašo ar nuėjus pasiskundi, tai sureaguodavo labai greit valdžia.

K: O dėl ko Jums yra tekę kreiptis?

I: Aš tai nebuvo skųstis, bet kas būdavo eidavo, ten dėl darbo jeigu kažkas negerai, pasiskųsdavo. Dabar darbo nėra, o pirmai tai be darbo nelaikydavo žmonių, anksčiau. Jeigu iš armijos grįžo vaikas, tai mėnesį laiką pabuvo ir prisistato policija, kodėl neįsidarbini. Iš karto liepia įsidarbinti. Susipykai vienoj įmonėj, pamatei, kad tave skriaudžia, negerai, nueini kiton įmonėn. Darbo visadu buvo. Visi žmonės turėjo darbo, o dabar neturi darbo. Visi žmonės turėjo darbų. Užtai nesivoliojo gatvėm, šitų pijokų nebuvo, bomžų, nestovėdavo prie parduotuvių. Už tai, kad visi buvo įdarbinti ir visi užsidirbdavo pinigų. Be darbo nelaikydavo tarybiniais laikais. Visi dirbdavo. Ir visiems buvo darbo. Ir man va nepatiko, tik atvažiavus nuėjau mėsos kombinatan, mėsos kombinate nepatiko, aš nuėjau alun arba pienan. Buvo Utenoj daug įmonių, iš vienos kiton galėjai pereit, jeigu su valdžia kažko nesutarei. Visi dirbo žmonės, sakau, nei vienas, jeigu iš armijos grįžta, mėnesį laiką pabūna, kaip grįžta reikia užsiregistruot, mėnesį laiką pabūva ir jeigu po mėnesio laiko neįsidarbina, niekur nedirba, tai prisistato policija, kodėl nedirbi.

K: O jeigu, pavyzdžiui, ar anksčiau nebuvo tokių irgi valstybės tarnyboj kažkokių žmonių, kurie tuos išteklius naudodavo sau, nu nežinau, kažką.

I: Nu gal ti didžioji valdžia kažkiek ir pasinaudodavą, pavyzdžiui ten fabrikų tokių, ti alaus, pieno kombinato, trikotažo ir gal ti pati didžioji valdžia kažką ir.. Bet tiek jau nevogdavo kaip dabar vagia. Ir pavyzdžiui viršininkai tie centro, sekretoriai, neturėjo nei pilių, nei jokių jachtų prisipirkę. Butelį turėjo va valdiškų ir viskas. Jokių prabangų neturėdavo valdžia, ne kap dabar, valdžia turi visokias pilis prisistatę, visokias prabangas turi. Ir kelialapį gaudavo valdžia, kelialapį atostogom. Tinai prie jūros, kiek tinai, 10 dienų ar 15 dienų jiems būdavo paskirta. Ne visos atostogos, anksčiau ir atostogų mažiau davinėjo. Dvi savaites, tris savaites. Tai tik tas atostogas, kur jie kelialapį gavo, tai tik ti ir nuvažiavo, tik ti ir pabuvo, paatostogavo. Jokių prabangų, už savo lėšas, jokių tinai prabangos niekur niekas nenusipirkdavo ir nieko nebūdavo. Gavai kelialapį ir pagal tą kelialapį tik

tai. Druskininkuos, Ukrainoj, prie juodosios jūros tenai, arba Palangon. Šitokie buvo kelialapiai. Ir valdžia tik tai šitais naudojosi, jokių prabangų kitokių jie neturėjo.

K: Bet jie vis tiek kažkaip nelegaliai tuos kelialapius gaudavo.

I: Kaip?

K: Jie tuos kelialapius kaip gaudavo?

I: Ne, jie gaudavo normaliai, skirta iš anksčiau būdavo. Tokiem tarnautojam, va visiems, nebuvo tų tiek daug tarnautojų kaip dabar. Pavyzdžiui, trys sekretoriai, ti dar žemės ūkio pirmininkas koksai būdavo, tokių valdininkų. Tai šitie tik tai didžieji gaudavo kelialapius, mažesni nelabai gaudavo, ne kiekvienais metais gaudavo mažesni.

K: Bet tai čia gal irgi toks naudojimasis tarnybine padėtimi? Jeigu jie gaudavo, tie kurie prieina, tie gauna.

I: Nu tokia tvarka buvo. Tokia tvarka. Jie dirba, viršininkai didieji, atseit jiems būdavo išskirta va kelialapis. Nu ti reikėdavo kiek tai primokėt, bet nedaug. Ti kapeikas. Ir pavyzdžiui vat, ir trikotažo įmonė gaudavo ti kelius tuos kelialapius. Kiekviena įmonė gaudinėjo ti kiek tų kelialapių. Paskirdavo ir darbininkam. Katras ti nesimpatingas, labai skųsdavo, tai paskirdavo kartais ir darbininkam nemokamai, nu profsajunga. Gaudavo kiek tai tų kelialapių ir paskirdavo.

K: O tai dar kažko tokio, prekių paimt. Būdavo tokių atvejų anksčiau? Kad paimt..

I: Vogt? (juokiasi)

K: Nu taip.

I: Nu jo, pavogt, tai vogė.

K: Vogė? Ir viršininkai vogė?

I: Po biški vogė, tik ne tiek, kiek dabar. Ne tiek, kiek dabar vagia. Milijonais.

K: Tai Jūs manot, kad ir gerai tada? Biški vogė...

I: Biški vogė, biški atlyginimai būdavo, normalūs.. Visi žmonės nebėdavojo, kad pragyvent neturėsiu už ką, valgyt neturėsiu už ką. Visiems užteko maistui.

K: Bet dar vis tiek ir vogė?

I: Nu biški pasivogdavo, jeigu galima buvo.

K: Kaip suprast, jeigu galima?

I: Nu jeigu nėra labai ten didelės priežiūros, bet nevogdavo taip. Mėsos ti kokį šliosų pasiima, pavagia kilogramų kitų. Ne taip, kaip mašinom išveža. Po biški pasivogdavo.

K: Tai iš esmės dabar jau jeigu valstybės tarnautojai naudojasi ta valstybės padėtim, tai jūs...

I: Daug daugiau, dabar tai jau nežmoniškai vagia.

K: Tai Jūs ir smerkiat tada?

I: Žinoma.

K: Bet anksčiau tai nesmerkdavot?

I: Anksčiau nesmerkdavom, nes visi po biški, visi po biški pasiimdavo, dasidurdavo prie atlyginimo. O dabar tik tai maža saujelą, tik tai katrie prieina. Patys didieji viršininkai. Bet jie tau nevagia kilogramo ar dviejų. O vagia milijonus, tūkstančius. Prisipirkę visokių jachtų, visokių pilių prisistatę. Po du tris kart važiuoja atostogaut prabangiausiai moka. To nebuvo anksčiau. Niekas taip neleido. Valdžia neleido taip daryt. Pati valdžia nedarė.

K: Gerai, tai toliau. Įsivaizduokit, kad Jūsų pažįstamas, irgi kuris dirba valstybės tarnyboj, įdarbino savo giminaitį. Ir ką manot apie tokį dalyką?

I: Nu gal ten vienų kitų ir indarbina savo pažįstamų, draugų kokį. Ne taip, kaip dabar. Visų giminį sutraukia. Dabar taigi visų giminį sutraukia. Vaikai, tėvas jeigu dirba vaikus sutraukia, žentus, marčias. Nu giminių klanas valdo valstybę. Anksčiau taip tai nebuvo. Niekas tau taip neleido daryt.

K: O kas neleido anksčiau.

I: Nu jeezus, paskųstų, kad čianai giminės. Pavyzdžiui, raikome..

K: Kur?

I: Raikomas vadinosi.

K: Kas tas yra?

I: Čia jau aukščiausia valdžia sėdėjo, visi sekretoriai. Paskųstų, kad tenai indarbino savo seserį ar brolių ir dar vienu, o jei dar ir kitų, tai iš karto paskųstų. Tie patys darbuotojai paskųstų.

K: Ir kas tada būtų?

I: Atleistų iš karto.

K: Bet būdavo atvejų, kad ten biški kažką?

I: Ne, nesigirdėjo tokio dalyko, kad sutrauktų savo visų giminį kaip dabar sutraukia visų giminį.

K: Tai tik po vieną, kitą giminaitį, tai nieko, bet svarbu, kad nebūtų per daug?

I: Nu ti gal slaptom ir insidarbindavo, niekas nežinodavo, bet jau tikrai nei vaikų, nei brolių, nei seserų tinai nesutraukdavo kaip dabar sutraukia ir žentus, ir marčias, ir anūkus.

K: Tai Jūs manot, kad jeigu dabar, nu vat jeigu kažkaip pasinaudoja ta padėtim, kad įdarbint savo pažįstamus, tai Jūs jau..

I: Prieš jau čia. Čia jau aš labai prieš. Neturi taip būt, kad čia viena šeima valdytų visų tinai merijų ar ką. Kaip dabar per televizorių pasaką, meras, žmona, marti, sūnus. Visų merijų tvarko, sutraukta visa giminė. Nu tai negi aš dabar bausiu savo vaikų, kad jis negerai padarė ką? Meras būdamas. Paslėpsiu, kad ir negerai padarė. Taip neturi būt valdžioj. Giminės valdžioj neturi būt. Turi būt visi atskiri. Tegul jis dirba kitoj vietoj kur, iš giminių jeigu jisai, bet tik tai ne toj pačioj vietoj, ti merijoje ar kitoj kokioj įmonėj. Įmonėj pavyzdžiui ir tėvas, ir sūnus, nu jeigu privati įmonė, tai taip, bet jeigu valdiška, tai taip neturi būt. Dabar mes akcijų turim trikotažas, trikotažo direktorius šitas valdo, jis beveik daugiausia akcijų turi fabriko. Jisai nemoka gi šitiem akcininkam nei po kapeikų. Kažna kiek metų nemoka.

K: Jūs akcijų turit?

I: Turiu ir aš akcijų, tūkstantį su viršum. Nieko nemoka, o sako jie patys pasidalina.

K: O tai jeigu jūs dirbtumėt kažkur ir reiktų įdarbint kažką iš pažįstamų?

I: Nu jeigu svetimas, tai taip, nu jeigu artimas labai... Jeigu būtų vieta, kad nesusirišęs tas darbas būtų, supranti? Pavyzdžiui fabrike taigi daug žmonių dirba, tai jeigu man darbas nesusirišęs, ne

administracijoje dirba, kokiam ceche dirba, tai aišku, kad indarbinčiau. Taigi čia nieko nesiriša, čia prie valdymo nesiriša. Kad darbininkų kokių įdarbinsi, tai čia nesiriša.

K: Bet jeigu Jūs įdarbinsit pažįstamą, tai kažkas kitas, kas irgi galbūt būtų atėjęs į tą vietą - neateis.

I: Nu kaip tau pasakyt. Valdžioj tai aš nežinau kaip ti. Ar intraukia, ar ne. O kaip įmonėj, kai darbininkų daug, tai ti gali insidarbint toj įmonėj daug giminių. Pavyzdžiui, ar mėsos kombinate, cechų daugybė yra. Ir dešrelas darą, ir išskerdžia, ir viską, tai tu gali visa giminė tavo dirbt tinai, bet ne valdžioj. O dabar susitraukia visi valdžion ir jie valdo viską.

K: Gera, tai dabar bus kita dalis, nebe situacijos, bet šiaip klausimai. Tai kaip manote, koks Lietuvoje yra pilietiškumas žmonių? Ką galit pasakyt apie pilietiškumą žmonių ir apie tą moralų pilietiškumą, susijusį vat su kyšiais, mokesčių slėpimu?

I: Nu labai blogai. Kyšius ima kas? Aukštoji valdžia. Nu kaip, jie vagia kitaip. Kitaip dabar vagia. Viešuosius pirkimus tuos visokius prigalvoja, daro. Ir kažna kiek pinigų pavagia. Kontrolės nėra. Kelių kloja, puse pavagia, daugiau nei puse. Išaiškino gi, turi būt 16 cm, o 8 tik cm kelio dangos uždėta, o turi būt 16, tai kiek pavogta milijonų. Kiek pavogta milijonų nuo kelio. Tai koks čia pilietiškumas, kur čia sąžinė.

K: Bet iš piliečių, net ne valdžios pusės, bet iš piliečių.

I: Nu tai čia piliečiai, darbininkai gi dirba, o kas gi valdo, ne aukštuomenė valdo, o kelio koks nors ten išrinktas. Žemas gi valdovas. Pavyzdžiui tavį paskirs kelio prižiūrėtoju, kaip tu lieji, kokiu viršininkėliu žemu pastatys ir tu taip, nes iš valdžios yra įsakyta. Kad pinigų tiek palikt jiems. Nu ir tų dangų labai plonai išdeda, už tai.. Kodėl užsieniečiai atvažiavę klausia: kodėl jūsų keliai taip užlopyti? Už tai gi, kad uždeda labai. Vienų trečdalį uždeda, du trečdalius pavagia. Ir iš valstybės, valstybė šitas kur gauna lėšas, visi, visi taip sako, kad dvi dalis pavagia, vieną dalį tik valstybei.

K: Tai Jūs manot, kad net ir piliečiai, kurie net ne valdžioj, bet jie visi kažkaip susiduria su tom situacijom ir irgi ...

I: Taip. Aš atsimenu Vilkaitis kaip atsistojo ministru, jis labai visus kritikavo. Gi būdavo, šitas aktorius, labai kritikavo, o kap jį paskyrė ministru, jis tadu pabuvęs ministru pats interviu davė per televizorių ir sakė: aš galvojau, kad stosi ministru ir labai daug ką patvarkysiu, padarysiu. O kaip atsistojo ministru pamačiau, kad nieko negaliu padaryt. Jis tiesiai šviesiai taip ir pasakė, aš gi girdėjau jo žodžius. Sako dabar išskyrė švietimui 13 mln, nu daleiskim, daugiau jis skyrė, bet aš

tokią kaip palyginimui tau daviau. 13mln skyrė, 13mln buktai skyrė švietimui, o kokius 9mln valdžia jau liepė gražint jiems. Tik skaitosi, kad švietimui skyrė, suprantu kaip. Buktai valdžia išskiria, bet paskui jiems liepia gražint tuos milijonus ir jie tuos milijonus pavagia.

K: Mhm.

I: Tai va, čia Vilkaičio žodžiai, jis sako, pamačiau, kad nieko negalima padaryt, nieko negalima padaryt, kai tokia valdžia.

K: Bet tada ne tik valdžia bloga, bet ir žmonės? Paprasti piliečiai irgi..

I: O kodėl paprasti piliečiai, o ką tie paprasti piliečiai. Kaip Vilkaitis sakė, ir koncertai reikia suruošt, ir svečių dar priėmimas būna ir viską, ir nėra tų pinigų. Ir kažką padaryt naują nieką negali. Už tai, kad nelieta pinigų, už tai, kad valdžia pasiima pinigus ir išsidalina.

K: Bet tai, tada paprasti piliečiai..

I: Paprasti piliečiai apie tokius dalykus nieko nežino..

K: O apie tuos dalykus, jeigu kartais sužino kažkokius. Nu vat pavyzdžiui, kad kažkas pardavinėja alkoholį, nors neturėtų.

I: Alkoholį pardavinėja. Tai jeigu žmogus ir mato, bet jis bijo. Mato, kad negerai daro, negerai mato, aš matau, kad negerai daro ir aš paskųsiu. Nu pavyzdžiui, dalaiskim darbovietėj. Aš matau, kad negerai daro, vagia ir paskųsiu. Taigi kam.. Valdžiai pasakysi? Kam tu pasakysi? Toj pati valdžia kartu vagia ir tadu tavį persekioja. Todėl žmonės nieko nesako, neskundžia už tai, kad nėra kam paskųst. Už tai, kad pati valdžia vagis. Nereikia toli eit. Šita kur kalėjimo, kalėjime kur pasakė. Matei kaip ją persekioja? Ir šeimynų visų persekioja, viskas. Tai kas, čia ne su valdžios žinia? Tai čia labai reikia didelės rizikos ir nebijot. Ir iš darbo ją gi ti buvo.. O kita jauna va tokia nuėjo, kokian čia kalėjiman, irgi paskundė. Ir jau anoj dienoj, nelabai seniai, gal dvi savaitės atgal. Jau pasakė, pasiūlė išeit jai iš darbo. Negali paskųst. Nėra kam paskųst. Visi vagia.

K: Tai Jūs netgi jeigu ir smerktumėt kažkokią vat veiklą nelegalią, bet nepraneštumėt, nes nėra naudos iš to?

I: Žmonės ir bijo pranešt. Už tai, kad praneši, ant tavį užsisėstų ir tu turėsi išeit iš darbo. Kaip anksčiau, tai dar nužudydavo, pasamdo ir nužudo. O dabar jau gal tokių dalykų bijo daryt.

K: Kada anksčiau?

I: Nu kap laisva Lietuva stoja, kiek išžudyta žmonių? Ir verslininkų visokių.

K: Mhm. O jeigu reiktų apibūdinti Lietuvos piliečius kokiais nors trim būdvardžiais pavyzdžiui? Jeigu reiktų apibūdinti kažkaip kaip savybėmis Lietuvos žmones. Išskirti vat kažkokias savybes. Tai kaip apibūdintumėt?

I: Eiliniai žmonės vis tiek geri. Ir sąžiningiai. Bet kai papuola valdžion, tai valdžia pati sugadina juos. Valdžia pati sugadina. Tu negali vienas būt sąžiningas vagių rate. Nikaip negali būt sąžiningas. Tave privers kartu vogt.

K: Tai ir Jūs jeigu į valdžią patektumėt, tai ir Jūs vogtumėt, taip išeina?

I: Nu žiūrint kokia aplinka būtų, kokios galimybės. Jeigu negalėtum, jeigu tu pasakysi ir tau gresia ir iš darbo išmetimas ir viskas, tai tylėtum. Nieko nesakytum, svarbiausia, kad aš pats dirbu, gaunu algų. O aš matyčiau, pavyzdžiui tu būtum viršininkė. Aš matyčiau, kad tu vagi, bet aš bijočiau pasakyti, kad mane iš darbo išmes.

K: Ir nesakytumėt?

I: Ir nesakyčiau, ir tylėčiau. Ir labai daug taip tyli. Ir labai žmonės mato ir viską žino, bet labai daug tyli. Už tai, kad nėra kam pasakyti.

K: O anksčiau tai būtumėt pasakę iš karto?

I: Anksčiau anonimkų galėjai parašyti sekretorių ir tuoj patikrina.

K: Gerai. O kaip Jūs suprantat, kas yra pilietiškas žmogus?

I: Nu kaip žmogus. Ir tu pilietis, ir aš pilietis. Ir tavo mama pilietė. Visi piliečiai mes esam.

K: O kaip turi elgtis vat pilietiškas žmogus?

I: Pilietiškas žmogus turi elgtis sąžiningai viską daryti. Bet tokios aplinkybės priverčia, kartais ir sąžiningas žmogus, bet turi daryti nesąžiningai. Aplinkybės tokias padaro, kad turi būt nesąžininga.

K: Bet anksčiau nebuvo tokių aplinkybių?

I: (atsidūsta). Aš nežinau, gal neišaiškėdavo, gal ir būdavo, bet gal neišaiškėdavo taip. Nu kaip pasakyt. Anksčiau drausmė. Vaikščiodavai naktį, niekas tavį neužkliudys, bijodavo. Nebuvo tų chuliganų jokių, tų žmogžudžių. Jeigu kur žmogų nužudo, buvo per kelis metus išgirsti, kad ti kur kažkur kažkas nutiko, nužudė žmogų. Niekad nebūdavo tokių dalykų.

K: Tai ar nebūdavo, ar neišgirdavot, kad būdavo?

I: Nebūdavo. Aš vaikščiodavau po Utenų vidurnaktį. Einu iš tetos, antrą valandą ir nebijau, nes žinau, kad niekas manį neužpuls. O dabar? Suteksta, tai bijau nosį iškišt laukan, kad pacanas lėkdamas jau gali tau kaukštelt. Drausmė buvo. Jeigu chuliganai ten biški, tai pasiims tuojaus. Čiumpa. O jeigu ti darbovietėj kažką tai, tai būdavo Rubavičius darydavo, pasigeria jeigu tinai ir papuola trisbirkan (?). Supranti, pasigeria, eina gatve, gaudydavo šituos pijokus ir buvo blaivybės namai ir blaivybės namuosnan. Tadu kur tu dirbi, tai įstaigai paduoda. Ir tada šaukia toj įstaiga, būdavo toks laikraštukas ėjo, kaip komjaunimas skaitydavosi ir tavi iškabina ant sienos, kad tu taip pasielgei. Tai būdavo Rubavičius padaro susirinkimų ir saką: nu vyrai vyrai, jūs geriau po kaldra pasidėkit bonkį ir spenelį užsimaukit , ir gerkit, čiulpkit (juokiasi). Sako, ko Jūs viešumon einat girti? Taip direktorius sakydavo, ko Jūs viešumon einat girti ir girti vaikštot ir paskui jumi suima. Ir tada va svarsto jumi, ir tadu jau jūs gailitės. Tai nori išgert, po kaldra, sako, užsidėkit ant bonkės spenelį ir čiulpkit.

K: Tai iš esmės galit gert, nieko blogo, bet kad kiti nematyti?

I: Taip, jeigu tu nori, jeigu tau reikia išgert, tai tu nepadaryk viešumoj nusižengimo jokio, nieko, gali gert namie, kiek nori. Ir dabar gali gert.

K: Bet čia tokie dvigubi, nu taip..

I: Nu bet tiek anksčiau nebuvo pijokų, kaip dabar.

K: O gal visi vat pijokai anksčiau namie sėdėdavo?

I: Nieko nieko, vaikeliai. Būdavo parkas, parko šventės. Visokios šventės, kiekvienos įmonės šventė būdavo. Ir trikotažo, ir mėsos kombinato, ir pieno kombinato, ir jau valstybinė toj švenčia, kaip dabar merai, tai raikomas būdavo suorganizuodavo. Ne taip, kaip dabar išskirta valdžios kažna kiek milijonų ir vagia. A anksčiau labai mažai skirdavo tom šventėm pinigų, nebuvo.. Niekas neskirdavo ti labai daug, ti biški. Ne taip kaip dabar valdžia naudojami. Jeigu kokia šventė, kažkoks

susibūrimas, kažna kiek pinigų skirta ir valdžia naudojasi, anksčiau tai taip nesinaudojo valdžia kaip dabar.

K: Taip labai daug kalbat apie praeitį, tai kaip manot, kada geriau gyvent buvo? Ar dabar, ar anksčiau?

I: Eiliniam žmonėm, tai buvo tikrai... Po karo tai gal buvo ir sunku eiliniam žmonėm gyvent, duoklės tos būdavo, viskas. Reikėjo už karvį, laikai, pienų atiduot, viską. Tai po karo, tai buvo sunku. O paskui tai jau buvo labai gerai eiliniam žmonėm gyvent. Už tai, kad kiekvienas turėjo darbų, tu be darbo nebūsi. Tave privers dirbt, būsi indarbintas ir tu vis tiek gausi algų, ir tu turėsi pinigų. Ti niekas negalvojo anksčiau, va tarybiniais laikais jau prieš galų kelis metus, nežinau kiek ti.. Nieks negalvojo, kad tu neturėsi pavalgyt. Apie tai nieks nesvajoja, ti va visokių šitų blizgučių, kaip dabar priveža, to maisto tai tiek nebuvo. Išveždavo ruskis Rusijon tų mėsų ir buvo toks laikas, kad buvo tos mėsos, buvo toks laikas, kad nebebuvo mėsos ir eilėj reikėjo pastovėt. Buvo toks laikas, kad dešros apipelėjį buvo. Aš atsimenu kaip Utenon atvažiavom, tai amžinu atilsį Žilinskienė gi parduotubėj dirbo, tai sako lekiu iš ryto anksti, dešras nuplaunu, alieju ištepu, nes jos apipelėja, apgliaumėja, tai sako nuplaunu, alieju ištepu, kad blizgėtų, kad gražiai atrodytų. Niekas nepirkdavo, negalėdavą išpirkt kiek buvą. Paskui dingo vienu laiku, nebuvo visai dešrų. Visai nebuvo, Rusijon kur išgrūsdavo, visokių tarpų buvo. Bet kad galvot, kad žmogus galvotų, kad tu ryt neturėsi ko pavalgyt - taip nebuvo. Tai irgi uliojo žmonės, būdavo šventės, gerk kiek nori šventėj. Dainuok kartu ti su daininykais. Daininykai savo dainuoja ti ant scenos, žmonės savą krūmuos pasitiesi marškeles, laisdavo laisvai ir nebūdavo tų pijokų. Nieko nereikėdavo gydyt, kaip dabar visi pasidarę pijokai ir narkomanai.

K: O kodėl?

I: Už tai, kad laisvai žmonėm laidą ir niekas nesistengė to daryt. Žino, kad ryt reiks darban eit, visi dirba, ir niekas nepuola in tų alkoholį kaip čia dabar visi puola in tų alkoholį ir jaunimas. Jaunimas negerdavo visiškai ir niekas nedraudė. O jie dabar čia kaip draudžia.. Šitų bomžų, nėra kur užsidirbt, tai bomžai šitie kur sustveria, prisigėrė tuo kartu, kad valgyt ir neturi, ir guli. O anksčiau to nebuvo. Jokio bomžos prie parduotuvės nerasi. Nebuvo. Ir sakau, leisdavo šventėse. Taigi prisigiria, guli po krūmu girti, viskas, išsipagiriojo, nuėjo ant rytdienos darban. Už tai, kad visi dirbą, o dabar nėra darbo. Jis nežino kokia jam ryt diena, prisigėrė ir... VA čia labai blogai. Žmonių nėra ir nėra darbą.

K: Tai anksčiau geriau buvo?

I: Nu tai pavyzdžiui mokytis anksčiau ten įstot labai sunku buvę. Mokytis, jeigu studijuot, instot, labai buvo sunku. Labai visi norėjo mokytis. Aš nežinau, tų studentų gal ne daug priimdavo. Studijuot buvo sunku instot.

K: Tai ir gerų dalykų anksčiau buvo ir dabar yra geresnių ir..

I: Yr geresnių ir blogesnių, bet valdžia tokia nebuvo vagis, kaip dabar.

K: O kaip sovietiniu tuo laikotarpiu buvo apie pilietiškumą mokoma?

I: nieko ti aš nežinau apie tą pilietiškumą.

K: Nebuvo?

I: Ne.

K: O tai nesakė, kad reikia elgtis va taip va, pavyzdžiui negert viešumoj.

I: Nu anksčiau leisdavo ir viešumoj gert, ir niekas ti nedraudavo ir nebūdavo tokių girtų. Nebuvo girtų tokių anksčiau. Taip kad būtų. Girtų tiek daug. kaip dabar Lietuvos laiku atsirado girtuoklių visokių. Nebuvo anksčiau. Aš nežinau, bet draust niekas nedraudė. Ir niekas tos degtinės niekas nepardavinėjo negalėjo, už tai kad parduotuvėn kadu ateisi, tadu nusipirksi, nebuvo ti draudžiama iki dešimtos, kaip dabar iki šeštos. Nedraudė, kada ateisi, tadu nusipirksi, parduotuvė dirba ir visadu nusipirksi. Paskui jau vienu laiku buvo nuo dešimt nustatyta, iki dešimt alkoholi pardavinėt. Bet labai trumpai man atrodo ir vėl buvo atšauktas jisai. Ir niekas taip nepuolą šitos degtinės. Šito alaus bimbalų nebuvo, kur išgeria ir vėl nori gert. Buvo žigulinis alus ir to žigulinio alaus. Ir skanus buvo, ir vyrai nusiperka, parke iš bačkos pompuodavo, pardavinėdavo. Visi atsigeria. Sakau niekas nedraudė ir nebuvo pijokų. O koksai jeigu pasigėrė, pasigėrė jeigu geras žmogus, ne pijokas, tai eidamas nugriuvo, pamiegojo, atsikėlė ir vėlei nuėjo. Ir nuėjo darban, ir jis gali gulėt po krūmu ir gali gulėt prie kelio, ir jo niekas nei apvogt, nei primuš, nei nieko. Gali gulėt prie kelio ir jo niekas nelies.

K: O tai Jūs anksčiau dirbot mėsos irgi kažkur?

I: Mėsos nedirbau, aš trikotaže tik dirbau.

K: Tai o tai iš trikotažo ką nors teko paimt?

I: Aišku pavogdavau (juokiasi). Ir kelnėm apsimaudavom ir bliuskute apsivilkdavom.

K: Ir išeidavot?

I: Išeidavom.

K: Ir visi taip darė?

I: Ir visi taip darė. Ir brigadininkai vogė daug. Daug daugiau. Va tokie maži, meistras tinai buvo trikotažo, brigadininkas, tai jie daugiau vogdavo. Aš tai visą laiką sukirpime dirbdavau, tai mes daug gaminių neturėjau pavogt, tai jeigu ateina, paprašą, duok sukirptų, nu tai duodi daugiau, tai atneša ir tau pasiūtų.

K: Ai, mainai tokie?

I: Nu, pasimainydavom. Bet milijonais tenais niekas nevogdavo.

K: Nu tai rūbų neprivogsi milijonais.

I: Nu kodėl? Nu pavyzdžiui, valdžia, buvo toks atvejis, prie Urbavičią čia buvą. Ir aš mačiau jo garaže ritimus vilnų. Tai jisai jau buvo tikrai pavogys Šitas, nuveždavo vilnonius siūlus nu iš kažkokios valstybės tai pirkdavo tuos siūlus. Ir supranti, nat neatėję mašina pilna pakrauta tų siūlų, nat neatėję trikotažan. Dingo kažkur pakely. O darbininkam atskaičiavo. Atseit, kad jūs gavot, jūs pavogėt. Jūs išvogėt atseit po biški, bet faktinai tai kaip valdžia vogdavo, tai neateidavo iki fabriko, neatvažiuodavo. Dingdavo pakely mašina. Jau būdavo sutarta, kažkur kitam jau fabrikui parduodavo. Nu tai va, valdžia didesnė po biški irgi pasivogdavo, daugiau. Bet ne taip kaip dabar jau viską vagia. Sakau, neturėjo nei jachtų, visi buteliuose va gyveną.

K: Nu bet nebūdavo tais laikais ten ir jokių jachtų. Jeigu būtų, tai gal būtų turėję?

I: Nu kol? Jezus jei tik tai pamatyti, kad tinai statosi namų. Tvarijonas ar Mykolaitienė, tuoj paskųstų. Valdžia irgi bijodavo labai. Aukštesnės valdžios bijodavo.

K: O tai pati aukščiausia valdžia?

I: O pati aukščiausia Vilniuj sėdėdavo, centro komitete.

K: O tai jie jau vogdavo tada?

I: O kas ti žino. Apie tų valdžių aš nežinau. Bet ir toj valdžia bijodavo, Maskvos bijodavo. Maskva tikrindavo.

K: Visi visų bijodavo.

I: Nu. Vienu žodžiu visų bijodavo ir buvo tvarka, ir nebuvo jokių suvaržymų, nebuvo tų narkotikų nei nieką.

K: Dabar apie jus šiek tiek paklausiu, man čia reikia bendrai žinoti. Tai Jūsų amžius

I: 83.

K: Išsilavinimas.

I: Keturi skyriai.

K: Kas?

I: Skyriai anksčiau vadindavo, ne klasės. Skyriai, ne klasės.

K: Tai pareigos. Tai tik trikotaže?

I: Aš dirbau trikotaže sukirpime, sukirpėja buvau.

K: Gyvenamoji vieta.

I: Utiena.

K: Kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Kai netingiu, kas sekmadienį einu.

K: Tai religinga iš esmės?

I: Nu taip.

K: Ir ar pasitik savo šalies žmonėmis? Nu kitais lietuviais. Bendrai taip, ar pasitikit?

I: Ne visais. Yra ir gerų žmonių, sąžiningų, bet yra ir labai nedorų. Ne visais.

K: O anksčiau pasitikėdavot?

I: Anksčiau kažkaip draugiškesni buvo žmonės. Padėdavo vienas kitam labiau, geresni buvo žmonės.

K: O kur padėdavo?

I: Nu tai, jeigu nelaimė kokia žmogui ar ką, tai tuoj sulakia visi. Nors ir dabar, jei sudega, tai tinai ir deda pinigų ir padeda ti kaimynui pasistatyt. Tokių atvejų aš neturiu, tai man nieko nereikėjo ir padėt.

4 informantas

75 m. moteris, Vilnius.

K: Ar sutinkat, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip.

K: Gerai, tai aš dabar Jums pateiksiu kelias situacijas ir Jūs įsivaizduokit, kad jūs esat tose situacijose ir kaip Jums atrodo, kad Jūs elgtumėtės, ką Jūs manytumėt. Tai pirmą situaciją yra: sužinote, kad Jūsų miestelyje, kur gyvenate, tai čia tikriausiai, kažkur aplink, kad kažkoks asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ir ką Jūs apie tai manote?

I: Aišku, kad blogai. Nu. Ir neturi tokių dalykų būt.

K: O kodėl?

I: Nu gi todėl kad žmogus prisigėręs nežinia kas jam į galvą tilps ir ką jis gali išgalvot. Ir tarp kitko ir jaunimą paskui gadina.

K: Bet alkoholio iš esmės galima ir parduotuvėj nusipirkti, tai..

I: Nu kas gali, tas gali. Kas nori gerti, tai jam reikia, gali ir parduotuvėj nupirkti, ir gali ir taip nupirkti, jeigu nori labai. Nu ne visi gi to nori. Jeigu žmogui reikia kažką tai, ar koks atvejis, tai nueina į parduotuvę ir nuperka, nesuperka ten nežinia, krepšiais (juokiasi).

K: Mhm, bet vat sakot, jeigu toks atvejis. Tai jeigu iš tikrųjų toks atvejis, kad tarkim ir svečių ateina ar kažką ir labai reikia. O dabar gi pas mus tokie įstatymai, kad ten jau negalima nusipirkti nuo dešimtos, aštuntos valandos, nežinau tiksliai nuo kada. Tai ką manot, ar nebūtų patogu, kad būtų galima nusipirkti, jeigu koks kaimynas pardavinėtų?

I: Ne, jokių būdu.

K: Ir nėra jokių aplinkybių pateisinančių tam?

I: Nu jeigu pas mane daleidžiam nori ateit svečiai, aš žinočiau prieš tai. Ir jeigu man reikia, aš iš anksto ateinu ir nusiperku. O jeigu tokiu atveju, kad nu jau reikia, nu gal svečiai patys atneš (juokiasi).

K: Supratau, tai Jūs kaip ir smerktumėt tokį poelgį?

I: Taip.

K: O jeigu žinotumėt, ką darytumėt? Ar darytumėt kažką?

I: Nu daryčiau.

K: O ką?

I: Pirmiausia perspėsiu tų, kurie tą daro. O jeigu neišeina nieko, tai tada aš kreipsiuosi į policiją.

K: Aha, ir praneštumėt?

I: Taip.

K: Supratau. Gera. Tai tada prie kitos situacijos. Įsivaizduokite, kad įmonėje, kurioje dirba Jūsų pažįstamas yra slepiami mokesčiai. Ką apie tai galvojat?

I: Nu ką aš galiu pagalvot. Nu aš daleidžiam galiu nueiti į darbo inspekciją. Kažkur tai pranešti, kadangi jeigu slepiami mokesčiai, tai reiškia ir tas, kuris dirba blogai. Ir jam yra žala.

K: Kuris toje įmonėje dirba?

I: Taip.

K: Tai Jūs irgi manot, kad čia jau bet kokių atveju yra negeras dalykas ir..

I: Tai aišku, kad negeras dalykas.

K: Ir imtumėtės veiksmų kažkokių?

I: Nu taip, būtinai.

K: Gera. supratau. O jeigu toks atvejis, kad sužinote, kad valstybės tarnautojas, nu gal turit kartais pažįstamą kokį, kuris dirba valstybės tarnyboj, tai galit įsivaizduot, kad jis naudojasi tarnybinėmis savo privilegijomis ir tarkim nu kažkaip tą turtą išnaudoja valstybės savo reikmėms. Ar automobiliu

važinėjasi darbo, ar pasiima iš darbo sau kažką naudoti? Ar čia būtų problema kažkokia, ar..?

I: Nu daleidžiam problema yra, nu kaip pasakyt, problema visiems yra, bet ką žmogus prastas [čia ir toliau turi omeny paprastas] gali padaryti? Kažkur tai nueit pasiskųst? Tai čia.. Jokio tolko nebus (juokiasi).

K: O kodėl nebus?

I: A todėl. Todėl kad pas mus labai, kaip sakant, daug naudojasi tais reikalais ir kaip žmonės žino ir šneka, bet nuo to nieko nesikeičia.

K: O tai Jūs manot, kad daug kas taip daro?

I: Nu galvoju, kad nemažai.

K: Ir nieko negalima padaryt dėl to?

I: O ką gali padaryt prastas žmogus? Nieko. Nu ką, kur jis eis pasiskųst? O kaip jis gali įrodyt, kad taip? Ten kurie dirba, jie turi savo įrodymų (juokiasi).

K: Tai manot, kad nelabai įmanoma, net kažkaip toks bejėgiškumas truputėlį?

I: Taip. prastiem žmonėm čia yra tikrai bejėgiškumas. Nes nieko negali padaryt.

K: Bet jeigu tai pačiai policijai pranešti?

I: Ne. Ojej. Nei pranešti policijai, tai čia.. Visai nieko nepasikeis (juokiasi).

K: O kodėl taip sakot?

I: Nu žinot, tokiais dalykais daleidžiam policija neužsiiminės, kadangi ten.. Nežinau, negaliu Jums tikrai atsakyt. Bet mano nuomonė tokia.

K: Mhm, bet Jūs šiaip manot, kad tai yra negerai? Nu nes pavyzdžiui gal tiesiog tenais kažką pasiima, ar..

I: Nu aišku, kad čia yra negerai, jeigu žmogus yra išrinktas žmonėmis, ir jis neturi tai daryti. Kodėl prastas žmogus, daleidžiam turi transportu važiuoti savo, už savo pinigėlius. Kažkur tai pailsėti, jeigu jis turi iš ko, tai jis irgi turi iš savo pinigėlių važiuoti. O tie, kurie sėdi tenai (rodo į viršų)...

K: Tokia kaip ir nelygybė, ar ne?

I: Taip. Dar kokia.

K: Gerai, tada kita būtų situacija. Įdomu irgi ką manote, jeigu pavyzdžiui Jūsų pažįstamas kaip nors padėtų įsidarbinti kitam pažįstamui irgi vat valstybės tarnyboj. Nu vat per pažintis, vis tiek tokių būna situacijų, kad aš dirbu ten kažkur, žinau, kad laisva vieta ir aš kažkaip padedu kitam įsidarbinti toje vietoje.

I: Nu šito aš negaliu atsakyt tiksliai.

K: O kodėl? Ką manot šiaip?

I: Nu aš nežinau. Nu gal padėt žmogui, nu žiūrint koks darbas. Jeigu tenai, tai aišku savo žmones kiša tenai. O jeigu prastam žmogui padėt įsidarbinti aš galvoju, kad čia nėra jokios problemos.

K: Mhm, net jeigu pareigos vis tiek valstybės tarnyboj, kažkaip per konkursus kaip būna, žinot.

I: Nu taip, jeigu per konkursus - taip.

K: Bet vis tiek gal galima tada padėt pažįstamam, jeigu žinot, kad jis gerai dirba, ten kažką.

I: Nu jeigu jis gerai dirba, aišku. Visokių atvejų būna.

K: Tai kaip ir sakot, kad nuo situacijos priklauso?

I: Taip, priklauso nuo situacijos.

K: O kodėl sakot, kad jau ten tai kažkas negerai, kaip suprantu prie aukščiausios valdžios?

I: Nu aš nenoriu labai...

K: Taigi labai įdomu.

I: Ir rašo labai daug. Daleidžiam ir toj pačioj savivaldybėj, kad ten apiforminti visa giminė. Ar čia normalus dalykas? Ne aš skaitau, kad ne. Jeigu ten vos ne 20 % yra giminaičių. Švogerių ir dar visokių kitų. O gal yra žmogus, kuris iš tikrųjų gali dirbti ir sąžiningai dirbti. Ir jis negali tenai patekti.

K: Mhm, tai jau čia tada labai blogai gaunasi. Bet sakot, kad kartais vis tiek galima saviškį kažkaip

padėti įsidarbinti?

I: Nu galima, bet žiūrint irgi koks atvejis. Čia priklauso nuo atvejo.

K: O kokių atveju būtų savišką galima įdarbinti?

I: Nu jeigu daleidžiam aš žinau, kad geras žmogus yra, jis pateko į tokią situaciją, kad liko be darbo, o turi šeimą, reikia apsirūpinti tą šeimą ir sužinojau, kad turi tą laisvą vietą, tai kodėl aš negaliu patarti eiti tenai?

K: Tai galit patarti, bet gal tada gaunasi, kad kiti žmonės, kurie į tą vietą norėjo irgi tada kaip ir nukentėtų?

I: Nu čia jau priklauso nuo tų žmonių, kurie priima į darbą, jie gali daleidžiam išklaustyti ne vieną žmogų ir iš tų žmonių jis gali išrinkti tą žmogų, kuris daleidžiam jam patiko. Tuo labiau, jeigu aš pažįstu tą žmogų, kuris rinks, sakau: paklausyk, pažiūrėk. Ar tau patiks, nepatiks, galėsi paimti, tai paimk. Bet žmogus yra sąžiningas, geras žmogus ir gerai dirba. Bet kiekvienas žmogus gali patekti į tokią situaciją, kad lieka be darbo ir ieško to darbo, ir negali surasti to darbo. Kodėl negaliu tam žmogui patarti, kad nueik pasikalbėk, gal tave ir pasiims.

K: Bet tada jau manot, kad tuo ir pasibaigtų, kad tik patarti, bet jau kad tam kitam pažįstamui sakyt, kad priimkit būtent jį...

I: Ne ne ne.

K: Ne, jau taip ne?

I: Už tai, kad tas žmogus, kuris priima turi spręsti pats, ką jis turi suprasti, nu jis turi pokalbį turėti su tuo žmogumi ir turi pakalbėti, pašneketi. Ne taip, kad atėjo, aš pasakiau tu nueik ir tave paims. Aš galiu tik va patarti ir viskas.

K: O šiaip kaip manot ar dabar vat svarbu pažintys Lietuvoje? Turėti pažinčių, kad nu sėkmei. Tavo ateities sėkmei ar svarbu pažintys?

I: Nu pažintys tai svarbu, bet žiūrint kokiais reikalais. Čia irgi priklauso nuo daug atvejų ir daug dalykų.

K: O tai kada svarbu tada būtų? Nu va taip pavyzdžiui sėkmei, tai ir karjerai ir kad kažkokį gerą darbą, ir kad kažkaip va taip.

I: Nu aš dėl to karjeros, tai pats žmogus turi save darbe parodyt, kaip jis dirba, kad tave gali pažiūrėt, ir tave kažkur tai pakelt tavo.. O būna tokių, kurie visiškai dzin ir vis tiek prakiša į viršų, iš to darbuotojo jokios naudos. Bet manot, kad tokių situacijų yra Lietuvoj?

K: Bet manot, kad tokių atvejų yra Lietuvoj? Kad tos pažintys iš esmės veikia?

I: Veikia (juokiasi).

K: Tai čia jau tada negerai?

I: Aišku, kad negerai.

K: Supratau. Tai sakykit, o kaip manot kokia Lietuvoj yra va ta pilietinė, koks yra pilietis Lietuvoj? Ar vat siejant su morale, ar toks linkęs gerai elgtis, ar kaip yra? Ką manot apie pilietį Lietuvos?

I: Aš tiesiog nežinau, negaliu atsakyt į tą klausimą, todėl kad.. Nu nežinau. Jaunimas, aš daleidžiam, pažiūrint iš savo amžiaus, man atrodo, kad turi būt taip, o jaunimas dabar visai kitaip.

K: O pavyzdžiui kokiais čia Jum klausimais čia Jum atrodo, kad taip turi būt, o jaunimas kitaip elgiasi?

I: Nu ne visada daleidžiam patinka elgesys žmonių. Paimti daleidžiam tokį dalyką, prastas toks, gyvenimiškas, autobuse žmogus užaina, sėdi jaunas žmogus su savo mobiliaku ir jis nežiūri visiškai, kad šalia jo stovi senutė, su krepšiu ir jis dar gali apžiūrėt ir sėdėt kaip ir sėdėjo <...>. Anksčiau mokykloj kažkaip moko, kad reikia pagyvenę žmonėm, kuris vyresnis žmogus, reikia užleisti vietą, reikia gerbti, kadangi kiekvienas žmogus bus tokiam atvejui, bus senas žmogus ir turi pagalvot apie tai <...>.

K: O tai vat matot, kad yra tokia kaip ir skirtis tarp to, ko anksčiau mokė, va tokios pagarbos vyresniam ir dabar ne. Mhm, o tai čia labai įdomu, o ką dar galėtumėt išskirt, ką dar seniau va tokio kažkokio mokydavo, o dabar matot, kad jaunimas taip jau nebesielgia?

I: Nu kaip, aš tai vat sakyčiau, kad sakiau, kad vat gerbti žmogų pagyvenę ir išvis gerbti suaugusį žmogų <...>. Anksčiau tai nežinau kažkaip mokykloj ir buvo, ir sakė, ir mokė, kad vat turit gerbti žmogus, turi elgtis normaliai. O dabar aš pažiūriu jaunimas nelabai, eina, rėkia troleibuse ar ten tam šitam autobuse, nu gi nevisiem patinka tas rėksmas. <...>

K: Gerai, o pavyzdžiui sakot, kad mokė mokykloj Jus, o mokydavo kažką iš tos pusės, kad pranešt

apie nusikalstamus...

I: Ne ne. Tik tai paprasčiausiai nebuvo tos kalbos, kad reikia pranešti, nebuvo tos kalbos, kadangi visą laiką sakė, kad vo vaikai, nuo pirmos klasės, vot jūs turit gerbti, vot pas Jus ten yra tėvukai, senukai, jūs turit gerbti, jūs turit kažkaip tai elgtis gerai, gražiai, kad niekas jum nieko nesakytų. Jie nuo pat mažens jau to darė.

K: Sakydavo kaip elgtis?

I: Taip taip, kaip elgtis, kad netrukdyt kitiems.

K: Aha, o iš tos valstybinės pusės, to teisingo, nu ne tik, kad vat elgtis kaip su kitais žmonėmis, bet žiūrint į pačią valstybę. Žinom, kad negerai koks kyšis, arba kaip ir kalbėjom apie tas situacijas, nu kad tai yra negerai, tai ar būdavo kažkokių tokių mokymų, kad va taip negalima elgtis, kad reiktų pamačius kokią tokią veiklą pranešti ar..

I: Nu aš to negirdėjau, negaliu pasakyt.

K: Mhm, nelabai to atsimenat kažko tokio?

I: Nea. <....>

K: O pavyzdžiui apie kitus Lietuvos žmones, ne tik jaunimą, bet taip bendrai paėmus, viso amžiaus vat jau tas kartas, kaip manot, ar pilietiškai, ar kokie žmonės yra? Vat ar linkę elgtis teisingai, kažkaip moraliai?

I: Nu daugumoj tai turi elgtis pilietiškai.

K: Bet ar elgiasi?

I: Elgiasi. Nu mažuma man atrodo tokie, nu va pijokai, benamiai, tai jie gali tokie. Bet ir jie nelabai tą daro sakyčiau. Tai nu visokių žmonių yra, su visokiais charakteriais, tai sunku pasakyt. Bet kad dauguma, sakyčiau, kad ne.

K: Mhm, o tai jum tada tas pilietiškumas su kuo siejasi?

I: nu kaip su kuo?

K: Kaip suprastumėt? Jeigu reiktų apibūdint pilietišką žmogų. Tai kaip Jūs jį apibūdintumėt, kaip suprantat?

I: Nu aš suprantu, kad turi prisilaikyt tvarkos, gerbt savo valstybę.

K: Mhm, o ką čia reiškia gerbt savo valstybę?

I: Nu jeigu aš daleidžiam gyvenu, gimęs čia, tai aš turiu gerbt šitą valstybę, kurioj gyvenu. Nes čia yra mano gimtinė, nu o kaip kitaip pasakyti.

K: Mhm, ir sakot elgtis tvarkingai, taip pagal tvarką nustatytą?

I: Nu taip, nu tvarka visur turi būti. Betvarkės neturi būti. Jeigu valstybės žmonės elgiasi betvarkei, tai kokia čia valstybė tada bus.

K: Ir Jūs manot, kad dabar taip jau visai daug žmonių taip ir elgiasi. Jau ten kokie vat sakot elgetos, tai gal jau jie ir..

I: Yra ir ne tik tai elgetos, bet būna tokių žmonių, nu kiekvienas, sakau, turi savo charakterį. Tai čia sunku pasakyti.

K: Tai čia nuo charakterio tada priklauso?

I: Nuo charakterio žmogaus. Nu gal nuo jo auklėjimo, nežinau. Nu bet man taip atrodo. aš pagal save taip sprendžiu. Jeigu aš taip galvoju ir ką man nesakytų, aš galvočiau vis tiek taip. Ne prieš.

K: O tai tie tada jau valdžios žmonės ar pilietiškai, ar...

I: Nu aš kaip nesu su valdžios žmonėmis (juokiasi), bendrauti tai negaliu. Nu visokių irgi yra. Vieni sėdi bile jiems atsėdėt ir jiems ten žmonės ateina, kažką ten pasako nu ir tegu eina sau, o kiti kažkaip tai... Nu, kaip pasakyti, ne draugiškai.. Ne, čia ne draugiškai. Nu žmoniškai taip vat pasakyčiau. Jeigu ateina su savo problemom daleidžiam žmogus, vieni pasako: negaliu ir viskas. Ir eik sau. O kiti pasodins, išklausk, gal aš galiu kažkuo tai padėti ar kaip. Va čia aš skaitau, kad toks žmogus turi būt valdžioj.

K: Mhm, supratau, toks ryšys svarbu, kad būtų. O tai sakykit, ar sąžiningi lietuviai yra ar linkę truputėlį tą sistemą apeiti vis tiek? Jeigu iš tos pusės, vat mokesčių slėpimo, tokių veiklų. Jeigu reiktų labiau į kažkurią pusę pastatyti, ar labiau į tokius nusižengiančius, ar tokius..

I: A man atrodo, kad čia reikia valstybės šitie, kurie tarnauja žmonėms, turi kažkaip tai daugiau galvoti ir klausyti apie savo žmonių. Aš taip galvoju. Kad toj valstybėj turi būt geriau žmonėms gyventi, o ne taip, kad savo reikalus mes tvarkom pagal savo nuomonę, o žmonės taip sau.

K: Mhm, tai gal net sakot, kad vat valstybėj nėra jau labai gerai, nu taip jau pasakius, kartais valdžia nedaro visko dėl žmogaus, ką galėtų daryti, ar ne? Ir kartais žmonės taip ir nusikalsta truputėlį, nes nėra labai gerai.

I: Taip yra.

K: Taip ir galvojat, kad yra. Bet tada gal kartais galima tuos žmones, manot, kad galima pateisinti ar ne? Jeigu jie mokesčius nuslepia..

I: Nu jeigu jis (juokiasi), yra pagautas, tai aišku jis atsakys už tą dalyką.

K: O jeigu nepagavo?

I: Nu o jeigu nepagavo, sunku pasakyt. Nepagavęs nepriversi nieko daryt.

K: Bet iš esmės tai ar manot, kad kartais būtų galima pateisint tą tokį vat..

I: Nu aš čia sakyčiau, kad labai sunku tą padaryti, bet priklauso irgi iš vadovaujančių tų visų dalykų surištų su, kaip pasakyt, su įstatymais vat tokie vat, kad turi būt griežtesnė.

K: Griežtesni įstatymai turi būt?

I: Taip.

K: Bet vat ir sakom, kad kartais žmogui gali būt sunku labai, nu kad ir verslą sukurt, ar ne, ten taiko didelius mokesčius. Ir žmogus vat, gal jisai ir geras yra, bet kartais galbūt gali tarkim nuslėpt tuos mokesčius?

I: Nu žinot, čia priklauso nuo aplinkybių labai daug priklauso. Gal nu žmogui iš tikrųjų galima tą nu leisti, čia reikia žiūrėt kodėl taip, kokių atvejų. Visokiausių atvejų yra gyvenime. Kur galima praleist, o kur iš tikrųjų tikrai negalima. Jeigu jis dirba savo nauda be galo. Be jokių ribų. Su tu paslėpimu.

K: Tai tada jau negalima, o jeigu taip kažkaip..

I: Nu kiekvienam žmogui gali atsitikt kažką tai. Žiūrint kokioms aplinkybėms papuolė tas žmogus.

K: Supratau, tai manot, kad kartais gali būt atvejų ir labai svarbu į aplinkybes tada jau atsižvelgti.

I: Taip taip, būtinai.

K: Tai taip jau, kad griežtai, griežtai, kad jau jeigu tik truputėlį nusikalto ir reiškia blogas, tai taip jau kaip ir nėra?

I: Nu taip.

K: Mhm, gerai. Labai man dar įdomu apie praeitį pašnekėt. Apie sovietmetį, apie tą laikotarpį. Ar manot, kad kažkas toj pilietiškumo perspektyvoj pasikeitė? Taip kaip anksčiau buvo ir kaip dabar? Sakot, kad žmonės jaunesni, tai tikrai nekultūringi ir t.t.

I: Aš nesakau, kad visi nekultūringi. (juokiasi)

K: Nu taip taip, bet vis tiek. Bet būtent iš to požiūrio žvelgiant į praeitį ir dabar. Ir taip imant visus žmonės, ar manot, kad kitokie žmonės?

I: Taip.

K: Kitokie? O kokie?

I: Nu anksčiau kažkaip taip buvo, nu kaip čia pasakyt prastai, žmoniškesni žmonės anksčiau. Kažkaip tai padėdavo viens kitam. O dabar gali praeiti.

K: O kaip padėdavo? Kuria prasme? Kas nutikdavo?

I: Nu žiūrint kokiom aplinkybėm žmogus pateko. Jeigu daleidžiam aš žinau, kad aš galiu šitam žmogui padėti, jam kažką tai sunku kažką tai padaryt, šitą dalyką, ar tą jam padėt, nueit pavalgt ar nuvesti kažkur tai. Galima tą daryt, bet ne visi to gali daryt. Anksčiau kažkaip tai buvo prasčiau. Prasčiau buvo anksčiau. Iš tikrųjų buvo prasčiau. Ir kažkokie tai santykiai buvo visiškai prastesni, ne tokie kaip dabar. Dabar kaip vienas sėdi savo, kaip tas, kaip savo namely. Sėdi, ir viskas, jam nerūpi, anksčiau kažkaip draugiški žmonės buvo, jie santyčiau kažkaip tai daugiau, jie linksmi buvo, o dabar jau yra paniurę, kai pažiūriu, Jam nieko nerūpi, jis toks savo galvoj, savo mintim eina, jam yra sunku dabar. Ypač pagyvenę žmonėm.

K: O tai sakykit tada, ar galima taip galvot, kad jeigu ir kažkoki nelegali veikla yra daroma, kad žmogus nenori matyt, sakot užsidaro vienas ir nieko tenais, ar taip irgi gali būt ar?

I: Nee. Ne. Čia visai kitokie santykiai dabar tarp žmonių. Visai.

K: Bet tai anksčiau padėdavo, sakot, labiau vieni kitiem. Tai o jeigu pavyzdžiui padėdavo, tai irgi.. O kaip? Gal atsimenat ir Jūs kažkokių konkrečių pavyzdžių kaip padėdavot kažkam? Ar Jums

padėdavo?

I: Ir man padėdavo. Nu daleiskim savo tokių atvejį pasakysiu, kad mano draugė papuolė į ligoninę. Kodėl aš negaliu jai padėti? Aš aplankiau kiekvieną dieną. Žiūriu, kad jinai nieko neturi. Jinai gyvena viena. Aš ją paėmiau pas save namo. Aš ją sutvarkysiu, viską, nuvedu vėl į ligoninę. Tai mes dabar nuo to atvejo draugaujam jau trisdešimt su virš metų. Kodėl aš negaliu, jeigu aš turiu jėgų, jeigu aš galiu padėti žmogui, kodėl ne? O dabar tai nelabai kažkas tai skuba taip padėti žmogui, jeigu giminė nelabai skuba aplankyti savo giminaičių kažkur tai ir padėti (juokiasi).

K: Net ir taip. O darbo klausimais, kažkokių tokių, ar net reikmių? Seniau pavyzdžiui būdavo labai mažai tų produktų, būdavo kažkokių tokių, pagalbos?

I: Uoj nesakyčiau, kad buvo, va dabar šneka, kad buvo mažai. Pas mus, Lietuvoj, nebuvo tokių atvejų, kad nebūtų produktų.

K: Ai taip netgi.

I: Ne, aš tuo netikiu. Aš gyvenau ačiū Dievui nuo pat gimimo dienos čia Lietuvoj, ypač čia, Vilniuj. Ir nesakyčiau, kad nebuvo, kad tuščia buvo. Visko galima, ir neuždirbdavo jie daug, žmonės. Kadangi ne visi gaudavo didelius atlyginimus. Jeigu būdavo 60 rublių, tai iš tų 60 rublių žmogus galėjo pragyventi. Už butus mokėjo mažai ir galėjo. Už mediciną beveik nieko nemokėjo, jeigu žmogus dirbdavo, jis galėjo ir į sanatoriją nuvažiuot, jam kelialapį duodavo. Pas gydytojus, atsiprašau, po pusę metų eilė stovėti nereikia, jeigu aš einu, nu kitą dieną galėjau patekti, jeigu tuo momentu, tą dieną nepatekau pas daktarę. O čia dabar su tokiais dalykais, kurie jau surišta liga su širdim ir dar, galima po tris, keturis mėnesius laukti. Tai kol jis dasilauks tas žmogus, tai jis numirs. Medicina visai. Anksčiau būdavo tikrai, pas tų gydytojų nebūdavo tokių, nu kaip dabar, tokių aparatų, tokių šitų tų visokiausių, nu kaip medicinoj, aš nesuprantu ten. Buvo mažiau. Ir jie skyrė daugiau dėmesio žmonėm, negu dabar. Anksčiau kažkaip tai sakau, žmonės geriau gyvendavo, prasčiau, pykčio tokio nebuvo. Nu pykčio būna visur, nors tau ir auksinis pastatyk, vis tiek prisikabins prie ko nors. Bet nebuvo tokios įtampos, va, kaip dabar. Žmogus sėdi ir galvoja ką tau tenai, ar bambardiuos, ar nebambardiuos, ar bus karas, ar nebus. Vat labai buvo.. Pakelia labai dabar tą įtampą žmonėm, kad labai sunku gyventi žmonėm dabar.

K: O tai Jūs galvojat, kad gal anksčiau geriau gyvent buvo ar dabar laisvoj Lietuvoj ar sovietmečiu geriau?

I: Anksčiau buvo prasčiau. Žmogus žinojo, jeigu jis eina į darbą, jeigu jis dirba gerai, jis žino, kad

eina į atostogas, daleidžiam žino, kad jis jeigu gerai dirba, jis nepraras to darbo. Jeigu daleidžiam jis prarado tuo metu tą darbą, jis gali pilna buvo: reikalingi, reikalingi. Jis gali kitoj įmonėj kažkur tai tą darbą, o dabar su darbu tai labai sunku. Kodėl išvažiuoja dabar, ypač jaunimas? Kadangi nėra to darbo.

K: Tai dabar sunkiau?

I: Ne tik kad sunkiau, o sunku. Ne tik, kad sunkiau, o labai sunku yra. Jeigu žmogus praranda darbą, turi šeimą ir jis negali išlaikyti tos šeimos, jis nėra, neturi išeitis. Ką jam daryti? Tuo labiau, kad tokios kainos. Atlyginimai sakyčiau nelabai dideli dabar. Nors ir pakelia, bet ir išlaidų labai daug. Kainų didinimas, tai išvis, užsieny tokių kainų nėra kaip pas mus. Daleidžiam toj pačioj Vokietijoj. Palyginus su mūsų kainomis.

K: Tai sovietmečiu buvo paprasčiau sakot truputėlį ir net labai. Ir gal ir vat ir geriau. O man dabar įdomu, ką Jūs dirbot? Kokios buvo Jūsų pareigos sovietmečiu?

I: Nu aš vadovavau. Mano tokios pareigos buvo.

K: Vadovavimo kažkokio?

I:jo.

K: Kokio vadovavimo?

I: Nu aš nedidelio, neaukšto vadovavimo. Aš po mokyklos įstojau iškart mokytis ir dirbau gamykloj, ir mokausi. Baigiau ir pradėjau tada pagal savo specialybę dirbti.

K: O ką gamykloj dirbot?

I: Nu dabar tos gamyklos nebėra jau.

K: Bet ten su kuo? Su kokia tekstile, su kuo?

I: Ne, ne su tekstile. Ten su aparatūra.

K: Aparatūra? Man vat labai įdomu, aš pati žinau istoriją, kad nu dažniausiai žmonės pasiimdavo ką nors iš tų gamyklų, tiesiog sau į namus, bet ir dabar galvoju, jeigu Jūs su aparatūra, tai ką ten beimsi tikriausiai. Aparatūros namo neimsi.

I: Ten nėra ką imti, viešpatie. Nu gal kokią vinį, bet nu kam reikia, gali paimti, nueiti į parduotuvę ir

nupirkt tų vinių, pilna.

K: Tai o ar būdavo, kad sovietmečiu kažkaip.. Ar viską taip pasiekėt pati kažkaip ar tų pažinčių būdavo, kad kažkur kažką?

I: Aš viską pati dariau.

K: Mhm, o kitiems ar padėdavot, pavyzdžiui į tą gamyklą kažkaip irgi gal darbo vietų būdavo?

I: Darbo vietų buvo, ten padėt kažkur tai nereikia, ten buvo tokios iškabinta: reikalinga reikalingi. Ir priimdinėjo žmonių pagal poreikį.

K: Supratau, tai taip viską sąžiningai darėt ir sovietmečiu, ir dabar?

I: Nu sakyčiau, kad tikrai. Nu jeigu kažkas tai nesąžiningai, tai anksčiau būdavo tie draugiški teismai, spręsdavo tą žmogų, kodėl jis taip blogai dirba. Ir taip. Nu ir kažkaip tai žinot būdavo, kad ir padėdavo žmogui.

K: Mhm, sąžininguose teismuose? Pirmą kartą girdžiu tokį dalyką.

I: Buvo tokie. Nu va, matot, tokie buvo dalykai.

K: Gerai, tada apie Jus dar šiek tiek. Sakykit, kokio amžiaus Jūs dabar esat?

I: 75 metų.

K: Sakėt visą laiką Vilniuj gyvenot, taip?

I: Taip taip.

K: O sakykit kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Anksčiau lankydavaus dažnai, o dabar pagal savo sveikatą. Einu, bet jeigu mane kas nors nuves, nuves, tada. <....>

K: Mhm, supratau. O taip bendrai, ar esat patenkinta demokratijos veikimu Lietuvoje. Ne? Kodėl ne?

I: A nežinau. Ne. (juokiasi). Vienu žodžiu - ne. Būna, žinot, nu teisinga demokratija, būna apgaulinga demokratija, tai vat antra tai man nepatinka.

K: Ai sakot, kad dabar pas mus negera ta demokratija?

I: Ne, ne.

K: Tai dabar paskutinis klausimas tikriausiai. Ar pasitikit savo šalies žmonėmis? Taip bendrai, ar pasitikit kitais lietuviais?

I: Nu žinot, čia yra sunku tikrai pasakyt. Yra sunku pasakyt. Ar pasitikiu, ar ne.

K: Kodėl sunku?

I: Nežinau. Vot mano jausmas, kad aš nežinau. Ir sunku pasitikėt. Gal pasitikėt keliais žmonės, o taip aplamai - ne.

K: O tai kodėl, ką manot, kad blogi žmonės?

I: Nu todėl, kad kaip sakot, kiekvienas dabar gyvena dėl savęs. Ir užtat tokių santykių tarp žmonių yra sunku. Užtat ir dauguma žmonės darosi tokie pikti, jiems nieko nerūpi, nerūpi nu daleiždiam kitų žmonių tai bėdos. Aš nesakyčiau, kad visi, bet vat kaip pažiūriu, tai nelabai.

K: Supratau, liūdna.

I: Liūdna liūdna, aš sakau, kad liūdna, man gaila jaunimo. gaila tų vaikų. Aš ir savo vaikų turiu, aš proanūkių turiu. Ir kažkaip tai vat, jei dabar sueis va trys metukai ir aš galvoju kaip tas vaikas toliau gyvens. Man iš tikrųjų gerai.

K: Viskas bus gerai, ačiū Jums labai.

5 informantas

73 metų moteris, aukštasis išsilavinimas, Vilnius

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Sutinku.

K: Labai gerai. Tai aš Jums dabar užduosiu tokius klausimus, jie bus kaip hipotetinės situacijos. Jums reikia įsivaizduoti, kad Jūs esat kažkokioje situacijoje ir kaip Jums atrodo, kad Jūs elgtumėtės. Tai man svarbu, kad Jūs pamastytumėt ir galit tiesiog garsiai svarstyti, gal tas man būtų svarbu, gal tas, gal taip, gal taip. Tai va. Tai pavyzdžiui. Jūs iš Vilniaus, taip?

I: Vilniaus dabar.

K: Tai įsivaizduokit, kad kažkur, netoli Jūsų, pavyzdžiui, kur gyvenat, tai nežinau, ar kitam name ar daugiabuty gal kaimynas, sužinot, kad pardavinėja alkoholį.

I: Yra toksai kaimynas, nu.

K: Yra toksai kaimynas? aha, o ką Jūs manot apie tai?

I: Nu labai netvarkingas. Mum reikia remontuoti laiptinę, o laiptinė yra landynė.

K: Aha, ir tas žmogus, manot, kad netvarkingas?

I: Kad jisai, pas jį eina dieną naktį. Tai labai blogai, bet ką daryt. Į gatvę neišmes.

K: O šiaip vat ką manot? O jeigu tas žmogus būtų tvarkingas, jeigu, pavyzdžiui, eitų tie žmonės ir eitų, bet Jūs nepastebėtumėt.

I: Nu kai eina jau pageriantys, tai ir tas kvapas laiptinėj klientų. Pastebi vis tiek, kadangi ateina tokie. Jis gal ne tik geria, jis gal daugiau prekiauja.

K: O šiaip vat, ką Jūs galvojat apie tokius vat žmones, kurie vat taip prekiauja?

I: Nu blogai galvojam, bet tai, kad jiems pragyvenimo šaltinis ir.. O kaimynas mano irgi toks labai nepakantus, kaip jį reikėtų jį iškelti aš galvoju, bet kaip tu iškelsi, čia gal reikia labai užsiimti šituo reikalu, kad tokie mūsų kaimynai, kurie teršia laiptinę, mūsų tvarkomą. Jisai vienintelis kaip yra juodas taškas. O ką su juo daryt, nežinom. Būt gerai, kad jis išsikeltų, bet kur čia kreiptis, ką čia daryt ir kitas kaimynas labai jaunas vaikinai, jisai sakė, kaip čia jį reikia kažkaip kažką daryt, kad jis išsikeltų. O ką daryt, kur kreiptis, ką daryt, mes nežinom.

K: Mhm, tai suprantu. Jūs žinot, jums nepatinka ta situacija, bet..

I: Ir kenčiam.

K: Mhm. Bet ta nuomonė aplamai apie tą, kad va taip pardavinėja kitiems žmonėm, kad ne parduotuvėj eina žmonės pirkt, bet pas jį kažkaip. Ar turit kažkokią nuomonę būtent apie tokį poelgį ar...

I: Nu taip, jam reik pragyvenimo šaltinio, jisai jau metuose žmogus, gal mano metų, o ką.. Mum tik tas nemalonumas, kad ateina neprašyti svečiai mūsų laiptinėj. Duryš visą laiką daužomos, o ką, pilna

tokių. Nuomonė prasta. Pakeist negalim.

K: Gerai, tai tada eikim prie kitos situacijos. Sužinote, kad įmonėje, kurioje dirba Jūsų pažįstamas, yra slepiami mokesčiai. Nu vat kažkaip, yra įmonė, Jūsų pažįstamas yra tos įmonės darbuotojas ir sužinote, kad toje įmonėje kažkokiu būdu nuslepia mokesčiai. Pavyzdžiui mokama vokeliuose. Kažkaip kažką. Nu gali būt ir kita situacija, bet iš esmės tai nuslepia mokesčiai.

I: Slepia mokesčiai. Nu galbūt, nu tokios situacijos nežinau. Nu tik tai per televiziją gi kalba, kad moka vokeliuose. Nu žmogus gal pensiją mažesnę gaus, stažas jam gal.. Nu nežinau gal į stažą jam užtenka mažam atlyginimui. Gal pensijai. Nu bet turėtų būti... Nu kaip ar skųsti - neskųsi, kadangi gali būt.. Kur skųsi? Čia toks atvejis sunkus, kadangi su tuo nesusiduri, tai... Su tuo nesusiduriu, tai labai sudėtinga atsakyti. Kaip elgtis? Eit paskųst kažkur? kažkas tai gauna vokely pinigų, nežinau, aš tai nežinau kur kreiptis ir kokių tikslų kreiptis, nes matyt dauguma taip moka vokeliuose, man atrodo.

K: Jums taip atrodo?

I: Aš taip manau, kadangi visokiais būdais gudrauja, kad tik tai. Kadangi mokesčiai yra labai dideli, kitose šalyse, jeigu pradeda dirbti, tai leidžia be mokesčių dirbti naujai kokiai susikūrusiai įmonei. Atsisot ant kojų, tada tik tai moka mokesčius, jau tada griežtai kontroliuoja. O čia nuo pirmos dienos mokesčiai ir matyt žmogų, kad nežlugdytų, jis pradeda gal kažkaip gudraut. Nu aš šitoj sferoj nedalyvauju, pati moku mokesčius ir labai džiaugiuosi, kad šita mūsų vyriausybė, mūsų prašymu sumažino.. Kad pensininkam nereikėtų sodrai mokėt. O visų laik mokėjom sodrai, 45 metus. Pensiją gauni ir sodrai vėl gražini. Tai va taip va. O ką daryt su tokio, tai aš net nežinau kaip atsakyt į šitokį Jūsų klausimą. Nežinau.

K: Jūs paminėjot ir kad kai kuriems gali būt labai sunku, nes tie pradiniai mokesčiai dideli, bet ar Jūs manot, kad galima gal net ir pateisinti, kad žmonės kartais slepia?

I: Nu tai aišku, kad savininką gali pateisint, nes jis irgi nori, kaip sakant, dar.. Jeigu šeimą turi, išlaikyt ir šeimą ir už nuomojamas patalpas mokėt ar kažką. Jam vis tiek reikia kažkokių tai pajamų, kad atsispirtų, kad pradėtų judėt. O mokesčiai tai yra tikrai dideli.

K: Tai Jūs manot, kad jeigu įmonė, pavyzdžiui, kažkaip tai apeina tą sistemą, tai nu, gali būt, kad ir galima pateisint?

I: Pateisint gal ir nėra gerai, jeigu imant prieš visus atskaitos, reiškias, kas.. Dievui Dievui, o kas

ciesoriui, tas ciesoriui turi būt, bet tai turėtų mūsų vyriausybė, kažkas, Seimas, kas čia peržiūri tas visas, kad leisti taip, kaip.. Kad žmogus turėtų neslėpti. Padaryt taip, kad jis nebūtų aktualu slėpti, kadangi kad jisai ir sau turėtų, ir valstybei sumokėtų. Kad šitaip būtų išlaviruota. O ne nuo pirmos dienos apkrauna tau ir žinokis. O jeigu jį apkrauna, jisai matyt pradeda simuliuot. Tokie savininkai. Ir aš pradėjau, ir irgi tas pats, nuo pirmos dienos mokesčiai. O tu turi iš ko, neturi, niekas nežiūri.

K: Tai iš esmės kaip ir reiktų neslėpti, bet jeigu tokios vat yra aplinkybės, ar gerai suprantu, kad jeigu jau taip valstybė, tai..

I: Nu ką, jeigu jis, matyt iš negero. Iš gero gyvenimo neslepia. Mokesčiai yra toks dalykas, kad reikia mokėt mokesčiai. Aš už tai, kad visi mokėtų mokesčius, nes reikia išlaikyt ir mokyklas, ir medicinos įstaigas, ir turėtų žmonės.. Bet kažkaip turėtų žmonės toleruoti, kad būtų normalios sąlygos ir tam verslininkui. Iš pirmos dienos, va kaip ir kokioj Čekijoje, nuo tam tikros sumos tik tai mokesčiai, nuo pajamų mokami, kur labai didelė suma duodama, rezervas, o tada kai tik gauni, pradedi mokėt mokesčius. O suvienodinai jau didelius, kuo daugiau gauni, tuo daugiau moki. Nu nėra gal teisingos tos mokesčių sistemos ir pas mus.. Aš taip manau, nes pagal kitas valstybes žiūri, tenai niekas nesuinteresuotas slėpti. Nes tokia Čekija, tai ilgą laiką gali nemokėt mokesčių, kadangi arba labai mažus moki. Kai jau prasisuki, tada jau moki normaliai. Leidžia tau užsidirbti. O jeigu neleidžia, tai žmogus pradeda sukti galvą kaip pragyventi. Nu aš taip manau, kad čia negerai daro, bet tai priverstas matomai, jeigu taip daro.

K: Tai eikim tada prie kitos situacijos. Įsivaizduokite, kad, tarkim, poilsiaujate kažkur netoli kelio esančioj stovyklavietėje ir matot kelią, ir važiuoja greitai mašina. Ir sustabdo policija, matot, kad sustabdo. Ir tada matot, kad kažkas kažką paduoda ir tada išsiskirsto. Ir nu kaip ir tikriausiai, kad kyšis, nes greitai važiavo. Ir ką galvotumėt apie tokią situaciją?

I: Nu tai dabar jau matyt.. Gal šiteip buvo matyt labai jau.. Aš manyčiau, kad dabar jau ir duodantis, aš manau, kad dabar jau rizikuoji, kad padarys, nu kaip sakant jau niekas neims tavo to kyšio, nes labai didelės bausmės kiek žinau. Anksčiau tai buvo taip, tikrai taip buvo. O dabar jau šitą atvejį, man atrodo, kad jau užmirštas turėtų būt dėl kyšių. Ir be abejo tenai norėjo atsipirkti, kaip sakant, išsisukti, tasai vairuotojas, bet aš nežinau. Dabar jau šitas nevyksta. Aš kai nevairuoju pati, aš atrodo pati bijau duoti, anksčiau duodavau, o dabar bijau.

K: Duodavot policijai?

I: Nu taip, biški kažką prasižengi, o ką? Kokių 20 litų paduodi ir praleidžia. Tai taip buvo prieš

kokių 15 metų ar kada čia, nežinau. O dabar tai net minties tokios nėra.

K: O kodėl dabar minties nebėra?

I: Nes labai sugriežtino bausmes. Aš tai žinau, kadangi ir duodantis nukentės, ir imantis nukentės, ir imantis tikrai neims. Jau man atrodo, kad dabar taip yra. Nors į šitą atvejį seniai bebuvau pakliuvusi, tai.

K: Bet iš esmės, jeigu nebūtų sugriežtinę bausmių...

I: Tai gal ir duotų dar... Taip, būtų.

K: Ir ką manot?

I: Nu važiuoja, avarijų daugėja ir išsisuka kiekvienas. Piniginė jeigu plati. Negerai daro žmonės, vis kiekvienas toks nusižengimas - negerai. Nei dėl tų mokesčių slėpimo negerai, bet jeigu neišgali, tai ką daryt. Ir čia negerai, tuo labiau, kad greitis negalima viršyti. Jau šitas turėtų būt žmonių sąmonėj. Man labai nepatinka, kai visi važinėja greitai. Turėtų žiūrėti kaip.. Kur galima važiuoti ir kur negalima važiuoti, kad sumažinti bent jau nelaimingų atsitikimų skaičių. Aš taip manau, kad šitas dalykas turėtų būt žmonių sąmonėj. Nelakstyt. Ir nemyslyt apie išsipirkimą.

K: Gera, tai būtų kita situacija tada. Sužinote, kad valstybės tarnautojas, irgi, nu tarkim, pažįstamas, dirba valstybės tarnyboje ir kad jisai naudojasi galima sakyt privilegijomis to darbo, pavyzdžiui ar turtu iš valstybinės įmonės. Kažkaip naudojasi tais ištekliais savo reikmėms. Gali būti nedaug. Gali būti, kad darbo mašina pasivažinėja, gali būti, kad kažką iš darbo sau pasiėmė sau naudoti ar kažkaip. Ir ką Jūs manytumėt?

I: Nu nesąžininga. Čia jau nesąžiningas žmogus, sąžiningas taip nedarys. Čia yra sąžinės, kaip sakant dabar Velykinis laikotarpis, reikia eit išpažinties ir pasakyt, kad aš taip pasielgiau ir nebedaryt taip. Negalima šitaip daryt. Kaip mes darom, čia mes per savo nesąžiningumą šitaip darom. Čia sąžinės reikalas. Aš tai labai už teisingumą, sąžiningumą.

K: Bet Jūs manot, kad yra taip?

I: Aš manau, kad yra taip. Ir labai yra net. Ir dar ne tik tai šitaip, ir nuo tų mokesčių mokėjimo pabaiga. Surenki tuos mokesčius, gal tu teisingai skaičiuoji, bet kaip juos taško kažkas, taško ten, kur.. Neūkiškai naudoja mūsų surinktus mokesčius. Ir dar jeigu naudojasi šitom va privilegijom, tai čia labai negerai.

K: Mhm. Manytumėt, kad negalima pateisinti?

I: Negalima pateisinti, aišku. Kodėl tu turi būt gudresnis? Sąžinė. Visur turi būt sąžininga.

K: Gerai, o jeigu, tas irgi vat žmogus, kuris dirba valstybės tarnyboj, kažkaip padėtų į valstybės tarnybą įsidarbinti kitam savo pažįstamui. Ką tada tokiu atveju manytumėt?

I: Nu tai jeigu tų konkursų nėra, tai kodėl gi ne. Jeigu žinai, kad jis geras specialistas. Bet dabar turbūt, kad yra konkursai kažkokie tai praeiti. Jeigu jis neatitinka tų, tik tai tiek, kad padėt žmogui, pabūt geram savo artimam, tai irgi ne. O kur tie, kurie neturi pažįstamų? Atvažiavusiam iš kokio kaimo, geram specialistui, baigusiam aukštąjį išsilavinimą. Ir jeigu tu užkiši kokiais giminėm, draugais nekvalifikuotais, tai kas iš to. Labai negerai. Viską reik daryt teisingai. Bet yra taip, yra be abejo.

K: Manot, kad yra?

I: Giminių kraštas gi visur, jeigu vienas sėdi Seime, kitas sėdi mokesčių inspekcijoj ar panašiai. Arba vienas sėdi Europos parlamente, o kitas Lietuvos parlamente, nu taigi yra taip. Sūnus ten, tėvas ten, ištisai.

K: Bet o jeigu Jūs dirbtumėt, nežinau, man kažkaip lengviausia gal įsivaizduot su kokia policija, nu tarkim irgi vis tiek, valstybės tarnautojas. Tarkim Jūs dirbtumėt ir šiaip vyksta atranka, visų žmonių atranka, bet vat Jūs turit pažįstamą, žinot, kad gerai dirba tas pažįstamas, tai ar padėtumėt jam praeiti ir dirbti, ar kaip? Kaip tokiu atveju?

I: Jeigu gerai dirbta, tai nežinau. Jeigu pažįstamas, labai gerai dirba, tai reiškia.. O kokia tvarka nežinau, tai jeigu tenai yra konkurso tvarka, tai kaip tu padėsi. Jis tegu eina į konkursą, jeigu jisai laimės, tai ir keliauja pirmyn. Ir mano pažįstamas gali dalyvaut konkurse tam, jeigu jis vyksta. O jeigu tik priimama iš gatvės, tai kodėl gi.. Nežinai koku būdu juos ten rūšiuoja.

K: Bet net jeigu ir konkursas, gal galima kažkaip užtarti tą žmogų, vis tiek, konkursą tą kažkas vykdo. Tai ten dirbant galima gal pasakyti, šitas tikrai geras, imkit šitą ar...

I: Nu čia vėl nesąžininga galbūt. Aš tai.. Sakyčiau, kad išvis reikėtų izoliuoti nuo giminių. Kuo mažiau giminių ir kad jos giminių giminė nedirbtų. Nu čia Lietuva labai tokia maža, bet išvis reikėtų, kad dirbt su svetimais, nes su giminėm, pažįstamais irgi labai būna darbe sunku, aš kiek žinau. Ten būna vėliau kažkaip tai, ten nuolaidos ten kokios, gal tas taip taip, nu būna tokios

intrigos kyla. vis tiek negerai, kada yra savas žmogus tavo darbe. Arba labai artimas, nežinau, aš tai prieš. Aš prieš.

K: O čia Jūs tokią situaciją žinot kažkaip iš realių?

I: Ne, nežinau, bet aš taip išmąstau, kad.. Nu jo, tėvas ten, vaikas ten. Nebent tavo asmeninis biznis, tai be abejo - šeimos verslas, bet jeigu valstybinė įstaiga, tai neturėtų būt taip.

K: O šiaip ar manot, kad pažintys Lietuvoj yra svarbu sėkmei?

I: Aišku, o kaip kitaip?

K: Tai manot, kad vis tiek veikia tas kažkoks..

I: Labai veikia. Jeigu jau... Jeigu gabus, būdavo dar anksčiau, dabar jau gal nebežinau, biški atsilikau. Kad ir gabiausias, bet tėvas vairuotojas, tai sūnus nepateks jau nei į seimą, nei vyriausybę, nei į kokį nors aukštesnį postą, prie valdžios jau neprieis. O prie valdžios prieina.. Vis tiek žiūrėkit, jeigu tėvas seime, tai sūnus kokioj ministerijoj. Arba ministerijoj kažkas tai, dukra. Vėl pavaldžioj kokioj organizacijoj įdarbinta. Tas šitas žinoma buvo, aš manau, kad dar dabar tas vyksta. Kad kažkaip per pažįstamus pastumia savo pažįstamą ir šitas tinklas man atrodo, kad dar tebeveikia. Nors anksčiau, kokie penki, dešimt metų, tai tikrai veikė.

K: Ai čia jau anksčiau apie sovietmetį šnekat?

I: Nu ne, ne sovietmetį. Laisva Lietuva kalbu, sovietmetį tai užmiršta. Bet dabar apie šitą, tai tikrai veikia, nes ir pažiūrėjus gi kaip pavardės.. Giminių kraštas. Jeigu ne savo tam jau ministerijoj, tai kitoj ministerijoj. Nu panašiai. Šitas aš matau, pavardėm net jau.

K: Gerai, tai tada nuo situacijų prieikim prie šiaip klausimų, tokių bendrų pasvarstymų. Kaip manot išvis kas Jums yra pilietiškumas? Jeigu taip reiktų apibrėžti, su kuo Jums asocijuojasi? su kokiais žodžiais? Nėra teisingų atsakymų, tikrai galiu pasakyti, nėra teisingų. Bet va taip jeigu aš paklausčiau, tai tiesiog kas Jums asocijuojasi su pilietiškumu?

I: Nu pilietiškumas, tai reikia savo žemę, kurioj tu gyveni mylėt ir gerbt. Pirmiausia reikia neteršt jos. Ką mes darom labai visi. Kiekvienam pasirūpinti jos ekologija, nes niekas.. Nepalikt vaikam ir anūkam sąvartynų, kokius padarėm mes per kokius 20 metų. Anksčiau to nebuvo. Tai yra ir pilietiškumas, tai reikia tą žemę švnią laikyti, gamtą saugoti ir pilietiškumas turėtų būti būtinai dar surištas su dvasiniu gyvenimu. Kad aukštesnis būtų visų moralinis, dvasinis lygis.

K: O ką turit omeny?

I: Turiu omeny, kad... Va ir tie buvo visi prieš tai klausimai, kad jeigu jie nebijo Dievo, tai jam ir mokesčiai reik paslėpti, ir apgauti, ir pasinaudot svetimu turtu, nes nėra nieko, kas jį mato. Jo dvasinis lygis.. Jis labai žemiškas, o dvasinis lygis yra žemas ir jis tą darys, jis net nesupranta, kad jis blogai daro, Jam tas patinka, jam nauda, jam... Tai koks čia pilietiškumas, čia gi ne prie ko. Jis turi rūpintis ir kitu, kad ir kitam būt gerai, nebūtinai ten savo šeimos nariui. O kodėl kitas vaikas gabus, jeigu vairuotojos vaikas, tai turi irgi turėt ateitį, turėti savo žinias, kur panaudoti, kad Lietuvos gerovei. Nu šalies gerovei viskas. Daryti nesivaikant pelno ar pinigų, o truputį žiūrint į ateitį. Žiūrint kaip padaryt, kad būtų viskas geriau, ne kaip dabar. Kad tik tai apgauti, apvogti, užteršti, kad tik tai biznis. Pasistato eurą priekį ir visi eina. Tai koks čia gyvenimas. Turi žiūrėti, kad tik tai būt kitam gerai. Vienas kitą matyti. Kaimynai kaimynų nepažįsta. Padėt kitam. Anksčiau to nebuvo, anksčiau būdavo.. Dabar žmogus žmogui pasidarė vos ne vilkas. Taip. Teršiam, apgaudinėjam. Man tai gaila, kokią aš turėjau jaunystę ir kokią dabar turi mano anūkai, proanūkiai. Ką jie sulauks. Kokia gamta suniokota, kaip.. Vien šiukšlynai. Kažkada važiavau prieš dvidešimt metų į Jugoslaviją, tai stebėjausi kaip pakelėse pilna šitų bambonų visokių, plastmasės maišiukų. Dabar pas mus tas pats. Žmogus nemylti tos aplinkos, kurioj gyvena, mano atvejis toks va. Ir nemylti net artimo žmogaus. Jam nesvarbu viskas. Dvasinis lygis labai žemas. Kol nebus dvasinio lygio aukštesnio, tai apie pilietiškumą turbūt ir kalbėt nereikia. Labai žemas dvasinis lygis.

K: O kodėl sakot, kad anksčiau kitaip buvo?

I: Anksčiau nebuvo tiek plastmasių, tų biznių tiek nedarė. Anksčiau būdavo viskas, maisto produktai vyniojami į popierių. Kažkaip tą popierių sudegini ir nereikia išmest tų maišelių. <...> Čia numeris pirmas, turėtume mes visi susiimti dėl rūšiavimo, dėl gamtos saugojimo. Bet kol nebus žmogus, nevirs stipria dvasine būtybe, tai jam viskas bus dzin.

K: Bet vat sakot, kad ir vienų su kitais santykis, vat žmonių, irgi kitoks.

I: Taip, irgi taip. Kadangi visi santykiai yra.. Nedraugiški žmonės dabar.

K: O kodėl anksčiau buvo?

I: Gal buvo tas vienodas pragyvenimo lygis. Dabar vieni kaip sakant biški pasinaudodami savo privilegijom, prichvatizavo daugiau, jų materialinis gerbuvis pakilo, o kitų nusmuko, kadangi prichvatizacijos metu jam nekliuvo matyt nieko. Pasikeitė truputį. Anksčiau nebuvo labai labai turtingų milijonierių ir nebuvo labai labai biednų. Visi buvo vidutinė klasė, o dabar liko... Matosi,

kad jau vieni važiuoja su ferariais ir visokiais bmw...<...>

K: Aš tada bent jau labai greit paklausu Jūsų amžiaus.

I: 73.

K: Ir išsilavinimas koks būtų?

I: Aukštasis buvęs, sovietinis.

K: O visą laiką, sakykit gyvenot Vilniuj?

I: Ne, kaime gyvenau iki 20 metų vadinkim taip grubiai.

--

K: Dar kartą apie tai, kas jums yra pilietiškumas, jūs minėjot, kad siejat su ekologija. Gal galėtumėt man dar plačiau papasakoti apie tą? Grynai vat pilietiškumas ir kas jums šauna svarbiausio.

I: Nu saugot savo tėvynę reikia, mylėt, saugot, kad palikti vaikam ir anūkam švarų, gražų, neužterštą, išvalytą nuo šių teršalų žemės lopinėlių. Būt pilietišku, išsaugot, taip kaip mes iš tėvų gavom, mano amžiaus žmonės, tai va kad ir mūsų vaikai gautų tą patį.

K: O pavyzdžiui ar jum sietusi pilietiškumas su tuo, kad reikia mokėti mokesčius, kad reikia nešvaistyti to valstybės turto. Ar jum tai sietusi, kad pilietiškas žmogus turi taip elgtis? Ar jum atrodo, kad čia ne visai tas?

I: Būtinai turi mokėti mokesčius, nes iš mokesčių susirinka.. Išlaikoma ir ligoninės, ir gydytojai, ir mokytojai. Nu, kurie, valstybės tarnautojai, kurie nekuria verslo, jie išsilaiko iš mūsų mokesčių. Būtina, mokesčiai tai būtina. Čia kaip 2x2 keturi.

K: Bet ar čia siejat su pilietiškumu kažkaip?

I: Nu tai kiekvienas turi būt.. Gal ne pilietis irgi turėtų mokėti, jeigu turi verslą kokį nors, tai.. amerikonas, tai jis vis tiek turi mokėti mokesčius Lietuvai, kur kuria verslą. Gal čia nesusiję su pilietiškumu, nebūtinai Lietuvos pilietė turi.. O jau kaip pilietė, tai jeigu kuri verslą, tai ir moki. Jeigu aš turiu kitoj šalį savo verslą, tai aš ten moku.

K: Aha, bet tai ne vien apie mokesčius, bet ir apie tą, kad kažkaip... Kad neprisidėt prie to blogo valstybei, kad turiu omeny ir pvz., nu vat ir apie kyši kalbėjom, ir apie naudojimąsi valstybine,

tarnybine padėtim. Ir visi tie dalykai. Tai ar jūs čia, jeigu reiktų į kažkokias kaip ir kategorijas pastatyti, ar jums čia būtų, kad su pilietiškumu, ar vat kažkokie jau kitokie dalykai su tuo sietųsi?

I: Ne gal, su pilietiškumu aš nežinau.. Tas žodis pilietiškas, tai nu... Mylintis savo gimtinę. Aš taip sakyčiau. Bet jeigu jau jis ten nebijo Dievo ir bet ką daro, ten apvagia, apgauna, mokesčių nemoka, kažką tai...Arba valstybės kokie tarnautojai naudojami savo padėtim, ima kyšius, tai čia jau yra moralė. Aš nežinau ar čia pilietiškas. Moralės.. Kiekvieno.. Neatsakingai žmogus su savim elgiasi, jis turi būti teisingas su savim ir su kitu. Ir nepažeidinėti ir važiuojantis ir panašiai. Visur turi būti, tai nežinau ar čia pilietiškas. Čia tokių dalykų aš nesiečiau.

K: Čia tik vat sakot šiaip žmogaus moralė?

I: Moralė.

K: O kam tada ta moralė, kad jeigu pvz., nesinaudot valstybine tarnybine padėtim, tai čia moralė kokia, prieš ką?

I: Nu tai jeigu imu kyšius, tai... Jeigu valstybės tarnautojas, tai turi tarnauti žmonėms, nes iš mokesčių tu gyveni, tokių verslininkų kaip aš. Aš moku mokesčius ir išlaikau visus šituos, ir mokytojus, ir gydytojus, ir savivaldybės darbuotojus, ir finansų darbuotojus, išlaikom mes juos, jie mum turi tarnauti.

K: Tai čia moralė prieš kitus žmones? Tada kažkaip va taip?

I: Taip, jie turi mum tarnauti, jų tokios pareigos, tarnauti mum, o ne pasinaudoti mumis.

K: Gerai, supratau. Tai jeigu reiktų apibendrinti jums, pavyzdžiui, kaip atrodo Lietuvos žmonės iš tos pusės, va moralinės, kur ką tik ir sakėti. Kokie maždaug yra, ar jie linkę kažkaip sukčiauti, apeiti sistemą ar jie linkę... Gerai, tai apie sovietmetį labai greitai, apie tą jau laikotarpį. Ar atsimenat kažkokių mokymų apie pilietišumą, ar kažkokių... Ar mokykloje, ar kažkaip, ar sakydavo, kaip turėtų elgtis kaip piliečiai? Ar būdavo kažko va tokio?

I: Nieko tokio neatsimenu, mes buvom laisvi, į galvas nieko neėmėm ir.. Nu mąstymas vaikų, paauglių, nu kad tik tai daugiau šunybių prikrėst. O apie kažkokias tai, kad ten kažkas.. Niekas nekalbėjo mum ir mes nesupratom, kas čia yra, kas čia ta tėvynė.

K: Tai bet gali būti, kad tiesiog nepriėmė to, neišgirdot. Gali būti, kad gal ir sakė, tiesiog tuo metu visai ne tas galvoj buvo? Ne tas galvoj, ne ne ne.

I: Ne tas galvoj, ne ne ne.

K: Aha.

I: Neatsimenu kažkokio tokio auklėjimo, nebuvo.

K: Bet sakot, kad ta sistema buvo tokia vis tiek pasiimt kuo daugiau, jeigu tik išeina... Kad žmonės taip darė.

I: Nu kur po blatu, gal kažkur kad įsidarbint, gal kur po blatu. Ir dabar blatas veikia, dabar kad į gerą vietą, tai irgi, reikia protekcijų.

K: Manot, kad ir dabar taip pat?

I: Aš manau, kai pasižiūri, jeigu tėvelis EP, senelis Lietuvos parlamente, ar atvirkščiai. Tai kaip čia.. Mano dukra ne.. Kadangi aš ne seimūnė, ne parlamentarė, tai ir vaikai ne.

K: O norėtų?

I: Nežinau.

K: Tai gal jeigu bandytų, gal ir pavyktų.

I: Nežinau, nežinau.

6 informantas

84 m. moteris, aukštasis išsilavinimas, Zarasų r.

K: Sakyt ar sutinkat, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip, sutinku ir džiaugiuosi.

K: Gerai, šaunu. Tai aš dabar Jums pateiksiu situaciją ir jūs įsivaizduokit, kad vat jūs esat toje situacijoje ir kaip jums atrodo, kad jūs arba elgtumėtės, arba ką mąstytumėt. Tai pirmoji situacija yra sužinote, kad jūsų miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ir ką darote, ką mąstote.

I: (atsidūsta). Žinau, kad yra toks taškas ir visi žino. Ir bandžiau užkirsti tam kelią. Ir kada buvo atvykę mūsų policijos pareigūnai pristatyt savo veiklos programą, čia jau buvo gal prieš penketą metų, tai aš pasakiau, kad yra tokia vieta. Jie kalbėjo apie stebėjimo kamerų pastatymą, aš pasiūliau,

kad jie pastatytų tam tikroje vietoje, reiškia prie to žmogaus namų stebėjimo kamerą, kad tai būtų vienintelė tokia gera priemonė užkirsti kelią. Tai praėjus gal trim dienom po šito mano pasiūlymo, man paskambino telefonu žmogus ir pasakė: "Jeigu netylėsi, tavo namai išlėks į orą". Ar ugnį pažadėjo, ar kažką tai kitą, ar man pačiai. Nu ir po to laiko aš jau nieko nebedarau, todėl kad todėl kad tai yra truputį ir baisu.

K: Mhm, įdomi istorija tokia. O tai sakykit ką jūs šiaip galvojat, vat stengiatės užkirsti kelią, tai..

I: Tai tarp kitko aš esu seniūnaitė dar, tik tai deja ta vieta, kurią aš žinau, jau nebeprisiklausio mano teritorijai, už kurią aš esu atsakinga, bet dabar aš jau taip nieko ir nebedarau. Tai yra beviltiška, todėl kad yra kalbama, žmonės kalba, kad šita, tas reiškia alkoholio ir cigarečių pardavėjas turi, reiškia, prekių, akcizinių prekių pardavėjas, turi stogą. Ir stogą, kuris, reiškia, dengia ir jam yra pranešama, kada gali pas jį atvykti ir patikrinti pareigūnai. Ir jis būna pasirengęs šitiems dalykams. Pora kartų yra pas jį radę žmonių asmens dokumentų: teisių, tapatybės kortelių, pasų, kadangi asocialūs žmonės, bedarbiai, jie laukia pašalpos ir per tą laikotarpį, kol jiems ateina pašalpa, jie ten gali gauti.. Kad patenkinti savo poreikius. Tai buvo lyg ir nubaustas tas pilietis mūsų, o kokia, reiškia, pasų ir dokumentų koks likimas, tai aš nežinau. Ar policija juos gražino, ar jis pats buvo priverstas gražinti, bet tokių atvejų buvo. Galbūt jisai nepagalvojo, kad reikėtų slėpti ne tik parduodamas prekes, bet ir kažkokį tai užstatą. Galbūt buvo ir daugiau pas jį kažkokių tai tokių materialinių vertybių. Lyg tai girdėjau, kad ir žiedas sutuoktuvinis paliktas. Tai žmonės kažkaip tai vis tiek sugalvoja kaip gauti alkoholio ar tai rūkalų ir net nežinau, čia toks pavyzdys kaip ir Vilniuj lyg būtų su tuo čigonų taboru. Atrodo kovoja ir saugo, ir gaudo, ir vis tiek veikia.

K: Mhm, o sakykit, kodėl jūs nusprendėt imtis vat veiksmų. Nes sakot visi žino, ar ne? Visi žino, kad yra tokia problema, bet kiti kažkaip gyvena, nieko nedaro. O kodėl vat jūs... Ką jūs manot aplamai apie tokią veiklą ir kaip..

I: Tai pirmiausia aš pagalvojau, kad tai yra jauni žmonės, šeima. Jauni žmonės, kurie galėtų dirbti ir galėtų.. Turėtų galimybę užsidirbti kitokiu būdu negu reiškia tenkinti tokius poreikius. Tai dar gerai, kad dabar ten jau prekiaujama ta falsifikuota degtine, bet buvo laikas, kai buvo pas juos prekiaujama spiritu, kuris buvo neaišku kokios kilmės ir ar nežinau, ar čia nuo tos prekybos, ar nuo kitų taškų, gal yra ir daugiau tokių, bet aš tai žinojau apie vieną. Ir daug tokių pusamžių vyrų ir moterų mirė. Netgi prieš du metus mirė viena labai jauna moteris, suiro kepenys, visi vidaus organai ir tai atrodo nu kaip galima pasilikti abejingai. Nors žinokit iš kitos pusės tai, net mano sūnui yra pasakiusi viena moteris, sako žinokit, kad jūsų mama aukoja alkoholikam, duoda pinigėlių, kad jie

galėtų nusipirkt.. nu buvo tokie keli atvejai, kada aš matau, kad žmogui labai blogai, kad jis yra jau ant ribos ir duodavau, dar litais buvo, duodavau pora litų, kad jis galėtų nusipirkt, tiesiog, kad išgelbėtų jų gyvybę. Bet tas žmogus, kurį aš taip truputį globojau ir kuris išdrįsdavo į mane kreiptis, jau miręs yra. Nors dar galėjo gyvent.

K: Tai Jūs turit tokią net kaip ir tiesioginę patirtį ir su tais žmonėmis tokį kontaktą ir jums tiesiog gaila, kad tokios ir pasekmės, ir todėl galvojat, kad reiktų užkirst kelią?

I: Taip, vaikeli. Aš turiu tokią patirtį ir jau keturi metai kaip organizuoju padedant... Priklausau... Ne tik esu seniūnaitė, bet esu bažnyčios tarybos narė ir padedant bažnyčios tarybos narėms ir mūsų kanauninkui Stanislovui Krumpiausui, mes organizuojam kūčių vakarienę asocialiems žmonėms. Kurie jau praradę tradicijų suvokimą, kurie ir neturi galimybių. Ir mums padeda mūsų gimnazija, mes gauname valgyklos patalpas, parduotuvės auchoja, žmonės labai noriai auchoja. Ir mes sukviečiam visus, kurie gali ateiti ir žinokit tai, kas yra nuostabiausia, kad per tuos keturis metus, gaila, kad pasitaikė tik 1 atvejis, kada moteris, jauna moteris, dalyvavo toje mūsų Kūčių vakarieneje, kurioje kiekvienas galėjo pakalbėti apie savo gyvenimą. Kodėl nusmuko, kokios pagalbos reikia, kaip nuo to išsigelbėti. Ir jinai verkdamas papasakojo, kad aš praradau savo dukrą, kad aš praradau pusę savo gyvenimo. Ir kas nuostabiausia, vaikeli, šią, nu praeitų metų jau dabar, Kūčių vakarienę, ji atėjo su savo dukra. Ir jinai atsistojo prieš visus ir vėl su ašaromis akyse sako: "aš jau nebegečiu, aš jau turiu savo dukrą", tokia graži mergaitė, gimnazistė. Ir abi apsikabinę verkia ir džiaugiasi. Tai yra tokia patirtis ir tokia laimė, kad tiesiog nežinau, Ir dar kas labai įdomu, kad aš rašau. Rašau į spaudą, mane spausdina daugiausiai XXI a., tai katalikiška spauda. Į bernardinus rašau, į vorutą, į tokius truputį dešinės pakraipos laikraščius ir į savo rajoną. Ir radau XXI a. buvo išspausdinta, kad mano patirtį paminėjo Vatikanas savo radijo laidoje, kad rengiama tokia Kūčių vakariene, tokiems žmonėms, ir kad tai yra... Bet sulaukiu, žinokit, ir priekaištų. Būna, kad žmonės nenori aukot, sako tegul dirba, tegul negeria, tegul.. Kam čia juos reikia gerbt. Bet jie ateina tokie gražūs, tokie išsiprausę, tokie neprisigėrę. Ir tokie, tarsi jausdami, kad jie yra svarbūs, kad jie mums rūpi. Tai va toks mano didelis džiaugsmas. Ir aš jau pagalvoju dažnai, kad jau jėgos mažta, man jau 84 metai, kam perduot šitą misiją, kad tai būtų tęsiama ir tęsiama, reiškia mūsų tokia veikla.

K: Labai graži istorija. Tai gerai, aš supratau jūsų poziciją dėl šito vat alkoholio viso dalyko. Tai eikim prie kitos situacijos, vis tiek dar daug klausimų yra ir labai įdomu sužinot jūsų poziciją. Tai jeigu, pavyzdžiui, sužinotumėt, kad yra įmonė, kurioje slepia mokesčius. Ir dirba tarkim Jūs pažįstamas ir ką Jūs apie tokį atvejį galvotumėt?

I: Nu čia sudėtingas klausimas. Jeigu tai būtų visai neutralus objektas, tai būčiau pasipiktinusi, bet jeigu žinočiau, kad kažkas iš mano artimųjų dirba, ir kad labai maži atlyginimai, ir kad reikia kažkaip tai pragyvent, tai niekam neprasitarčiau ir niekam neapsiskųčiau, kad dalį atlyginimo gauna vokelyje. Todėl, kad jeigu negautų vokelyje, turėčiau dalintis savo pensija. Ir kada senam žmogui reikalinga vaistai, reikalinga parama, kiekvieną paslaugą reikia pirkt, tai jau būtų labai sunku.

K: Mhm, tai jūs manot, kad yra žmonių, kuriems gal kitaip nelabai išeina gal jiems?

I: Taip taip, aš manau, kad tik tai tie žmonės, kurie.. Aš pateisinu tik tai tuos žmones, kuriems neužtenka atlyginimo pragyvent. Ir kurie kaip nors... Juk būna, kad žmogus dar vieną darbą turi, ir dar vieną. Ir galbūt, kaip sako, reiškia tokį nu kaip liaudiškai kalbant kaltūrka. Atidirba savo darbą ir eina kažkur tai, kur reikia padėt, net ir mažuose dalykuose, ten elektrą pervest, perjungt, ar kokią signalizaciją įvest, ar ką. Ir žmogui.. Neskiria viso savo laisvalaikio po darbo, bet kažkokiu tai būdu užsidirba truputėlį pinigų savo šeimai, bet jeigu pasitaikytų, kad žmogus tuos pinigus leidžia alkoholiui ar pramogom kažkokiom, kazino, tai tikrai nepateisinama, bet kadangi nesu dariusi tokio dalyko, tai net nežinočiau į ką kreiptis. O be to gyvenime jau tiek esu patyrus ir nuoskaudų, ir neteisybės, ir niekada niekam nesiskundžiau, nenorėjau keršyt, o tiesiog atleisdavau ir viskas. Tai čia irgi reikia žinot situaciją ir nesmerkt žmonių.

K: Tai suprantu, labai taip į žmones žvelgiat, bet o jeigu būtų įmonė ir nu ten žmonės dirba ir jie gauna ne vokeliuose, viskas gerai, bet kartais įmonės ne tik taip nuslepia mokesčius. Jos kartais pajamų neuždeklaruoja truputėlį...

I: Jeigu ta įmonė, reiškia, žinočiau, kad yra tokia įmonė, kuri slepia mokesčius, tai aš labai neigiamai vertinu, todėl, kad palyginam save, mūsų valstybę, su Estija, kur žmonės jau yra visai kito mentaliteto, kur ekonomika kyla greičiau negu pas mus, kur žmonės gyvena geriau ir kur visi dirba daug sąžiningiau. Ir aš esu įsitikinusi, kad jeigu mūsų įmonės ir dar stambesnės kažkokios organizacijos dirbtų sąžiningai ir neslėptų mokesčių, tai mūsų Lietuva irgi.. Ir mūsų pensijos būtų didesnės, ir atlyginimai mažesnėse įmonėse būtų didesni. Bet pavyzdžiui aš esu įsitikinusi, kad čia.. Yra mažas miestelis, yra keturios kirpyklos, palyginus, tai yra labai daug. Ir tikrai žinau, kad neapskaito visų pinigų, todėl, kad dabar kirpimai labai brangūs yra. Ir žiūrint kiek per vieną dieną uždirba, čia aišku be pavydo, aišku ir tas darbas yra sudėtingas ir kenksmingas, ir prisikvėpuoja ir tų chemikalų, ir tų kerpamų plaukučių, bet dažnai pagalvoju, kad reikėtų, kad ir ten būtų sąžiningiau.

K: Mhm, bet vat žinot, kad nesąžiningai ir..

I: Ir niekam nieko.. Pakalbam tarp savęs susitikę. Ir niekad nekilo tokia mintis, kad kažkam paskųst. Aš gi taip, kaip sakant, esu ne specialistė. Negaliu pareikalaut, kad parodytų kažkokią apskaitą. Ar ten vedama, ar nevedama. Nematau, kad būtų kasos aparatas, kur būtų galima matyt, kad reiškia žmogus ten užfiksavo pajamas. Tai toks ir anoniminis būtų skundas. Bet norėčiau, kad būtų kitaip. Norėčiau, kad būtų sugalvoti gal kažkokie įstatymai, kad būtų viskas apskaitoma, kas iš žmonių, kas iš mūsų pinigų nueina į privačias rankas.

K: Mhm, gerai, supratau. Tai tada eikim prie kitos situacijos. Čia taip irgi reiks įsivaizduot. Įsivaizduokit, kad sėdit kažkut poilsiavietėj tarkim, netoli kelio ir matot, kad greit mašina pravažiuoja ir sustabdo policija juos ir kažkuo apsikeičia, ir išsiskirsto. Ką manot apie tokią situaciją? Nu kad jau tikriausiai padavė vokelyje pinigus ir nieko neįvyko. Ir išsiskirstė.

I: Anksčiau būčiau pagalvojusi, kad viskas išsisprendė gavus vokelį policijai. O dabar, kadangi yra jau pasikeitę ir atlyginimai policininkų, ir patys vokelių davėjai gali pasiskųst, ir reaguojama yra į tokius atvejus, tai nepagalvočiau, kad buvo, reiškia, su vokeliu atsiperkamas tas pažeidimas. O be to, sunku įsivaizduot, ar tai buvo pažeidimas, ar ten tiesiog kažkoks galbūt mašinos išorinis, reiškia, ar tai numeris pakritęs, ar langas suskilęs, ar šiaip.

K: Bet o jeigu taip vat įsivaizduoti, kad tikrai buvo viršytas greitis ir tikrai davė kyšį.

I: Tai aš labai neigiamai vertinu, labai neigiamai vertinu ir man irgi buvo toks atvejis. Kadangi aš turiu automobilį, turėjau teises, kažkada važinėjau, dabar sūnus važinėja. Staiga gaunu voka, kad reikia sumokėt už greičio viršijimą (juokiasi). Nu tai ir pagalvojau tada, kaip gerai, kada nebereikia atsiskaitinėt pačiam vairuotojui su pareigūnais, kada viskas yra fiksuojam, reiškia, kompiuteriais ir kada ateina, reiškia, tas mokėjimo kvitas, kad yra pažeista ir kad reikia sumokėt. Tai aš nežinau, ar čia praktikuojama yra plačiai, ar čia tik tai atskirais atvejais. Dabar kadangi, vaikelį, kadangi stovi šitie greičio matuokliai, tai jie automatiškai užfiksuoja ir automatiškai išrašo sąskaitą už greičio viršijimą. O šiaip tai neigiamai vertinu, neigiamai tą atsiskaitymą su vokeliu, todėl kad jeigu tai būtų galima ir leistina, ir praktikuojama, tai iš viso būtų betvarkė keliuose.

K: Mhm, supratau, o tada sakykit, ką galvojat apie tai, kad valstybės tarnautojas naudojasi tarnybine padėtimi ir kažkaip vat tuos valstybinius išteklius naudoja savom reikmėm.

I: Labai neigiamai apie tai galvoju. Ir netgi labiausiai mus piktina, kada Seimo nariai gaunamas išmokas naudoja savo automobilių remontams, naudoja savo gerbūviui, butų remontams, šeimos pramogoms šituos pinigėlius, kurie yra skirti konkrečiai jų darbui. Va irgi gaunu sveikinimus iš

Seimo, bet čia jau yra leistinas dalykas, todėl kad reiškia savo rinkėjus pasveikint su Velykom, tai jau yra tie pinigai, kurie yra skirti darbui su rinkėjais. O šiaip tai manyčiau, kad tik tai nelegalūs pinigai gali būti panaudojami asmeninėms reikmėms. Nežinau, pavyzdžiui, kada yra viešieji pirkimai, kada laimi konkursą numatytas žmogus ir skiria dalį pinigų įstaigos vadovui, tai jisai aišku, kad naudoja savo reikmėm, bet aš net neįsivaizduoju ir nežinau kaip galima būtų, reiškia, įstaigos pinigai, kaip galima būtų panaudot asmeninėms reikmėms. Na nebent kažkokioms paslaugoms. Automobilio paslaugoms, statybinių medžiagų pervežimui. Gal ir darbuotojai galėtų būt panaudojami, reiškia, savo ūkyje, savo namų statyboje, savo remontuose. Tai čia jau tokiose įstaigose, kaip kalėjimai, pataisos namai, kur žmonių apskaita nėra apskaitoma, kaip rimtose įstaigose. Dabar mano vaikai ir anūkai dirba tokiose įstaigose, kur yra elektroniniai raktai ir fiksuojamas atvykimas į darbą, tai jau tokių žmonių panaudot jau būtų sunku savo reikmėm. Nu čia gal aš neturiu tokios patirties ir Jums tikriausiai nebus labai tas aiški mano nuomonė.

K: Tai pavyzdžiui, tiesiog, galima įsivaizduoti net ne Seimo narius, o, nežinau, policininką, kuris irgi ten neuždirba jau labai labai gerai ir tarkim Jūsų pažįstamas, ir tiesiog naudoja valstybinę mašiną realiai savo reikmėms, nuvažiuoti kažkur. Ar pasiima iš darbo kažkokių priemonių sau.

I: Tai labai neigiamai vertinu, todėl kad tai parodo žmonių tokį moralinį veidą, kai... Mes dar turim tokių sovietinių, sovietinio paveldo, kur viskas buvo galima daryt, kur jeigu žmogus dirba, tai ir medžiagas grobsto ir ten... Jeigu mėsos kombinate, tai ir mėsas ten per visokius kanalus ir viską. Tai kažkaip tai galbūt jau tėvai, vaikai jau yra matę, kaip prasigyvenama. Kaip naudojant ne savo lėšas, o valstybės lėšas, kaip galima geriau gyvent. Tai manau, kad su laiku šitas turėtų praeit. Ypatingai daug dėmesio skiriu tom informacinėm technologijom, kur būtų tokie įstatymai, kur būtų galima, užfiksuotų, tokius nukrypimus nuo normos, bet mano manymu, tai yra negerai. Mes turim iš to išaugt. Kol Lietuvos žmonės iš to neišaugs, tai tol mes ir gyvensim skurdžiausiai iš mūsų tų Baltijos šalių.

K: Mhm, labai įdomu, kad užsiminėt apie sovietmetį, nes irgi norėjau pasikalbint. Tai Jūs manot, kad sovietmečiu buvo tokios veiklos ir praktikuodavo. O sakykit, jeigu taip reikėtų kalbėt apie pilietiską žmogų, tai vat koks sovietmečiu buvo tas žmogus iš pilietinės pusės?

I: (mąsto) Sovietiniais laikais aš skirčiau tokias dvi žmonių kategorijas. Tikinčius žmones ir tokius agnostikus, kurie nu laisvamaniai, kaip anksčiau sakydavo, tarpukario laikais. Tikintiems žmonėms, tai buvo tabu kažką tai. Nors žinau, kad imdavo ir grūdus iš kolūkių, ir trąšas, ir medžiagas, vamzdžius visokius metalinius tie vargšai kolūkiečiai, kurie jau nebegalėjo iš ko pragyvent pradžioj.

Aš gi prisimenu kaip eidavom su grėbliais grėbt, o reiškia tokie žmonės, kurie, nu kurie nejautė, kad reikės eit prie išpažinties, kad tai, ką padarei blogo, reikės kažkam išpažint. Nu aš visą savo toki sąmoningą gyvenimą gyvenau Vilniuje, dirbau skaičiavimo mašinų specialiam konstravimo biure ir mačiau irgi visokių žmonių. Pavyzdžiui, mano vyras dirbo įmonės vyriausiu mechaniku, kur turėjo galimybę naudotis vis transportu, turėt visus sandėlius, kuriuose buvo viskas. Ir jisai nėra paėmęs nė mažiausio daiktelio. Ir nėra pasinaudojęs. Ir buvo tokių žmonių, kai.. Bet kažkaip taip nepagalvojau tuo metu, kai dirbau, bet kada Lietuva tapo nepriklausoma, vienas jo darbuotojas, jo pavaduotojas, atidarė savo parduotuvę, kurioje buvo visi, galimai buvę daiktai tuose sandėliuose. Įsivaizduokit.. Ir žinau, pavyzdžiui, kad iš vadovų, todėl kad mano vyras buvo vienas iš vadovų. Kai kas pasinaudojo savo, reiškia, pareigom atsivežt statybines medžiagas. Galbūt ir už tas medžiagas sumokėt iš įmonės fondo. Man teko, dirbau tokiose pareigose, kur teko, reiškia, nurašyt sunaudotus daiktus ir buvo gaunami tokie brangūs įrengimai iš Vokietijos. Iš kitų šalių negaudavom, todėl, kad niekas neduodavo, nebent tik pavogdavo parodose. Tai esu pati nurašius labai brangius keliasdešimt tūkstančių kainuojančius aparatus tiesiog, reiškia, į nieką.

K: O kodėl?

I: Todėl, kad baigėsi tema. Būdavo tema, turi tam tikrą laikotarpį, per kurį yra naudojama, reiškia, kažkokios tai medžiagos, mikroschemos, laidai, nu visokie tokie, kurie jungtys ir visokie tokie dalykai, ir tikrinimo stendai. Vieni stendai būdavo sukuriami mūsų darbuotojų, kiti stendai buvo nuperkami ar gaunami dovanų, bet dažniausiai buvo perkami. Ir labai brangūs. Ir baigiasi, reikiassi, šitas laikas ir reiškia reikia atsiskaityt ir pageidaujama buvo taip suvest, kad viskas, kad nieko nebeliktų, kad viskas sunaudota.

K: Aš nelabai suprantu, tai kokių tikslų? Kažkas pasiimdavo kažką tada ar kur būdavo?

I: Čia dabar tas tikslas.. Tos vertybės jau niekur nebebuvo galima panaudot, bet būdavo tokie entuziastai, kurie ardydavo, todėl, kad mūsų tarybiniai mokslininkai, kurie pas mus buvo ir išradėjai, ir labai atsidavę skaičiavimo technikos, aš kalbu apie skaičiavimo mašinų gamybą. Ir ardydavo tuos sudėtingus įrenginius, kopijuodavo mazgus tam tikrus, kurių daugiau niekur negali. Vis tiek šitas brangus daiktas nueidavo geriems tikslams, bet tik tai tiek, kad jeigu tai būtų dabar, tai aš nežinau kaip čia reiktų tą reikalą išspręst. Nežinau net ką daugiau pasakyti, bet...Va tie žmonės, kurie prieidavo.. Va žinau viena mano giminaitė dirbo Kaune, trikotažo gamykloj, ten kur moteriškus kombinukus, tai jinai atvažiuodavo čia į ir atveždavo tūkstančiais šitų gaminių. Ir pirkdavo čia, niekas parduotuvėj jau nebepirkdavo jau tų, reiškia moteriškos kelnaitės, apatinukai. Ir

aš esu pati net padėjus jai parduot. Todėl kad nu artima giminaitė atrodo. Žinau žmones, kurie dirbo pieno tojų pieninėje mūsų mūrinėje čia tokioje garbingoje. Pas mus gyveno, kitam šone namo vairuotojas, kuris iš viso nei grietinės, nei pieno, nei varškės, nei sviesto nepirkdavo ir dar aprūpindavo ir mūsų šeimą sviestu. Ir sviestą čia pardavinėjo. Čia visi kaimynai pirkdavo ir naudodavosi, tai juk ir vaikai augo. Jie matė šitą dalyką. Juk jie puikiai žinojo, jog tėvelis vat atsiveža ten bitoną pieną, bitoną varškės, sviesto visą dėžę, kurią paskui išdalina ir parduoda. Nu ir ką, pasistatė namus gražius, mūrinius, dviejų aukštų.

K: Bet o šiaip tai kaip suprantu, tai ir jums teko prisidėti ir dėl tų apatinukų ir kad ten... O kaip Jūs vertinat tiesiog, kad buvo praktikuojama labai daug..

I: Nu tuo metu tai buvo norma.

K: Ir jums...

I: Ir man nekilo jokių tokių moralinių problemų. Aš labai džiaugdavau, kad tekdavo man reikšnia prisidėti prie to žmogaus praturtėjimo ir dar man kažkokią dovaną palikdavo, ar ten kokį apatinuką, kurį aš išsirinkdavau patį gražiausią. Nu ir neturėjau tokio... Ir net tai buvo tapę norma. Todėl, kad visur, visur kur tik tai buvo galima, visur buvo vagiama, atvirai pasakius, visur buvo vagiama. Žmonės iš kolūkių grūdus, jau kada prasigyveno kolūkiai, sandėlininkai kiek aš žinau, pasistatė namus, arba nusipirko sodybas, visi, kurie dirbo kolūkyje, kurie.. Tie maži žmogeliai, nu tos šerėjos kiaulių, kiaulių fermose nu tai irgi atsinešdavo kombinkormo kaip vadinosi savo gyvuliams ir gyveno. Ir visai neblogai gyveno mūsų kolūkiečiai. Kodėl dabar jie svajoja, kad vo, išardyti kolūkiai, o kad ta pati tokia technologija tokia atsilikusi, kad visur nešvaru, kad bakterijos buvo, kad dabar jau niekur tos produkcijos niekas nebepriims ir nebeparduos, yra tokie kokybės standartai aukšti. Žmonės negalvoja, tie senieji žmonės. Jiems buvo gera gyventi. Ir aš nors esu pati tikintis žmogus, tuo metu, kada buvo viskas taip normalu ir taip kaip gyvenimas, nebuvo man jokių tokių moralinių problemų, kad neparduot ten to daikto. Arba važiuodavau į Lenkiją, atsiveždavau prekių, nu vaikams augantiems, berniukams. Nu o kitas prekes parduodavau dvigubai. Nu aišku, čia kelionė, čia ir kainų skirtumas, ir aš nejaučiau jokio diskomforto kažkaip tai palaikiau savo tokį gyvenimą, tokiam aukštesniam lygyje, kad mano vaikai būtų tokie lygūs kitiems vaikams.

K: Bet o tai kodėl dabar jau vat... Kaip jums įvyko tas lūžis?

I: (juokiasi) Vaikeli..

K: Ar gal ir neįvyko, gal kartais vis tiek kažkas kažkaip.

I: Aš nepasakyčiau, kad tai lūžis. Tai pats gyvenimas viską sudėliojo. Todėl kad eina metai... Tarp kitko, aš gi kai atvažiavau iš Vilniaus, išėjusi į pensiją įsteigiau čia parduotuvėlę savo. Va čia tame gonkelyje buvusiame. Man buvo labai patogų, mokykla čia pat, čia buvo kramtoma guma, saldainiukai, kedai, sportiniai tokie drabužiai ir dar priiminėjau tokiu komiso pagrindu iš žmonių. Bet labiausiai išsilaikydavo mano parduotuvė iš važinėjimo į Lenkiją. Ten viskas palyginus su mūsų kainomis buvo pigiau. Nu taip ir turi būt, aš net esu per išpažintį kunigui pasakius, kad va aš nuperku už tiek ir parduodu. Tai sako čia gi ne nuodėmė, čia yra biznis (juokiasi). Nu ir kada.. Nežinau kaip aš gyvenčiau, jeigu dirbčiau ir dabar. Bet tikiu kad dirbčiau labai sąžiningai. Todėl, kad ateina žmonės paslaugos kokios nors, teko rašyti ir į prezidentūrą, mūsų prezidentei pareiškimus, kada reikia pasiruošti, kada reikia tam tikrą formą išlaikyti to pareiškimui arba prašymo. Niekada... Man siūlydavo kaip atsilyginti. Niekada neimdavau pinigėliais, bet vis tiek atveždavo tai kiaušinių kas nors iš kaimo, tai medaus per kažkiek tai laiko, tai manau, kad amžius ir tokia mano tėvelių patirtis, ir jų sąžiningumas didelis, vis tiek davė tokį pagrindą gyvenimui. Todėl kad iš mūsų namų būdavo dovanos eidavo patiems vargingiausiems žmonėms. Ir kartais, dabar jau nebesutinku, sutikdavau dar atvažiavusius žmones, kur sakydavo, jeigu ne jūsų tėvai, mes būdavom mirę iš bado, čia dar gyveno močiutė, kuri į mokyklą negalėjo eiti, neturėjo batų. Tėvelis pasiuvo batus, bet pats buvo grįžęs iš Sibiro ir labai mažai ką turėjo. Ir dabar aš būčiau sąžininga... Bet tikriausiai Jūsų nėra, pagal Jūsų šią anketą, tai žinokit aš dabar užsiimu tokia veikla, labai man svarbia, miestelio istorijos. Mūsų miestelis pastatytas žydų. Kada buvo vokiečių okupacijos laikais, visi visi žydai, visi kiek čia buvo tą dieną, visi buvo sušaudyti. Ir aš tokias pravedu pilietiškumo pamokas gimnazijoje, todėl kad aš pati prisimenu tas žydų parduotuves, tuos macus, tuos.. Ir mane dažnai patys žydai klausia, atvažiuoja iš Amerikos, Australijos, Izraelio, kiekvieną vasarą, net iš Kenijos, dar kažkur turiu tokį šaliką padovanotą gražų. Irgi mane klausia kodėl jums taip svarbu? Aš sakau likau paskutinė čia, paskutinė, kuri dar prisimena. Yra dar gal koks labai senas žmogus, bet jau su juo susikalbėti nebegali. Rašau internete daug, pasižiūrėsit kada nors... Ir šitam google paskyroje irgi yra daug mano straipsnių, daug ten atkartojimų..

K: Labai gerai, kad pasakojat ir mokykloje. Labai trūksta pilietiškumo pamokų man atrodo.

I: Taip, žinokit, ir mano pasakojimai buvo tokie įdomūs vaikams, kad sakė mokytoja ir kitą pamoką dar būkim, po pertraukos. Ir taip sutiko, supuolė vienu metu, kad buvo auditas Respublikos mokytojų. Ir buvo visa komisija. Ir man kaip tik pakliuvo pasakoti. Tai visi klausia, iš kur jūs gavot šią močiutę (juokiasi). Į mane kreipėsi, dabar net ir nežinau kas, kokį maistą mes valgėm karo laikotarpiu. Kas, kada žmonės neturėjo pajamų, kada.. Tai aš taip ten parašiau, kad paskui atvažiavo, mane nufotografavo ir sako mes sudėsim į knygą, todėl kad aš ir pusryčius, ir pietus, ir

vakarienes, viską išvardinau. Ir visas technologijas. Toliau kreipėsi vyskupija Panevėžio, kiek prisiminiau pasakojau apie pokario laikotarpį mūsų bažnyčios, kas gelbėjo daiktus iš karo metu, kad nebūtų išvogta. Kokie kunigai buvo... Nu ir prisimenu dar vokiečių laikus, kada prieš pamokas mes rinkdavomės į salę ir kalbėdavom maldą, padėką tokią. Tėveliam ir mokytojam. Ir visą šitą aš dalinausi su vaikais. Nu šiais metais dar nebuvo nei vieną kartą. Dabar, vaikeliai, aš rašau knygą. Ir jau visai einu prie pabaigos. Liko tik tai viena dalis padaryt apie šią knygą, kodėl, kas ten sudėta.. Pagrindai poezija bus, 200 eilėraščių. Nu ir gal 20 puslapių bus apie mano gyvenimą. Apie tardymą saugume, apie... Vienu žodžiu, ne toks jau paprastas, kai galvoju, tai labai paprastas, bet kai gavau klausimus, va kaip iš tavęs, tai visai įdomu.

K: <...>

I: Dabar dar toliau, dabar iš tavo programos.

K: Aha. Tai supratau, kad sovietmečiu, kad buvo norma, piliečiai tai buvo nelabai pilietiški, nes daug ką imdavo iš valstybės, bet buvo norma tiesiog ir taip žmonės darė. O tai dabar Lietuvoj jeigu reiktų jums apibūdinti, kas Jums yra pilietiskumas?

I: Visų pirma tai yra tolerancija. Tolerancija kitaip manantiems, tolerancija nesmerkiant labai praturtėjusių žmonių, labai turtingų ir nesigailint, kad esi, nu kaip sakoma toj apačioj, kur vos gali pragyvent. Ir dar negalima užmiršt savo istorijos. Negalima užmiršt savo praeities. Ir reikia ją dalintis su savo palikuonimis. Ir aš, va rašydama tą savo knygą, va sudėjau viską, dalyvavimą atgimimo laikotarpiu ir... sovietiniais laikais, kada mes... Kada mūsų..

K: Paskutinį klausimą ir paleisiu jus. Jums vat sakot pilietiskumas, sakot, su tolerancija, su kitais žmonėmis, kad vat toleruot. O tai kaip manot, kaip kiti Lietuvos piliečiai.. Kaip jie elgiasi, kokie šiuolaikiniai piliečiai yra?

I: Na dabar labai išryškėja, kažkokios tokios atskirtybės tarp žmonių, kada vyksta prezidentiniai rinkimai, kada kiekvienas kandidatas nori kažką tai negražaus, kažką tai blogo iškapstyt, pasakyt. Ypatingai mane piktina tai valstiečiai. Ir Skvernelis, su savo tais visais, reiškia (juokiasi) su savo vyriausybe, kur kapstosi po praeitį, kur negalvoja apie tai, kaip padaryt, kad Lietuva būtų graži, o ieško, nu kaip sako liaudyje, ieško blusų. Kažkada kažkas buvo, kam to reikia? Jau ir atsakyta į tuos klausimus. Ir toks supriešinimas žmonių. Tai galbūt ir gerai tas, reiškia, tie debatai, išaiškina truputį. Ir pritariančius, ir nepritariančius. Ypatingai kada naudojasi dar informacinėmis technologijom, kompiuteriu, facebook'e. Labai matosi skirtinga žmonių nuomonė, kurie pritaria, ypatingai

straipsniuose. Kada būna politologų straipsniai ir kada pasižiūri komentarus, tai labai atsiskleidžia žmonių tokia nuomonė, nors man vaikai aiškina, kad mama, sako, žinok, į tuos komentarus nereikia kreipt dėmesio, kad kadangi ten tie, kurie kažkaip tai pyksta ant gyvenimo, kurie nori viską padaryt, kad būtų negražu, kad nešvaru. Ir labai trūksta mums tokio, kaip Šimonytė sako, nu kaip jinai ten pasakė, galų gale susitarkim. Ir taip gražu būtų, kad susitartume po to, kai jau viskas iškapstyta, viskas išnešiota, viskas suguldyta į savo šonus, būtų labai gražu, kad mes susitartume ir kad ta Lietuva galų gale pradėtų kilti, kad mūsų pensijos būtų didesnės, kad būtų geriau gyvent. Tai o šiaip, galbūt aš nelabai aiškiai pagalvojau ir pasakiau apie tą pilietiškumą, bet man taip atrodo. Aš gi jau sena esu labai.

K: Aš kaip suprantu jums svarbu, kad žmonės gražiai tiesiog, nesipyktų, bet dabar yra to..

I: Supriešinimo, taip.

K: Tai toks ir pilietiškumas. Gerai, tai tada dar paklausiu koks jūsų išsilavinimas?

I: Mano yra aukštasis, baigiau Vilniaus universitetą, ekonomistė esu. O šiaip, vaikeli, esu parašiusi daug diplominių studentams, kolegijos mergaitėms esu parašiusi nu tam tikrom temom ir man patinka filosofinėm ir ekonominėm.. Ir kažkaip dar ir galva gi veikia, dar parašau gi kažką tai.

K: Ačiū.

7 informantas

78 – erių metų moteris, spec. vidurinis išsilavinimas, Zarasų r.

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip, sutinku.

K: Gerai,tai dabar užduosiu Jums situaciją ir pagalvokite ką manytumėte apie tai ir ką galbūt darytu mėte.Tai pirma situacija, sužinote, kad jūsų miestelyje asmuo nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ir ką manot apie tai?

I:Nu aš manau, kad čia nereikalingas dalykas, reikalinga kam nors pranešt,bet kad niekas nekreipia dėmesio.Bet aš pati,tai prieš. Yra parduotuvėse ir gali žmogus nusipirkt, jeigu nori iš..Nu kad kaip sakant, kada jam labai reikia, o jeigu jis naktį vaikšto, tai čia jau irgi nelabai gerai.

K: Tai iš esmės jūs kaip ir nepateisintumėt tokios...

I: Nepateisinu, kad naktim būtų ar ten ne darbo valandom jau būtų pardavinėjama.

K: Mhm, supratau. O sakykit, jeigu sužinot, kad įmonėje, kurioje dirba jūsų pažįstamas yra slepiami mokesčiai?

I: Nu aš nesu susidūrus su šituo, bet man atrodo, kad yra visokių vadovų ir visaip gal ir reikia, bet paskui kai suranda, tai dar blogiau, tai geriau iš karto viskas, kad būtų atskaičiuojama kiek reikia ir tada nesusidarytų jokio žmogui tokio didelio.. Jeigu paskui darbas ir suranda, tai čia jau labai blogai.

K: O jeigu nesurastų?

I: Nu jeigu nesurastų, tai gal taip ir liktų (juokiasi), bet taip... Nežinau kaip čia ir pasakyti. Jeigu nesurastų, tai žmogui, tai geriau. Ir vadovui turbūt geriau, kadangi jau nuo valstybės būtų nuskaičiuojami tie pinigai. Gal ir negerai.. Reikėtų, kad viskas būtų švaru, gražu, tai mes tikrai geriau gyventume.

K: Mhm, reikėtų gal reikėtų, bet vat, jeigu žinotumėt, kad taip yra ar..

I: Nu matot, buvo dabar šitokių situacijų ir per televizorių rodė. Ne visi žmonės patenkinti ir netgi apsaugą moteriškai turėjo skirt, jeigu ištraukė tuos visus negerumus į paviršių, reiškia negerai. Ir kitiem negerai žmonėm, kai kurie gerai sako, bet yra tokių žmonių, kuriem negerai, todėl kad jie matyt pasinaudoja tuo, tai jiems tada negerai, o tie, kurie nepasinaudoja nieko, tai aišku, kad jiems įtinka šitas visas.

K: O jeigu jūs turėtumėt galimybę pasinaudot, tai kaip manot, kaip būtų?

I: Aš tai tikrai nepasinaudočiau, aš jau toks žmogus, tikrai nepasinaudočiau. Aš daugiau savo prarasčiau, nes, pavyzdžiui, tokių situacijų neteko susidurt. Ir net jeigu pagalvojus, tai tikrai ne. Geriau aš tokia, nu kaip sakant, būčiau, nu rami nuo visko, nepergyvenčiau, kad ten gal mane sugaus, gal mane ką nors. Aš tiesiog taip apie save galvoju, kad aš taip padaryčiau.

K: Nenorėtumėt to nerimo?

I: Nu vat tokio nerimo ir nenorėčiau, už tai, kad vat tas nerimas. Ypatingai dar šitam amžiui, o kad jaunesnė, tai gal nežinau kaip nors, bet dabar tai tikrai ne.

K: Mhm, labai įdomu, kad užsiminėt, kad jei jaunesnė būtumėt, tai galvojat, kad gal jaunesnė ir..

I: Nu gal jaunesnė, žinoki, ypatingai tada, kada trūksta pinigų, trūksta tiesiog.. Vat visko sužinau daleiskim ar ten kažkas kažką tai daro, užsidirba. Nors man niekada nebuvo gaila, tegu žmonės užsidirba, tegu turi. Yra labai tokių, kurie tiesiog pavydi. Uoj negaliu. Mano kaimynas tas pats. Jeigu tik televizijoj nors išlošiau, buvom televizorių išlošę, tai tiesiog tokį pavydo jausmą. Ką, kodėl aš nieko neišlošiu, kodėl tik tai.. nu toks pavydo jausmas yra, tai negalima.. Aš pavyzdžiui tai niekada nepavydėjau. arba televizijoj būdavo išlošia, arba ką nors tikrai ten būdavo gauna siuntinius iš Amerikos, gi buvo laikai, kai mes tikrai nieko sovietiniu laiku neturėjom. Nu ten ir visokių medžiagų prisiunčia, tuoj kaip jiems gerai, nu tai sakau gerai, tai gerai. Tokio pavydo niekada neturėjau. Negaliu sakyti, kiek mes turėjom, tiek užteko.

K: Mhm, supratau, gerai. tai tada eikim prie kitos situacijos. Įsivaizduokit dabar čia, kad sėdėt kažkur poilsiavietėj, netoli kelio. Ir važiuoja greitai mašina. Ir ją sustabdo policija. Ir jūs pamatot, kad tiesiog paduoda kažką vairuotojas ir taip išsiskirsto. Nu greičiausiai, kad kyšis..

I: A va čia tai tikrai nereaguočiau.

K: Nereaguotumėt?

I: Nereaguočiau, kadangi policija stovi, tai aš nebesikisčiau. Gal pažiūrėčiau sustojus, pasižiūrėčiau, bet kad taip... Dabartinėj situacijoj, tai tikrai nesikisčiau, todėl kad visiškai, kaip čia pasakyt, jeigu aš prieisiu ir pasakysiu: "kam jūs duodat kyšį?" , galiu ir pati nukentėti. Dabar gi šitaip ir yra, taip ir gaudo, kad kur nors, jeigu kas ten paskundė ką nors, tai tuoj pat. Kad taip, gal ne su policija, tai gal.. O gal kitąkart pagalvočiau, kad gal ne policijai, gal ten kažką tai darosi, daro jie kitaip. Ne tą kyšį duoda, bet.. Mes irgi nešėm kyšį daktarei, dabar čia... Ne ne.. Bus kaip šita, Šalaševičiūtė sakė, kad daktarui kyšį davė ir išmetė iš ministrės. Tai va, kaip man reikėjo prieš operaciją stuburo, tai pas nervų daktarę, tai čia tarp kitko, nu tai jinai sakė magnetinis rezonansas. Nu aš jį pasakysiu, tai galit ir išjungt šitą dabar.

K: Tai žinokit viskas gerai, vardų pavardžių vis tiek nėra.

I: Nu ir žinot, tada nupirkau parduotuvėj erškėtą rūkytą, sudėjau į labai gražią dėžę ir dabar nėra kaip nuneša. Aš tai nelabai paeinu, insitvėrus ir nešėm mes į padvalą tenai Utenoje ir sako žinok, nešu ir bijau. O jeigu sugauna, tai.. Įeinam dabar pas daktarę, daktarę, sakau, čia jums. Jinai pažiūrėjo ir sako, tai jūs norit, kad mane iš darbo atleistų? Tai ne, sakau, dabar tik ežeras va pradėjo tyvuliuot, pradėjom gaudyti ir viskas, ir nieko. Nu ir viskas, taip ir palikom, žinok, dėžutę prie įėjimo. Net nepriėjo jinai, prie kriauklės palikom. Tada supranti man reikėjo užsiregistruot pas

neurologą, sako penktadienį jis bus, jūs nueikit į registratūrą ir užregistruos. Tai dabar aš noriu pasakyti, kad mačino viskas, nu padėjo. Aš sėdžiu, man skambina telefonu, čia, sako, seselė, žinokit mes jus jau užregistravom. Jūs 25-ą dieną, reiškia, 3 valandą užregistravom. Nebereiks, reiškia, registruotis. Nu tai sakau labai ačiū, nu tai va. Reiškia kartais ir padeda.

K: O manot, kad nebūtų taip buvę, jeigu būtumėt nedavę.

I: Ne, man tada reikėjo į registratūrą eit arba skambinti būtų reikėję. Nu galbūt, bet jos nesakė, jos liepė eit užsiregistruot. Ir daktarė sakė, ir seselė sakė eikit į registratūrą, užsiregistruokit. Nu va, taip ir buvo, o kai jau pradėjo skambinti, tai aš pagalvojau. Sako gal pakvipo, tai sako gal tikriausiai ir padėjo. (juokiasi) Nu vat, reikia čia situacijos. O taip... Nu ir aš būčiau kalta, kad nežinau, ir man bauda. Čia šitas labai atsargu, jau dabar gal ir neima, bet po operacijos ima.

K: Tai jūs kaip ir pateisinat, manot, kad yra situacijų, kai..

I: Nu kai yra situacija, tai žinokit, kai susiję su sveikata ir kad reikia viskas greičiau, tai gal ir tiesiog... Bet aš tai tokių dalykų nemėgstu. Bet va ir kitų paraginta, tas ir gaunasi.

K: Net ir kiti paragino?

I: Net ir kiti, nes pasakė: buvom, davėm. Ir taip, o kiti sako ar aš daviau, ar nedaviau, net nepriėjo. Chirurgui reiškia buvo duota, o palatos gydytojui nieko, tai čia vyriškis toks gulėjo Vilniuje Santariškėse. Ir sako, kai įeina į palatą net praeina pro mane. Visiškai net nepaklausė kaip jums sveikata?

K: Nes mano, kad kyšio nedavė ir dėl to?

I: Sakė, kad taip ir galvojo, nes sakė aš nedaviau jokio kyšio. Bet jeigu gydytojam būtų padorus atlyginimas, tai nereiktų tada, jie neimtų. Jeigu neimtų, tai ir.. Kodėl greit sužino, pavyzdžiui, šitas gydytojas neima, o šitas ima. Tai vat dabar kaip gulėjau ligoninėj, tas pats ir išryškėjo, žinokit. Šitas gydytojas neima, jam neįkiši. Niekaip. Nu taip sakė, jam ir nebeduoda. Nu va, išeina vienas pasisako, kitas pasisako. O tas, kuris ima, tada žino, žino visi ir duoda, ir jis ima. Bet jis palatoj bijo ir šnekėt, jisai tik tai linktelėjo galvą, insidėjo in kišenių, nes gal kartais gali būt kas nors ar paklaustyt, ar... Nors aš tik viena buvau palatoj. Bet sakau, nei kiek man negaila, jeigu žmogus stovi 4,5,6 valandas, kur galvos operaciją daro, prie stalo operacinio, nu tai.. Kai neišvažiuoji, tai nieko, o kai išvažiuoji, tai žinok baisu darosi. Juk žmogui visą laiką reikia, mirties arba gyvybės klausimas, pavyzdžiui iš galvos auglį kaip. Nu palatoj kai, kadangi ten neurologinis skyrius kai buvo, ima iš

galvos auglį, taigi jisai ateina klausia, kokia pavardė, jisai visiškai nesiorientuoja, nei kur gimęs, nei kur... Praeina diena kokia, ir gydytojam labai atsakinga vat šitas. Jeigu jisai gal pažeidė kažkokį tenai kraujagyslę kokią, galva taigi ne koja. 6 valandas daro operaciją. Man kai pasakė... Aš kai atsigavau, pradėjau atsimint. O tas laikotarpis, kai buvo ir reanimacinė palata - nieko. Nu tai tokiam žmogui, tai tikrai. Ir dukros buvo, sakė davėm, ėmė, bet 6 valandas darė operaciją mamai, už mane 2 metais buvo jinai kaunietė jaunesnė. Tai sakau dvi bobelės gulėjo ir esi žmogus kitąkart priverstas. Nu gal kad ir nedavus, tai nieko. Gal ir nieko, nu vat. Kai tam pasiruošei, kad greičiau, kad tik skausmas tas praeitų, tai galvoji ai mat jį galai, duosiu. Gal greičiau viskas. Nu tai aš, pavyzdžiui nieko prieš. Tas gydytojas, kur operaciją man darė, Utenoje jisai. Jis klausia, jūs greita? Sakau greita buvau, nes koją tempiau, šita va visa užtirpus koja. Ir dabar dar biškį, tada sako, tai tada reikia greitai daryt operacija. Nu kaip jau ten šnekėdavo, kad jeigu operacija, taip ir vežimėlis, tai aš jau pilnos akys ašarų, nebijokit, sako, dabar tokiais peiliais nebepjausto. Bet ne lazeriu darė, man vis tiek pjovė šitas taip sau. Tai jisai greitai, niekas jam buvo nedavę iš pradžių, tikrai nieko. Ir jisai ne taip sau, kad reikalaunu ar tai ką nors. Ir greitai, va penktadienį tik buvau pas jį, pirmadienį skambint liepė, trečiadienį liepė jau atvažiuot su visais tyrimais. Va taip greitai viskas nuėjo, sako o ne, tai jau jūs greit nejausit, kad ir norit šlapintis. Tai tu pagalvoji, aš apsisisiojus ir būsiu, nejausiu tada. Tai sakau, net negaila tas ir kyšis duot, kadangi aš visiškai nei jo pažinojau, nei aš jo nieko. Tik kad atvažiuoja konsultantas ir viskas. Žodžiu, aš kaip ir.. Parašiau nors ten vienaip atrodo, bet kaip ir sutinku, kai reikia, tai reikia. Irgi jeigu jiems atlyginimas būtų padorus, tai man atrodo nei jie imtų, nors ir dabar yra tokių, kurie neima. Bet nežinau ar kyšis yra va pavyzdžiui gėlių nunešt, šneka, kad vis tiek negerai. Vis tiek kyšis. Arba saldainių dėžutė, jeigu žmogus atsidėkodamas. Jeigu pati man ką nors gero padarei ir nei pinigų imi, nieko. Nu vis tiek žmogus ką nors turi, stengtis, kad kažkuo tai atsidėkot. Nu va tiek.

K: Tai suprantu, tai gėlyčių, saldainių kyšiu iš vis kaip ir nelaikot, kaip suprantu.

I: Nu ar čia kyšis? Nu vis tiek padėka. Šito aš nesuprantu, tą kalbėjo ir per televizorių, bet vis tiek sakė pakiša, ir gėlytes jeigu atneša. Nu dar ir buvo tokie pokalbiai, nu gal ne 50 rožių atneša, gal sako 3-5 kokias nors tai. Vis tiek negerai. Nu tai va, reiškia nieko nereikia imti. Kad ir ką nors gero padarei, tai.. nu ačiū ir viskas. Bet prie šito mes neprieisim, man atrodo šitaip buvo nuo senų laikų ir bus.

K: Manot, kad nepasikeis?

I: Aš manau, kad nepasikeis. Gal kažkaip kitaip, bet.. Gėlytę padovanot.. Kad ir mokiniai padovanoja mokytojai gėlę, nu tai argi čia kyšis? Rugsėjo pirmą visi neša kardelius iškėlę, reiškia irgi nelabai gerai. <...>

K: Gerai, tai tada kita situacija. Tai vat sužinote, kad valstybės tarnautojas naudojasi savo tarnybine padėtim, kad kažkaip prisidurtų sau kažkokių. Naudoja išteklius valstybinius, nežinau, tarkim ar mašina važinėjasi.. Tai ką manot apie tokią situaciją?

I: Blogai, bet tai kad pavyzdžiui paprastam žmoguiui ką nors kištis ar tiesiogiai eit pas tą viršininką ir sakyti, ką tu darai, tai aš nežinau, ar aš drįščiau. Aš turbūt nedrįščiau, nepasakyčiau, bet kad jis daro negerai, tai aišku. Čia jau matosi, kad ir važinėja mašina ar taip ką nors. Pavyzdžiui stato namo, veža plytas kartu vienodai. Irgi blogai.

K: Tai manot, kad negalima pateisinti?

I: Ne, negalima pateisinti. Visiškai, tai jeigu dabar kiekvienas viršininkas visur važinės, bet jie važinėja. Va šito tai tikrai nepateisina.

K: O jeigu, kad ir ne su mašina važinėja, o ką čia dar gali daryti, nu kažkokių priemonių sau gal namo pasiimti ar kažką tokio.

I: Nu aš suprantu, tą aš ir sakau, va dabar stato kokį valdišką daiktą, pasiima pavyzdžiui trinkeles. Prie namo daro savo ir daro valdžia prie valdiško namo ir pasidalina. Ir visi mato, ir ką, pakalba tarp savęs, bet tiesiogiai pasakyti viršininkui negali. Nu jeigu tik kas paskundžia, tai tada kai pradeda eit komisijos, tiria, tai tada išryškėja, o taip tai.. Tik žino paprasti žmogeliai, kad čia.. Bet daugiausia paniurna, pašneka, taip ir palieka. Nu ką, mes taip jau... Mes labai pripratę iš sovietinių laikų, kas tavo, tas ir mano buvo. Kas norėjo.. Aišku, gaudydavo, negi leisdavo. Bet taip tai, žodžiu, kaip dabar, ta... Anksčiau tikrai iš kolūkio taigi pasiimdavo ten grūdų atsiveždavo ir... Kas prieidavo, kas neprieidavo, tai nieko, žinoma, nieko nepadarysi. O tas kas prieidavo, tai ir... Ar dabar kurgi matosi, kad stovi koks daiktas pamiškėj, kad ir tos statinės, būdavo vandeniui, karves kur girdo. Taigi dabar... Tada tai stovėdavo, niekas jų neimdavo. O dabar, jeigu palieka, tai tuoj pat.. Už tai dabar tik tai prie fermų kažkur tai jeigu stovi. O taip tai taigi niekur, niekur, nes tai į metalo laužą priduoti reikia.. Tas pats kaip ir su bonkėm dabar padarė. Nebesimėto niekur. Šiemet ir iš ežero niekas neišplaukė prie mūsų pakrantės, o taip taigi būdavo semk, šitų bonkių plastikinių <...>. O kad paimti, tai čia paimti labai lengva būdavo, būdavo labai lengva iš tikrųjų. O uždąbis tai būdavo gi labai menkas. Tai kas prieidavo, tai prieidavo.

K: tai sakot, kad visi, kurie galėjo prieiti, tai ir ten jau..

I: žinoma žinoma. Nu aišku, daug kas priklausydavo ir nuo kolūkio primininkų ir nuo kaip uždirbdavo žmonės. Dabar, pavyzdžiui, mes gyvenom šeimyna: sesuo, aš, močiutė, mama, senelis, tai kaip atrodo, kaip pragyvent kolūky, jeigu visų metų uždarbadienis, uždarbį atsinešė pusė maišo ant pečių. Atėjo tėtė ir sako, va, vaikai, tik šitiek uždirbom per visus metus. Bet kai mes buvom paprasti kolūkiečiai, tai nebuvo ten kas labai.. Ką ten bulvių kai nueina kast, tai ten negi nešies prie visų, visi kasa. Ale kas va būdavo arčiau kolūkio laukų, tai jie eina pasikast ir naktį eidavo pasikast. Sunkūs būdavo laikai. Arnui kai papasakoju, kad man reikėjo tiek vaikščiout, aštuoni km ir du šimtai metrų ir kaip vaikai šaukia, būdavo mokykloj ranką kelia, mokytoja man autobusas. Kur važiuoji? į girininkiją. Tai juokas ima. Tai būdavo ir šeštadieniais gi pamokos būdavo, gyvenimas buvo tiesiog nelengvas. Mes gi su dėde, tėtės broliu, gyvenom vienam gale, tai mes devyni žmonės gulėdavom. Kamara buvo be pečiaus, šalta, tai būdavo mus vaikus ant suolo paguldo, šiaudinį čiužinį pameta, tai va su seserim ir gulėdavom. O ten kiti, tai.. Nu kaimo gryčia jinai buvo tokia pailga, ne taip kaip jau čia dabar tokios visos. O pasnikas. Niekada mes... Du kartus kiaulį pjaudavo į metus, prieš Kalėdas ir prieš Velykas. Ir tiem visiems devyniems mūsų žmonėm... Turėjom per visus metus, nu taip, nuo Kalėdų iki... Nebuvo gi parduotuvės kaime... Taigi niekur nebuvo. Aš kai mokyklon eidavau, tai nu kas.. Nieko. Mama blynus žirnius kepa iš ryto pavalgai, pietum nežinau, gal lašinių kokių įdėdavo, nes kai aštuonis km suvaikštai..<...> Žodžiu taip gyvenom, bet apie kyšius, apie pasisavinimą tų kolūkio... Gal jeigu jau būtų visiškai badas buvęs, tai gal būtum ir... Bet niekas neliepė, nei tėvai liepė, kad jūs eikit ten kolūkin, ten šituos buroklus išsiraukit, atnešit ar ten ką nors, bulvių, ar ten šieną tempkit. Tokių tai tikrai dalykų nebuvo. Jie tai nežinau, ar jie darė ką, tėvai, ar nedarė. Mes, vaikai, nieko nežinojom apie šitą visą. Bet palyginus su dabar, tai dabar mes ponai.

K: Bet jūs žinojot, kad kiti darėt sovietmečiu? Jūs sakot, kad patys nelabai, nu tėvai nežinot, bet...

I: Nu taip kalbėdavo, kad tas ir tas, reiškia, ten kažkokius rugius parsivežė. Anksčiau taigi ir kombainų nebūdavo. Kad ir kolūkyje. Tai reiškia rugius sukrauna į kūgius tokius, kol jie sudžiūsta.. Tai būdavo sako, o tai nuvažiavo kolūkio sunkvežimis vežt tų kūgių, kur yra pastatyta, kad jau pusė suvežta kažkieno, nėra. Žmonės dirbo naktį. Nu ką, šešiasdešimt arų duodavo sklypelį, viskas turėjo tilpt pragyvenimui. Turėjo ir grūdai visi, ir daržovės visos, ir bulvės, a tai kiek čia, jeigu pasodint, pasėt grūdai, tai aš nežinau. Tai aš pilnai tikiu, kad dar šeimynos, kurių buvo labai didelės, daug vaikų, tai man atrodo, kad jie naudojosi ta proga.

K: O ką jūs manot apie tai?

I: Aš manau, kad labai negerai. Sakau, nes mes šito nedarėm, niekada tėvai mūsų nesiuntė ar ką nors pavogt. Kad apie mus nieko labai.. Kur gyvenau ten smėlynai, kalnai, nieko nebuvo labai. Kad būtų geros žemės ar ką nors pasiimt. Apie mus nieko nesodindavo.

K: O jeigu būtų sodinę, kaip jum atrodo?

I: Mano protu, kaip dabar, tai aš nežinau. Aš gal dabar tai neičiau, o tada gal ir.. Jeigu būt sakę, kad eikit pasikasit bulvių, gal būčiau ir ėjusi tada. O dabar tai tikrai. Ir negaliu, ir kita galvosena. Taip vat ir praėjo visas gyvenimas toksai.

K: O tai jūs manot, kad dabar, kad žmonės taip naudojasi ta tarnybine padėtim, tai čia atėję iš sovietinių laikų vat šita ėmimo...

I: Taip, dabar šiek tiek apstojo gal. Bet iš pradžių, tai žinokit.. Kodėl visos žemės buvo.. Vienas kitas išsipirko, kuris galėjo, o taip tie... Taigi kur eini, visur išpirktos žemės. Man tai nereikėjo, kadangi čia niekieno žemė buvo, kai statėmės namą. O taip taigi visur, kas norėjo paskui atsiimt žemę, jau nebegalėjo, nes buvo jau kitų nupirkta, nespėjo dar susitvarkyt. Visi, kas turėjo pažinčių, kas turėjo daugiau pinigėlių, tai tas ir susikaupė ir po šiai dienai geriau gyvena. Nu o kurie dabar gerą darbą turi, užsidirba, tai man atrodo jau jiems nebereikia nei jokių ten pakišų imt, nei jokių.. Tik tai tiek kad.. Tai va kaip pasakojo, vienas pats tai nepadarysiu, reikia kad ir darbuotojai, jeigu verslas koks. Reikia ir atlyginimai mokėt, ir... Kodėl apie vokelius kalba, todėl kad nereikėtų daug mokesčių mokėt tiems visiems darbuotojam. Už juos nereikėtų. Nu kiekvienas manosi, kaip jam geriau. Bet aš nesuprantu šitų didžiųjų verslininkų, kuriems nu kaip čia pasakyt, kuriems tiek jau pinigai ne taip aktualu, bet vis tiek jie suka. Stengiasi, kad šiek tiek nuo valstybės nusukt, o kad liktų sau. Nu čia aišku, kad negerai.

K: Ar manot, ar jum asmeniškai yra kažkoks skirtumas tarp va tų, kurie jau turtingai gyvena ir vis tiek slepia mokesčius tarkim ir tarp tų, kur gal nedidelė įmonė, dar tik pradėję. Ar jum čia kažkaip veiktų šitas tam pateisinime būtent?

I: Nu gal tų mažųjų, tų verslininkų, gal pateisinčiau. Bet va tos, kur didelės, kur yra, tokių tai tikrai nepateisinu. Kurie tiesiog.. O iš kur gi tie milijonieriai randasi. Tai tik tai, pavyzdžiui, šitas, Kauno meras. Tai tik tai, nežinau, jis aštuntoj vietoj likęs, tai dar prieš jį kiek yra milijonierių. Tai iš be niekur nieko, tikrai ne. Vis tiek kažkokia prasidėjo, turėjo verslui pradžia, turėjo nu... Nežinau. Mažuosius tai pateisinu. Gal iš paskutiniųjų. Nes jie paskui ir bankrotas, ir žlunga. Ir visas kiek

turėjo santaupėles, visos nueina šuniui ant uodegos. O didieji šitie, tai.. Jeigu tik tai kas nori padaryt bankrotą, bet taip tai.. Nepateisinu aš šitų didžiųjų įmonių visų, verslininkų.

K: Mhm, gerai. Dar kas čia liko. Dėl pažįstamo įdarbinimo valstybės tarnyboje. Vat jeigu, pavyzdžiui, jūs turit pažįstamą, kuris dirba valstybės tarnyboj ir jis įdarbina kitą pažįstamą, nu va tiesiog padeda kažkaip gauti tą vietą. Ką manot?

I: Jeigu man pačiai reikėtų, tai gal aš ir irgi kreipčiausi į tą pažįstamą, bet nu kai susitraukia visą giminę į vieną įmonę, į vieną tą versliuką visi, į valstybinę tą, nu čia tai jau tikrai nepateisinu. Bet jeigu jau sueina visa šeimyna.. Nu būna taip, kad pavyzdžiui tikrai reikia, kodėl tėvas dabar dirba ir negali sūnaus įdarbinti, vat čia man tai didelėj ar tai mažoj toj įstaigėlėj, tai kaip. Kuris tėvas nenorės.. Vaikas bedarbis, priims svetimą, o aš savo vaiko nepriimsiu. Bet čia negerai sako šitas visas. Bet aš ne visiškai prieš tai.

K: Ai manytumėt nu kad galima?

I: Nu kad galima manyčiau. Nu kažkaip tikrai, būtų jau tikrai. Tas vaikšiotų be darbo, o aš priimu visiškai svetimus. Aišku, jeigu visa šeimyna, ten ir seserys ir tenai marčios visokios, tai... Kas jau per daug, tai per daug. Nu jeigu šeimos verslas, tai suprantu. Šeima turi ir turėti šitą visą, bet jeigu ne šeimos verslas, tada visai kitas reikalas.

K: O manot, kad Lietuvoje pažintys yra svarbios sėkmei?

I: Žinoma, čia ir kalbos negali būti. Dauguma per pažintis ir iškyla žmonės. Tai dabar gal dar ne tiek, anksčiau, kai stojamieji buvo daug ką reikšdavo pažintys.

K: Į universitetą stojant turit omeny?

I: Nu taip, į aukštąsias mokyklas. Kas turėdavo pažįstamų, tai...Nu kokius ten pažymius, vidurkis nevisiškai būna, tai vat. Pasimoko kažkiek, paskui gal geriau būna, stipendiją gauna. O dabar tai aš jau neįsivaizduoju, nes dabar visiškai kitas. Dabar gi stojamųjų tų nebėra. Čia jau pasakojo. Laiko egzaminą ir paskui, stovi sąrašas. Reiškia tas įstojo, tas įstojo. O prie manęs kur sėdėjo irgi įstojo, o jis padavė grynai tuščią lapą. Sakė net nieko nepadare. O jis įstojo.

K: Čia jūs girdėjot tokią istoriją?

I: Taip. Dabar aš čia neatsimenu, bet čia sovietiniais laikais, ne dabar. Tai buvo šiteip. Matyt pasižymėjo kokį nors ant šito lapelio, gal sutartiniai ženklai, gal pažįstami buvo. Ten gi paduodi...

Gal paskui išsprendė ar... Nu bet tai čia buvo per stojamuosius šitaip. Nu tai kaip tap, vis tiek, kito gal nepriims, kuris padarė, a vat šitas, kuris nepadarė, reiškia čia per blatą viskas buvo, kad jau jį priėmė. Tai va, yra tokių, yra ir tokių atvejų.

K: Bet jeigu jūs turėtumėt galimybę pažįstamu padėt tokiu klausimu?

I: Nu gal kitaip. kitoku klausimu. Aišku, nu pasakyčiau gal užtark, gal ką nors, kaip nors padėt. Kad ir netiesiogiai, bet.. Nu buvo prašyta, tu ar pažįsti, ar nepažįsti. Kad lietuvių kalba reikia, o mano sesers mergaitė lituanistė Utenoje dirba, tai nu žodžiu.

K: Tai buvo, kad prašėt kažko?

I: Aš prašiau Reginos tos, kad padėtų, nu tai jinai padėjo. Ji tiesiog rašė beveik kontrolinį kažkokį tenai ir padėjo. Bet rašė ne ji pati, bet kartu jau rašė, ji tik padėjo. Ten reikėjo pridurti toks darbas ir viskas. Ten buvo pažįstama mano. Nu prašė, kad padėt kaip nors toj lietuvių kalboj, reikia parašyti ten toks ir toks darbas. Gal ką nors žinot? Nu tai žinau, bet... Nu kad būtų neapsiėmus, tai.. Apsiėmė, padarė, tai buvo gerai.

K: Čia irgi sovietiniais laikais?

I: Sovietiniais laikais. Dabar tai nežinau, dabar niekas neprašinėja nieko visiškai. Kažkada tai klausė, sakau nieko nebežinau, visi augę peraugę, mes senę susenę, jaunimas jau visiškai kitokia galvosena, nebe taip kaip mes. O ten visokie kitokie, tai galima ir pačiam suklyst. Galvot vienaip, o gal vat mažu aš ir kitaip padaryčiau. Aišku, ten vogime, tai negi pasiūlysi ar ką nors.. Arba kyšio davime, nu tai.. Pagal reikalą.

K: Manot, kad kartais gali vienaip atrodyt, bet situacijoj..

I: Nu bet jeigu prašo... Va šito tai aš nepripažįstu, tai gal aš visą gyvenimą neatidirbčiau, pavyzdžiui prašo ten trijų šimtų tūkstančių ar kažkiek, tik priimk į darbą. Vadovo. Nu šito tai aš nepateisinu, ar aš tiek uždirbsiu per šitiek metų, dabar dirbsi ne sau, nes aš pradėjau dirbt, o čia jam dabar reikia sumokėt, kad aš pradėjau šitam darbe dirbt. Va šitą tai nepateisinu. Nežinau. Man taip nebuvo, tai aš ir neįsivaizduoju, bet, kad kalba, kad taip yra, kad duoda kyšius, nu tai. Ir seimūnai pasiima kyšius, tai kaip čia šitaip dabar yra.

K: Seimūnai pasiima kyšius? Kad balsuotų už juos, ar ką?

I: Kad balsuotų ir.. Dabar už koncertus šituos, reiškia ėmė pinigų, jie turėjo neimti pinigų. Dabar Liesis toks iš Bavarų. Vakar ryte pasakojo. Kad jisai nieko negavęs, o dabar pakeitė, kad jiems mokėjo. <...>

K: O kaip manot, koks Lietuvoj tas pilietiškumas yra, kokie žmonės? Kokia situacija ta dabar yra? Jeigu reiktų iš pilietiškumo pusės ir apie žmones grynai?

I: Nu aš tai nieko... Man atrodo, kad gerai.. Nepasakyčiau, kad žmonės jau tokie... Anksčiau, vos tik prasidėjus atgimimui, jie buvo kitokie. Jie buvo daugiau draugiškesni, jie daugiau galvojo apie laisvę, atgavimą, apie viską, ir ten stojo šitos nuo Estijos tiltas visas rankų susikabinimas, buvo labai pilietiškai ir draugiškai, ir žodžiu viskas. o dabar, sako, mes nelabai išlystume, jeigu susikabint draugiškai rankom, iš Lietuvos nelabai išeitumėm. Reiškia pasikeitė žmonių nuotaikos, bet ne į gerąją pusę.

K: O kodėl?

I: Nu o todėl, kad jie tikėjo, kad bus kitaip. O pasirodo, kad nėra taip, kaip jie norėjo. Jie galvojo, kad gyvensim geriau, gyvens ir pensininkai geriau, visi geriau. O dabar nu visi rėkia ant tų seimūnų, bet jeigu nėra lėšų, tai kas padaryt. Visi reikalauja, mokytojai reikalauja, pensininkai reikalauja, nu žodžiu, visi darbuotojai reikalauja, kad atlyginimai būtų didesni ir tada ir tas pilietiškumas, ir žmogus toks laisvesnis, va. Aš kur noriu važiuoju, dabar galima važiuot, bet jeigu kišenė tuščia, tu niekur neišvažiuosi. Už kiekvieną popiergalį, nueini pas notarą, parašą padėjo - trisdešimt eurų. Siaubas.

K: Tai manot, kad žmonės nelabai tokie pilietiškai?

I: Nu dabar jau šiek tiek pasikeitė tas pilietiškumas. Nu praėjo 28 metai nuo to mūsų pakilimo, nuo to rankų susikabinimo ir gyvenimas kai kam netgi... Net pagalvoji, kai mes ant stalo susidedam valgyt, nežinom ką valgyt, o kiti.. Tuščias stalias, nieko nėra. Tai va čia jau yra baisu. Nu aišku čia nereikia sakyti, kur bomžos visi tie, tie pijokėliai. Bet ir tas bomža iš kažkur. Jeigu jis turėjo, pavyzdžiui, anstoliai paėmė. Kažką turėjo jisai, pirkė, paėmė kreditą. Darbą nebegavo, kredito negali šito bankam sumokėti. Ką jis pasiėmė šituos namus arba butus ir jis liko benamis. Viskas, nieko nebepadarysi. Tai sovietiniais laikais tai visi dirbo. Nepalikdavo mokinių, pavyzdžiui vasarą būdavo su mokiniiais ir buroklus ravin, viską. Arba įdarbina kur nors. Dabar gi nėra darbo. Net tie specialistai, kurie jau su diplomais, net tie neturi darbo, o tie, kurie.. Bet jeigu jie duoda dabar pašalpas. Tai paprašyk dabar šito žmogaus, kad ateitų... Vat malkų prašiau, vis tiek neatėjo, reikėjo

saviem. Tai sveikatos neturi, tai laiko neturi. O stovi prie parduotuvės, tai turi laiko. Nu va. Kadangi jiems duoda pašalpas. Tegu jie nedaug gauna, tegu jie gauna šimtą dešimt ar ten šimtą dvidešimt, bet jie naudojasi šita proga, bet vis tiek jie šaukia ant valdžios, kad ji negera. Vis tiek šaukia, kad negera.

K: Tai ką apie pašalpas jūs galvojat?

I: Aš apie pašalpas galvoju, kad reikėtų... Nu duoda atidirbt pavyzdžiui. Nu tai kas iš to, kad čia biški pašlavė, kad jiems laikas eitų? Kad jiems atidirbt duotų, pavyzdžiui, atidirbk tą ir parodyk ką tu padarei. Eik, pavyzdžiui, medžius apkarpyk. Aš mačiau kaip mano kaimynas karpė, amžiną atilsį, nebėra jau Liutauro. Einu iš butinio, liepas karpio. Sakau tai kaip čia dabar medžius karpot? Tai tik šitiek nukarpėt, viena liepa nukarpyta? Aš taip ir sakau. Taigi mum laikas eina, a mum nesvarbu kiek mes nukarpysim. Nu va ir blogai. Tai pavyzdžiui jūs šitą alėją nukarpot, arba vieną pusę, arba kitą, tai jums už tiek valandų atskaičiuosiu, pavyzdžiui. O kai juos šitaip išvaro, tai jie rūko, trys šakelės nukritę ant žemės, nu tai sakau darbas jūsų. O mum nesvarbu, svarbu laikas eina. Tai ar čia gerai? Aišku, kad blogai. O jie naudojasi, o gaunas tas pašalpas ir.. Aš tai tiems, kuriems jau labai reikia. Mamos sėdi su vaikais, kurios negali išeit nei dirbt, nei nieko, bet tokių vyriokų yra, kurie gali taip jau dirbt ir iš peties. Jie pašalpą gavom, o ką mum čia, mes tiek neuždirbsim, kiek pašalpos davė, tai va ir nieko.

K: Supratau, o sakykit, jeigu reiktų apibūdint vat lietuvius iš tos pilietiškumo pusės, bet tos vat moralumo tokio, kad vat neduot kyšio, neslėpt mokesčių. Tai kaip tada sakytumėt, kokie, jeigu reiktų apibūdint?

I: Irgi visokių yra. Vieni ir.. kad ir nuvažiavę į užsienį irgi... Bet dabar kaip šnekėjo: išvažiavo į užsienį, kiek nusivežė pinigų ir dar gi skoloj liko. Reiškia visi lietuviai, kurie tenai dirba.. Niekas nenorėjo padėti, niekas, tai kadangi jie patys tenai sunkiai insidarbino pradžioj, tai dabar sako, kai atvažiavom, tai man niekas nenorėjo padėti, niekas iš viso. Ir aš pabuvau, nežinau kiek ana ten pabuvo, gal pusę metų ir grįžo su didžiausiom skolom, nieko neužsidirbo. Tai kažkaip keista net. <...> Tai va, nesvarbu, kad jis lietuvis, jokio tokio pilietiškumo nebeparodė. Nebeparodė, kad ir atvažiavo lietuvis. Reiškia, ai, mes išties matom šituos lietuvius, tai vieni dirba gerai, o kiti visiškai nieko, tik kad pinigus pasiimt. Tai vat, tas pilietiškumas. Nu... Vieni vienokie, kiti kitokie yra.

K: O jeigu jums reiktų apibūdint, kas jums yra pilietiškumas? Kaip jūs apibūdintumėt?

I: Nu aš suprantu, kad ten, kur aš gyvenu, Lietuvoj pavyzdžiui, aš turiu taip daryti, kaip reikalauja valstybė. Tai va, pilietinę pareigą atlikt pavyzdžiui. Ten ar ką nors, kas susiję su valstybe. Jeigu būtų uždėta toks, kad va taip ir taip, tą ir tą daryk. Savu laiku tai būčiau galėjęs padaryt, o dabar tai nieko nebepadarysi.

K: Tai jūs manot, kad tas amžius kažką keičia vat ir pilietiškumo šitam?

I: Tai kaip čia pasakyti.. Nu amžius, tai dabar daugiau sėdi namie, nieko taip jau labai, nes jau sveikas žmogus, kuris dar gali bet kiek, tai vis tiek gali daugiau, dalyvaut visokiuose streikuose, reiškia, įvairiausiose konferencijose, ten kur nors, kad atlikt tą pilietinę pareigą, kur prašo, kad.. I: Nu tai aš suprantu, kad turi padėti, ypač jaunimas. Nu gal su patirtim, kurie žmonės, kurie dar sveiki visi, su protu, tai gali ir senjorai padėt, savo pilietinę pareigą atiduoti.

K: Gerai, tai tada vat dar apie sovietmetį tada. Labai irgi įdomu, tai ar būdavo kokių nors mokymų iš valdžios, apie pilietiškumą būtent? Jūs vat vis tiek mokytoja dirbot.

I: Nu aš net nežinau kaip čia ir pasakyti, tas pilietiškumas. Nu buvo. Buvo . Ir direktorius būdavo mum kažkaip tai. Tik tai labai įkyrėdavo, kai mes visi, kurie nepartiniai būdavo, o būdavo atviri partiniai susirinkimai. Sėdim po 4 valandas tenai, sprendžia.. Tegu sprendžia ne valstybės tokius kl., bet mokyklinius klausimus, bet mes vis tiek privalom pilietinę savo pareigą atlikti: atsėdėti šitas valandas, klausyti, gal kokius pasiūlymus duos ir taip jau nepartiniai šitie žmonės. Tai labai nervuodavo šitas visas, tų partinių, komunistų partijos narių susirinkimai, kurie būdavo atviri. Taip ir vadinosi. Užrašytas: atviras komunistų partijos narių susirinkimas. O kaip atviras, tai privalo būt visi. Taigi sėdim, ti reikia nereikia, pilietinė pareiga. Direktorius sakydavo jūs privalot, pilietinė pareiga atlikt, viską, nu tai va. Būdavo, būdavo ir sovietiniais laikais šitas visas. Ir Stalino laikais. Labai Stalino verkėm, kai mirė. Aš buvau 5 klasėj ar 6. 5 Gal, 58 baigiau, o 53 mirė. 8 km nuėjau, tai buvo vasario kažkelinta, šalta. Nuėjau, visi čia jau nusčiuvę, mirė Stalinas tėvelis. Mes tai vaikai, pamokų nebus, apsisukėm ir vėl atgal, bet tai buvo tokių, kurie ir verkė, nes taip jau buvo įkalta, taip buvo.. Taip įžūlinta šitas Stalinas. Bijojo visi kaip velnias kryžiaus ir prieš taigi buvo prasidėję išvežimai žmonių į Sibirą ir t.t. Tai kai mes tokie buvom iš biednesnių, tai mums niekas negrėsė, o kitiem taigi.. Vežė.. Bet tie sovietiniai laikai, tai žinokit kaip kažkoks košmaras atsimenu. Ypatingai, kai aš vaikščiojau tuos 8 km ir reikėjo pamiške eiti. Mes pamiškėj gyvenom, paskui jau kai reikėjo va sesuo persikėlė į Kuktiškes, nes apželdinimas vyko, tai liepė išsikelti. Apmokėjo tenai. Tai eini vakare jau būdavo, ypatingai rudenį, tai ką jau. Jeigu nuo 9 prasideda pamokos, baigiasi apie kokią 3 val., eini jau ir tamsu 4. Tada gi laiko tai nesukinėjo niekas. Tai tik tai iššoka iš

miško vyrai ginkluoti, tai visas nutirpsti, ir klausia: ar nesimatė skrebu? Tai čia miškiniai šitie. Tik tai dienos metu, jeigu eini, sustinki šituos vadinamus skrebus, kurie sako: ar nesimatė čia partizanų? Nu ką ti vaikui žinot ar ti matėsi, tai būdavo einam su tokia... Man likdavo vienai eit kilometras, o eidavom su mokytojos seserim. Tai tuos 7 km dar. Tai kai abi einam, tai mum drąsiau, tai kaip tik daugiausiai prie namų vat jie ir iššoka. Ale kaip keistai, iššoka tiesiog. Ale taip nusigąsti, kad siaubas. Ar to nėra, ar to nėra? Va toks va klausinėjimas. <...> Sunkūs tada laikai buvo, tuo momentu, kadangi sakau aš buvau nu vat.. Tik tvėrėsi kolūkiai, 56 -ais, 55-ais, va taip. o 8 - ais aš jau baigiau vidurinę mokyklą, tai.. Tada jau po Stalino mirties šiek tiek jau buvo aprimę, bet taip tai tvėrėsi kolūkiai. Aš nežinau, kai pradėjau mokytis, tai net nebuvo ko ir valgyt insideda. Mama ten kokią vištą paaugina, tai nukerta galvą, iškepa arba išverda, įdeda. O bendrabuty gyvenom 26 - iose kambary. Nu buvo salė tokia, kultūros švietimo technikume aš kai mokiausi. Ateina iš paskaitų, jau nebėr šitos mėsos. Tai va, tokie reikalai. Ir dauguma gyveno taip, kai pasikalbėdavom, tai.. Tais laikais... Ti nebūdavo šitaip, nepagalvoji, kad oi, kokia čia mano suknelė arba kokie batai. Kokius turėjai, kokius sugebėjai tada nusipirkt, tai taip ir buvo. Kad nebuvo iš ko, ir iš kur nusiperka. Parduotuvėse irgi ne viskas buvo, daugelį buvo nusipirkt iš po prekystalio, kas turėjo pažįstamus. Va irgi pakiša. Kas pažįstamus turėjo, tai.. Pavyzdžiui tokius apelsinus.. šventėm Kalėd...Kalėdų tokių nebuvo sovietiniais laikais. Neminėjo. Naujiem metam. Nu tai.. Atveža, tai keliasdešimt kg, tai gal po 2-3 apelsinus, jeigu pažįstamiem pardavinėja ir viskas. Tai ką, nieko nebepadarysi. Tai dabar neįsivaizduojat. Aš kai nuvažiavau į Lenkiją 78 -ais gal. Mes su vyru nuvažiavom, traukiniu nuvažiavom ir žinokit.. Aš išėjau su ta Gražina į parduotuvę, tai per tris valandas aš savo tuos pinigus visus išleidau. Užulaidas nusipirkau, nusipirkau dar ten kažko. Zlotais ten. A iš mūsų, tai iškeitė tik tai 300. ten ne litai buvo. Ne rubliai. Neatsimenu kokie pinigai buvo, gal rubliai buvo tada. Nu tai atrodė, kad nemažai, bet kai einam, tai raibsta akys. Aš galvoju: tai čia parduotuvėj galima viskas pirkti? Taigi pas mus parduotuvėj - nieko. Bliuska vienos, vat tokia daleiskim, tai viena išmera, kita, trečia, bet nu taip pat siūta, visos vienodos. O tenai visai kitaip atrodė, tai aš buvau kaip.. Nu kai į stebuklų šalį nuvaryta pasižiūrėt, tai ir.. O kai atvažiavom čia.. Atsimenu ketvirtadieniais duodavo dešrą, šlapenką. Tai eilė eina nuo ryto, kai po pietų jau atveža, tai eilė stovi, kad paimt gabalėlis. Negi paimsi šliosą, negi duoda tiek. Būdavo kokį kg duoda ir viskas tik tai. Nu ir stovi žmonės, laukia. Dabar tai keista pagaltot, kad šitaip laukdavom. Ir žinodavom kada, kokiom dienom atveš, kokiom, reiškia,.. viską. Nu pagalvojus, tai dabartinį laiką, tai mes gyvenam irgi kaip užsienyje. Visko turim, nieko nereikia. O tada tai.. Nu duonos buvo po 3 kapeikas. Galima buvo nusipirkt, duos kepaliukas. Tai šėrė ir gyvuliam žmonės, viskas, tokie kepaliukai buvo pailgi. Nu gal ten iš prastesnių miltų, bet labai geros ir nebuvo duonos. Dar buvo taip vienu momentu, dar mokinė buvau, su teta važiavom į Rygą, į Daugpilį gal, ne į Rygą, duonos pirkt. Su maišais būdavo

prisiperkam pernakt, kadangi traukinys neina, paskui iš ryto kažkada, ar iš vakaro nusiperkam, tada pernakt reikia laukti, tai gal.. Nežinau, gal ne Daugpilin, gal kažkur toliau biški, Rygon turbūt. Ir vėl tada reikia laukt, per naktį palaukiam ir tada ryte vėl grįžtam. Ir dar ten su duona, kai atvažiuoji, tai ant pečių dar mergiškai buvo maišas užkrautas duonos, nu tai.. Keista, aš dabar net nesuprantu, kaip taip galėjo būt ir kaip taip galėjo gyvent, aišku, palyginus kai skaitai knygose apie tuos išvežtus, tai aišku... Mes jau tada nebadavom tada. Dar ir bulvių buvo, ir duonos, dar ir blynų, ir žirnius visokius ten.. Žirninius blynus kepdavom, viską, bet... Gyvenimas buvo nelengvas. Nu paskui kai kolūkiai, jau kai kurie jau buvo.. Kaip čia.. Ir ordinus gavę, jau gerai žemės ūkis buvo pakeltas ir ten gyvulininkystė, tai tada, kurie dirbo fermose, jau pradėjo žmonės geriau gyventi. Bet kolei susitvarkė tas visas, daugelis buvo nušauti, kad nestojo į kolūkį tiesiog. Atėmė paskutinę karvę, atėmė arklį. Kaip nori sklypely ir dirbkis, viską atiduot reikėjo kolūkiui, savas turtas reikėjo atiduot. Dabar tai jūs turbūt net neįsivaizduojat, kad turiu gyvulius ir vat ateina, prašom atiduot arklį, jeigu turi, avelę, jeigu turi - kiaulę. Vieną koki paršioką palieka ir viską išsiveža. Buvo laikai ne kokie. Dabar tai sakau, mes tai gyvenam dabar... Aišku ten ne kaip princai, ne kaip karaliai, bet va.

K: Tai kaip suprantu, jeigu jums reiktų lygint, kada geriau gyvent buvo, ar sovietmečiu, ar dabar...

I: Nu tai jau dabar.

K: Gerai, vis tiek dar noriu grįžt prie to mokymo sovietmečiu apie pilietiškumą, nes irgi vat labai įdomu, sakėt, kad būdavo tie susirinkimai, į kuriuos buvo privaloma eit, tie atviri. Bet o jums kaip mokytojam ar būdavo kažkas, kad kaip jūs turit mokyt tuos vaikus, ar kažkokių nurodymų?

I: Nu tai ten tokie planai būdavo. Būdavo, bet čia būdavo irgi iš komunistinės pusės viskas. Auklėt patriotine tematika, patriotinių dainų konkursas būdavo, mes visada prieš lapkričio 7, sakyčiau, žygiuodavo vaikai, mokydavom klasių vadovai, mokydavom kaip žygiuot, tada prieš vasario 23, kariuomenės...

K: Tai tik vat labai įdomu apie tuos mokymus, tai sakėt, kad būdavo planai, pagal kuriuos reikėdavo.

I: Taip, būdavo planai tiesiog visokie patriotinės dainos konkursas, patriotinių eilėraščių deklamavimas, bet tas patriotizmas buvo.. Mes priklausėm tai sovietų sąjungai, tai mes ėmėm viską. Ne vien Lietuvą, viskas Tarybų Sąjungai ir t.t.

K: Gerai, tai apie jus labai greitai. Amžius Jūsų.

I: 78.

K: Išsilavinimas?

I: Spec. vidurinis skaitosi.

K: Ir kur gyvenot didžiąją gyvenimo dalį, čia kažkur?

I: Čia. Nuo 63 - ių aš čia.

K: Ir tada paskutinis klausimas, kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Giedu chore, tai sekmadieniais.

8 informantas

67 – erių vyras, spec. vidurinis išsilavinimas, Zarasų r..

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Nu prašom, sutinku.

K: Tai aš jum dabar užduosiu tokias situacijas hipotetines ir įsivaizduokit, kaip jūs elgtumėtės, ką mąstytumėt galbūt. Nu pavyzdžiui, kad kažkur netoliese sužinot, kad pardavinėja nelegaliai alkoholį. Ir ką jūs manote apie tokį dalyką?

I: Nu čia negerai. Vis tiek valstybė praranda daug pajamų dėl to, nu tai nežinau, pas mum dabar labai sumažėjo jau tas alkoholio pardavinėjimas, anksčiau tai būdavo taškų, o dabar tai net nežinau.

K: Ai bet žinot, kad anksčiau būdavo?

I: Buvo, buvo labai daug taškų. Tai kuo tolyn, tuo mažėja.

K: O kodėl? Kodėl manot, kad mažėja?

I: Mažėja, kadangi nu kaip, nu žmonės gal geriau gyvena ir daugiau kontrolės jau yra. Sakykim iš policijos pusės... Nu tai va.

K: Bet žinot, kad ir dabar dar vis tiek yra, nors sumažėję, bet būna.

I: Dar gal ir yra Užtildėj, atroda, jeigu aš paklausčiau ten kurie pirkdavo, tai man atrodo, kad dar yra, bet aš bijau pasakyti, bijau sumeluoti, bet neseniai dar buvo, pilstukų pardavinėdavo.

K: O tai manot gal, kad ar būna situacijų kai galima pateisinti žmones, kad pardavinėja, ar...

I: Ne, nu koks čia gali būti pateisinimas.

K: Nėra, neįmanoma?

I: Ne, nu kaip čia pateisinsi. Kad taip kokį, kad maistą kokiais produktais, tai galima pateisinti, o alkoholi, tai čia jau nepateisinamas, dėl to, kad alkoholio yra ir taip per daug dabar. Ir kokią nori, ir kiek nori, ir prieinamas visiems, tai kas čia, kad pamažinti, patrupino tą alkoholio pardavimo laiką. Bet vis vien yra prieinama labai daug. Jaunimui prieinamas alkoholis, blogai.

K: Bet sakot, kad jeigu koku maistu prekiautų, tai...

I: Nu taip, maistu tai dar pateisinama. Gal kai atveža pigesnio kokio nors, sakykim iš Lenkijos. Nu taip turgeliuos ir būna, turguj čia būna. Taigi visokių dešrų ten ir panašiai.

K: Bet irgi gaunasi, kad nuslepia kaip ir mokesčius?

I: Nežinau, gal ir nenuslepia mokesčių. Čia gi jau kur turguj pardavinėja, taigi vis vien jie už turgų moka, kur pardavinėja prekes. Ir maistą pardavinėja, saldinius pardavinėja, yra gi. Žinot gal ir jūs.

K: Jau seniai buvau turguj. Bet iš esmės, vat jeigu žmogus pardavinėtų kažką atsivežęs, kad jeigu ir iš Lenkijos, nu nebūtinai turguj, tarkim namie, ir nu vat, valstybė apie tai nežinotų...

I: Nu negerai.

K: Bet ar gali būti pateisinama, ar pirktumėt kada nors?

I: Ne, man neteko pirkti, aš neperku. Nu turgely taigi perkam, turguj visada perkam ir būna, kad saldumynų gi prisiveža iš Lenkijos daug. Pardavinėja dešrų visokių. Nu tai ten gal ir legaliai, aš skaitau, kad jeigu mokesčius sumoka, patentą gal turi.

K: Gerai, supratau. O tai tada, sakykit, ką darytumėt, jeigu sužinotumėt, kad yra įmonė čia kažkur, kuri slepia mokesčius? Arba darbuotojam vokeli moka. Nebūtinai ką darytumėt, ką mąstytumėt tiesiog apie..

I: Nu tai čia mąstymas čia vienareikšmiškas, kad yra slepiami mokesčiai, jeigu bus slepiami mokesčiai, tai blogai, nu bet tokių aš nežinau dabar sakykim, kad būtų slepiami mokesčiai ir kad būtų kažkokia veikla užsiimtų. Sumažėjo tas, anksčiau tai būdavo.

K: Anksčiau sakot ir to būdavo?

I: Būdavo.

K: O kada čia tas anksčiau?

I: Nu tarybiniais metais. Tai čia tada tai būdavo. Prisiveža visokių, ir drabužių, nu visko gi pardavinėdavo. Aišku mokesčių jie nemokėdavo. Dabar kontrolė jau didesnė, žmonės gal sąmoningesni, aš manau. Tie, kurie seniai buvo, tie kurie užsiimdavo tokia nelegalia veikla, sumažėjo, gal paseno ir nebeužsiima. Kurie veždavos iš Lenkijos produktus visokius, viską, ir pardavinėdavo.

K: O jum yra tekę pirkti?

I: Tekę, aišku tekę. Tekę ir pilstuką pirkti.

K: Nors sakot, kad negerai daro..

I: Ai tai ten tais laikais, kai degtinė buvo ribojama, degtinės nebuvo, tai teko ir pilstuko pirkti. Būdavo, jeigu darbininkam atsilyginti reikia, ką nors daro, tai reikia atsilygint ne vien pinigais, reikia ir alkoholio.

K: Ai tai būdavo, kad darbininkam kažkokiem reikėdavo ir..

I: nu atsilygint reikėdavo. Pinigais jie.. Nu būdavo alkoholis brangesnis ir jo nebūdavo to alkoholio. Tarybiniais metais alkoholis buvo ribojamas ir jo nebuvo tiek. Atveždavo pigesnio ir teko pirkti to pilstuko.

K: Bet jau dabar, sakot, kad jau nebe...

I: Nu dabar nežinau. Nei aš perku, nei man reikia. Yra valstybinio, yra valstybinės parduotuvės, nusiperki, nėra jis toks brangus. Ir kiek jo reikia? Visą laiką turi ir yra jeigu svečias, turi kuo pavaišint ir visą laiką nereikia bėgt parduotuvėn.

K: O jeigu žmonės, kurie tiek daug gal vat neuždirba, nedaug turi pinigų, ar manot, kad jie gali pirkt iš tų..

I: Tai jie ir perka.

K: Bet ar..

I: Nu tai tas nepateisinama, bet yra, tai ir perka aišku. Nu tai sumažėjo, aš tik tai tiek pasakysiu, kad taškų dabar labai jau yra sumažėję, kurie tuo užsiima.

K: Gerai, tai tada kita situacija būtų apie.. Įsivaizduokite, kad sėdit kažkur netoli kelio, nu kokioj poilsiavietėj ir matot, kad greit mašina pravažiuoja ir sustabdo policija. Ir kad vairuotojas kažką paduoda policininkui ir išsiskirsto.

I: Tai kad dabar policininkai nebeima.

K: O jeigu imtų?

I: Aš nežinau tokios situacijos, kad dabar imtų, jie jau bijo dabar.

K: Ai bijo, manot, kad neima tik dėl to, nes bijo?

I: joo, bijo, dabar jau tikrai bijo. Tikrai bijo.

K: Nu gerai, o jeigu ne policininkas tada, o, pavyzdžiui, gydytojas?

I: Kad gydytojas kyši? Gydytojam kyši teko duot ir ką tu padarysi. Va dabar mano sesuo prižiūri, nu sakykim, vyro seserį prižiūri vienišą. Nu va. Ir šiuo metu Vilniuj prižiūri, ją paėmė iš ligoninės. Ji neturi kam globot, sakykim, tai sesuo ten ją paglobojo, Vilniuj gyvena, nu tai dabar va šiuo metu susiskambinom, tokia gydytoja labai pasitaikė. Nežinau aš jos, neuropatologė ar kokia. Reikia ją į senelių namus, nori patalpint, nu senelynan, prieglaudon. nu ir ką, ir ta gydytoja.. Reikia gydytoją nusivežt į namus, kad nustatytų tą ligą, viską, kadangi yra neįgali. Nu tai davė pinigų ir tai purkštavo, purkštavo. Ir tada kai pradėjo gąsdint, kad paviešins šitą dalyką ar panašiai, tai tada pasikeitė.

K: Aha. Bet tai tada taip išeina, kad kartais tą kyšį gal ir galima pateisint kažkokiom aplinkybėm.

I: Čia aš skaitau, čia niekas nepateisinama. Čia turi gydytojas neimt kyšio ir nereikalaut. Nu jis tiesiogiai nereikalauja kyšio, bet duoda suprast, kad duok. Tai va, visokių yra gydytojų. Kitam tai ir nepaduosi. Ypač jaunų, dabar jaunimas, kuris gydytojais tapę, sakykim, tai jie kyšių nebeima.

K: Tai jau keičiasi karta sakot. Mhm, gerai, o tai tada jeigu tokia situacija, kad valstybės tarnautojas naudojami savo padėtimi ir kažkaip naudoja tuos valstybinius išteklius. Ar manot, kad galima kažkaip tą..

I: Nu tarybiniais laikais, tai buvo įprasta, kad naudojami. Tai kol šita sena karta neišmirs, tai daug kas tuo ir naudojami. Dar ir dabar.

K: Manot, kad ir dabar dar vyksta?

I: Aišku, kad yra.

K: O tai kaip, tai čia..

I: Čia nepateisinama aišku. Kalbos nėra, kad nepateisinama.

K: O pavyzdžiui jums ar yra, ar iš pažįstamų kažkam tekę?

I: Aš galiu labai paprastą pavyzdį, čia va, nesakysiu ir pavardės, nieko, bet nu kaip. Naudojami valstybiniu transportu, sakykim, greitąja nu kaip savo. Naudoja, namo važiuoja ir veža su vairuotoju. Tai čia neapslaptis ir galit labai puikiai sužinot apie ką kalbu. Nu tai kažkaip tai akis bado. Ir kur nori ją veža, visur veža. Vairuotojas vežioja į darbą, iš darbo, paima pietų veža. Tai čia yra nepateisinama, taip? Bet taip yra. Ir dar yra daug tokių.

K: O tai sakot visi žino, bet jeigu nepateisinama, tai kodėl toliau taip vyksta?

I: Nu gerai, nu kažkaip tai žmonės nepripratę skųstis. Nu skųst nepripratę, nu jeigu priprasi skųstis, tai gali likt miestelis ir be gydytojo (juokiasi).

K: Ai, tai čia tokia baimė, kad paskui išvis gali nebelikt.

I: Nu tai taip, gali ar pažemint pareigose, o gydytojų tai trūksta. Ypač miesteliuose trūksta.

K: O tai jeigu mieste gyventumėt?

I: Mieste nežinotum nieko. Čia viskas aišku, viskas matos.

K: Bet manot, kad tikrai negalim, nėra atvejų, kada galima pateisint. Kai jau naudojasi tai..

I: Ne tai sakykim, retkarčiais, jeigu ten... Pateisint, jeigu kokia situacija. Pagal situaciją, čia akivaizdžiai naudojasi. Tai yra tokių pavyzdžių ne vienas. Aš tik vieną pavyzdį pasakiau. Ir visi mato, ir visi žino. Nu kaip ti paskūsi. Paskūst negražu kažkaip tai. Be paskui kai nueisi, tai ir pats nebūsi priimtas.

K: Bet gal nežinotų, kad jūs pasakėt.

I: Nu kam to reikia, yra situacijų tokių, kad.. Jau gal čia ne į temą pasakysiu, sakykim kai buvo privatizacija. Nu sakykim kurie gudresni, nu aš irgi dirbau žemėtvarkoj, aš nepragėriau tų pinigėlių, nusipirkau žemės. Žemė buvo pigi. Išvadas nusipirkau, nu sakykim, kad ir čia, atsikelta žemė iš tėvų yra dalis, dalis yra pirkto žemės. Kuriam nebuvo reikalinga, nusiperki išvadą, atsikeli pagal gyvenamą vietą, nu galima buvo. Tas pats buvo su ežerais, su vandenim. Nu tai va, kad kada koks svečias ar kas, kad turėt savo privataus vandens. Buvo galima, nusipirkom vandenų. Bet kai kam tai labai pavydas yra. Kaip čia, privatus asmuo turi, reiškia, ežero ar panašiai. Prasidėjo skundai visokie, dabar pavyzdžiui iš manęs, iš mūsų ten grupės, ne mano vieno, ten panevėžiečių, kurie yra įsigiję ežerus. Aš nevažiavau teisman, niekur, reiškia atėmė tuos vandens telkinius, sakykime, ir grąžino valstybei. nu tai čia yra nežinau, kaip pavadint tokį atvejį. Nei čia valstybei bus geriau, nei čia žmonėm buvo labai gerai. Dėl to, kad vandens plotuos, vandenyse, kurį turėjom vandenį, sakykim, kaip ir Balčio ežeras toks yra, nu tai žvejoj tik tai galima, tik leistinom priemonėm. Nu ten nereikia žvejo bilieto sakykim, jeigu aš žvejosiu savam ežere. O kitam žmogui turi, privalai leist žvejoj leistinom priemonėm. Nu galima imt ten mokestis kažkoks tai, koks yra leistinas. Bet yra tokių žmonių. kuriems tas, kaip čia pasakyt, graužia pavydas tas, ar kaip. Tai va, tai rašo skundus. Dabar, sakykim, žmonės buvo įsigiję ežerų, aš turiu konkrečiai, čia gal 7 žmonės, buvo čia vietinių, dabar jau atėmė teismas, net aš nevažiavau į Panevėžį, į teismą nei karto nebuvo nuvažiavęs. Kai kurie važiavo, bet beprasmiškai, ten atima buktai, kad anksčiau kažkada tai buvęs valstybinis ežeras. Va. O tuo metu, kada privatizavom, taigi visi tvirtino, tvirtino apskritis, apskrities viršininkas tvirtino ir buvo privatizuojami ežerai, privatizuojami vandenys. Dabar yra pavydas, yra tokie, nesakysiu pavardės, čia man yra žinoma, kas iškėlė šitą pavydo sceną. Nu ir rašė skundus, ir dabar žmonėm, sakykim, atėmė vandenį. Valstybė mum grąžino pinigais. Eurais grąžino už tuos vandenis, nu bet kas iš to naudos? Nu nei valstybė turės naudos, tik nuostolis valstybei. O kad mum atėmė tuos vandenis, nu tai čia labai jau kažin ko mes naudos neturėjom. Žuvindavom, meškeriot galėdavom, žvejoj galėdavom, be bilieto. O dabar, nu paima valstybė. Susigražina. Tai va tokių yra atvejų.

K: Tai sakot žmonės tokie truputėlį kiti..

I: Yra kurie gal.. Valdžioje daugiau, ir kuriem to neteko, sakykim, tai pavydo jausmas yra tų.

K: O sakykit, jau čia prie kitos situacijos jau einant. Jeigu žmogus naudotųsi savo tarnybine padėtim, kad įdarbintų savo pažįstamą.

I: Nu tai irgi negeras dalykas čia, bet taip yra. (juokiasi) Taip yra, negaliu šnekėt.

K: Galit, anonimiškai viskas.

I: Anonimiškai galiu šnekėt. Ir man tai teko. Teko įdarbint.

K: Tai manot, kad tada gal ir galima kartais?

I: Nu gal būni priverstas kitąkart.

K: O kokiom čia aplinkybėm priverstas galit būt?

I: Nu kokiom aplinkybėm. Pavyzdžiui, nepriima darban, o jeigu kažką tai, kyšį kokį tai duodi ar panašiai, nu tas čia tai buvo seniai, prieš 20 metų, kai Lietuva tik pasidarė nepriklausoma. Bet man teko taip padaryti, kad įdarbint žmogų. Konkrečiai nesakysiu.

K: Ne ne, nereikia konkrečiai. Bet tai tada manot, kad yra situacijų, kai galima tą kažkaip tai pateisinti ir..

I: Ne, čia nepateisinama. Čia nepateisinama, aš manau turėtų būt įdarbinimas pagal žmogaus sugebėjimus. Kaip, žmogus jeigu ieško darbo, tai yra konkursai, yra viskas, tai turi būt pagal konkursą įdarbinami, o ne taip, kad pavyzdžiui, pagal kyšį.

K: Bet vat vis tiek teko kažkaip.

I: Teko, teko.

K: Gerai, o jeigu taip bendrai kalbant apie.. Jeigu jums reikėtų apibūdint, kas Jums yra pilietiškumas? Su kuo jums asocijuojasi, kas jums šauna į galvą.

I: Nu kaip čia paaiškint. Pilietiškumas, nu tai va. Aš esu, pavyzdžiui, šaulys, kaip nepriklausoma Lietuva tapo, tai aš irgi įstojau į šaulių sąjungą ir esu dabar pastoviai, va sakykim jau, mano būrio vadas esu, nu va tiek. Nors šaulių miestely sumažėjo, išmirė, likom mes ant vienos rankos pirštų tik

tai suskaičiuot. Nebeliko. Taip tai patriotiškumas, nu ką, gint jeigu reiks valstybę ir už ją atstovėti. Tai valstybė yra pagrindas.

K: Tai jum asocijuojasi su tokiu vat, kad..

I: Patriotiškumas turi būt. Ugdomas mokyklose turi būt patriotiškumas tas. Būtinai. Vaikai tai šitie, jaunimas nežino, nesupranta, nepergyveno to. Baltijos kelias teko, sausio 13-a irgi teko dalyvaut. Viską matyt. Mhm. To vaikai gal jau nebepajaus.

K: Mhm, bet jeigu reiktų žmones apibūdint Lietuvos, tai ar sakytumėt, kad pilietiškai yra?

I: Nu dauguma. Aš skaitau, kad pilietiškai dauguma.

K: mhm, o jaunimas?

I: Ir jaunimas pilietiškas, ypač dabar jau jaunas jaunimas, kuris auga, tai aš manau, kad pilietiškas. Supranta jie apie pilietybę, apie lietuviybę, apie patriotiškumą.

K: O ar sietumėt tada tą patriotiškumą su tais moraliniais dalykais, vat kaip ir kalbėjom apie kyši, apie mokesčių slėpimą. Ar jum tai sietųsi su pilietišku, kad va taip reiktų elgtis?

I: Ne ne, čia jau ne pilietiškas, čia...

K: O kas čia jum būtų?

I: Čia jau žmogus tada yra nesąžiningas aš skaitau. Jeigu jau jie kyšius ima, tai panašiai, kad ir duodantis kyši, irgi negalima pateisint, bet kitąkart būni priverstas.

K: Tai sakot čia nėra tokių sąsajų su pilietišku? Tiesiog su tokiom vertybėm, arba sąžiningas arba ne.

I: Ir kalbos nėra, čia jau ne, čia jau nepilietiškas.

K: Aha, gerai. O tada kalbant apie sovietmetį, vat irgi labai įdomu ta praeitis. Ar būdavo kažkaip gal... Tiesiog gal galit papasakot, kokia buvo situacija vat iš tos pusės, šitų moralinių dalykų, kaip kalbėjom pradžioj apie situacijas. Jau truputėlį minėjot, kad buvo daugiau tų žmonių, kurie ten kažkaip ir pardavinėja kažkokius dalykus ir..

I: Aš tiek pasakysiu, kad dabar, reiškia, buvo tokia santvarka, sakykim, tarybinė, aš dirbau visą gyvenimą, nu turėjau pareigas, sakykim. Dirbau vyr. darbų vykdytoju melioracijoj. Tai tokia

situacija buvo, reiškia vyr. darbų vykdytojo atlyginimas buvo ne per didelis. Mano buvo atlyginimas 170 rublių tais laikais, rubliai. Viršininko melioracijos įmonės buvo 210 rublių, panašiai. Nu, pinigai, atrodo, kad ir nemaži, bet nėra ir dideli. Darbininkai uždirbdavo 300, iki 400 rublių uždirbdavo, suprantat? Tokia buvo neteisybė sakykim ir kada aš nuėjau pas viršininką. sakau, viršininke, apsivedžiau, nu ką, aš pragyvent negaliu. Sako: "Ko tau reikia, ar garbės, ar pinigų?" Sakau: "man reikia pinigų". Pinigų, sako, ir pats pasidarysi, jeigu gudras būsi. O garbės, jeigu tau nereikia, tai ką tu čia atėjai? O pinigų pasidaryk pats. O žinot, kaip pinigai pasidarydavo? Būdavo prirašai žmonėm parašai daug daugiau, sakykim, nu tada dalį to, sakykim, gauni grynais. Reikėdavo priimt komisijos, reikėdavo pridurt objektai, sakykim, reikėdavo vaišint, nu, tie visi, kas priima tuos objektus, reikėdavo vaišint. Baliai ruoš, pirtys kurent. Iš kur? Jeigu iš to pačio atlyginimo, tai be kelių liksi. Tai buvai priverstas daryti darbus, gaut grynų pinigų, kad galėtum ir pavaišint komisijas, ir pats kad galėtum pragyvent. Va tie tarybiniai laikai išmokė žmones, nu kaip, sakykim, iš valstybės vogt.

K: Tai net iš tiesų taip išmokė, net ir..

I: Čia faktas, čia visi taip darydavo. Valdininkai sakykim, nu kaip, dabar viršininkas, kad ir to viršininko būdavo ten 210 tas atlyginimas, taigi jam viskas būdavo nemokamai, malkas objekti padarai, ten kokių grūdų gauni ar ko nors veži jam, nu sakykim, jis, kaip sako, gaudavo tų pajamų iš šono, kurios buvo valstybės neapskaitytos. Ir privalėdavo tą daryt, ne taip, kad pasakė tau, kad va ten tam nuvežk tiek, tam nuvežk tiek, ten malkų nuvežk, ten tą padaryk. Arba nusiųsk traktorių, ten tam žmogui, ten kažką tai padaryk, iškašk kūdrą. Va tokie laikai būdavo.

K: O tai tada iš tos kitos pusės, kaip paminėjot, kad garbė jau ta, o tai ar buvo kažkokių mokymų ir kaip tai vykdavo būtent iš tos pusės, kad tas sovietinis pilietis toks teisingas. Ar kaip tą skiepydavo?

I: Sovietinis pilietis (juokiasi). Nu kaip pasakyt, tai čia buvo tik reklama, kad sovietinis pilietis, kad sąžiningas, kad doras, o kad tokia valdžia buvo, nu sakykim, žmonės buvo priversti. Priversti nelegaliai užsidirbt. nu tiesiog, sakykim, iš valstybės vogt.

K: Bet tai iš esmės taip ir būdavo, kad jus paslapčia mokydavo elgtis negarbingai..

I: Ne, mokyt niekas to nemokindavo.

K: Nu kaip ir pasakydavo..

I: Nu tai taip, pasakydavo, tai reiškia, tai taip ir pasakė viršininkas, jeigu tau reikia pinigų, tai tu pats pasidarysi pinigų. Nu sakykim, arba net kartais kontroliuodavo, turėdavo žinot, kad tu tam darašei, kad dar reikia ir viršininkui kitąkart duot. Pasakys tau, kad reikia kažkiek tai.. Man padaryk grynų pinigų. Nu ir padarysi. Nu va taip buvą.

K: O šiaip kalbant, jeigu jum reiktų lygint kada geriau gyventi, tai ar tada buvo, ar dabar jum asmeniškai?

I: Tai čia nėr ko lygint. Negaliu. Tos priespaudos, sakykim, jūs to nesuprasit. Kai reikėdavo keltis, sakykim, anksti rytą, šeštą valandą. Išvažiuot į darbą, vaikai lieka, šeima, viskas. Aš namų nemačiau. Aš kada nepriklausoma Lietuva pasidarė, tik tada pamačiau. Tai va. To niekam nenoriu, kad grįžtų tie laikai, tą pargyvent. Nu mano šeima, mano tėvai buvo patriotai. Nu sakykim, išvežtų buvo, tai vat taip. Kad tas nebepasikartotų reikia.

K: Gerai, ačiū labai, tai tada apie jus dar biški. Kiek metų jums būtų?

I: 67.

K: Koks išsilavinimas?

I: Spec. vidurinis.

K: Tai bet šiaip didžiąją gyvenimo dalį, kaip suprantu, čia ir gyvenot kažkur.

I: Nu, kaip apsivedžiau, tai didžiąją gyvenimo dalį gyvenu čia jau, o taip tai Užtiltėj. Butą gavau irgi taip pat, pavyzdžiui. Atėjau dirbt čia iš Utenos, aš Utenoj dirbau darbų vykdytoju ir perėjau čia dirbt, kadangi šeima atsirado, apsivedžiau. Davė trijų kambarių butą, jeigu aš eisiu čia dirbt. Tai va, tai po šiai dienai yra tas trijų kambarių butas, kuris nuomojamas, o čia nusipirkom sodybą, sodyboj gyvenam.

K: Mhm, gerai. ir dar tada ar Jūs religingas esat?

I: Taip.

K: Į bažnyčią vaikštot?

I: Chore giedu.

K: Labai gražu, gerai, tai dar tada apie dabartinę Lietuvą šiek tiek. Apie valdžią. Ar pasitikit dabartine valdžia.

I: Nu kaip čia pasakyt, visokių valdžioj yra. Yra ir gerų žmonių, yra kuriais pasitiki, yra kurie tik tai reklamuoja save ir kaip sako.. Visokių gi yra. Vienareikšmiškai negaliu vertint, kad valdžia gera. Yra ir geresnių, yra ir blogesnių. Yra tokių, kurie tik rėkia, nori save išreklamuot. Taip tai, kokią išsirenkam valdžią, tokia ir yra.

K: O jeigu reiktų vertint ar esat patenkinti demokratijos veikimu Lietuvoje?

I: Aš manau, kad taip, nu demokratija vis tiek, atsirado ta demokratija. Nebe tarybiniai laikai.

K: Gerai, ačiū labai tada.

9 informantas

72 metų moteris, aukštasis, Vilnius

K: Ar sutinkat, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip, sutinku.

K: Gerai, tai aš jums užduosiu hipotetines situacijas ir jūs įsivaizduokit, kad vat jūs papuolėt ar vat jūsų pažįstamas ir ką jūs tiesiog manot, galbūt ką jūs darytumėt, ką vat taip bendrai. Tai sužinote, kad kažkur netoliese jūsų, galbūt kaimynas, nelegaliai pardavinėja alkoholį. Tai vat, ką manot apie tai?

I: Manau, kad tai negerai, bet aš nieko nesakyčiau niekam. Nepasakyčiau, neperduočiau.

K: Kodėl?

I: Todėl, kad tegu sau pardavinėja. Jeigu tas alkoholis ne kokia dar labai nuodai, nu kai yra kažkokie tai sprogmenys pardavinėtų, tai taip galbūt, o alkoholis, tai nu, tegu pardavinėja, verčiasi. Nelegaliai. Ne, nesakyčiau, stengčiausi. Ypač kaimynas. Kadangi tai gali paskui man gali blogai baigtis.

K: O kas jum gali baigtis blogai?

I: Nu pavyzdžiui kas nors gali ir padegt prie durų gali, gali mašiną ką nors ten išdaužti. Tokie dalykai būna. Reiškia gali kerštauti, jeigu sužinotų. Taip jau nesiryžčiau labai kovoti, kadangi tas

dalykas, nu gal nėra taip jau labai, kaip sakyti, jeigu jis tuo žmogus verčiasi, gal jam pajamų trūksta, gal jam dar kažko tai. Nėra toks mano akim dar žiūrint, labai jau taip, nu neigiamas labai jau stipriai nėra. Aišku tai yra negerai, bet su kaimynu aš nenorėčiau labai pyktis. Jeigu kaimynas.

K: O jeigu ne kaimynas, tai vat irgi sakot..

I: Jeigu ne kaimynas, nepadaro nieko blogo daugiau, nes aš manau, kad tie, kurie eina pirkt - patys kalti. Ko jie eina tenai? Ko jie nori gauti pigiau, ir gal dar gali būt kažkokių tai, kaip sakyti, nu nevertotina, nu blogos kokybės. Gali apsinuodyti. Reiktų vis tiek, kad kiekvienas žmogus turėtų pats, gi ne prievarta jam ten duoda, turėtų pats galvoti. Man taip atrodo.

K: Gerai, supratau, tai tada prie kitos situacijos eikim. Sužinote, jog įmonėje, kurioje dirba jūsų pažįstamas, yra slepiami mokesčiai.

I: Kur mano pažįstamas? Ne mano šeimos narys?

K: Galit papasakot kuo tai skirtųsi jums.

I: Nu tai labai skirtųsi. Jeigu šeimos narys, tai nieko nesakyčiau. Tas išlikęs toks yra. Nes nu iš tų laikų, kai valstybė ir žmogus kitaip būdavo viskas tuo metu. Mes jau persiorientuojame, nes gi būdavo, kad turtas valstybės, tai ne tavo. Nu kaip pasakyt, valstybinį turtą galima būdavo imti. Visi ten gi kas galėdavo parsinešdavo, kas dar ko nors, tokių vat iš įmonių, iš visokių vat. Tai nebūdavo vadinama vogimu tada, tai buvo vadinama tokiu vat.. Išlikę. Dabar tai aišku, jau dabar tas pereina šiek tiek, bet jeigu, reiškia, kad jisai vengia mokesčių, aš nieko nesakyčiau. Tegu pats kapstosi. Arba kiti tegu ten jau. Neskųščiau ta prasme, kad..

K: Bet o ką šiaip manot, vat įmonė nuslepia mokesčius..

I: Įmonė, tai galbūt taip. Bet va žmogus, kažkaip asmeniškai, dar mano sąmonėj nėra taip, kad labai jau čia. Kad aš bent skųščiau ką nors, praneščiau, ar taip. Va tokio dalyko nėra. Dar išlikę.

K: O kodėl sakot, kad jeigu žmogus, tai kitaip?

I: Tai vat kažkaip gal iš tų laikų, kai būdavo seniau valstybė, turtas, reiškia, iš žmogaus, tai būdavo mūsų laikais irgi tokia sąmonė pasidariusi jau yra, nu gal ne visų, gal daugumoj, gal čia mano taip būdavo tuo metu va būdavo, kad tu gali, reiškia, iš įmonės kokios nors ten, gali ką nors išsinešt, jeigu galima, reiškia, tokiu metu. Tokiu metu būdavo parsineša tą tą, tuos daiktus, galima iš įmonių.

Iš žmogaus negalima, iš žmogaus tai būtų vagystė. O iš įmonės, reiškia, turtas bendras ir tada manoma, kad galima. Ir va tas dar yra išlikę matyt.

K: Bet ir jum asmeniškai dar yra tas išlikęs, kad jūs dar vis taip ir jaučiatės?

I: Ne nu tai.. Kadangi aš nemanau, kad kur aš ten tuos mokesčius pranešinėčiau, kažką tai tokio vat, nežinau. Man atrodo, kad kiekvienas turi, kad ir pati įmonė, ar valstybė, jeigu slepia, nu turi, yra kas atsakingi už tuos, jie turi patys susigaudyti.

K: Tai manot, kad čia kažkaip jūsų neliečia?

I: Manau, kad manęs kažkaip tai neliečia tas labai.

K: O vat iš tos pusės, kad kažkas moka mokesčius, o kažkokia įmonė nesumoka į ta bendrą biudžetą.

I: Nu aišku, tai negerai yra, bet aš pavyzdžiui asmeniškai aš gal neskųsčiau, aš manyčiau, kad tai ne mano kompetencija yra galbūt, va tą sužinoti ir suprasti. O gal jie moka, aš, pavyzdžiui nežinau, ar jie sumoka, ar nesumoka. Nes man sunku būtų, tai ne mano... Neįeina nei į tarnybinės, nei aš.. Tiek nesuvokiu, kiek jie turi mokėti, kur mokėti turi. Gal aš ten apskųsčiau, pavyzdžiui, neteisingai. Tiesiog aš tų dalykų nežinau ir aš į tuos dalykus nesikisčiau. Jeigu aš jų nežinau tiksliai taip.

K: Gerai, o tai iš tos perspektyvos, kad jūs darytumėt, bet kaip vertinat, pavyzdžiui, ar galima kartais pateisinti tokį dalyką?

I: Ne, aš manyčiau, kad aš ir pati stengčiausi sumokėti mokesčius, reiškia, jau kiek galiu va taip, vis tiek jeigu reiktų ar ten kokią veiklą individualią daryčiau. Aš mokėčiau tuos, bet vat kitų gaudyti, tokių tai ne. Aš manau, kad reikia tuos dalykus, kadangi vis tiek. Bet vis tiek kaip klausėt iš pradžių ar aš ten sakyčiau, aš to dalyko nežinau. Aš manau, kad tai ne mano yra pareiga, yra tarnybos ten STT, ten dar kažkokios yra, kurios turi tą sekti, žiūrėti. Aš pati tai manau, kad aš turiu sumokėti. Kiek reikia, viskas kas priklauso, turi būt atlikta, bet vat, reiškia, kitų tai... Gal dėl to, kad aš nežinau kaip ten turi būt, kur ten ką gali sužinoti. Tai kas, kad pasakė kas nors, kad ten nesumoka, tai gali būti tik tai taip, tik tai taip gali būt tokie vat pasakymai. Tai va taip manau, pati stengčiausi mokėti.

K: Gerai, supratau. Tada kita situacija jau. Įsivaizduokite, kad poilsiaujate kažkur netoli kelio ir tarkim greit pravažiuoja automobilis ir sustabdo policija. Ir matot, kad nieko neįvyko, tiesiog kažką

padavė per langą ir išsiskirstė abi mašinos. Tai ką manote apie tai, kad greičiausiai padavė kažkokį kyšį?

I: Taip nebūna, kad sustotų, paduotų kyšį, perduotų kažkam policija vidury kelio. Paprastai taip baudas, ne dabar taip neduoda, dabar gi kai sustabdo policija, surašo viską mašinoj ir paprastai ten yra filmuojama ir ten nieko negali paduoti labai. Jeigu bandys, tai policija pati užfiksuos šitą. Čia policija pati fiksuoja, o kad sustojo kažkas ką perdavė, gal kaimynas važiuoja koks ir perdavė, kad tu parvežk ten namo ką nors žmonai nuvežk. Ne tai šita situacija, tai ne jau.

K: Jeigu sudėtinga įsivaizduoti...

I: Tai nereali ta situacija truputėlį.

K: Gerai, tada gal, pavyzdžiui, apie davimą kyšio, nežinau, gydytojui. Nu net ir tam pačiam policininkui gal kur kitoj situacijoj.

I: Pavyzdžiui gydytojui, gydytojui aš esu pati irgi.. Bet ne kaip kyšį, aš esu davusi po to, jau kai išeidinėjau, mes atsisveikinom, aš kaip dėkingumą esu davus. Tai esu ir tas manau, kad čia ne kyšis yra dar. Nes kadangi man nieko už tai nei žadėjo, nei man ten geriau padarė, ne, aš išeidama, reiškia, atsilyginau tik. Man labai patiko, viskas tenai tvarkoj buvo ir aš norėjau va taip atsilyginti. Tai čia yra mano toks va. Nebūtinai aš tą turiu daryti, jeigu ten bus koks nors, taip sakyti, kuris kaip buvo kažkada tai žinau ligoninėj, ten labai jau tokia vis ateidavo ir vis matyt laukdavo. Kadangi ji buvo, aš maniau, kad neverta dėl to, kad ji nepadarė man taip gražiai visko, ko aš norėčiau tenai, ką aš turėjau. Tai žinoma, tada ne, bet jeigu žmogus man patiko, kaip mane gydė, kaip manim rūpinosi, bet jau tada tik išeinant. Kai jau, reiškia, nepririštas yra toks va. Ne už tai, kad jis mane geriau žiūrėtų ar ką, ne, bet po to. Aš jau išeinu, atsisveikinu ir.. Va tokiu būdu.

K: O jeigu prieš?

I: Prieš ne, prieš galima viena situacija, jeigu tu susitarei, jeigu tave priėmė kažkur, nu kaip dabar būna privačios va dabar tos, arba taip būdavo seniau, jeigu ten tave taip sutiko padaryt išimtį. Gydyt be eilės ar dar ką. Va tada galbūt gali, bet ir tai nevisai. Nu tada aišku, kadangi tu esi, nu kaip sakyti, ne ta tvarka ten eilės galbūt priėmė tave. Bet irgi faktiškai, sakau, esu davusi tai tik tai kai jau išeini ir... Nu kaip dėkingumą, vietoj tų kažkokių saldinių ar gėlių ten labai, kurių ten, kiek aš žinau medikai paskui neturi kur dėt jų. Tik va taip, nu ar ten savo ką nors, jeigu aš bites auginčiau, medaus ar ko gali duot tokius vat dalykus, bet išeinant, ne prieš.

K: Bet va jeigu sužinotumėt, kad kažkas davė, kad ir vat prieš, jau tokį grynai kyšį, kad būtų suteiktos geresnės paslaugos, tai kaip vertintumėt?

I: Nu aš nežinau, čia paties gydytojo turėtų būti, ar jis sutinka priimti? Čia judviejų santykiai, jau to žmogaus ir to. Aš taip nedaryčiau, kaip kiti vat sakau, nežinau tiesiog netgi. Aišku dabar jau čia taip neigiamai, viskas, taip toliau, vertinama yra tie dalykai, bet sakau, čia priklauso ir nuo paties mediko, ar jis tada tokiu atveju ima.

K: Bet jeigu duodantis kyšį nori duoti ir medikas ima, tai ar... galima kaip ir tą pateisinti?

I: Nu jeigu abiejų susitarimas... Bet tas duodantysis turėtų nesitikėti, kad jam geriau bus, nes gydytojas ir be to daro taip pat lygiai gerai. Tai va tas yra, tiek va tokio, nes nu tikrai jis neturėtų manyt, kad jis ten kažką geriau padarys. Nu gal gal kai kur yra, aš nežinau, kokie yra kiti medikai, ir sakoma, kad yra vat jau, kurie labai mėgsta ir be to nieko nedaro, bet kažkaip neteko susidurti.

K: Tai tada sužinote, kad valstybės tarnautojas, kaip ir klausėte apie tą situaciją, naudoja valstybinius išteklius savo reikmėms.

I: Tai pavyzdžiui ką jis čia gali naudoti? Turiu omeny, ką jis čia, spausdintuvą naudoja kokį, sau atsispausdint kažką?

K: Nu galima nuo tokių mažų paeiti, galima apie tai, kad su tarnybiniu automobiliu važinėja. Galbūt net susiremontuoja kažkur savo automobilį. Grynai, kad tos valstybinės lėšos, jeigu turi priėjimą.

I: ne, neturėtų taip būti. Aš taip nedaryčiau. Nu lapą kokį popieriaus, kopiją kokią vieną padaryti - galbūt, kadangi čia jau ką aš žinau. Kitur ten eit dėl to, labai laikas gaištusi tas visas, o daugiau tai ne. Vis tiek reikia jau, jau reikia, vis tiek įstaigose būna ten gi gali susimokėti už tą, pavyzdžiui, jeigu tau labai reikia kokios nors tos mašinos ar kažko ten, nu jeigu tau valdžia duoda, leidžia tau pasinaudoti. Mato, galbūt, kad tau reikia tikrai. Būna gi tokių dalykų, nebūtinai čia taip jau griežtai viskas, kad būtų. Vis tiek yra žmogiškumo faktorius, jeigu labai žmogui reikėjo kur nors ten nuvažiuot ten ar kažką tai tokio, vat kad nuvežti, nu yra tokių dalykų, tai galima, bet viskas turi būt su saiku daroma tas, man atrodo, kad net ir įstaigose yra tam tikros ribos, kur galima vat kažką tai naudoti, kažkiek tai to. Nu nesinaudojau aš čia, bent jau niekad labai.

K: Bet iš esmės, jeigu būtų tokia situacija, jeigu sužinotumėt, kad kažkas kažkur va taip naudojasi, kaip jūs vertinat?

I: Nu negerai, bet aš nesakyčiau niekam nieko, irgi taip kažkaip, aš gi nežinau kaip ten yra iš tikrųjų, nes galima kartais irgi pagalvot, kad o gal jau čia yra jau taip, viskas, kaip sakyti, suderinta. Gal ten ir apmokama yra va iš tavo, tu pasinaudoji galbūt tuo tik tai, kaip sako, paimi mašiną, už benziną sumoki ar kažkokį tai dalyką tokį. Būna gi dalykai, kad leidžiama, jeigu vadovas įstaigos leidžia, tai galima tada, bet reikia suderint. Ne taip, kad tu pasiimsi ten, o jei būsi vadovas, tai vėl turi žiūrėti kokie tie ištekliai, iš kokio fondo ten galima naudoti. Gal ten yra koks nors darbuotojų va fondas yra, kur gali panaudoti. Kažkoks va tam tikras.

K: Bet sakot, kad vis tiek, jeigu jau taip būtų, tai kaip ir negerai.

I: Ne, nu negerai, jeigu piktybiškai yra naudojamosi tais. Aš sakau, jeigu nėra iš kokio ten fondo. Ten gi yra tam tikras fondas, skiriamas kažkam tai ten darbuotojų, yra tokie dalykai, kaip ten būna ir vat, pavyzdžiui, naujametiniai, sumuštiniam ten skiriama fondo, tai irgi yra, yra tie dalykai tokie, bet tai čia oficialiai gi tie dalykai išskiriami tokie. O taip tai ne, piktnaudžiaut niekam nežinant, jeigu aš nesu vadovė, nu kad ir vadovas būčiau, labai piktnaudžiaut negalima, aišku.

K: Bet o kodėl? Jeigu yra priėjimas ir galima kažkaip..

I: Tai kas, kad yra priėjimas. Bent reikia su saiku bent, jeigu labai ten prireikė kažkur nuvažiuot ar kažką. Nu gerai, tu pasiėmei, nuvažiuoji. Tai ne kasdien ir ne taip, tu vis tiek turi pagalvot, kad jeigu aš būčiau vadovas, aš turiu omeny imant vadovą pavyzdžiu, tai turi žinoti, kad tavo pavaldiniai tai matys visa tai. Tai ką, tai kodėl jie ne ar kažkas tai atitinkamai, tie dalykai turi veikti, tokie morališkai kaip tu turi būt atsakingas.

K: Tai sakot ir dėl pavyzdžio tokio kitiems?

I: Taip taip, dėl pavyzdžio kitiems ir tu pats jau jauti, ką gali, ką ne, kiek gali, kiek ne. Gal ten kažką truputį, nu kai reikia, labai jau ten būna kažkokių tai, bet nepiktnaudžiaut jau taip, kad ten kasdien tu ten. Nu yra gi vadovų, yra ir mašinos, nuveža, parveža į darbą gi visus, vadovų įstaigose, nebūtinai pats, yra vairuotojai, gal dar kažkur ten reikia. Nu bet man atrodo normos ribose turi būt, kažkiek ten tas visas.

K: Tai iš esmės griežtai taip nesmerktumėt, bet tiesiog toks saikas yra.

I: Priklauso nuo situacijos, nuo situacijos priklauso labai, negali taip viską, kad va, jau taip.

K: Mhm, gerai. Tai tada dėl to pažįstamo įdarbinimo irgi valstybės būtent įmonėje ir ką manytumėt?

I: Žiūrint koks tas pažįstamas yra. Jeigu tas pažįstamas vertas to.. Bet vis tiek yra gi konkursai praeinami valstybinėj įmonėj, vis tiek jis turi praeit tą konkursą. Jis negali taip būt paprastai įdarbinamas. Bet jeigu jisai yra.. tu jį pažįsti, tu žinai kaip jis dirba, tu žinai, kad jis dirbs taip ir taip ir taip. Tai kodėl, tu gali rekomenduot arba priimt į darbą, bet jeigu jis dirbs blogai, tu atleisi jį. Tai čia nebūtinai tas pažįstamas turi būt irgi, ne tai, kad ten aš manau, ne tai kad bet koks, bet vis tiek jis turi atitikt tam tikrus kriterijus. Nu vis tiek tu jį pažįsti, ta prasme, kad pažįsti, kad tu žinai jo sugebėjimus, jo atsakomybę, kaip jis dirbs. Aš tai, aišku, geriau priimčiau tą pažįstamą, kur žinočiau kaip jis dirba, negu kokį iš gatvės, kurį gal turėsi tuoj pat atleisti. Nu aišku, ten visokių būna situacijų, bet taip kažkaip tai vertinčiau, vis tiek turi praeit kažkokius tai filtrus, ten praeina tai konkursą, tai dar kažką tai. Būna tie vidiniai konkursai dabar įmonėse, kur vis tiek priima dažniausiai iš tų pačių vidinių jau tokių, kurie žino kaip dirba. Iš gatvės yra sunkiau. Juk ne veltui yra tos rašomos rekomendacijos, taip toliau. Ir ten pokalbiai būna ir viskas būna, tai va tuo pačiu. Tai kaip ir pažįstami gali būti per tuos pokalbius, susipažįsti su tuo žmogum daugiau. Bet nebūtinai neigiamai, nes sakau, priklauso kokia situacija yra. Tas žmogus vertas ar ne, jeigu tu su juo dirbai kažkada tai, tu žinai, kaip jis dirba, tai aišku aš jį priimčiau geriau negu kokį, kaip sakyt, iš gatvės. Gal aš jau žinočiau kaip yra, gal tas iš gatvės ir būtų geresnis kartais, bet nežinai vat irgi kartais.

K: Jeigu giminaitis, pavyzdžiui?

I: Tas pats, čia neturi, visi dabar mes giminės gi čia beveik.

K: Bet ar nėra to tokio, kad nu giminaičiui galima gal ir nuolaidą kažkokią padaryti, jeigu...

I: Nu nežinau, aš vadovu nebuvo vat. Man sudėtinga yra.

K: Bet va taip bendrai žiūrint, kad net jeigu ir ne jūs, bet taip vat žinot situaciją iš šono tiesiog, kaip vertintumėt?

I: Ne nu su giminaičiais biški taip atsargiai reikėtų, geriau pažįstamas negu giminaitis, bet ir tie giminaičiai įvairiai būna. Bet taip jau paprastai gi vengia labai priimt giminaičius jau ypač artimesnius. Nebent į privačias, į valstybines tai ne, nes paskui vis tiek yra tie dalykai. Gana griežtai ir vertinami, ir paskui jau problematiška ir pastabas yra duoti, aš manau, jeigu aš būčiau vadovas, jau sudėtingiau. Pažįstamas yra kitaip biški, šiek tiek. Pažįstamas, jau daug ten pažįsti. Kitus gi kiek ten pažįsti. Ne daug, bet va. Tai nereiškia, kad jie negali dirbt, kad ir tavo pavaldume.

K: O šiaip ar manot, kad Lietuvoj svarbu pažintys sėkmei?

I: Svarbu, aišku svarbu, kadangi tu.. Nu vis tiek tu žinai kaip tas žmogus.. Kaip jis ten dirbo, netgi vat, pavyzdžiui, priimant į darbą. Kiti gi susižino, aha, va tas vat... Visi pasiklausinėja maždaug ten. Aha, dirbo ten, kaip jis ten buvo, ar koks nors jis ten gal netikęs, svarbu gi. Kai eini per kitus taip ir sužinoma. Ir apie darbovietes, ir apie laisvas vietas ir apie ką. Vis tiek taip yra.

K: Tai manot, kad turit tas įtaką jau sėkmei?

I: Nu turi, nu kaip, sėkmei gal ne, bet turi įdarbinimui turi, vis tiek daugumoj gi pasiklausinėja jau, jeigu nori naują žmogų ir jeigu žino, kad kiti pažįsta jį tenai, tai čia kaip rekomendacija yra. Tas pats gi rekomendacijas irgi rašo, kai priimant į darbą gauna. Tai čia, tai irgi kas rašo rekomendaciją, pažįsta tą žmogų reiškia tai, irgi pažįstamas. Tai ratas yra tas. Ne tai man atrodo, kad čia visam pasauly tas yra ratas. Vis tiek, tie dalykai yra kažkiek tai svarbu tokie. Nu ir charakterio savybės, viskas matosi, jau žinoma yra.

K: Gerai. tai tada gal galėtumėt apibūdinti kas jūm yra pilietiškumas, su kuo jūm asocijuojasi, jeigu taip vat reiktų. Kas jūm asmeniškai asocijuojasi?

I: Pilietiškumas, dabar galvoju, ta sąvoka taip paimti, kaip čia. Tai, kad savo kraštas yra svarbiausia šiaip ar taip, kad kaip sakant nebūtų, kad nu kaip.. Kad įtaka svetimos vat valstybės, nu taip imant gal skambiai, ten taip skamba tie žodžiai, bet kad tas, nebūtų, reiškia, nu kaip, nebūtų užpulta. Nebūtų viskas kaip buvo vat, pavyzdžiui, kaip turėjom, kad nebūtų svetima valstybė ir taip, kad kuo, reiškia, tu savo šaliai stengtumeis kažką kad pati šalis gyventų kuo geriau, kad garsėtų, kad viskas būtų tai va tokio, kiek gali tu, kiek gali, kad nepadarytum blogo dar savo šaliai, ko nors tokio vat.

K: Čia blogo, tai pavyzdžiui ko?

I: Blogo darbais, pavyzdžiui, darbu ar taip. Nu šneka, oi, kaip čia blogai, kaip čia blogai, kaip ten gerai yra maždaug, kažkur tai ten. Ne, šitaip nesuprantu, čia yra.. Taip negalima, čia yra kiek tu pats prisidedi prie to viso, nes tu turi pats prisidėti. Jeigu tu neprisidedi, jeigu tu nieko nedarai ir tik žiūri kur ten maždaug geriau dar, gal ten vat aš išvažiuosiu, ten bus aukso kalnai. Bet turi čia daryti, kad tavo vietoj, gyvenamoj vietoj, kad tavo vaikai, šeima, viskas būtų, gerėtų viskas. Turi kažkiek tai stengtis tą daryti ir išlaikyti tą tokį, visą tą lietuviškumą., kalbos, kultūros dvasią tą visą, tokius dalykus. Per tuos dalykus ir yra tas daugiau. Savo krašto visas tas, tai aš taip suprantu tą. Galbūt čia sukonkretint reiktų?

K: Ne tai viskas gerai. Tai man ir svarbu, kas šauna į galvą taip pirmiausia. O šiaip ar jums sietųsi vat pilietiškumas su tais visais dalykais apie kuriuos mes šnekėjom. su mokesčių slėpimu, su..

I: Nu kažkiek sietųsi, manau, šiek tiek.

K: Šiek tiek?

I: Šiek tiek, bet nemanau, kad taip... nu kaip, mokesčių slėpimas, mokesčių slėpimas.. Pats jeigu neslepi, o kiti tai nežinau, nu negi tu gainiosi visus čia, kurie mokesčius slepia. Yra kažkokios vis tiek tarnybos, yra kažkas, kas turi dirbti tą darbą. Tu pats, aš pavyzdžiui, aš nemanau, kad turėčiau ieškot kur kas ten slepia tuos mokesčius. Daugiau kažkaip tai. Kiekvienas turėtų savo darbą dirbti. Savo normaliai darbą, kiekvienas už save turėtų atsakyti. Vis tiek ne už visus gali atsakyti. Kažkaip tai va tas.

K: Bet kad pilietiškas žmogus turėtų vat kažkaip, sakykim, sąžiningai mokėti mokesčius, neduoti kyšių, nežinau, nepardavinėti nelegaliai ten ar alkoholio, ar maisto, ar kažko. Ar čia kažkaip ne visai jums atrodo?

I: (atsidūsta), kažkaip tai vat nevisai man atrodo. Gal aš tokių senų pažiūrų, viskas kažkaip tai man.. Pavyzdžiui tas kyšio davimas, nu tai čia atsidėkojimas kažkoks tai, daleiskim tau padarė gerą darbą, tai tu ir duodi kokį saldainį ar dar kažkokį. Nori padėkot, ne vien žodžiu, bet.. Tai nereiškia, kad tu duodi prieš va, kad tau padarytų tą. Aš suprantu po to davimą, po to kai tau ką nors padarė, kad tu vat atsilygini galvoji, galvoji, kad atsilyginsi, kad tam žmogui suteikt malonumą. Tai vat man tas prieš, tai ne. Prieš tai va tie dalykai man tai nepatinka. Tas kyšis. O šitas mokesčių vengimas, tai ką aš žinau. Nu svarbiausia pats moki, o kaip kiti, tai ten turėtų mokėti, bet aš tai nesiimu ten gaudyti jų. Bet aišku aš į tai žiūriu neigiamai, kadangi tai sąlygoja ir mano gyvenimo lygį blogesni.

K: Gerai, o tai kaip tada vertintumėt Lietuvos žmones iš pilietiškumo perspektyvos?

I: Nežinau, man atrodo, kad dabar jau yra daugiau kažkaip tai pasižiūriu va taip va, pasižiūriu, va renginiai būna, viską, pasižiūrėkit kiek žmonių būna, jaunimo yra. Ne vien tik tai kad.. Aš tai labiausiai neigiamai tą emigraciją vertinu, žinoma, kadangi nebandoma čia daryt. Nu aišku, aš suprantu, kai mokomasi ten, išvažiuojama mokytis ten, nu ten būna išteka, sukuria šeimą. Ten kas kita yra, bet taip kad grynai ten išvažiuoja tų juodų darbų. Nu gerai, tu užsidirbai, tu grįžk galbūt ir daryk čia kažką tai. Nu bet kiekvienam čia yra, čia negaliu pasakyti to viso tokio, priklausomai čia nuo žmogaus, nuo auklėjimo matyt galbūt yra. Nu gal ir sąlygos, gal aš neįsivaizduoju, gal aš nebuvau patekus į tokias sąlygas, kad vat reiktų man kažką tai jau kitaip. Nu vat nežinau taip. Man

atrodo, kad tas pilietiškumas didėja, ypač jaunimo tarpe, man atrodo, vis dėl to, nepaisant kad jaunimas daugumoj irgi ten išlaksto. Bet kiek aš va susiduriu, va pasižiūriu vaikų draugai, tai viskas kažkaip normaliai, visi tie dalykai. Kaip sakant, jeigu pultų, eitų gint. Va tas irgi svarbu. Nes vat pasižiūri kaip tas pilietiškumas per sausio 13 -ą buvo pasireiškęs. Ėjo visi, negalvodami ėjo tada. Galėjo ten, aš nežinau ten ką, bet visi ėjom ir negalvojom, kad gali tu žūt ar ką nors. Nes vat mes su vyru, tai mes čia Lazdynuose kai gyvenom, netoli bokšto kaip tik, nu tai ką, tada buvo vaikai, mes turėjom tris vaikus, maži dar buvo jie visai. Tai aš jau likau namuose naktį tą, kai pradėjo ten duot jau. Atsibudom tiesiog, mes miegojom dar naktį tada vakare atsigulę, o vyras lėkė ten, man tai visą laiką buvo baimė, kad vat liks vaikai. Paskui paims į kokias ten mokyklas tas kaip būna kariškių ar kokias ten ir užaugs tokie, kaip būdavo seniau tokie dalykai. Tai va, tai buvo, kad būtų kažkas su vaikais, vis tiek reikia, vaikai maži dar buvo, pradinukai. Tai va, o taip visi taigi ten ėjo, lėkė, nežiūrėdami nieko. Tai va toks bendras suvienija vis tiek kažkiek tai. Va toks pilietiškumas ir yra toks, kai reikia. Dabar aišku, po to visi ten taip, bet man atrodo, kad jeigu būtų kas nors, tai irgi vienytųsi vėl, nes tada nepaisant tų pažiūrų vienijosi. Tokie ir tokie buvo. Ir nepaisant, sakau, tos dienos tai buvo taip, kad ten galėjo tankas ant tavęs važiuot, tu stovėtum. Viskas buvo taip, reiškia, dvasia ta pati buvo. Tai man atrodo ir čia, kad jeigu būtų pavojus koks, turėtų... Dabar tai čia vieni drąskosi, kiti vėl bet vat. Tai va, manau, kad tas pilietiškumas yra, daugiau mažiau.

K: Gerai, o jeigu reiktų vertinti lietuvius iš tos pusės vat situacijų, kurias apkalbėjome. Ar įvertintumėt kaip sąžiningus ir taip vat moralius iš tos perspektyvos ar vis tiek tokius linkusius kažkaip...

I: Nu kaip pasakyt, žmonių yra visokių.

K: Bet taip jeigu bendrai, kaip jum atrodo.

I: Nu bendrai - sudėtinga. Visokių. Yra vagių, yra visko. Yra, kaip sakoma, iš viso, kurie sukčiauja tik tai, apgaut kad tik tai. Yra dorų yra, kurie.. Negalim pasakyt, kad tauta viena vienokia ar kitokia. Yra visokių žmonių, yra sąžiningai dirba, yra nesąžiningai. Yra vagia, yra visokių.

K: mhm, nejaučiat, kad būtų labai tokia viena.

I: Ne ne, nėra tokio, vis tiek visokių yra. Kaimuose kokių kiek alkoholikai ypatingai ten tokių daugiau vat. Nu visur jų yra, žinoma, negali pasakyt. Bet gal matosi labiau, kai mažiau žmonių yra. Nu visokių yra, visokių žmonių visur yra. Ir tokių, ir tokių.

K: Gerai. Tai tada truputėlį apie tą sovietinį laikotarpį. Koks buvo tas sovietinis pilietis? Kaip tada viskas vyko gal prisimenat, taip galėtumėt... jau truputį užsiminėt dėl tų ėmimo ir laikymo visko savo..

I: Nu taip.. Nu tokioj gamykloj aš pusiau dirbau, ten pašto dėžė buvo vadinama, jeigu žinot, buvo karinė gamykla, nu buvo kariniai užsakymai. Mikroschemas mes gaminom tada. Tai šita, nu tai aišku, jeigu ten galima pasiimt kažką tai, bet ne tai, kad tu pats vienas, visi ten būdavom mes. Pavyzdžiui turėdavom spirito būdavo ten, valyt reikėdavo. Tai aišku, dalį mes gamybos reikalam, dalį pasidalinam visi gražiai, po lygiai ir išsineši namo ką gali. Ir čia buvo skaitoma, kad normalu tai yra. Tai yra niekieno. Iš kolūkio irgi visi vogė ką galėjo. Niekieno, nes tas faktiškai, ta bendra nuosavybė ir padarė tą visą. Kaip į tuos kolūkius gi suvarė viską, ten pasidarė, kad niekieno. Visų yra, o visų tai galima jau imti. Tai kas tik galėjo ką ir vogė. Aš atsimenu, šeimininkas mėsos.. Mes gyvenom pas šeimininką tada vat dar baigę tik studijas, šeimininkas dirbo mėsos kombinate. Nu taigi pastoviai parsinešdavo šaldytų ceche po porą vištų čia užsikišęs. Mes iš jo pirkdavom. Kaip gi, gerai ir jisai. Tai va taip ir gyvenom visi. Ką galėjo, tai ėmė, nešė. Tai buvo valstybės, valstybė buvo kas, neaišku kas, tai buvo.. Jeigu su tom vagystėm va tokiom va yra, nešimas tai čia skaitės normalu. Daugiau ką čia. Aišku kalbėt reikia tą, ką reikia kalbėt, negali ten per daug, reiškia, kalbėti.

K: Ką turit omeny?

I: Ne nu tai prieš valdžią irgi nieko nepradėsi daug šnekėti, nes ten tavim pasidomėt galės kai kas. Ypač per kokius baliukus ar ką, kai ten išgeri daugiau, pradeda. Tai žiūrėk, paskui jau ir nemalonumų turi.

K: Kažkas pasako?

I: Taip, kažkas pasako. Būdavo gi tų visų pilna, kaip sakant, tų stukačių. Toks rusiškas terminas, stukačius. Tai va, tokių dalykų daug ten visokių būdavo. Nu visos tos, blatai visi vadinami. Tai gerai, jeigu turi pažįstamą pardavėją ar dar ką. O tai tu čia turtingas, gali gaut visko. Jeigu ne, tai nieko tada. Tu stovi ten eilutėj, jau ten tuščia. Tik tai kanopos kokios karvių (juokiasi). Įdomus buvo laikas tarp kitko. Kai dabar taip pagalvojam, prisimenam, tai tikrai įdomu būdavo. Kažkada mes irgi ten vaikam pasakojom kaip ten būdavo. Ir tas, nu aišku, viso to daug.. Tikybos ta laisvė, nu gerai, mes ten dirbom ne mokytojais, nieko, tai gerai, nieko tokio. Bet kas buvo mokytojai ar ką, tai nelabai. Aš žinau, kad kai vaikystėj dar buvau, mano tėtis buvo bandymų stoty direktorius, tai jis pats neidavo į bažnyčią - negalima, bet mes su mama eidavom, tai paskui net

buvo rajono partijos sekretorius laikrašty parašęs: blogai su vadovavimu, čia giminė fanatikė. Viskas, nuo to laiko mes nėjom į bažnyčią. Nuvažiuodavom nebent į kitą miestą ar kur, nes negali taip. Partinė linija viskas buvo. Jeigu tu esi partinis, tai tau gerai yra, taip jau. Sakau, kai tėvas buvo ir mokslų daktaras, bandymų stoties tas... Nu čia gal toks asmeninis, bet vis tiek direktorius, reiškia, bet kadangi į partiją nestojom, tai paskui paskyrė vadovauti, padaro kaip instituto filialą, kad technikumą baigusį, paskyrė, kad jis buvo partinis moksliniam darbui. Nu bet nieko, tėvas nepergyveno, jam ten užteko. Bet va kaip pavyzdys toks va, tai viską viską darydavo.. Nu tai kiti ir stojo dėl to ir į tą partiją stojo, kadangi jeigu tu nori karjerą kokią padaryt, tu negali kitaip. Ne tai, kad ten iš to didelio tikėjimo tom visom idėjom. Ne, tiesiog. Kadangi aukščiau jau, man atrodo, kai mes va dirbom, ten skaitėsi institutas, dar laboratorijos viršininku, skyriaus sunkiai jau galėdavo, kad jau tu nepartinis. O kiti visi jau partiniai turi būt. Viskam partija vadovauja. Arba turi labai atsargiai taip jau, per daug.. Jeigu nori va taip. Daug dalykų yra, bet čia jau gal per daug labai.

K: Tai labai įdomu. O tai ar būdavo mokymų, aš nežinau, tokių konkrečių apie tą pilietiškumą, kaip turėtų elgtis? Jūs sakot, kad visi imdavo ten.. Ir nieks nešnekėdavo..

I: Tai jeigu pagaudavo, tai bausdavo. Jeigu daugiau ten kažkaip, čia tai mes tik imdavom, tai čia tokios smulkmenos. Aišku, jeigu būtų ten užčiupe, pagavę, tai būtų buvęs ten koks nors draugiškas teismas ar dar kažką. Žinot, kai gamyklose. Jau mastai ne tie. Nėr tie mastai, kad ten išneši kokią smulkmeną ten jau. Bet taip tai bausdavo ten, būdavo tos bylos, yra buvę net iki sušaudymų ten kur daugiau tie buvo spekuliantai. Spekulantai visi verslininkai skaitėsi, spekuliantai. Ir būdavo tos.. Kuo jie ten auksu ar kažkuo jie ten prekiavo. Taigi sušaudė grupę ten, nežinau kuriais čia metais buvo Lietuvoj toks atvejis. Ir sodindavo gal ir į kalėjimą, nežinau. Nesusidūrus kažkaip labai taip su tuo, kadangi taip neteko, giminėj nebuvo. Kitų nežinojo. Ne, tai būdavo, kai jau labai, reiškia daug. Daugiausia tai būdavo spekuliantai, jeigu tu kažką ten pardavinėji nusipirkęs, tu spekuliantas. Dabar tai verslininkas vadinasi jau. Tada buvo labai tokio va. Netgi pats savo padaręs kokį daiktą, irgi nebūdavo taip, kad... Nieko negali, turi.. Viskas valdiškai, būdavo tie visi. Ir verslai tokie, paskui jau čia kooperatyvai prasidėjo, kai jau prasidėjo tas kažkiek tai, ta perestroika. Tada jau pradėjo, taip nebūdavo nieko. Tu negali nieko daug.

K: Bet kažkaip tą mokymą turėjo jum perteikt, kad nu va tą..

I: Ne, tai buvo komjaunimo va tie idealai visi, ką ten mus mokė, nieko mokyt ten labai daug, bet irgi, partijos ten tie visi, bet ten tokie bendri. Atskirų tokių mokymų aš neprisimenu net. Komunistiniai idealai, viskas šūkais. Viskas gi būdavo šūkais tokiais, netgi visos sienos būdavo.

Ant apgriuvusių sienų šūkis užkabintas, kad nesimatyti. Baisiai buvo daug šūkių, dabar tai mes... Atvažiuoja užsieniečiai, jie stebisi visur. Komunizmą pastatysim ten per tiek metų dar kažkas. Visur plakatai, visur visokie šūkiai būdavo. Ką aš žinau, mes būdavom prie to įpratę ir nekreipdavom dėmesio jau tiesiog labai visi vat. O taip, kad mokyt pilietiškumo.. Nu kokie ten, nu ką aš žinau. Partija pirmoj eilėj turi būt, komjaunimas, partija. Nu komjaunimas tai ten mokyklose daugiau. Paskui kai ten universitete buvom, tai ten ai, juokus krėtėm iš to komjaunimo. Tik tai, nieko ten žinau, kadangi iki 28 metų buvo, o buvo biški kartais naudinga būti. Bent kai dirbom jau, tai mes kažkokio, pas mus buvo vieni tokie veikėjai, ne suorganizuodavo kažkokių ale susirinkimus, maždaug, protokolus parašydavo gražius. Tai kad mes buvom iškovoję kažkur tai 1 vietą pasirodo skyrius ir važiuom į ekskursiją į Kaliningradą. Ot buvo nauda iš komjaunimo. Daugiau tai ne, tokių, aš nežinau labai tokių idėjų, kažkaip man.. Nebepreismenu galbūt jau tiesiog to viso, nes tai buvo.. Dabar tai skambėtų juokingai, kas tenai.. Aš kažkada radau net savo, kai mokiausi, reiškia, mūsų ten buvo vasarą vaikinai paimti į kariuomenę, nu jie ten biški prisidirbo, bet paskui... Nu ten biški chuliganizmo, bet vis tiek ten Rygoj tarnavo, ėjo per miestą ir ten dainavo: "sėk, sesute, žalią rūtą", žinot tą dainą tokią, kad nebūtų bolševikų yra paskui, pabaigoj ten. Nu ir kažkas paskundė. Tai vieną ten iki pašalinimo ėjo iš universiteto. Tai mes ten padarėm savo kurso grupės komjaunimo susirinkimą, nes reikėjo visiems, kad mes pasmerkiame juos, kad neišmestų jų visai. Paliko ten, reiškia, akademinį tų. Kad jų neišmestų grynai. Nu tai va, buvo tokia veikla, daugiau nebuvo, neatsimenu. Gelbėjom, reiškia, juos, nes reikėjo, nu kad savi. Smerkiame mes, taip toliau. Tai dar kažkur buvau radus tą protokolą, parašytas susirinkimo to. Pasiskaitymui įdomu. O taip nebūdavo ten nieko daug. Ten viskas buvo, kas buvo, laikraščiai, viskas, tie dalykai. Atskirai kažkokių ten mokymų - ne, neatsimenu. Mokykloj... Universitete tai ten išviso jau nebuvo.

K: Bet vis tiek buvo tokie kaip ir du veidai, kai žmonės ką jau prie valdžios ten reikėdavo, bet..

I: Taip taip, negali gi pasakot nieko. Ar dar kažką tai. Tu gali tik tai šeimoj, su draugais, va dar ir taip, ir dar dainuškas kokias padainuoti dar gali ar anekdotą papasakoti. O taip vengi. Taip būdavo visą laiką, ten kur nors, kad negalima šnekėt, negalima ir viskas. Ir tu nieko nepasakoji ten labai daug. Nes kitaip tai čia... Labai bus taip. Atsargiai. Nu buvom išmokę kalbėti vienaip kai reikia, kur nors ten susirinkime ar kur. Kai reikia labai pakalbi maždaug. Bet visi iš to paties juokėsi bent. Mes dar buvom, ta mūsų karta vis tiek, mūsų tėvai dar prisiminė kiek prieš 40- uosius, dar buvo tie, bet buvo pas mus, kadangi buvo sąjunginė gamykla buvo, reiškia, iš Leningrado baigę, atvažiavę ten, tai jie iš viso nežinojo tokių dalykų jau. Tai jie stebėdavosi, mes jie pasakodavom čia viską, nu jie tokie buvo nepiktybiški, reiškia, tai jie stebėdavosi. Pažiūros visiškai buvo.. skyrėsi. Tai mes ten juos auklėjom. Tai nieko, buvo normaliai. Tai sakau vat, kaip skyrėsi. Mūsų karta, tai vis tiek mūsų

tėvai dar žinojo tą, mum pasakodavo atsargiai, bet vis tiek pasakodavo kažką tai tokio. Vengė daug ten labai, taigi buvo dar į Sibirą vežtų, buvo, grįžinėjo ten paskui, mokykloj ten buvo paskui, grįžinėjo iš Sibiro. Nu apytikriai kažką tik žinojom, daugiau tai.. Daug tėvai vengė pasakot, kad mes per daug ten nekalbėtumėm.

K: Bet jeigu reiktų pilietį lygint vat sovietmečiu ir dabar, tai ar skirtųsi, ar..

I: Ne nu tai dabar laisvė. Dabar kas ką nori, tu gali ir valdžią kritikuot ir tau nieko. Gali ką nori tu daryt, laisvė yra. Tu kaip nori, yra ribos žinoma, negali gi kaip nori. Aš, pavyzdžiui, noriu - langą daužau. Nu tai nebus šitaip, tai yra tam tikri dalykai, bet tu gali viską. Prezidentę kritikuoji, dar ką kritikuoji, jeigu nori. Ir nieko tau už tai. Tai čia toks yra. O tada tai ką tu, baisu ten būdavo ką nors pasakyt negalimo.

K: O iš tos pusės vat valstybinio turto. Tai vat irgi, ar vat būtų kažkoks labai didelis skirtumas? Ar dar ne? Nes vat viską seniau, sakot, imdavo, bet ir dabar dar taip būna..

I: Nu aš nežinau, nes aš vat nesusiduriu va čia. Čia nėra ką imt.

K: o jeigu būtų?

I: Nu nežinau, kad ne gal. Vis tiek yra tie. Kažkaip jau per tiek metų jau tu įpranti, kad negali taip visko. Tai vis tiek yra, kaip sakyti, yra tie dalykai. Nu ne, kadangi tu ir negali. Prieš kitus gi galų gale, gal tu ten mintyse ką nors ir galvotum, bet tu negali taip jau daryt.

K: Čia sakot prieš kitus?

I: Ne, nu ne prieš kitus, bet negi tu pasiimsi čia va viską, nei tau reikia kažko tai tokio, bent aš nesusiduriu su tuo, kad čia kažko reikėtų. Imt ir neštis. Ar dar kažką tai. Nežinau kai būtų, jeigu čia būtų kokių saldinių krūvos ar dar ką ten. (juokiasi). Aš čia juokauju be reikalo. Ne, kad to dalyko vis tiek mažiau yra. Nu gal ten, bet abejoju, kad labai kažkiek ten yra jau..

K: O tai, sakykit, kada jum geriau gyvent buvo, jeigu reiktų taip palygint?

I: Aišku dabar. Galų gale ir materialinė dabar... Dabar visi dejuoja dejuoja, kaip buvo tada, tai cha.. Kaip sakant, buvo laikas, kad nieko tu ten negalėjai nusipirkt, nei ten pavalgyt negalėdavai padoriai. Prie mėsų stovėt eilėj reikėdavo, nieko ir tai nebūna. Išmeta, duoda, neduoda būdavo žiūri. Lazdynuose nuo kalno ten atsistoji, ten tokia parduotuvė toli pakalnėj, matau eilė, tualetinį popierių

duoda, reiškia, leki, atsistoji eilėj. Ne tai aš turiu omeny iš materialinės, jau nekalbant apie tai, kad tu nieko nei kalbėjai, nei nieko. Tau viskas surikiuota, tu viską turi daryt taip, o ne kitaip.

K: Gerai, tai tada pabaigai apie jus šiek tiek. Amžius jūsų.

I: amžius 71, ne 72.

K: Išsilavinimas?

I: Aukštasis.

K: Pareigos?

I: Dabar vyr. specialistė skaitosi čia archyvinio skyriaus, vyr, specialistė.

K: O anksčiau ten sakėt...

I: Anksčiau aš dirbau vat kitur. Aš baigiau universitete fiziką ir dirbau mikroschemų gamyboj Venta, buvo tokia įmonė. Paskui jinai ten pradėjo žluginėti, nes mes abu su vyru ten dirbom, o trys vaikai reikėjo išlaikyt, reikėjo darbą rasti. Tai paskui aš čia atėjau, per pažintis atėjau, kadangi pažinojau čia kai ką. Tiksliau mano draugės pažinojo kai ką iš čia dar vat, dirbančių genocido tyrimo, dar buvo reprezentatyvumo centras tuo metu. Sąjūdžio ta kova kai buvo, tuoj perėjo, mes rinkom tą medžiagą, apie tremtinius pradėjom vat leisti knygas tas. Tai kokie čia jau nuo 93 ar 4 metų čia dirbu visą laiką, po archyvus dabar. Nu čia istoriko faktiškai darbas, bet jau perėjau į tą.

K: Tai Vilniuj, kaip suprantu, jau ilgą laiką gyvenat?

I: Vilniuj aš gyvenu nuo studijų metų, nuo 65.

K: O prieš tai?

I: O prieš tai gyvenau Pasvalio r., Joniškėlis yra toks miestelis.

K: Mhm. kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Kas savaitę, kas sekmadienį tiksliau.

K: Ar esate patenkinta demokratijos veikimu Lietuvoje?

I: Labai jau platus klausimas.

K: Nu bet taip jeigu bendrai.

I: Nu nežinau, kažkaip niekad negalvoju apie tai net. Nu yra lyg tai ta demokratija, nu kur pasireiškia, rinkimuose daugiausiai pasireiškia. Nu yra, ką nori, tą renki. Bet žinoma, visokių yra ten, kažkaip tai. Nežinau, negaliu atsakyti. Kažkaip nepagalvojau. Dabar staigia, lyg tai tvarkoj viskas.

K: Gerai, tada paskutinis klausimas ar pasitikit savo šalies žmonėmis, jeigu taip bendrai?

I: Pasitikiu šiaip. Nu ne visais, aišku, visais negalima pasitikėt, bet pasitikiu.

K: Gerai, tai ačiū labai jums.

10 informantas

72 metų vyras, aukštasis, Vilnius

K: Ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Gerai, sutinku.

K: Tvarkoj,

tai iš pradžių Jums užduosiu hipotetines situacijas ir tiesiog įsivaizduokit save ir ką jūs galvotumėt apie tai, galbūt ką Jūs darytumėte, nedarytumėt, tiesiog kokios būtų jūsų mintys.

Tai sužinote, kad kažkur netoliese jūsų, galbūt kaimynas nelegaliai pardavinėja alkoholį.

I: Manau, kad praneščiau policijai. Aš manau, kadangi kad tai yra ne tik.. Ne tik finansinis klausimas, mokesčių slėpimas, bet tai tiesiog.. Žmonių sveikatos gadinimas galų gale. Veda į visuomenės degradaciją, deja, dažniausiai naudojasi nelegaliais taškais silpni žmonės, kiek tik kalbant apie valią.

Tai yra pakankamai bjaurus dalykas ir žaloja visuomenę. Manau, kad reikia stengtis kiek galima su tuo kovot.

K: Tai Jūs manot, kad apie tai praneštumėt?

I: Aš šiuo atveju dėl alkoholio pardavinėjimo nelegalaus, aš esu įsitikinęs, kad praneščiau. Gal kartais galiu nepranešt apie dalykus, kurie yra.. Turi pavojų fizine prasme susidorot, ten ar su šeimos nariais.. Gal pagalvočiau, bet šiuo atveju, tai nemanau, kad.. Nebent kažkokiu būdu galinga jėga... Bet nemanau, kad šiuo atveju. Paprastai tai pardavinėja tiesiog atskiri asmenys. Ir ne tie,

kurie gali grasinti. Manau, kad tai tiesiog pagalbinis uždarbis.. Nebūtinai pas kažkokius pavojingus ar galingus žmones.. Žinoma, gali būt, kad ir susiję su gaujom. Bet galų gale pranešt policijai galima ir anonimiškai. Tokiu atveju, jeigu manai, kad tai yra tikrai didelis pavojus.

K: Gerai, supratau. O jeigu sužinotumėt, kad kokioje nors įmonėje yra slepiami mokesčiai? Irgi ju m žinomoje, galbūt pažįstamas ten dirba.

I: Vat jei labai artimas pažįstamas, tai... klausimas jau sunkesnis. Šiaip jau aš prieš. Prieš mokesčių slėpimą, prieš valstybės apgaudinėjimą. Aš esu pats buvęs valstybės tame tarpe ir tarnautoju, ir buvęs ir verslininku, ir buvęs ir mokslininku inžinierium. Ir visais atvejais kaip ir nedarydavau nusikaltimų. Ir verslininku tame tarpe būdamas, nes verslininku būnant, jeigu kalbant apie save, tai... Tai geriau mažiau turėt pinigų, bet ramiau miegot. Rami sąžinė yra taip pat pakankamai brangus darbas. O kalbant apie svetimą, vis dėl to manau, kad reikia visais būdais bandyt padaryt, kad valstybė būtų teisinga. Teisinga ir... vykdytų tai, kas nustatyta įstatymais. Tik taisyklių ir įstatymų laikymasis veda prie teisinės valstybės. Tik teisinė valstybė galima jaustis saugiam ir kažkaip logiškai, užtikrintai gerinti gyvenimą, kurti visiems geresnį gyvenimą, ne kažkam vienam ar atskirom grupėm. Tai manau, kad daugeliu atveju, nežinau, negarantuojų ar 100, bet manau, kad aš praneščiau apie mokesčių slėpimą.

K: Bet sakot jeigu būtų pažįstamas, tai tada sunkiau, o ką čia turit omeny?

I: Vat jeigu artimas pažįstamas ar draugas... Šiaip jau.. Tokiu atveju mano principai sako, kad reikėtų pasakyt jam, kad aš pranešiu. Ir situacija... Reikia pasirinkt ar priverst jį su mokesčių inspekcijos pagalba sumokėt mokesčius, bet prarast tikriausiai draugą ar pažįstamą, ar kažkokį kitą kelią rast, kur.. Jeigu jis nemoka, tai jis suaugęs žmogus ir jam skaityt moralą, kad tu mokėk geriau, nėra prasmės, jis žino, ką daro. Tai va čia pasirinkimas šiek tiek sunkesnis atvirai šnekant. Ir užtikrintai pasakyt, kad aš vat dabar nueičiau, paskambinčiau į mokesčių inspekciją ar policiją ar atėjęs jam pasakyčiau: žinok aš apie tave pranešiau, mokesčių inspekcija tave tikrins ir tikriausiai nubaus. Nemanau, kad taip lengva padaryt, kai yra pažįstamas arba net giminė. Nors su gimine gal net lengviau nei su geru pažįstamu. Geriau, žinot, tokių draugų ar pažįstamų neturėt, kurie sukčiauja, kurie eina aplinkui. Nežinau, atvirai šnekant žiūrėčiau pagal situaciją.

K: Mhm, supratau,

o tada jeigu toks atvejis, kad taip irgi labai jau įsivaizduojant, kad sėdit kažkur poilsiavietėj, netoli kelio ir matot, kad greit lekia automobilis. Ir ją sustabdo policija. Ir jūs pamatot, kad tiesiog paduod

a kažką vairuotojas ir taip išsiskirsto. Nu greičiausiai, kad kyšis.. Ką manot ir ar kažką darytumėt?

I: Jeigu važiavo greitai..Aha.

Nu

bet tikriausiai buvo net girtas, sakysim.. Jeigu tai matyčiau, būčiau tikras, kad girtas vairuotojas, bet paėmęs kyšį buvo paleistas, tai skambinčiau nedvejodamas 112 ir pasakyčiau situaciją ir numerį, jeigu būčiau įsidėmėjęs.

K: O jeigu ne girtas?

I: Jeigu negirtas, nežinau, aš nesu tikras, atvirai šnekant. Aš nesu tikras šito mano veiksmo rezultatu. Policininkai po vieną nebūna. Jie būna po du. Aš apkaltinčiau vienas du kyšio paėmimu, tris gal ar keturis. Du policininkai turėjo būt ir vairuotojas. Aš neįrodyčiau. Bet aš esu pakliuvęs labai seniai į situaciją, kada iš kaltintojo pavirtau kaltinamuoju teisme. Nes mane apkaltino šmeižtu ir aš negalėjau įrodyti. Aš neturėjau liudininkų.

K: Tai jūs bandėt pats kaltinti?

I: Aš bandžiau kaltinti, ieškoti teisybės. Ir mane apkaltino, kad aš negerbiu teismo ir vos išvengiau kalėjimo.

K: Tai jau jums dabar turėtų būt tokia kaip ir baimė..

I: Nu tai yra pamoka. Aš neišsigandau, nelikau prisitaikęs, bet aš prieš ką nors viešai kaltindamas dabar gerai pagalvoju, ar aš tai galiu įrodyti, ar aš turiu dokumentus. Šnekos kažką kaltinti viešai visada yra.. Iš tikrųjų tai taip ir turi būt, turi būt baudžiama. Jeigu tu neturi įrodymų ir kažką apkaltini kažkuo. Turi turėti įrodymų. Vat jeigu žinai, kad kaltas, bet tu neturi įrodymų, neturi liudininkų, yra sunki situacija, kuri baigiasi paprastai blogai kaltinamajam. Jeigu sureagoja. Dažniausiai apkaltintas sureagoja, nes jis nori save apginti. Jis kaltas ar nekaltas, nu gal koks vienas iš tūkstančio sutiktų su tuo kaltinimu ir prisipažintų, bet dažniausiai žmonės bet kokiomis priemonėmis stengiasi save išteisinti. Dažniausiai. Tai vat, šita situacija yra sunki. Aš ir ne tą vienintelį kartą.. Esu daug turėjęs tokių atvejų, kai mane išmokė per ilgą gyvenimą palyginti, kad kaltinti reikia pasiruošus. Turi būt apsiginklavęs, dokumentais, įrodymais, nuotraukomis, įrašais. Jeigu tu nori kovoti už teisybę. Už teisybę kovoti reikia, bet ne obalsiais, ne šūkais, tas neduoda nieko. Gali bendrais, bet tada bus tik bendri teiginiai, bendri lozungai, pasakos. O kaip neteisinga, kaip negerai. Policininkai ima kyšius. Reiškia pats davei, jeigu tu taip tvirtini. Jeigu neturi įrodymų, neturi nuotraukų. Nu reiškia, o kaltinti konkretų policininką, konkretų ekipažą reikia turėti kažkokius

įrodymus. Nu sakau, matymo vieno, ta situacija, kur jūs pasakėt, kad aš matau, mačiau.. Įrašyt būtų galima, bet nu.. Šiuo atveju aš matomai nieko nedaryčiau. Va toj situacijoje, kurią jūs nupiešėt.

K: Mhm, o šiaip vat jeigu kalbant tada apie kyšius, apie vertinimą. Kad ir, nežinau, gal lengviau įsivaizduot su gydytojais, man atrodo, kad čia opiausia problema. Kaip jūs vertinant, ar esat susidūręs kažkokiu būdu su tuo?

I: Esu susidūręs ir jaunystėj esu davęs kyšius už save ir už gimines. Dabar jau metų 20, kokie 15 gal nesu davęs ir nebeduosiu. Ir nebebandau, manau, kad vis tik laikai pasikeitė, nors gydytojų yra laukiančių kyšių. Gal ne tiek daug kaip seniau, bet yra. Juo labiau, kad dabar daug kur ligoninėse, poliklinikose neatsimenu, bet ligoninėse yra tiesiog skelbimai, skelbimėliai, užrašai ant durų ant dar kažkur. Neatsimenu kaip jie dabar skamba tiksliai, kad geriausia dovana yra jūsų šypsena, ar gėlės, ar kažkas tokio. Bet turima galvoj, kad tai nepiniginė duoklė, nepiniginis kyšis. Nes net nes susidūrus su tokia situacija. Aš turėjau atliekamus bilietus į operos teatrą ir vienai gydytojai pasiūliau po to, kai aš pagijau, mane išrašinėjo iš ligoninės. Aš pasiūliau du bilietus. Jie man tiesiog... Aš juos gavau, ten buvo pakvietimai tiksliau sakant, bet tai kaip bilietai. Ji atsisakė. Ir aš ją galiu suprast. Nenorėjo, kad būt pagalvota, kad ji ima kyšius. Iš esmės tai praktiškai kyšis, pakvietimas arba bilietas kainuoja po 15 ar po kiek eurų kažkur. Tai yra.. Keičiasi gydytojai, keičiasi policija. Ir aš manau, kad.. Dabar jau jokiom sąlygom aš nesiūlyčiau gydytojui kyšio. Bet buvo laikai, kai gydytojai tiesiog nedarė.. Neimdavo kyšio arba ilgai neimdavo kyšio, bet ir nedarydavo. Aš turėjęs tokių įvykių, esu jauną žmoną palaidojęs, pirmą. Ir buvo tokių situacijų, kad aš neturėjau ką daryt. Turėjau duot kyšį, esu davęs kyšį.

K: Nes kitu atveju būtų ne..

I: Neguldydavo į ligoninę.

O

kai žmogui nedaug liko gyvent.. Ir jaunas, ir skausmai. Vėžys yra paskutinėse stadijose skausminga liga. Ypač seniau, prieš keliasdešimt metų, kai vaistų beveik nebuvo nuskausminančių arba jie buvo nevisada efektyvūs, tai ieškodavai kelių kaip padėt žmogui ir tame tarpe ir.. Ir kyšiai eidavo. Taip kad tokia maždaug situacija.

K: mhm, o dabartinius žmones... Vis tiek tikrai yra dar tokių, kurie duoda ir yra daktarų, kurie ima.. Ką jūs apie juos manot?

I: Aš manau, kad daugiau siūlo kyšius pagyvenę žmonės dabar.

K: Kodėl?

I: Nu kad jie laikosi senos.. Dar jie prisimena tuos laikus. Mano, kad nuo gydytojo priklauso tau keist sąnarį pirmiau ar kaimynui palatos. Ir kad nuo to priklausys, ar duosi kyšį ar ne, kad sanitarė ar slaugė tave aptarnaus, jeigu tu kažkiek tai užmokėsi. Ir iš dalies jie teisūs. Bet iš dalies. Gydytojų yra tikrai tokių, ir aš daug esu susidūręs, kur tik ir.. Matyt dauguma, gydo vienodai, tu mokėsi ar nemokėsi, bet tai kad praeity buvo gydytojų, kurie negydė, jie nekenkdavo, bet tiesiog negydė. Nedarė tai, kas jiems priklauso, kol tu jiems nesumokėsi. Tai kaip čia jums pasakyt, situacija gerėja, bet pagal tai, kad pažiūrėjus į pažįstamus, ypač pagyvenusius gydytojus, kai kurias kitas profesijas, teisininkus, kad jų butai ar namai, ar automobiliai neatitinka jų oficialiai gaunamų pajamų, reiškia ima kyšius. Reiškia sistema dar tebegyvuoja, reiškia tu pakliuvęs į tą sistemą turi prisitaikyt. Tai bet sakau, aš manau, kad keičiasi. Paskutiniai keliolika metų, man toks jausmas, kad.. Jūs apie gydytojus dabar klausėt, taip tai nenukrypstant į šoną, manau, kad ypač jauni yra kitokie gydytojai ir kyšių, manau, kad nereikia duot ir ašį patarčiau, jei manęs kas klaustų, neduot.

K: Bet ar galima tokius žmones, kurie duoda, pateisint kažkaip?

I: Žinot, sunku čia smerkt, jei to reikia. Prieš kurį laiką, jau kelias dešimtis metų, vienai iš giminių reikėjo skubiai keist klubo sąnarį. Didelė eilė, manęs paprašė pas tą būtent gydytoją. Jam duot pinigų, kad greičiau pakeistų tą klubo sąnarį. Aš padariau tą. Daviau pinigų. Skamba blogai, bet aš daviau pinigų, kad pakeisti greičiau tą klubo sąnarį tai poniai. Ba negalėjo paeit. Ar tai kam nors pakenkė. Tikriausiai. Galbūt kitam kažkam tą klubo sąnarį keitė, bet kadangi mūsų pokalbis toks anoniminis ir... mes sutarėm sąžiningai kalbėt, tai aš sakau kaip buvo, kaip yra ir koks esu. Aš nenoriu parodyt savęs, kad aš kažkoks kitoks negu vidutinė visuomenė buvo arba yra. O mano metų žmonės, man virš 70, tai mes susidūrė su daug. Praėję įvairius etapus, įvairias, sakysim tai, pakopas. Kada... Nes tarybiniai laikai, tai buvo.. Jūs nežinot, bet tai buvo beveik viskas vienaip kalbama, kitaip daroma. Buvo ištisinis melas. Buvo šnekama apie šviesią, gražią visuomenę, apie sočią, linksmą vaikystę ir t.t., senatvę ir t.t. Iš tikrųjų ir valgyt ne visada būdavo. Ir apsirengt, ir.. Partiniai bosai, milicija, teisėjai buvo kita kasta, kitos kastos. Gydytojai buvo kita kasta. Jie net ir vadino, jie žmones gydo. Jie kiti žmonės, ne visai tie eiliniai žmonės. Jie kitokie. Todėl... Nu taip greit žmonės nesikeičia ir aš tame tarpe. Pasikeitęs, bet kadangi aš dirbau valstybės tarnyboj ir daug važinėjęs ir po ES, ir ne tik po ES, tai matęs ir kitokių visuomenių, bet.. Ir keičiuosi, ir manau pasikeičiau, bet.. Bet prisimenu kas buvo. Ir iš dalies tie kurie gyveno kokiam miestely, tebegyvena, aš jį galiu suprast, jei jis nuėjęs pas miestelio seniūną ar pas miesto merą mano, kad spręst klausimą

reikia duodant pinigų. Nes jis kitaip neįsivaizduoja. Jis negreit įsivaizduos. Nors lyg tai teoriškai reikėtų kitaip daryt. Ir daroma daug kur kitaip, aš nesiginčiju. Daug kas pasikeitė.

K: Mhm, bet manot, kad.. Jeigu kalbant apie kitus žmones, tai vat ar keičiasi ar sunkiai keičiasi, nes sakot, kad ir jūs kažkiek, bet gal dar ne visiškai..

I: Nu taip perdaryt į visiškai naują žmogų negali, aš manau, kad keičiasi ta prasme visuomenė, kad jauni žmonės, kurie gimę jau šiais laikais, kurie išsilavinę, kurie pavažinėja po pasaulį, jie kitaip mąsto. Mano vaikai irgi mokėsi visi ir Lietuvoj ir ne Lietuvoj ir dirba nebūtinai Lietuvoj. Ir aš pas juos nuvažiuoju, ir nebūtinai pas juos, ir į kitas šalis. Ir tas laisvės jausmas, supratimo, kad žmogus tai ne.. Tai vis tik iš prigimties laisva būtybė ir neprivalo kažkam mokėt atskirai, jis nori nenori, jis prisiskverbęs ir į Lt. Ir tas kitoks oras, jis pučia. Yra dar senų daug įsitikinimų, senų žmonių, kurie tuo gyvena, mano, kad viskas liko kaip buvo, bet iš tikrųjų ne taip. Keičiasi, tai kaip ten bebuvo, gal patys žmonės ne taip keičiasi, kiek visuomenė keičiasi, nes keičiasi žmonės. Vieni miršta, kiti gimsta. Daugiau žmonių, kurie mokėsi kitur, kurie važinėjo. Nebebijom laisvai mąstyti, galų gale knygas galim bet kokias skaityti, filmus bet kokius matom, televiziją bet kokią matom. Tas viskas keičia visuomenę ir visuomenė laisvėja ir kitaip į viską žiūri. Bet tai, kai pasiklausai, pamatai, ne taip staigiai. Tai juk ne be reikalo daug kas primena bibliją, kad pasikeistų rimtai visuomenė reikia kelių kartų. Tai mūsų visuomenė keičiasi, bet deja yra dar visko.

K: Gerai, supratau, tai eikim prie kitos dar situacijos. Sužinot, kad valstybės tarnautojas naudojasi tarnybine padėtim. Kažkaip naudoja išteklius valstybinius, nes gali prieiti. Ir ką galvojate apie tai?

I: Tai blogai, kai taip vyksta. Dažnai tai nėra.. tai nedažnai sužinai, nes tai yra gerai paslėpta. Ir situaciją panašią aš pergyvenau. Bet galbūt tiesiog ne išteklius naudojo, bet aš buvau verčiamas paskelbti nugalėtoju kompaniją, viename iš konkursų, kur iš tikrųjų tikrai nelaimėjo to konkurso ir tai buvo nustatyta ekspertų. Komisijos buvo sukurtos specialios, pagal taisykles buvo padaryta, buvo padaryt viskas teisingai, bet aukšto pareigūno, mano viršininko, netiesioginio, bet aukštesnio, aš buvau verčiamas peržiūrėti, imtis bet kokių priemonių, kad paskelbtume laimėtoju kompaniją, kuri jo manymu tikrai verta to. Tai kompanija buvo galinga, tikrai jaunatviška ir labai energingai besiplečianti, bet jinai nelaimėjo to konkurso, tą parašė visi ekspertai. Aš tik noriu pasakyti, kad kova buvo nelygi. Aš nepasidaviau, bet rezultatas baigėsi tuo, nesiskundžiant, bet vienas iš rezultatų buvo infarktas mano. Išėjau iš darbo, bet irgi negaliu pasakyti, kad vien dėl to išėjau iš darbo, nes aš jau buvau pensinio amžiaus, mane buvo galima lengvai atleisti per gimtadienį, nes tokia yra

valstybės tarnyboj įstatymas, kad jei tau daugiau nei 65 metai, tai eiliniams metams suėjus, reikia tavo viršininkų leidimo pratęst. O jeigu jie nesutinka, tu tiesiog nebedirbi. Taigi ta situacija baigėsi tuo, kada aš pabandžiau nesutikt su tuo neteisingu spaudimu, tas vyko pusantrų metų, neva nebuvo paskelbta rezultatai, to konkurso tiek laiko. Bet tai baigėsi, sakau, aš daugiau padaryt negalėjau. Aš galėjau tik nesutikt ir neperdaryt popierių, ką aš ir padariau, bet sakykim, jei čia pergale skaityt, kad aš išėjau iš darbo ir tas slėgimas, presas buvo.. Negaliu tvirtint, kad vien dėl to infarktas mane ištiko, bet kadangi tai savaitės skirtumu atsitiko prieš išeinant iš darbo, tai manau, kad tai dalis viso to preso. Ta prasme aš noriu pasakyti, kad gerai, kai kas nors mažesnis, tavo pavaldinys kažką ne taip daro, tu gali sustabdyti. Aš manau, kad reikia kovot visom išgalėm valstybės tarnautojam su neteisybe, su išteklių neteisingu naudojimu, bet tai ne visada lengva. Aš susidūriau su situacijom, kada man buvo aišku kaip specialistui, kaip inžinieriui, galų gale kaip technikos daktarui, kad vienas ar kitas techninis projektas, kam skiriami nemaži ES pinigai, yra neįgyvendinami. Tai yra nesąmonė techninė. Gal nesąmonė per stiprus žodis, bet kad tai nesibaigs rezultatu geru. Bet įrodyti aš to negalėjau, nes ekspertai kelių rūšių pritarė. Kodėl jie pritarė aš dabar nesigilinsiu. Ir iš tikrųjų po kelių metų buvo tvarkingai parašomos ataskaitos, bet tos gamyklos nedidelės sakysim ar to įrenginio didelio už keletą ar keliolika milijonų nebūdavo arba jis būdavo neveikiantis. Būdavo parodoma, kad jisai padirbo, dieną tada, kada jį reikia paleist, atvažiavus valdžiai parodyti, o po to, praeidavo kiek laiko ir jis būdavo išmontuojamas. Ir va tokioj situacijoje aš nesu rašęs raštus, kreipėsis į STT ar į valstybės kontrolę, nes ir vėl tikimybė į priekį įrodyti, kad projektas neveiks, kai yra ekspertų, profesorių, universitetų specialistų išvados, kad gerai, galima skirt pinigų, galima gaut iš senų padangų benzina, pavyzdžiui, čia kaip pavyzdys. Ir nu, kadangi tai mano supratimu būt buvus kova su vėjo malūnais, kelis kartus aš esu tokius dalykus tiesiog praleidęs pro akis, žinodamas, kad ES pinigai nueis vėjais, bet nesu nieko padaręs daugiau, negu pasakęs, kad tai neveiks savo tiesioginiam viršininkui ar dar kažkokiam. Bet tai iš esmės tai niekas. Reiškia aš susitaikiau su ta situacija.

K: Bet jūs manot, kad tokių situacijų vat ypač valstybės tarnyboj yra..

I: Yra daug.

K: Gal nelabai įmanoma kartais net kažką pakeisti.

I: Iš esmės yra situacijų, ir nemažai, kur nėra pilno aiškumo, kad tu teisus. Aišku, kad 95 proc. tu teisus, bet 5 procentų tu negali įrodyti. Ir tu turi pradėti Sizifo darbą, vienas, tavo vieno nuomonė nieko nereiškia. Tu turėti daug ekspertų, kurie pritartų, kad tas projektas negyvybingas, kad tu perki

keliadesimt mašinų ar prietaisų už kelis-keliolika mln., ne optimaliausią variantą. Bet tu juk nesi ekspertas visų rūšių, tu nežinai visko nuo kviečių kokybės iki dujų rezervuarų. Bet susiduri, kur matai, kad daromas nu negeriausias variantas, bet tau trūksta, vienas variantas žinių, arba kartais net būna situacija, kai priešingai, reikia brangesni dalyką pirkt, jis bus geresnis, bet čia jau įsijungia įstatymai ir viešojo pirkimo taisyklės, kurios sako, kad iš esmės reikia pirkt pigiausią daiktą <...> Tai aš nukrypau galbūt nuo klausimo, buvo apie..

K: Viskas gerai, buvo apie valstybės tarnybą ir išteklių švaistymą.

I: Apie valstybės tarnybą.. Valstybės tarnyboj iš tikrųjų daug situacijų, yra partiniai interesai..<...>

K:O tai jeigu tokioj nelabai atsakingoj vietoj, bet irgi būna, ar ten mašina kokia važinėja, tai irgi naudojasi, nes irgi darbinė mašina tarkim, ar net kažkokių mažesnių, ne tiek sudėtingų. Ar manot, kad kartais galimą tą kažkaip pateisint kartais?

I: Nu, sakysim, asmeniškai turėdavau teisę užsisakyt, būdamas valdininku, bet ją naudojau tik tiek, kad tarnybiniais reikalais važiuot, nes mažesniam lygy ta kontrolė veikia pakankamai neblogai. Negausi mašinos, automobilio, kur tau pakliuvo važiuot. Nu, galų gale, kažkokios ten, nu kažkokios smulkmenos.. Nu tu gali ten sąžiningai daryt, nežinau, nenaudot popieriaus, nešnekėt telefonu, kompiuteriu nesinaudot asmeniniam reikalui. Taip, tą gali tu sąžiningai atlikt, galų gale su darbu, kur pavedė tau, ne pinigus ir ne kažką tai, nu kur yra labiau neutralus, tu gali daryt.. Yra ir tokių vietų, kur tu kažkiek gali tiesiog sąžiningai padaryt, atlikt kažkokią analizę, išvadas padaryt teisingas. Taip taip, aš nesiginčiju, kad yra paprastesnių, ne tokių dramatiškų dalykų, kur tu negali padaryt, bet aišku yra aibė smulkesnių dalykų, kur tiesiog sąžiningai dirbdamas, kur tavęs prašo, kas tau priklauso, tu pateiksi savo rezultatą ir nu prisidėsi prie bendros normalios tvarkos. Turbūt taip, bet tai sakau, tai yra ne... Ne tada, kai atsiduri kokioj pozicijoje, kur susikerta interesai, stambesni interesai. Nu kaip jum pasakyt, nežinau ar jums aišku, ką norėjau pasakyt, kad stambesni, aukštesnėse pozicijose, kur yra.. Priklauso ar pinigai, ar kitų skyrimas į tam tikrus postus, ar tavo sprendimas leis įsigalėt kažkokiai vienai grupei, ar kitai, ar verslo... Sakysim, kainos, švaros energijos, vėjo energijos.. Jų, kas atlieka analizę, kas atlieka sprendimus, ten yra milijoninės sumos vienam arba kitam į kišenę. <...>

K: supratau, tai sakot, kad sudėtinga kartais labai gali būt. Gerai, o tada jeigu dėl pažįstamo įdarbinimo valstybės tarnyboje, jeigu tarkim jūsų pažįstamas įdarbintų kažkokią giminaitę.

I: Jeigu ta giminaitė manyčiau, kad tinkamas valstybės tarnybai.. Nors reikia irgi pasakyti... Čia reikia padaryti, aš manau, kad sistema valstybės tarnybos jau veikia neblogai, nors aš nežinau, gal ten į mažas darbo vietas, smulkias, gal ir galima kažkaip padaryti, bet į rimtesnę tarnybą jau veikia taisyklės. Yra rezervas tarnautojų, yra komisijos nepriklausomos, yra kelios pakopos atrankos ir manau, kad tai yra sunkiau. Ir manau, kad tai ir yra teisingas kelias. Objektivos taisyklės atrinkti geriausius, kaip ES į EK ar kitą tarnybą, kad tu patektum į tą EK ji turi praeiti devynias galybes įvairiausių konkursų, testų, pokalbių. Ir nori nenori, aišku ten dar tai, kad niekas tavęs nepažįsta, bet ten iš principo mechanizmas neleidžia įdarbinti pažįstamą, nepažįstamą. Tai šiuo atveju pabaigiant apie šitai, jeigu tokia galimybė būtų kažkokia valstybės tarnyba ir manyčiau, kad žmogus protingas, labai blogai jam ten kažkas tuo metu.. Nu.. Taip labai gal iš to tragedijos nedaryčiau. Nors man neteko nieko per daug, neatsimenu tokio varianto, kad kažką būčiau labai kažkur stūmęs.

K: Gerai, o tai jeigu prie tokių bendresnių klausimų einant, tai apie Lietuvą ir kas jums pačiam yra pilietiškumas, jeigu reiktų apibūdinti, su kuo jums asocijuojasi?

I: Nu matyti pilietiškumas.. Jeigu stambiau, aš nepasakyčiau, bet šiaip jau tai mums reikia... Tas kas daro viską, kad valstybė būtų teisinė, paprastai kalbant, kad valstybė gyventų pagal taisykles, nuo perėjimo gatvės esant žaliai šviesai iki sąžiningai rinkti prezidentą, galvoti, eiti į rinkimus. Pagalvoti ką rinkti, seimo narius, prezidentą. Tai ir yra pilietiškumas, dalyvauti valstybės ir visuomenės gyvenime ir pagal tavo galimybes stengtis padaryti geriau, užkirsti kelią blogiui, jeigu matai, kad kažkas kažką vagia ar apiplėšima. Ir jeigu jau pats bijai ar neturi jėgų, tai bent iškviešti atitinkamas tarnybas. Nežinau, jeigu pamatei girtą vairuotoją, aš tą jau dabar darau, jeigu matai, kad akivaizdžiai girtas nuvažiavo, važinėdamas su mašina iš vieno krašto į kitą arba dvigubu negu leistina greičiu ir kompanija kažkokia matosi už stiklo, aš jau dabar paskambinu, jeigu spėju pamatyti numerį, galbūt yra kažkur patrulis, kad pabandyti sulaikyti. Pilietiškumas yra matyti, prisidėti, jeigu paprastai tariant, prie geresnės visuomenės kūrimo. Saugesnės, laimingesnės. Prie mūsų visų gerovės, turbūt.

K: Tai vat jums siejasi su tuo, kad prisidėti ir su tom situacijom apie kurias šnekėjom prieš tai. Jums siejasi tai su pilietiškumu?

I: Tai siejasi su teisingesne visuomene ir kai tai nepavyksta, kai turi kažkur pasiduoti, tai yra skaudu ir jauti nuosėdas. Galų gale pajauti tuos, kai kartais žvelgiant iš šono, pavargusius politikus, tarp kurių iš tikrųjų yra sąžiningų žmonių, bet kuriems ne visada pavyksta, padaryti kaip jie nori. Tai vat pilietiškumas turbūt, gal aš taip suprantu, kad tiesiog.. Neužsidaryti savo darže, ne tik savo

asmeninius, šeimos dalykus žiūrėt, bet.. Kad ir dabar, sakysim, tas pagyvenusių žmonių universitetas.. Čia mes savim aišku rūpinamės, kad nebūtume vieniši, kad nepasidarytume irzliais senukais. Bet iš kitos pusės gal padedam ir kitiem, organizuodami, kad jie ateina, turi kur pabūt. Pakalbam galų gale, padarom kažkokius žygius, patvarkom kokį nors ar botanikos sodą, kiti ten kapines kažkokias tvarko, ta prasme.. Va šitam pagyvenusių žmonių rate, aš bent jau visus agituojau, kiek galiu, kad reikia rinkimuose dalyvaut, kad reikia galvot, ką renki. Nes čia toks fakultetas, aš politikos fakultete esu. Buvau kurį laiką diskusijų klubo vadovas, dabar perėjau į prodekaną <....> Pilietiškumas mano nuomone, pabandyt padėt tokiem kaip aš geriau jaustis, geriau laiką praleist, nugyvent geriau tai kas liko, šiuo atveju. O prie valstybės jau taip gyvenimo gerinimo.. Ribotos galimybės mano ir mano metų žmonėm. Nes aš bandžiau, kad ir sakysim, darbo ieškot, kai išėjau iš paskutinio savo darbo valdininko, bet man jau buvo 67 metai, vienas dalykas sveikata buvo ne kokia po ligoninės. Antra, iš tikrųjų nelengva, net gal sakyčiau labai sunku rasti naują darbą būnant link 70, nes dalis tiesios yra, tie, kurie sako, kad nu ką su senu žmogum. Ką jis. Daugelis dalykų iš tikrųjų teisingi. Jis lėčiau dirba, reakcija blogesnė, pažiūros kartais susiformavę, jos teisingos ar neteisingos, priimtinos ar nepriimtinos. Atsilikę nuo techninių dalykų, nors daug kas iš mūsų naudojami internetu, kompiuteriais ir išmaniais telefonais ir panašiai. Bet vis tiek ne taip kaip nauji. Tai va, mūsų ribotos, grįžtant į pradžia, turbūt, tų pagyvenusių žmonių prisidėt prie pilietinės visuomenės kūrimo tokios galimybės ribotos, nes.. Man nepatinka tokie, kurie išeina tik pensijų reikalaut. Mano idealas būtų, kad ne tik pensijų reikalaut didesnių, bet ir kažkiek padėt. Prisidėt prie visuomenės problemų sprendimo. Ir daug kas galų gale prisideda, savanoriai yra, kur reikia, tokios, kad ir nesunkios pagalbos. <....>

K: O tai kaip tada kitus žmones vertintumėt Lietuvos. Ar jie vat atitinką tą ar yra tokie jie, ar turim problemų?

I: Manau, kad per daug pas mus žmonių, kurie yra, kurie abejingi valstybės ir visuomenės klausimais. Dalis, mano supratimas čia toks, visi turi skirtingą nuomonę, mūsų valstybės ateitis, ne tik valstybės... Aš apleičiu žmogus toks, kaip čia jums pasakyt, Europos ir pasaulio.. Valstybė man nėra... Atskira valstybė, su kategoriškom sienom, man visiškai nėra idealas visuomenės. Aš norėčiau matyt mus vieningoj Europoj minimum. O pas mus žmonės dar labai daug kas už tautinę valstybę. Tai yra bent jau ir tiek gerai, kad už tautinę valstybę kovoja, bet už valstybę, bet dalis žmonių žiūri tik tai savo reikalus, savo finansinę pusę. Reikalauja atlyginimų ir pensijų didesnių, be abejo reikia pensijų ir atlyginimų didesnių, bet ... Tokiu atveju reikia ir pačiam kažką daryt, neužsimerkt. Kai kas padega pievas ar mišką, kur nuo tavęs priklauso, kad tu gali tai padaryt. Ar kalniam telefonų mobilių nenešt, kad jie paskui iš ten sukčiautų ir viliotų pinigus. Ta prasme mūsų

visuomenė, palyginti su kokia nors Danijos, aš nepažįstu daug danų, buvęs ne kartą Danijos ir kalbėjęs, turėjęs daug reikalų. Žmonės labiau save jaučia visuomenės dalim. Ne tik atskiras individas, bet jis tuo pačiu jaučiasi ir miesto, miestelio, visuomenės dalim, to mums dar trūksta sakyčiau. Gal jaunimas tai labiau jaučia, bet pagyvenę žmonės nevisi. Pagyvenę žmonės išeina į protestus, kai labai kas nors paliečia jų materialinę pusę.

K: O kodėl taip yra?

I: Aš manau tai palikimas tarybinių laikų, kada bet kokia iniciatyva buvo baudžiama išskyrus, jeigu tu ten rėksi, kokia gera ta komunistų partija. O visa kita buvo pavojinga, nereikalinga. Už mus tvarkė kompartijos atstovai, partiniai komitetai, profsąjungos, kurios buvo tas pats kas kompartija, viskas buvo sustatyta, surikiuota kaip elgtis, ką sakyti, ką daryti. Ir kokia valstybė turi būti, ne tavo reikalas. Valstybė kokia turi būti žino Maskvoj, Vilniuj, kokia visuomenė turi būti irgi jie žinojo, ne tavo reikalas. Matyt tas pakolkas neišgaravo. Žmonės taip ir jaučiasi, kad iš dalies nenori, iš dalies bijo, iš dalies nemato, nemano, kad tai jų reikalas. Yra seimas, yra vyriausybė, yra ministerijos. Tegu ir sprendžia. Galų gale jau iš to matosi, kad mūsų profsąjungos nėra galingos, įtakingos. Nėra daug narių, nes ir darbdaviai kai kur nepatenkinti, kad atsiranda profsąjungos. Ta prasme silpna pilietinė visuomenė, silpnoka. Ir čia laikas spręsti. Kažkokias priemones čia sugalvoti gal sunku, aišku auklėti, sakyti, kviesti. Vien tas rezultatas, kiek ateina į rinkimus, niekada arba retai turbūt būna, kad viršija pusę, 50 proc. Atrodo, kad žmonėms nelabai įdomu, gal jie nusivylę. Gal žmonės, ypač mažesnio išsilavinimo, mano, kad galima per 5, per 10 metų padaryti rojų iš pakankamai skurdžios valstybės. Iš tikrųjų tas neįmanoma jokių būdu, net labai gerai dirbant, labai vieningai. Netampama rojumi per kelis metus, tam reikia dešimtmečių.

K: Tai tada apie sovietmetį dar būtų irgi labai įdomu. Jau kaip ir užsiminė, tai galbūt galėtumėt daugiau papasakoti, kaip buvo iš tos pilietiškumo pusės. Kokie buvo žmonės, ar buvo kažkokių mokymų iš valdžios, kaip turi pilietis elgtis?

I: Aišku, kalbant apie tą pusę, aš turiu pasakyti, kad aš dirbau kaip reta nedemokratiškam kolektyve ta prasme, kad aš dirbau didelėje įmonėje, tai reiškia tą ilgą periodą, apie 30 metų. po universiteto baigimo dirbau taip vadinamoj pašto dėžėj. Ir ten ta.. tos laisvos minties, sakysim, ujimasis keliais aspektais jautėsi. Pirma, tai yra, nacionalinė tautinė. Nes rusų kalba buvo pagrindinė, dokumentacija techninė rusų kalba. Pasitarimai, susitikimai, jeigu nors vienas rusas pareikalaudavo turėdavo būti rusų kalba. Tai čia viena pusė, kuri slėgė, šita pusė. Bet ir ideologinė pusė, kuri.. Jinai gana ryški buvo. Didelę galią turėjo komunistų partijos, komjaunuoliai ir panašiai. Tai tas pilietiškumas..

jis kadangi... Iš esmės nebuvo kalbama, o jei buvo kalbama, tai labai nedaug apie Lietuvą, kad buvo Lietuva, bet Tarybų Sąjunga buvo pagr. vienetas. Dabar su tuo pilietiškumu Tarybų Sąjungoj. Buvo žmonių, kurie galbūt jautėsi pilietiškai, ypač tie atvažiavusieji, turintys, užimantys kažkokią padėtį, kurie manė, kad piliečiai tarybų sąjungos, kad jie turi kitus auklėt, kad reikia viską daryt, kad tarybų sąjunga geresnė būtų. Ne tai, kad geresnė, bet stipresnė. Bet aš nežinau, apie tokį, kad būtume mes auklėjami pilietiškai.. Nu turbūt buvo sakoma, kad mes tarybų sąjungos piliečiai, bet buvo ir juokų tokio tipo, jeigu rusiškai tai buvo tokia daina: moi adres ne dom y ne ulica, moi adres sovietsky sajuz. Tai su tuo pilietiškumu aš jum net dabar negaliu pasakyt, jeigu reikėtų vienu žodžiu, trumpai pasakyt ar mes.. Nu buvom auklėjami turbūt, tik tai kaip neabejotinai tarybų sąjungos piliečiai. Ne Lietuvos, ne Latvijos. O to derinio, kuris yra amžinas, tarybų sąjungos. Mes gi mokėmės iš vadovėlio, kuriuose.. Buvo tokie mokslinio komunizmo vadovėliai 11 klasėj, kuriuose buvo paskutinis skyrius apie ateitį tarybų sąjungos, kokia kalba kalbės. Ir ten, nelabai aštriai, bet buvo pasakyta, kad matomai, kadangi rusų tauta yra didžiausia, ateityje visos tarybinės tautos kalbės rusų kalba. Iš kitos pusės buvo bažnyčia. Pažįstami, giminės, radijas retkarčiais. Arba tie, kartais, vienas kitas, pabuvęs užsieny, kurie kitaip aiškino. Kokia bloga, kokia... Galų gale mes ir patys matėm, kad viskas ne taip, kaip sakoma. Kokia ta tarybų sąjunga bloga, ginkluojasi, didžiulė dalis mūsų nueina ginklams ir grasinimams arba padėti, galų gale eksportuoti tarybinę ideologiją į visas pasaulio šalis, į Afriką, į Aziją, kur tik nori. Tai va, su tuo pilietiškumu aš jum nežinau. Gal... Gal ir bandė mus auklėt, bet toli gražu tai nebuvo lengva ir... Sakysim, vietiniai žmonės, lietuviai šiuo atveju, priimdavo kaip jų norą tų auklėtojų, kad tu užmirštum, kas tu esi. O čia jau vis tiek, daug ar mažai, mes vis tiek girdėdavom, su kažkuo susidurdavom, kaip jie atėjo po karo, kaip užėmė LT, žinojom vis tiek, turiu omeny rusų armija, ne tik rusų, bet ir.. Ir tas toks, nežinau, kaip jum pasakyt. Jeigu aš asmeniškai, tai aš nesijaučiau.. Aš žinojau faktinę situaciją, kad aš esu TSRS pilietis, bet kažkaip, kad kovot kaip piliečiui už geresnę tokią.. Nelabai buvo aišku ką reikia daryt. Gal buvo vienas dalykas, man asmeniškai, tai buvo man gėda, tik gėda, kad mes darom tokias nesąmones. Kad mes meluojam kiekvienam žingsny, kad mums meluoja. Pasako mum vieną, o daro kitą. Mums aiškino, kad mes turim geriausią techniką, o aš pats kūriau tą techniką ir mačiau, kad mes iš paskos einam tik geriausiu atveju vakarų pasauliui. Tas toks susidvejinimas, daugumai žmonių, nu buvo ir nuoširdžiai tikinčių, ypač kitataučių, bet pas mus galvojantiems žmonėm buvo labai sunku priimt tą situaciją. Tai buvo, nu, anekdotai, daug anekdotų buvo apie tai, kad aš arba blogai girdžiu arba blogai matau, nes skirtingus dalykus matau ir skirtingus dalykus girdžiu. Nes daugelis žmonių normalių, galvojančių, sąžiningų tas veikė labai neigiamai. Jaustis normaliu žmogum, normaliu piliečiu nelabai aišku kaip reikėjo jaustis.

K: Bet šiaip, o kokie būdavo tie žmonės? Nes vis tiek teko girdėt ir apie tuos blatus ir va tą tokį dvigubą, kad vieną sakai šeimai, kitą sakai prie valdžios. Tai kaip visa tai pasireikšdavo, nes vis tie žmonės tikriausiai taip elgėsi.

I: Taip, daug kas taip elgėsi, nes kitaip... Nes jeigu tu.. Kaip tai pasireikšdavo, iš esmės po kurio laiko tu suprasdavi, kad jeigu tu atėjęs jaunas inžinierius, dirbt į kokį institutą. Nu ne visur vienodai, aš kalbu apie patį blogiausią variantą, apie tokį didelį tarybinį, griežtai kontroliuojamą. Tu iškart pamatydavi, kad šnekos apie tai kaip ten, kokie ten slapti dalykai daromi už tų aukštų sienų, už tos sargybos ginkluotos, iš tikrųjų pamatydavi, kad techniškai, moksliškai, nu vienas kitas yra išskirtinis, protingas, o visi kiti yra.. Daro tikrai ne paprastus dalykus, kartais kvailus dalykus, pinigai eikvojami neefektyviai. Ataskaitos rašomos, kad gaut pinigų, kuo daugiau pinigų. Ne efektyviai panaudot, kad iš Maskvos tų daugiau pinigų gaut. Tai yra pagrįsta beveik viskas melu. Jeigu tu važiuoji į Maskvą, kažkokį projektą gint, tai visai nesvarbu koks jis bus, ar jo reikia tikrai, bet tu turi taip elgtis, kad gautum kuo daugiau pinigų ir kuo mažiau darbo reiktų daryt, nes tavęs nesupras niekas. Ką viršininkas tau pasakė - viskas. Nuo aukščiausio, iki žemiausio, jeigu reikia kažkokius, juk seniau buvo pagrįsta viskas, ne realybe, o kažkokia, nežinau net kaip pasakyti. Reikia kuo daugiau gaut medžiagų, nes viskas buvo deficitas. Metalų, cemento, lentų ir t.t. Tai jeigu tu pagrįsi, kad tai reikalinga gynybai, kažkokiam įrengimui arba prietaisui karo priemonių, tai tada tu gausi ten. Iš ten bus galima pasiimti patyliukais, pavogt sodui pastatyt, nuosavam namui pastatyt patyliukais ir t.t. Tai yra visiškai visa ta grandinė, niekur nebuvo tiesos ir kaip pasakyti... Nukrypau aš tik tai iš šoną, klausimas buvo apie pilietinę, o paskui antras klausimas.. ai, kaip gyvent tokiau atveju. Nu tai, taip ir reikėjo dvigubos moralės, šeimų, jeigu tu nenori būt tuo.. O dažniausiai, jeigu normalūs žmonės, daug kas buvo normalios šeimos, normalus vyras, normali žmona, vaikai.. Aš nežinau, aš studentas nuomavau kambarį ir matydavau pas juos sviesto. Trūko, o pas juos buvo pilnas šaldytuvas sviesto pridėtas. Aš galvojau, kaip čia yra, iš kur jis to sviesto gavo. o pasirodo jis buvo vienos valgyklos gamyklos vedėjas, tas šeimininkas. Ir du vaikai buvo. 5 ar 6 klasėj, ar 7. Žinoma, jie viską matė arba jiems paaiškino iš kur tas sviestas. Tai vat, jau viskas, tam vaikui turėjo pasakyti, nu parsinešiau. Nu kaip pasakyti, ar tau davė, ar tu nupirkai iš valgyklos. Reiškia jau ir vaikus.. Vaikai po kurio laiko suprasdavo, kad vienaip reik sakyti, kitaip daryti. Nu elementariai klasėj kokioj nors ten.. Dažniausiai mokytojai buvo normalūs, pažymius rašydavo už žinias, bet ir tai. Būdavo visko, ir dovanos, ir kyšiai už pažymius ir panašiai. Nežinau, su ta tarybos sąjunga.. Tarybų sąjunga subyrėjo ir buvo turbūt esminis momentas, kad viskas grįsta melu, tai čia ideologiniam arba socialiniam lygyje. O aišku ekonominiam lygy neefektyvi gamyba, milžiniškos išlaidos gynybai. Bet ta pirma dalis, anstatas socialinis, kad viskas meluojama, matyti irgi turėjo

didžiulę reikšmę, nes.. Viskas kirtosi su ta tikrove, ji vienokia, o kalbos kitokios. Net nežinau kaip detaliau paaiškinti. Kur bepažiūrėsi buvo veidmainystė.

K: O jum pačiam ar teko kažką imti, priklauso kur dirbot aišku, ar teko ir jum susidurti su tuo, kad reikėdavo elgtis kitaip, kad kažkaip tekdavo apeiti tą sistemą?

I: Nu sakysim, man ta prasme pasisekė, kad.. Jeigu eisim į ideologinę pusę, aš irgi, žinoma, tikrai nebuvau kovotojas ir nepuoliau aš ten garbinti komunistų partijos ar ten kažko. Disertacija mano buvo techninė grynai disertacija, kad ir užslaptinta, bet... Kažkodėl aš net nerašiau jokio pagyrimo ten įžangoj apie komunistų partiją, kaip ten kas kur, kad jinai skatina progresą, man to nereikėjo. Ją pripažino ir taip labai gerai, netgi apgailestavo, kad aš ne iškartu gyniau tais laikais daktaro disertaciją, nes ten tais laikais vadinosi kandidato disertacija. O dėl kitų dalykų, tai teko prisitaikyti ir, žinoma, kai tau duodavo, kad tu ten kokią, pradėjęs dirbt kokiam sektoriui vadovavai ar ten laimėdavai pirmą vietą, ar ten suorganizuodavo kažkokią jaunųjų mokslininkų konferenciją, ir tave apdovanodavo koku fimbelu ar vėliava, nu tai.. nu kaip, priimdavai tą dalyką, padėkodavai, pasakydavai kaip čia viskas.. Gal nesakydavai, kad viskas labai gerai, bet... Nu sakysim taip.. Žaidėm tą žaidimą, kurį reikėjo. Nepasakysiu, kad aš labai pasinaudojau materialine puse tų dalykų, bet kad visai niekuo nebūčiau pasinaudojęs, irgi negaliu pasakyt. Nes jeigu būdavo butą gauni, jį reikia įsirengt, o baldų nėra ar kažkokių lentynų nėra, tai jeigu jų gali gaut darbe, tai kodėl nepasiimt. Tai buvo net, sakysim, tai juk tais laikais būdavo tokie išsireiškimai, kad nu tu esi kvailys iš esmės, jeigu tu darbe nieko.. Tik atlyginimą gauni, o kitko kažko tai nepasiimi. Tai vieni labiau kvaili buvo, kiti mažiau kvaili buvo, tai vieni daugiau pasiimdavo, kai kas namus pasistatydavo, ten dar kažką, dar kažką. Nes iš dalies tai tie dalykai buvo sekami ir kontroliuojami, kontrolė tarybų sąjungoj, ideologinė, turtinė jinai pakankamai buvo griežta ir leisdavo ten iki tam tikrų ribų, bet peršokt kažkur neleisdavo, kai per daug kažkas norėdavo prisigrobt. Nu, sakyčiau aš, nors nebuvau kovotojas su ta sistema, nebuvau apologetas ir negyriau, nebuvau partijos narys ir dar kas nors. Nedariau ideologinės karjeros, bet ir kovotojas nebuvau.

K: Gerai, supratau, tai tada pabaigai tik apie jus. Koks jūsų amžius?

I: 72 metai.

K: Pareigos anksčiau?

I: Paskutinės pareigos prieš pensiją, aš buvau ūkio ministerijos pramonės politikos skyriaus vedėjas.

K: Ir gyvenamoji vieta.

I: Gyvenamoji vieta Vilnius, o jeigu tiksliau..

K: Ne gal, visą laiką Vilniuj gyvenot?

I: Taip. Nu aš gimęs tai ne Vilniuj, bet jau paskui, po vidurinės.. Aš vidurinę mokyklą baigiau Marijampolėje, o paskui jau universitetą ir gyvenau visą laiką Vilniuj.

K: Tvarkoj. Ir kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Aš netikintis iš esmės, nors esu krikštytas, katalikas, santuoka bažnytinė, bet aš dabar nesilankau bažnyčioj ir neslepiu to. Nesiginčiju, bet man nesiderina. Aš daug skaitau apie kosmosą, kosmologiją, apie visatos sandarą..<...>

K: Tai viskas tada, ačiū labai.

11 informantas

70 metų moteris, aukštasis išsilavinimas, Vilnius

K: Tai ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Aišku, nieko prieš.

K: Gerai. Pateiksiu jums hipotetines situacijas dabar tokias, pabandykit įsivaizduot save jose ir kaip jums atrodo, ką jūs manytumėt, ką jūs galvotumėt. Kartais žmonės galvoja kaip būtų teisinga atsakyti, tai man svarbiausia, kad nuoširdu būtų, jeigu net ir atrodytų, kad gal neteisinga taip manyti ar elgtis. Bet vis tiek. Tai tas nuoširdumas yra svarbiausias. Ir pirmoji situacija yra: sužinote, kad kažkur netoliese jūsų, galbūt kaimynas, pavyzdžiui, pardavinėja alkoholį nelegaliai. Ir ką jūs apie tai manote?

I: (mąsto). Galvoju, kad jis labai negerai daro. Jeigu tik tai apie galvojimą.

K: Mhm, o kodėl?

I: Nu nelegalus pirmiausia dalykas yra, nelegalus. Reikia laikytis įstatymų. Alkoholis tai yra blogybė, tai yra visiems aiškus dalykas. Jisai tiesiog kenkia savo artimam, savo žmogui, kuris galbūt galėtų eiti savo geru keliu. O jis yra stumiamas į visiškai bedugnę.

K: Mhm, o jeigu apie tai, ką darote? Ar kažką darote?

I: Aš pirmiausia su tokiu žmogum noriu pakalbėti, kuris taip daro. Aš tiesiog savo poziciją noriu pasakyti ir ne vieną kartą matyt esu tą darius, bet irgi vėlgi, kaip čia suprasti, ar reaguos, tai irgi nėra jokios žinios. Bet aš tą dalyką kažkaip tai.. Nu esu pilietiškas žmogus. Aš negaliu pro blogį praeiti nepasakius. Nes jeigu aš dabar iš krikščioniškos pusės žiūrėsiu, tai matant blogį ir nepasakant, tai ir vėlgi yra nuodėmė. Tai taip kad.. Reikia tik pasakyti taip, kad žmogus gal suprastų. Gal jis šiuo metu neturi tų sąlygų kitokių, gal jis mano, kad čia jam tik yra geriausias išgyvenimas. Bet nėra tokio dalyko, kurio negalima būtų pakeisti. Jam aplinkybės tokios, viskas, bet.. Nu man nepateisinamas toks dalykas.

K: Bet vat užsiminėt apie aplinkybes, gal jam vienintelis dabar toks būdas. O tai ką čia turit omeny, kad taip vat gali būti?

I: Pas mus labai daug nusivylusių žmonių pirmiausia, tas dalykas yra, kad pas mus, jeigu aš kalbėsiu apie pensijas, pas mus pensijos yra... pasityčiojimas iš žmonių, pirmiausia. Yra ligos, yra visokios situacijos ir nėra tų žmonių, kurie galėtų jam suteikti pagalbą, o žmogus stveriasi paskutiniu savu kraštutiniu atveju ten kur jis mato gal galimybę dar išgyventi. Taip kad nelegali alkoholio prekyba yra irgi iš tų momentų, jeigu žmogus normalų gyvenimą gyvenęs ir jis nemato kitos išeities, tik čia dar prisidurti prie kokios kapeikytę, tai jis nežiūri į visas kitas aplinkybes, ar tu kenki kitam, ar tu ne. Tu kažkaip pats stengiesi kažkaip išgyventi. O jeigu mes turėtume savo orų gyvenimą, savo orų pensijos gavimą ar stipendijos, ar atlyginimo. Juk atlyginimai irgi yra tas pats dalykas. Žmonės oriai negali sau leisti gyventi. Yra tie, kurie legaliai, nelegaliai užsidirba tuos pinigus. Yra ir žmonės gyvenančių ir gerai, bet aš turiu savo patirtį ir gyvenimą, kad yra žmonėms sunku. Ir jie kartais tikrai ne iš gero gyvenimo tokiais dalykais užsiima.

K: Bet tai tada galbūt galima ir suprasti žmogų, kad galbūt ne visada jis piktybiškai taip daro, galbūt kartais..

I: Taip, suprasti galima, bet pateisinti, tai tikrai ne. Nu kaip tu jį gali pateisinti tokiu atveju. Nu yra galų gale ir legalių būdų. Eik tu kitur, daryk tą savo visą gyvenimą. Bet jau į tokius kraštutinius atvejus, aš negalvočiau.. Bent aš iš savo gyvenimo patirties aš taip nesielsčiau.

K: Tai sakot vis tiek, vat pateisinti niekaip to..

I: Neturėčiau tokio pateisinimo matyt šitame, nes yra per daug.. Per daug žmonės jau esam nuėję tuo bloguoju keliu, mums reikia kabintis į gyvenimą ir tik sąžinės, ir atviriems būnant. Nu neturiu

pateisinimo tokiems dalykams, nors ir ten tos visos aplinkybės, ir viskas. Gal kurį laiką, bet ne. Visais atvejais.

K: Supratau, gerai. O tada kita situacija būtų, jeigu įmonė, tarkim jūsų pažįstamas dirba įmonėje ir sužinot, kad ten yra slepiami mokesčiai kokių nors būdu.

I: O dabar yra kitaip?

K: Ką turit omeny?

I: Va tą ir turiu omeny.

K: Manot, kad visose įmonėse?

I: Nemanau, kad visose įmonėse, bet didžioji dauguma - taip. Aš taip galvoju. Jeigu mes mokėtume mokesčius taip kaip priklauso ir reikia, mes šiandien taip negyventume, tokioj situacijoje, kokią mes šiandien turim. Beveik 30 metų laisvos Lietuvos ir mes turime, ką turime. Mes jau per tą 30 metų turėjom kur kas geriau stovėti ant kojų visi, Lietuvos mastu aš kalbu. Mes.. Aš pavyzdžiui, kada buvo čia vat laisvė ir viskas, mes tikrai netikėjom, kad reikės 30 metų, kad vat iki šitokios situacijos prieitume, tačiau per dykumą 40 metų ėjo, tai dar 10 metų mes turime rezervo. Aš matau, kad dabar gerėja situacija, labai smarkiai gerėja ta situacija. Ir jaunimas labai toks sąžiningesnis atsiradęs, o mes gi gyvenom tarybiniais tais laikais, kur absoliutiškai augimas gi buvo, taip kaip atrodo taip turi būti ir mes visi valdiškus... Nu kaip visi, aš dabar jau negalėčiau taip sukonkretinti, ką aš ten dariau taip jau su tais valdiškais dalykais ar ne, bet nu... Nu aišku, vienas tą nešdavomės, kitas tą nešdavomės iš darbo. Aš sėdėjau administracijoje, nu tai aš popierių naudojausi atseit. Nu tai čia smulkmena, čia va kaip pavyzdį, jeigu šnekant, bet iš esmės, tai tikrai manau, gyvenime tai tikrai labai daug ką mačiau ir nieko negali padaryti. Tu nori gyventi, tu nori turėti tą atlyginimą ir tu nieko gi.. Vokelių era buvo gi, aš nežinau dabarties, jau nebedirbu, tai aš nežinau kaip su vokeliais yra. Bet gi ta era vokelių buvo visiems akivaizdi ir visiems aiški, ir mes nieko dėl to nedarėm. O vienetas žmogus nieko negali. Reikia, kad čia būtų bendruomenė, reikia, kad žmonės ne vienas galvotų apie tai. Arba dabar jeigu paskaitai ir spaudą, ir žiniasklaidoj matai visus tokius dalykus, kad dar ir dabar viskas tas pats vyksta. Taip kad.. Situacija kol kas nėra labai rožėm nuklotas kelias.

K: Mhm, bet vat įdomu, kad vat paminėjot ir tą praeitį, ir tą skirtumą tarp jaunimo ir vyresnio amžiaus žmonių. Tai kaip jūs manot ar yra būtent taip, kad vyresni čia kažką perėmė iš sovietinio laikotarpio ir tas jau taip ir yra? Ir dabar vyresnio amžiaus žmonės tiesiog tokį mąstymą turi ar... O jaunesni kažkaip kitaip?

I: Nu tai aš irgi nesu jauna. Aš irgi nesu jauna, aš irgi iš to pačio tarybinio laiko, bet čia priklauso ir nuo to dalyko ar tu turėjęs, susidūręs šeimoj kokius dalykus. Labai didelis dalykas yra nuo šeimos. Nuo tavo gyvenimo patirties, nuo tavo sutiktų žmonių, nuo įtakos tų visų žmonių, kurioje tu terpėje buvai. Nors mano atveju tai tikrai, aš žinau, kad aš esu... Gal čia ir tam tikri turi būti, nežinau, gimimo tos datos sueinančios, tos planetos ar dar kas nors, pagal charakterį žmogaus, bet nu man sąžinė tai yra pirmas reikalas ir reikia sąžiningai gyventi, reikia atvirtai gyventi. Ir tada, kai tu eini su sąžine, su meile, su atvirumu ir viskas visiškai kitaip sekasi, tu pamatai tokius dalykus, kurių kitas užsisklendęs savyje to nemato. Ir nėra tokios situacijos, iš kurios nebūtų išėjimo. Yra vis tiek kažkoks tai, kuriuo tu gali pasirinkti eiti. Ar tau į blogą pusę eiti, ar tau į gerą pusę eiti. O iš to tarybinio, sovietinio to meto, tarybinio, ar ne, tai mes labai daug ko visko atsinešėm. Ir tada, kada pripranti prie gero, tai žmogui kiekvienam yra nesvetima visiškai atsisakyti to gėrio ir gyventi tokiame, kur kad tu nežinai, kad.. Nes čia labai didelė atskirtis pas mus, anksčiau, kad ir tarybiniais laikais tokios atskirties nebuvo, tokia, kokia jinai dabar yra. Dabar yra.. Vidutinės klasės neliko. Yra dabartis arba aukštuomenė, arba yra tie žmonės, kurie iš viso vargšai. Tai va tame čia yra didelis pavojus. Bet kaip aš dabar kad žiūriu, tai matau labai jaunimą progresyvų, labai plačiai mąstantį, išsilavinusį, užsienio pamačiusį. Mes tuo laiku neturėjom, mes buvom uždaryti tarp šitų 4 sienų tarybinių ir viskas. Mes nematėm pasaulio, tai iš kur tu galėjai ten tą susidaryti vaizdą? Jeigu visi vagia, tai ir tu, jeigu ima kažką valdiško, ir tu imi. Bet tai po karo, tada kada visi žmonės gyveno tokiame dalyke, kai jie neturėjo už ką gyvent ir kaip gyvent, galų gale ir kitos išeities tuo metu nebuvo. Dabar visiškai kitaip yra tos pačios vertybės yra vertinama. Ir dabar mano požiūrio, mano gyvenimo patirtis, aš tai dabar tai nežinau kaip aš elgčiausi, bet taip jau tikrai nedaryčiau, kaip kad būdavo tenka. Tada net nesusimąstydavai, bet dar yra ir gyvenimo patirtis, ir gyvenimo universitetas, kurį tu eini per visą gyvenimą. Jaunam žmogui toli gražu taip neatrodo ir man dabar labai įdomu darosi, kad vat jaunas žmogus daro savo baigiamąjį darbą ir kalbina vyresnio amžiaus žmones. Tai čia yra irgi didžiulis privalumas, sakyčiau, to jauno žmogaus, va kaip ir pačios, tai yra išminties kaupimas.

K: Taip tikrai, Jūs galite pasidalinti daug dalykų, kurių išvis mes nematėm ir nieko nežinom. Labai džiaugiuosi, kad dalinatės. O kalbant apie tą visą patį sovietinį laikotarpį man vis tiek nėra iki galo aišku, kodėl tada vat kai kurie vyresnio amžiaus žmonės vis tiek... Nu jie vat nesikeitė. Aš suprantu, kad sovietmečiu tai taip ir buvo, tais tarybiniais laikais, kad Jūs pripratot, taip vat visi elgėsi, kaip Jūs matėt ir jūs taip elgėtės, bet vat, pavyzdžiui, jūs kažkaip tai sakot, kaip suprantu, kad yra ta kaita dabar vat einant metams. kažko irgi mokotės, pamatot kaip viskas keičiasi, bet nu taip yra ne visiems. O kodėl jum atrodo, kad čia yra tas?

I: Kas?

K: Nuo ko čia gali priklausyti, nes aš, pavyzdžiui, kai šneku su kitais, tarkim irgi vyresnio amžiaus žmonėm, tai ne visi sako, kad vat reikia būti sąžiningiem ir taip pilietiškiem. Tai.. Nes man atrodo, kai kurie yra galbūt tiek pripratę, kad jie kitaip neįsivaizduoja.

I: Tai aš jau sakiau va tokią frazę, kad atseit žmogus prie gero pripranti. Ir tu niekada to savo gero nenori atsisakyti. Bet.. Ir tas gėris yra kiekvienam yra suprantamas. Kitas nesusimąsto, kad jisai darydamas blogą, vienu žodžiu, kenkia kitiem aplinkiniam. Aš, pavyzdžiui, linkusi mąstyti visada. Ir elgtis taip, kad aš noriu kaip su manim, kad elgtųsi. Aš nebandau prieš kažką tai pavaizduoti kažko tai, aš neapsimetinėju. Aš kalbu taip, kaip aš kalbu. Nu čia gal vidinis toks nusistatymas ir vėlgi nuo tėvų, nuo šeimos prieina, nuo tos aplinkos, kurioje tu gyvenai ar buvai. Man ir tarybiniais laikais, aš nesakau gink Dieve, kad aš vogiau ar ką dariau. Ne, aš niekada to nedariau ir aš niekada nepateisinau ir niekada nesielgt. Aš net irgi ištekėjau tik tai už to, kuris buvo sąžiningas. Man nesąžiningų žmonių nereikia. Tai taip, kad mes kiekvienas turim tas savo vertybes ir jeigu mes turime savo vertybes, nusistatymus tokius, tai mes ir gyvenam pagal tai. O jeigu nesusimąstom, tai mum viskas gerai arba viskas blogai yra. Ir mane tai, galvoju, irgi kiekvieno žmogaus yra toks charakterio gal net bruožas, žiūrėti ar pesimistiškai, ar optimistiškai į gyvenimą. Aš visą gyvenimą žiūriu tik optimistiškai. Tai čia irgi labai didelis požiūris yra. Nors aš vat ir tiek metų turėdama, aš matau, kaip mano bendraamžiai, bendraminčiai, visokie tie žmonės, kur aš per gyvenimąėjau, jie absoliutiškai skirtingą gyvenimą kalba ir gyvena. Ir dažnas atvejis, aš su jais bekalbėdama, aš neturiu apie ką kalbėti. Ir mane irgi tas stebina ir man keista. Kad žmogus pasuoja dar nenuėjęs savo gyvenimo kelio. Aš tai galvoju, kad visą laiką eiti reikia, mokytis reikia ir tobulėti. O tobulumui ribų nėra ir galų gale mes jeigu nei kiek nesidomėsime niekuom, tai mes būsim taip kaip.. Nu aš galvočiau, kad vis tiek mes kaip upė turime tekėti, o nebūti tokiame supuvusiam prūde. Aš nelinkusi būti akmeniu šalia kelio. Man reikia visiškai kitų dalykų. Tai čia mano pozicija tik tai tokia. Aš nežinau ar atsakiau į klausimą.

K: Aš bandau suprasti, galbūt tas iš tikrųjų iš šeimos yra, jūs paminėjot, kad vat ir tais tarybiniais laikais, jūs irgi nelabai..

I: Ne, aš nieko nedariau tokio, ko negalima daryti. Aš turėjau sąžinę galų gale, tikėjimas turi didelį dalyką. Irgi šeimoj vat turėjom tokias praktikas, kad vis tiek tikėjimas turėjo reikšmę. O mes čia galim būti kokiais norim, galim tikėti, galim netikėti, bet mus vis tiek valdo. Mes turim savo likimą, bet mes galim eit visokiais keliais to likimo link.

K: O kodėl graudinatės?

I: Taip turi būt.

K: Gerai, tai manau paskui dar grįšim ir prie tarybinių laikų. Tada gal pratęsim su situacijom kitom. Įsivaizduokit, kad poilsiaujat netoli kažkur kelio, poilsiavietėj ir matot, kad greitai mašina pravažiuoja. Ir sustabdo policija tą mašiną, nes ji greit pralėkė. Ir pamatot, kad vairuotojas tiesiog paduoda kažką, vokelį. Ir išsiskirsto tos mašinos, tiesiog. Nu nieko neįvyko, kyšis paduotas. Ir ką jūs manot apie tokią situaciją?

I: Tas pats ir tas pats. Aš lygiai taip pat. Tai yra labai blogai.

K: O ar darytumėt ką nors?

I: Tokiu atveju? Nu tai jeigu jie jau spėjo išsiskirstyti ir išvažiuot, jau nieko nebepadarysi. Bet jeigu tas vairuotas būtų šalia manęs, tai aš su juo pasišnekėčiau.

K: Bet vat sakot šnekėtumėt, šnekėtumėt. O jeigu vat tas žmogus, su kuriuo šnekėtumėt, nereaguotų?

I: Nu tai taip ir yra, taip daug kartų yra. Ir nereaguoja, nu ir ką? Aš nieko daugiau negaliu padaryt. Aš galiu padaryt tik tai tą, ką aš galiu padaryti. O kito yra situacija, aš nei vieno nenoriu nei perauklėt, nei išmokyti. Aš joku būdu nenoriu kitam nurodinėti, vienas dalykas, nes jisai elgiasi taip, tai jisai teisingai visais atvejais. O ta teisybė yra vieno vienokia, kito kitokia. Ir tu nieko nepadarysi. <...> Aš asmeniškai irgi nenoriu, kad mane kas nors labai smarkiai auklėtų ir mokytų, kadangi aš kiekvieną kartą irgi galvoju, kad aš elgiuosi teisingai ir mano situacijoje tas žmogus dar mano batų nenešiojo, jisai nežino kaip aš pasielgčiau. Tai va, mano tokia filosofija yra. <...>

K: Tai suprantu, grįžtant prie kyšio, kad smerktumėt, bet man dar labai įdomu, kartais žmonių pozicija keičiasi, kai kalbam apie kyšį daktarui. Kaip yra su tuo?

I: Buvo visokių gyvenime situacijų pas mane, bet aš to negalvoju ir nevadinu kyšiu. Aš linkusi manyti padėką ir mes kiekvienas už gerą darbą kažkokiais ar vienokiais, ar kitokiais būdais norim atsilygint. Ir vėl aš negaliu ramiai kalbėt. Nors situacija nuo kyšio ar tos padėkos davimo, man atrodo, nelabai keičiasi, nes buvo toks atvejis, kada turėjau tų padėkai pinigų ir tikrai dalinau, bet buvo tokia situacija, kai neturėjau ir nedalinau, ir vis tiek situacija ta pati buvo. Tai va, čia nežinau kaip tokiu atveju. Man atrodo padėką reikalinga. Bet ne kyšiu vadinu joku būdu. Ir ten tų pinigų

davimas yra žeminimas žmogaus, aš taip galvočiau. Nu ir iš tikrųjų... Ir vat buvo tokia situacija, ne tai kad apie gydytoją, bet man taip atseit. Irgi va pamatė tuo metu, kada aš tikrai neturėjau pinigų, man buvo ten ta situacija. Ai ten viena tokia pažįstama, tai jinaiteina, tai man 3 eurus, tai man 4 eurus, tai man 10 eurų. Nu mane taip žemindavo, aš negalėjau, aš jai paėmiau vieną dieną ir išsakiau viską. Jinai supyko, kad jinaite nori man padėti ir atseit aš nepriimu. Nu gal reikia mokėti priimti tokius dalykus, bet aš negalvoju, aš visą gyvenimą darau savo visus gerus darbus be pinigų ir tada kada tu darai ne dėl pinigų, tai tu gauni daug daugiau per visus kitus dalykus, negu tu darai dėl pinigų. Tai tas pats ir tam gydytojui duoti. Nežinau, kaip aš va toliau pasielgčiau, bet sakau, buvo tas atvejis, kad iš tikrųjų tu kabiniesi už šiaudo ir tikrai žinau, kad tas buvo įsisenėję ir tik dabar pradėjo kalbėti, kad gydytojui už akių gydo. Toli gražu anksčiau taip niekada nebuvo, tai būdavo galvoji, duosi Dieve, tai gal dar tave išgelbės. Tai čia va ta prasme, o kad gydytojui atlyginimus, pagal jų krūvį, pagal jų sugebėjimus, tai... Neadekvatus yra mokestis už jų darbą. tą ką jie daro, nes jie prisiliečia prie žmogaus gyvybės. O tai yra didžiausia vertybė. Duoti kyšį ten tam policininkui už greičio viršijimą, tai yra neadekvatu atsidėkoti gydytojui. Tai aš čia matau labai didelę properšą tarp to. Kyšis tik tai dėl kyšio, tai.. Tai taip. Labai smerktinas, bet tas, kada.. Nu aš tai puikiai žinau, aš turėjau tokių situacijų ir ne vieną, ir kada tu su gydytoju, ateini ir kai matai, kad tas gydytojas neturi už ką sau gyventi ir galų gale ir jo šeima, ir tas viskas. O jisai atiduoda savo širdį, tai kiek galėdamas atsidėkoji žmogui. Ir tokių situacijų mačiau. Man tai labai keista, kad pas mus aukštos klasės specialistai nėra taip vertinami, kaip jie turi būti vertinami. Ir jeigu gydytojas gautų atlyginimą adekvatų, tokį kokį jis turėtų gauti, kad jis galėtų oriai gyventi. Arba mokytojai, ar čia va gydytojai, jeigu mokinės ateina pasipuošusios daugiau negu mokytojos, tai kokios tada gali būti.. Čia nėra kalbos visiškai. Kokia gali būti pagarba, koks gali būti ir tas mokymasis. Tai taip ir gydytojai, o jie gi daro.. Nei vienas man atrodo, ar jisai už pinigus, ar ne už pinigus, už kyšį, už padėką ar už ką, jis vis tiek daro tą, ką jis šiam momentui gali geriausio padaryt. Specialiai nei vienas nieko nedaro. Tai čia yra tik tai mano požiūris ar man už tai atsilyginti, ar man už tai padėkoti vienokia ar kitokia pozicija. Tai va taip. Tai čia mano gal labai keistas toks požiūris, bet aš už tai, kad nereikėtų duoti. Kad aš ateičiau oriai pas gydytoją ir oriai jisai galėtų elgtis. Ir atiduodami savo jėgas, jie galėtų daryti tą, ką jie gali daryti geriausio.

K: Tai čia toks kaip ir akmenukas į valstybės daržą?

I: Tai be abejo. Tai dabar vat pasižiūrėkit, patyčios Seime. Nu tai ką mes matom? Ką mes matom visose situacijose?

K: Supratau. Tai eikim prie kitos situacijos, tai valstybės tarnautojas naudoja savo tarnybinėmis privilegijomis ir kažkaip tuos valstybinius išteklius ir kažkaip sau vat pasinaudoja, nes prieina. Tarkim jūsų pažįstamas dirba valstybės įmonėje ir..

I: Tai man tas viskas yra labai suprantama ir aišku. Ir anksčiau, ir dabar, kaip naudojosi, taip ir naudojasi. Būkim biedni ir teisingi.

K: Manot, kad nepasikeitė nuo anksčiau?

I: Aš jau dabar senokai nebedirbu valstybinėse jokiose, aš išvis valstybinėse tik tai tais tarybiniais laikais jau pas mus jos visos buvo. O paskui aš kai perėjau į privačias.. Bet kad tose valstybinėse man atrodo dar daugiau išaugo ta arogancija negu, kad anksčiau buvo. Ir tas naudojimasis ta tarnybine padėtimi, tai man atrodo šiandien nei vienam nėra svetimas. Tai sakau, dabar ateina karta jaunimo, kurie užsieniuose pabuvę, sugrįžę arba galų gale pamatę gyvenime, juk internetas, informacija ir t.t. Ir jie gyvena va tokį tą sąžiningą gyvenimą ir man atrodo, kad Lietuva eina labai gera kryptimi. Jaunimą visur imdami ir kad jaunimas galėtų dalyvauti ir būti reikalingi. Jie išmanesni yra negu visi kiti pagyvenę, kurie neturėjo tokių galimybių ir man atrodo sparčiais žingsniais žengsim į šita dalyką, bet išgyvendinti tokį dalyką kaip naudojimasis ta tarnybine padėtimi, matau ir tokių pvz, kad.. Jeigu apie partijas kalbėti, tai irgi, tie kurie buvo partiečiai, tie tikrieji partiečiai, jie ar tikėjo, ar netikėjo, jie turėjo savo įsitikinimus ir jie jų tvirtai laikėsi. O dabar tiesiog pagal jų sparnelius einanti jauna karta, jie yra agresyvesni. Jie dar baisesni negu, kad tie buvo, kurie buvo. Todėl, kad jie pamatė visas galimybes, jie pamatė... Dabar aš kalbu apie jaunimą, va to kontingento daleiskim, va to atvejo. Jie pamatė, kad jie yra nebaudžiami, nes tas yra dar dabar. Ir jie tuo.. Na naglumas tas, ar ne, jie to naglumo turi kur kas daugiau negu, kad mūsų karta turėjo. Mes kažkaip tai to naglumo tiek neturėjom. Aš ir šiandien dar ne visada galiu drįsti taip pasielgti, kaip dabar jaunimas elgiasi. Man, pvz, nepriimtina tokie dalykai. Nu savęs iškėlimas gal, gal ne. Nu toks užtikrintumas ir naglas tas užtikrintumas. Jeigu tu savim pasitiki ir užtikrini tą visą žinojimą, tai yra labai sveikintina ir gražu, bet jau kai super pradeda save demonstruoti kitą žemindamas, va čia yra bėda. Ir šitokių atvejų yra labai daug matau. Tai iš vienos pusės matau labai gerai ir iš kitos pusės matau, kad.. Būtent pagal tą liniją, su kuo tu susiduri, tai jaunimas irgi eina.. Ir ta negatyvia puse. Nors atseit sako, kad jie daro gerai darbus, bet jie eina per kitų galvas. Tai čia suprasi tu.

K: Bet tada dėl tos valstybinės tarnybinės ir tų išteklių jau kažkokio panaudojimo, tai vat keista, kad sakot, kad dabar gal net labiau negu ir anksčiau iš dalies, jeigu gerai suprantu.

I: Nu aš negaliu pasverti ant tų svarstyklių taip. Bet aš matau tą, ką aš matau. Aš matau va tokį dalyką, kad naudojasi tais ištekliais. Absoliutiškai. Jūs pasižiūrėkit kokie projektai europiniai dabar yra padaromi ir t.t. Tai Jūs pasižiūrėkit, tai per kišenės nevaikščioja tie projektai? Vaikščioja. Ir nebūtinai jau tų tarybinių žmonių ten tose kišenėse, man atrodo, kad daug nagliau, nu vat šitą žodį nemoku kaip lietuviškai pasakyti, man atrodo, kad šiti dar agresyviau naudojasi, nes jie žino, kad jie nebaudžiami. Anksčiau tai mes kažkaip tai žinojom, bent jau buvo mum įtikinimas ir įsitikinimas tas, kad nebaudžiamumo nėra. Ar vėliau, ar anksčiau tu papulsi į kalėjimą, tu papulsi už tą visą tu būsi nubaustas, neliks nenubaustų. Nežiūrint to, kad niekur nebuvo aiškinama, kiek ten tų nusikaltėlių, kiek ten kažko tai, vat tokio.. Mes gyvenom tarp tų keturių sienų uždarytų ir mes to nežinojom, bet mūsų įsitikinimas buvo, bent jau mano kartos ir mano aplinkos, kad nebaudžiamumo nėra. O dabar jis yra, jis yra absoliutinis nebaudžiamumas. Ką tu nebepadarysi, vis tiek tave suks, apsuks ir vis tiek. Ir teismai tie, ir visi tokie dalykai. Juo labiau, kuo toliau va šitas nebaudžiamumas ir žmonių.. Naudojasi tie žmonės. Tai dar ir patyčios atsiranda priedo. Pas mus to dalyko.. Būdavo jei mes vaikai su vienu kitu pasipravardžiuojam, tai tų tokių patyčių niekada nebūdavo. o dabar su tuo net nesukovojama. Tai va čia pasekmės yra jo. Tai va šitokių visų dalykų. Ir valstybės tie ištekliai, tai ką ten. Kokie valstybės ištekliai būdavo naudojami? Žinai ten neparsineši sau atlyginimo dar vieno pasidaręs ar dar ką nors, o dabar tai žiūrėkit kas per tuos projektus kas vyksta. Iš kur tos pilys, iš kur ten visi tie dalykai vyksta? Čia šiaip sau... Ir tu nieko negali padaryti, nes tu neprieini. Mane tai dabar labai tas dalykas, kad iš visų šitų dalykų išeina patyčios. Ir kada iš žmogaus tyčiojamas, jisai yra eliminuojamas iš visos teisybės sakymo. Ir tada žmogus.. Jisai negali vienas kovoti ir jisai tiesiog rankas nuleidžia ir darykit ką norit, tai čia yra blogai.

K: Gerai.

I: Nelabai gerai.

K: Negerai, bet... Suprantu. Bet ar manytumėt, kad vat vis tiek yra ta skirtis tarp kiekio? Kaip sakot, kad vat ir pilis jau statosi ir viską, bet o jeigu ten tarkim šiek tiek automobiliu pasivažinėja ar kažką? Ar matytumėt kažkokią skirtį ar tai vis tiek būtų... taip pat blogai ir smerktina?

I: Nea, taip nemanyčiau, kad visiškai blogai. Jeigu tu dirbi toje valstybinėje įstaigoje ir yra valstybinis tas automobilis, aš, pvz., kodėl, jeigu aš einu tarnybines tas pareigas.. Nu po darbo, aišku, aš nesakyčiau, kad ten turi naudotis tuo tarnybiniu automobiliu, bet dabar yra ta situacija. Aš turiu savo automobilį ir tarnybinių, tai aš darbo laiku tarnybiniu važinėju, paskui sėdu ir persėdu į

savo. Bet būna visokių tų situacijų ir aš nematau iš kiekvieno atvejo, kad jau čia taip smerktinai viskas būtų. Čia gi nieko, jeigu žmogus tu dirbi sąžiningai ir tu dirbi, atidirbi tai valstybei, tai kodėl gi ta valstybė tau negali papildomai kažkur kažkokį privalumą, kad nors iki namų davežiut ar dar ką. Aš tai, pvz., negalvočiau aš taip, nors... Jeigu šitaip po biški leisim, nu tai paskui labai daug reikės. Ir čia jau tas geras gali į blogą išvirsti. Aš čia nematau labai didelio kriminalo, jeigu kartais.. Ir jeigu mes kalbam apie tą automobilio pasinaudojimą. Nu aišku, reikėtų už tą benzina susimokėti ir t.t., bet čia man atrodo yra vienas iš tokių smulkmenų, nors gyvenimas iš smulkmenų susideda. Ir viskas po biški kaupiasi. Nu nėra labai gerai, kad šitaip dalykas, bet va situacija yra tokia, kokia yra. Net nežinau kaip čia dabar taip konkrečiau įvardinti. Kai jau ten pastoviai naudojasi vien tik tokiu dalyku, bet jeigu situacijoje kokioj pasinaudojo, tai aš nematau blogybės.

K: Supratau. Ir tada būtų paskutinė iš situacijų apie tą pažįstamo įdarbinimą valstybės tarnyboj. Tai jeigu sužinot, kad vat jūsų pažįstamas dirba valstybės tarnyboj ir įdarbino kokį nors kitą pažįstamą, nors yra konkursas, bet žino, kad pažįstamas, geras žmogus ir tiesiog, kadangi gali, tai be konkurso įdarbina. Tai vat ką jūs manot?

I: Labai blogai. Čia vėlgi manau, blogai, šitaip neturėtų būti, nors situacija absoliutiškai tik tokia ir dažnai, dažnuose atvejuose, bet taip neturėtų būti, nes aš tai, pvz., už tai, kad žmogus visada turėtų augimo tą galimybę, todėl kad.. Tu čia gali stengtis, nu aš ir savo gyvenime taip turėjau. Gali tu čia stengtis, daryti viską, vat ne, tu nereikalingas, nes aš turiu kitą, ane? Ir tas, kuris ateina, nei tos kvalifikacijos, nei to visko, bet jisai šiandien yra ten, toj valstybinėj įstaigoj. Ir jau čia tikrai. Ir dabartiniais atvejais, ir dabar labai daug tokių yra. Ir tuo naudojasi žmonės. Nors iš kitos pusės, jeigu taip paėmus, konkursas yra konkursas, bet ir tos konkurso sąlygos yra daromos tam, kad laimėtų tas, kas turi laimėti. Ir taip būna. Ir tokių dalykų yra. O iš kitos pusės žiūrint, tai irgi. Nu ir ką, kad konkursas? Mažiausia kaina ar dar kas nors? Ateis tas žmogus, kuris ten mokės tuos plusiukus susidėlioti, bet jis neturės visiškai to dalyko, ko reikalaujama bendravime. O bendravime irgi turi dideli dalykai būt ir dažnai būna taip, kad tie žmonės, už kuriuos tu laiduoji, ar pažįsti tu juos, tai vis tiek jie kažkaip tai ir pasitikėjimą tą turi tokį. Kad ir valstybinė įmonė, privačiose tai jau čia savaime suprantama. Kiekvienas turi turėti savo komandą, o valstybinėj tuo labiau. Ir vis tiek ta komanda turi būti formuojama, ar ten konkursas, ar ne konkursas. Bet kad būtų žmonės ir lojalūs, ir kad žmonės būtų kompetentingi ir kad žmonės galėtų turėti tam tikrą charakterio bruožą, kad jie būtų kolektyve sugyvendinami. Tai taip, kad ten taip konkrečiai negaliu va pasakyti, ar taip blogai, ar taip yra gerai. Aš neigiamai vertinčiau tą tokį protekcijos ėjimą vat, grynai per pažįstamus ar ką. Bet jeigu dabar jis yra šeimos narys ar tavo pažįstamas, nu tai, jeigu jį eliminuot ir jam ten neleisti kur nors sudalyvaut, tai vėl gi neteisinga. Ką daryti tiems šeimos žmonėm, kurie irgi turi

kompetencijas, turi viską, kas reikalinga, o jisai negali eiti į tą konkursą tik todėl, kad ten kažkas kitas toje tarnyboje dirba. Tai irgi neteisinga. Ką daryti tiems žmonėms, kurių aukštose pareigose užima ten tie giminaičiai ar geri pažįstami, ką jiems daryti, kaip jiems išeiti į gyvenimo aukštumas? Sakau, kiekvienoje situacijoje čia atskirai reikia imti ir individualiai spręsti. Ir taip grynai vat 100% negalėčiau pasakyti, bet visumoje tai turėtų būti sąžiningi.

K: Tai jau minėjot, kad laikot save pilietiška, tai sakykit, kas jums yra pilietiskumas, jeigu reiktų jums vat apibrėžti, tai kas jums labiausiai siejasi.

I: Tai čia geras klausimas. Net nesusimąsčiau į tokį klausimą.

K: Tai vat kas šauna pirmiausiai.

I: Pirmiausiai tai, pilietiskumas.. Aš turiu taip elgtis, kad nekenkčiau kitiems. Kitas dalykas, laikytis įstatymų. Ką dar? Ir vėl gi, nepraeiti pro negatyvias situacijas, tiesiog pozityvu visur savo eiti. Ir net reikėtų, sakyčiau, pastovėti už savo tą teisybę, todėl kad.. Būtinai reikia eiti į balsavimą, dar irgi pilietiskumo yra vienas iš tokių kriterijų. Nes mes išsirenkam, paskui keikiam visi iš eilės. Ne tas buvo, ne tie išrinkti. Reikia patiems eiti, dalyvauti valstybės gyvenime ir tada ir ta situacija keisis, ir patys būsim laimingesni, ir geresni.

K: Mhm, tai su tuo labiausiai asocijuojasi. O žmonės Lietuvos vat.. Jeigu reiktų apibūdinti, kokie trys būdvardžiai jums šautų?

I: Santūrūs, geraširdžiai, darbštūs.

K: Kaip ir sakėt, pozityviai reikia.

I: Yra ir persimistų žinoma, bet... Mano aplinkoje tokių kažkaip mažiau.

K: O jeigu tuos žmones vertinti iš pilietiskumo perspektyvos būtent? Kokie yra, kaip jums atrodo, ar yra tas pokytis kažkoks ir kaip dabar?

I: Pokytis kuriuo atveju?

K: Nu vat... Sakėt, kad jau jaunimas dabar, bet tiesiog vat gal ir su amžium, tai jeigu taip reiktų apibendrinti, tai kaip atrodo, kokie žmonės iš pilietiskumo perspektyvos ir ar kažkas labai keičiasi?

I: Man atrodo, kad anksčiau daugiau pilietiški žmonės buvo. Negu dabar. Dabar atseit save vadina pasaulio žmonėmis ir čia ta.. Man tai dar pilietiskumas susieja ir su savo žeme, su savo tauta, su savo

kalba, dar irgi tas turi reikšmės. Bet dabar yra pasauliniai tie žmonės, kurie pasaulio piliečiai skaitosi save, tai tas pilietiškumas toksai ir nebelieka. To tokio dalyko. O mano karta.. Aš matau, kad jie.. Aš paminėjau rinkimus ir į balsavimą eiti. Aš matau, kad mano karta visai nelinkus toliau eiti ten tą visą dalyką daryti, todėl kad per daug matyt yra to negatyvo jo gyvenime. Ir nusivylimo jo per tą visą laiką, kad jie nemato reikalo net eiti ir pasivarginti pabalsuoti ten daleiskim. Kad tas gyvenimas gerėtų. Nes dažnai būna, ai, mano gyvenimas jau nugyventas ir ko aš čia būsiu pilietiškas. Jau čia be manęs pasidarys atseit. Nu kaip be tavęs pasidarys, jeigu tu nedalyvausi, penktas nedalyvaus, dešimtas.. Nu tai va taip paskui ir tie, kurie daleiskim, kad ir negatyvą skleidžia arba visiškai kita linkme eina, negu tu norėtai, kad eitų ir va dėl to taip pas mus viskas ir vyksta. Jeigu mes eitume, rinktume asmenybes, tuos žmones, kuriuos tikim, patikim ir įtikim, tai kitokia situacija būtų. O dabar išrenkami tie, kurie irgi pagal reitingus turėjo ten tuos taškus arba galų gale savo partija susidėliojo draugus, vienas paskui kitą ir viskas. Ir už tai, kadangi tu neini, tu nepilietiškas ir viskas. Ir man atrodo, aš neturiu statistikos, tuo metu nesidomėjau, bet man atrodo, kad čia yra mūsų viena iš blogybių tokių, kad mes ne pilietiški. Mes būtume pilietiški, pas mus ir gyvenimas būtų kitoks.

K: Bet sakot, kad anksčiau atrodo, kad net labiau buvo.

I: Taip, nes, pvz., anksčiau tai mes žinojom, kad taip vat turi būt, bent mano kartos žmonės, mes žinojom... Buvo toksai dalykas. Mes visi buvom lietuviai, mes tautiniais tais rūbais, mes norėjom tą Lietuvą išsaugoti, iki to tarybinio laiko mes kraujyje tą turėjom, tą pokarį, tą viską, o dabar laisvoj Lietuvoj žmonės gimę, jie nežino ką tai reiškia ir todėl jie pasaulio žmonės, jiems viskas labai gerai, už tai, kad jiems perspektyvos visos atsivėrė, jie nemato reikalo būti labai pilietiškais. Va kas yra, tai mano požiūriu va taip atrodo. Mes tai turėjom va tą savo tokį, kažkokią tai laisvės troškimą ar ką, o dabar tai to neliko. Mes visi laisvi esam. Ir ta laisvė yra suteikta ant tiek, kad žmonės neskiria pareigos nuo... Laisvas, jis ką nori tą daro. Ir vat tolerancija ta. Ta tolerancija irgi yra per daug tokia laisva, aš sakyčiau, Toleruoti galima toli gražu ne viską. Nes ne viskas yra vertybės toje tolerancijoje. Tai vat. Aš nežinau ar jau atsakiau ar dar ką nors sakyti.

K: Atsakėt, atsakėt. Aš galvoju ar jums siejasi tos situacijos, kurias mes aptarėme pradžioje, ar jums siejasi va tas su pilietiškumu ar čia jau laikytumėt kažkuo kitu?

I: Kokios situacijos priminkit.

K: Nu vat dėl mokesčių slėpimo, dėl tarkim nelegalaus..

I: Man atrodo siejasi. Viskas yra taip. Mes esam nepilietiškai, todėl mes galim daryti nalieva naprava ką nori. Ir nesilaikom tų taisyklių. O pilietiškumą aš sieju dar ir su taisyklių laikymusi. Va kaip ir sakiau įstatymai. Tai yra pilietiško žmogaus kaip ir prioritetas turėtų būti. O ne taip, kad ką aš noriu, tą aš darau. Man susiję viskas.

K: Jeigu reikėtų labiau išskirti lietuvius, tai ar sakytumėt iš tos visos pusės tų situacijų, ar jie būtų labiau kaip pilietiškai moralūs ir besilaikantys ar labiau kaip linkę sukčiauti. Jeigu reiktu atsverti bendrai?

I: Oi tai šito dalyko tikrai negaliu nei atsverti, nei pasverti.

K: Nu bet kaip jums atrodo, aš suprantu, kad taip nepamatuosime, bet vis tiek kažkoks įspūdis, bendras jausmas yra.

I: Vat su tom laisvėm ir yra visa ta bėda, kad dabar žmonės nežiūri nei jokio to pilietiškumo, nežiūri nieko ir daro kaip jiems gerai. Ir taip daro agresyviai, kad nežinau. nors aš norėčiau tikėti, kad ta jauna karta, kurią aš stebiu ir matau, man jie labai labai gražūs yra, šviesūs.

K: Tai čia apie kokius metus?

I: Apie kokius metus? Dabartinį metą. Apie šitą laiką, kai aš dabar va čia gyvenu.

K: Bet kelerių metų tas jaunimas, kur jau jums labai patinka?

I: jaunimas, kuris dabar baigęs mokslus, jie jau pradėję gyvenimus. Nu aš nežinau, karta iki kokios 40 - 50 metų, man atrodo gera linkme.

K: O tada tie agresyvūs, kokie čia metai?

I: Agresyvūs tai tie metai.. Ne tai, kad agresyvūs, agresyviais irgi nevadinčiau, bet... Nu tie vyresnio amžiaus žmonės. Jie tiesiog, jų nuostatos yra, jie jau susiformavę yra žmonės ir tu kiekvieną tą savo susiformavimą, ne taip greitai gali pakeisti. O va šitas jaunimas, jis yra imlus, informacijos gausybė. Irgi ir mato vertybes ir ypač, aš vat dabar paskutiniu metu susiduriu su labai dvasiniais žmonėmis. Ir iš tikrųjų mano akim, viskas kas yra, labai gražu.

K: Tai dar truputėlį apie tarybinius laikus. Jeigu reiktų apibūdinti tą jau sovietinio laikotarpio pilietį. Kaip jūs jį apibūdintumėt. Koks jis buvo? Jau truputėlį kalbėjom, bet..

I: Mhm. Jis buvo patriotinis labai. Patriotiškumas tai buvo man atrodo vienas iš tokių dalykų, kad žmonės visi tikrai buvo patriotai, kas liečia lietuviškumą ir pilietiškumą, ir tada viską gali ten sudėti. Nu tai va sakau ir sąžiningi žmonės, ir darbštūs ir visi tie, kurie susideda į visus tuos dalykus. Nes ten tada buvo išgyvenimo momentas. Ir kabiniesi į visus tuos dalykus, kur yra tos vertybės, nežinau.

K: Mhm, o iš pilietiškumo perspektyvos, vis tiek buvo tos praktikos ir ėmimo iš fabrikų ten visokiausių dalykų. Iš fabrikų ten dirbant pasiimt sau.

I: Tai čia buvo jau tiesiog kaip norma.

K: Kaip norma sakot ir visi jau taip plus minus darė?

I: Nu bet ta norma kaip norma, visi žinojo, visi darė, bet..

K: O jum teko?

I: Nu va, tame ir reikalas, kad kaip man teko.. Man vaikystėj teko būti tokioj situacijoj. Nes šeima labai sunkiai gyvenom ir būdavo ten einam, ten karvę parvežam naktį iš fabriko pasivogdami ten.. Šito siluso kažkokio, kad karvė turėtų, kad turėtume pieno.

K: Tai iš to tokio nepritekliaus ir sunkaus gyvenimo tiesiog buvot priversti taip va...?

I: Nors ten vat... Cukraus tam fabrike, taigi būdavo Dieve tu mano, va čia tokias.. Čia ne paslaptis, jau dabar visi tą visko žino, taigi būdavo tą cukrų visi veža. Iš to cukraus fabriko, absoliutiškai, visi. Ir visi tą žinojo. Ir būdavo apsauga, ir viskas. Ir va tie kyšiai, ir per tą apsaugą praeidavo, ir visokiais būdais. Bet tai žmonės todėl tą nešė, kad jiems nebuvo už ką nusipirkt, nes atlyginimai tada iš viso buvo maži. Ir žmonės.. Dabar po vieną vaikiuką turi ir galvoja, kad jau begaliniai sunku, o tada gi būdavo po tris, po keturis vaikus. Po vieną vaiką nebūdavo. O tą šeimą išlaikyti, tai reikėdavo. O pokario metas, o gyventi tai nėra už ką. Tai tikrai tas būdavo ir mes ten visi žinojom tenai miestelyje, kad cukrus ir mašais pardavinėjamas buvo papigiai. Kad galėtai nusipirkti ne parduotuvėj, o ten tą mašą turi savo turėti, kad tu ten galėtai obuolių košės kokios išsivirti ar dar ką nors. Tai va ta situacija, kitas ten kokioj dešros gamykloj dirbo, tai ten nešė, tai tas ten kokioj liejykloj buvo, tai ten parsinešdavo tų savo liejinių. Visi šitą darydavo, bet tai būdavo tas, kad jisai parduoda ir jisai kažkiek tai pinigėlių turi, nu bet tai sakau, tai buvo visiškai skirtingi laikai ir čia net nesulyginsi ir nežinosi kaip ten yra. Bet tai buvo kaip norma.

K: Bet vat ir įdomu ar ta norma negalėjo šiek tiek persiduoti ir dabar. Vis tiek tiem žmonėm, kurie jau gyveno, kurie tai darė. Ar...

I: Nu tai tie jau žmonės, tie tarybiniais laikais, nu tai aš jau vaikas buvau tais tarybiniais laikais. Mano tėvai jau tą darė. Ane? Daleiskim. Bet man tai nepersidavė. Man ta situacija va tikrai graudulinga tik darosi. Vat daugiau nieko.

K: Tai kaip suprantu tas sovietinis jum toks... vat irgi klausiu žmonių, jeigu reiktų lyginti, kada geriau gyventi buvo..

I: Tai aišku dabar. Mes taip gerai negyvenom kaip dabar gyvenam. Niekada.

K: Nes ne visi taip žmonės atsako iš tikrųjų.

I: Jėzau Marija, tai aš nežinau ką jie matė, ką jie gali dabar matyti. Mes taip gerai negyvenom niekada kaip dabar gerai gyvenam. Ten tada mes turėdavom atlyginimą, mums užteko, aš oriai gyvenau iš atlyginimo. Man orumo dabar trūksta. To, ko aš negaunu pensijoj.

K: Ką turit omeny, kad dabar trūksta orumo?

I: Nu tai ką, iš mano minimalios pensijos, kaip aš galiu oriai gyventi? Neturiu galimybės. Aš ir sakiau, kad vidurinė klasė dingo. Nebuvau aš ten kažkokioj labai prabangoj, bet aš gyvenau oriai visą gyvenimą ir iš atlyginimo, nežiūrint koks jis mažas buvo. Aš orų gyvenimą gyvenau, kur norėjau važiavau. Tarybos Sąjungos ribose, bet aš ir ten nuvažiavau, aš sau leisdavau visus dalykus, tą ką aš norėdavau, o šiandien to nieko negaliu. Absoliutiškai nieko negaliu gaudama pensiją, pradirbus visą gyvenimą.

K: Bet tai vat ir vis tiek sakot, kad dabar oriai negalit gyvent, anksčiau galėjot, bet vis tiek niekada nebuvo taip gerai, kaip dabar.

I: Todėl, kad pas mane pasikeičia, galbūt per gyvenimą, tie moraliniai dalykai. Ir aš ne piniguose.. kuo toliau gyvenu, aš tuo daugiau galvoju, kad ne piniguose esmė, o esmė yra santykiuose. Ir man, pvz., oriai gyventi dėl materialinės pusės man yra sunku, bet aš tokį gyvenimą gyvenu.. Aš švenčiu gyvenimą tarp žmonių bendraudama. Man yra daug daugiau.

K: O seniau vat trūko kažkaip tai to?

I: Ne, man niekada netrūko to bendravimo, bet jisai nu.. Jis visai kitokio pobūdžio buvo, tada kada tu gyveni, tu nesusimąstai apie nieką, tau viskas yra gerai. Ir tau nėra jokių tų problemų tokių susimąstymo. Dabar per gyvenimą, kada pragyveni, praeini tuos visus ir ugnis, ir vandenį, ir visas triūbas, tai tu tada visiškai kitas vertybes atrandi. Nu tai čia su metais turbūt yra, bet sakau, aš šiandien jau matau jaunus žmones jau lygiai taip mąstančius kaip aš mąstau ir aš tuo džiaugiuosi begaliniai.

K: Gerai. Tai apie jus tada. Jūsų amžius?

I: Aš lygiai 70 su keliom savaitėm.

K: Tai išsilavinimas jūsų?

I: Aukštasis.

K: O pareigos, kokios buvo?

I: Nu kaip. Aš administracijoje visą laiką dirbau, inžinierė esu. Buvau iki tokio dalyko, kad iki direktoriaus pavaduotojos buvau, bet iki pensijos tas viskas buvo. Dabar aš esu laisvas žmogus, pensiją gaunu.

K: Ir gyvenat sakykit ar visą laik Vilniuj?

I: Ne, aš esu, mano gimtas kraštas yra Marijampolė. <...> Bet pabaigus vidurinę atvažiauvau mokytis į Vilnių ir jau Vilniuj visą gyvenimą sąmoningą gyvenau,

K: Tai kaip dažnai lankotės bažnyčioje?

I: Dabar tai kasdien. <...> Taip jau faktiškai tai 3k. į savaitę, kada mišios būna. Einu prieš mišias, nes turiu didelę malonę ir didelę laimę, Dievo dovaną, nežinau, dar kaip kitaip dėkoju, už tai, kad aš galiu būti bažnyčios pirmosiose duryse ir sutikti žmones ateinančius, juo sutikti, būti, todėl aš ir tą situaciją jums taip vadinu, kurią aš dabar matau. Ir kadangi gyvenime atsitinka tokie dalykai, kurie atsitinka, tada žmogus atrandi tikėjimą, atrandi Dievą ir tuo keliu eini. <...> Vėl gi, jeigu grįžtant prie tų sovietinių laikų. Sovietiniais laikais buvo sekami žmonės, kad į bažnyčią eina. Tas nėra paslaptis. Tada kai jaunas žmogus esi, va mano situacijoje, tai visada protestuoji, tu visada tikriniesi visus tuos dalykus, ar tau taip. Aš būdavo namuose žinau, kad pas mus yra tikinti šeima, mes eidavom į bažnyčią. Praėjau sakramentus ir viską tą, kas priklauso. Ateini į mokyklą ir tau aiškina apie komunizmą. Tau aiškina, kad kapitalizmas yra blogai. Tau tarybiniai laikai gerai, čia vat

sovietiniai visi šitie dalykai tik tai, Marksas, Leninas, Stalinas, čia visi geri. O vat staiga supranti, čia kapitalizmas blogas. O tu namuose gauni iš Amerikos siuntinius, po karo, kada išvažiavo ir tau padeda gyventi. Ir niekaip vat jauno žmogaus galvoj nesuveda va toks dalykas. Kaip gali būti kapitalizmas blogai, jeigu per karą, kada čia visi žudymai, vežimai ir viskas vyko, mes jau čia atseit labai gerai gyvenam ir neturim už ką gyventi, o jie tik išvažiavo, tik pradėjo dirbti ir jie mums gali siuntinius siųsti, Man netilpdavo galvoj, galvoju, čia yra neteisybė, čia yra melas. Ir va tokiu būdu tos vertybės atsiranda. Nu aišku, aš tai galvojau taip, kad čia nėra teisybės, čia aš turiu prisitaikyti irgi prie tų sąlygų, aš turiu išgyventi ir gyventi, tokiose neteisybėse, tame mele. Ir tiesiog, va taip gaunasi, kad susidėlioja tie dalykai ir tas tikėjimas toksai. Ir tu tiki tikrai, kad nėra taip, kaip tau aiškinama. O Dievą atrandi tada, kada tau.. Dievo niekada nesišaukia žmogus tada, kada jis euforijoje ir laimėj, Dievą šaukiasi žmogus, kai jis turi dideles situacijas gyvenimo. Ir kiekvienas. <...>

K: Tai sovietmečiu aišku nebuvo galima nei į bažnyčią, nu tą tikrindavo..

I: Ne, galima buvo eiti ir ėjo žmonės, ir aš ėjau, bet va irgi buvo tokia situacija. Mano tėvai dirbo, darbininkai, kad ta šeima išgyventų, ten pasimelsdavo jie. <..>

K:O jeigu kalbant dar apie tuos vat visus kažkokius mokymus,tai aišku būdavo, kad komunizmas, kad čia kapitalizmas negerai, aišku ir dėl bažnyčios kažkiek tikriausiai buvo to irgi anti viso mokymo, o ar buvo dar kažko iš pilietiškumo perspektyvos?

I: Nu buvo pilietiškas žmogus, kaip save įvardinu ir tikrai tokia esu, bet, pvz., negerai. Gal aš tokia negabi esu tiem visiem poliniam mokslam, kur yra skverbiamasi į tavo sąžinę, į tavo galvą, į tavo viską. Aš vienu metu net abejojau ar aš institutą baigsiu per mokslinį komunizmą. Nu man tas mokslinis komunizmas buvo, nu kažkas tai utopija. Aš negalėjau jo suvokti, aš negalėjau suprasti. Ir kai įskaitą man būdavo reikia mokslinio komunizmo gauti, tai čia būdavo man kančių kančia. Aš nesuvokiau ir aš šiandien to mokslinio komunizmo aš jo nesuvokiu. O man tą reikėjo praeiti, tą visą dalyką. Man techninius visus tuos dalykus davai, aš padarysiu viską ką reikia, bet kada aš inžinerijoje mokiaus ir man tą mokslinį komunizmą reikėjo, tai atsiprašau. Tai kažkaip tai tas ir yra, kad kai tu pilietiškas žmogus esi, ir kuo tu toliau, kuo tau labiau bruka tą per prievartą, tą komunizmą, vis tu labiau daraisi pilietiškas, juk ten buvo prievarta praktiškai. O į bažnyčią tai galima buvo eiti ir eidavo žmonės. Visaip ten būdavo, ir skūsdavo, bet jeigu norėdavo.. Mano tėvai buvo darbininkai, tai jiems tas negrėsė. O vat tie, kurie norėjo turėti savo pareigas, tai jie ir vaikus krikštydavo ir eidavo į bažnyčią, bet jie važiuodavo į kokius kaimelius, jie važiuodavo pas kunigus,

jie visiškai kitais keliais eidavo į tą bažnyčią. Bet tikėjimas niekada nebuvo nutrūkęs man atrodo.
<...>

K: Tai paskutinis klausimas, ar pasitikit savo šalies žmonėmis.

I: Aišku, pasitikiu.

K: O anksčiau? Sovietiniais laikais?

I: Pasitikėjau tuo laiku, nes kito pasirinkimo iš tikrųjų nebuvo. Kur tu dingsi žmogus, aš nežinojau kokia kitokia situacija gali būti, aš dabar tiesiog aš galiu pasirinkti. Aš kai pirmą kartą išvažiavau į Australiją, man buvo toks šokas, kad aš nežinau.. Nebuvo labai sureikšmintas, bet aš labai didelės patirties gavau išvažiavus pirmą kartą. <...> vis tiek buvau jaunas žmogus, norisi važiuoti ten, norisi važiuoti kitur ir vat žinai, vat tas pasitikėjimas paskui atsiranda žmonėms ir nepasitikėjimas, nors aš visą gyvenimą turbūt buvau per daug artimas ir tikrai gal gyvenime galėjau daugiau ką nors ir pasiekti, jeigu aš būčiau uždaresnė ir jei aš būčiau slėpus ką nors ar dar ką. Bet aš tokia kaip atvira tai.. O iš kitos pusės tai saugumas labai smarkiai dirbo. Ir va kaip minėjau mano teta, buvo išvažiavus į Ameriką, o dėdė buvo išvažiavęs į Australiją, per karą, kai visi šitie dalykai vyko pokario. Ir visi žinojo mano darbą, kad aš turiu tų giminių. Ir žinojo tai per kadrų skyrių, per tą saugumą matyt. Ir mane absoliutiškai, į Bulgariją, į Lenkiją, į Čekoslovakiją tais laikais, mane niekur neišleido. Aš prašydavau, kad noriu į kelionę. Man niekur, absoliutiškai. Baltarusija, Latvija, Estija, Gruzija. Va, aš ką galėjau pasiekti tik tai savo laiku. Ir tada, kada prasidėjo mūsų jau sąjūdis ir prasidėjo visi tie dalykai, mano vyras sportinėje sferoje dirbo ir jis visą laiką į komandiruotes važiuodavo, po Europą tikrai visada, tai vyras išvažiuodavo, o mane niekur neleisdavo. Tai va tai prasme, va tas viskas labai jautėsi. Ir va tas dar daugiau darosi, tas pilietiškumas, daraisi..kad ir su tavim elgtųsi taip, kaip piliečiu. Tas tokis vat noras atsiranda. Ir kada nuvažiuoji pirmą kartą į tokią kapitalistinę šalį ir vat kaip ir mano mamutė irgi skrido pas brolių, ji nuvažiavo, pirmą kartą sėdo į bojingą ir žinai atsiduriam Australijoje ir kada ateini į parduotuvę ir tu pamatai, kad 10 rūšių pienas yra, ir tu nesuvoki, iš kur, vienos karvės ir tie 10 pienų gali būti. O aš nuvažiavau, o man buvo 40 metų. Kai šiandien jaunimas 40 metų, jis net nesusimąsto, kad taip galėjo būt. O iš kur tu čia pamatysi viską, va taip. Nueini būdavo į parduotuvę, bulvių pridėta, dėdienė ta mano sako, šita per daug turi akių, šita per didelė, šita nenuplauta, šita per rūžava, šita perbalta. Viešpatie, galvoju, apie ką čia kalba. Nes turėjau suvokimo, o jie ten gyveno visą gyvenimą, o čia tai mes atseit labai gerai gyvenom, o jie gyveno visai kitą gyvenimą. Ir kada atvažiuoji namo ir vėl pamatai, tik tą trikampį pokelį pieno, tada galvoji, kur tu čia gyveni. Ir kaip tau yra. Todėl turiu vat tą palyginimą ir sakau,

mes dar niekada taip gerai negyvenom kaip dabar mes gyvenam. Aš niekada gyveni nenorėčiau grįžt į tuos laikus.

K: Gerai, ačiū labai.

12 informantas

76 metų moteris, išsilavinimas spec. viduinis, Vilnius

K: Tai ar sutinkat, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Sutinku.

K: Tai pradėkim nuo tokių situacijų, įsivaizduokit save tose situacijose, ką jūs manytumėt galbūt apie tai, kokios būtų mintys, o galbūt ką jūs darytumėt. Nu va taip pabandykit įsivaizduot. Sužinote, kad jūsų kaimynas nelegaliai pardavinėja alkoholį. Ką Jūs apie tai mąstot?

I: Mąstau, kad labai blogai. Labai blogai aš mąstau.

K: O kodėl?

I: Nu kaip nelegaliai pardavinėt galima. Nu... Nu kaip pasakyt. Blogai aš vertinu, labai blogai. Kodėl... Nu vienas dalykas tai ir mokesčiai gal valstybei, ir išvis prieš alkoholį aš, kad mažiau, kad netgi ir parduotuvėse būtų kažkaip tai truputį.. Aš galvoju per mažai čia nuo 10 valandos, aš tai padaryčiau gal specialias parduotuves. Mano tokia nuomonė.

K: Prieš alkoholį.

I: Aš prieš alkoholį, tokia nuomonė.

K: Gerai, o jeigu kokius maisto produktus? pardavinėtų vat kaimynas jūsų, valstybė apie tai kaip ir nežino, bet va jūs žinot, kad pardavinėja.

I: Vat gal kai maisto, tai ką aš žinau, gal jei pigiau būtų, tai gal aš ir pati nusipirkčiau, iš kur aš žinau, aš to negaliu tiksliai pasakyt, bet aš taip galvoju. Ypač tie gal žmonės, kurie netgi mažesnes pajamas turi. Kai man tai užtenka, mum užtenka ir parduotuvėj, man nereikia nelegaliai pirkt. Bet yra tokių žmonių, kuriems tikrai gal ir.. gal ir pirktų. Aš čia dėl maisto gal taip jau labai kategoriškai nenusiteikusi, kaip prieš alkoholį ar prieš rūkymą.

K: Mhm, gerai, supratau. Gerai, tai tada eikim prie kitos vat situacijos. Sužinote, kad įmonėje, tarkim jūsų pažįstamas dirba kažkokioje įmonėje ir kad ten yra slepiami mokesčiai.

I: Nu tai čia tikrai blogai, aš tai čia tą tai nepateisinčiau, todėl, kad mokesčiai vis tik tai. Anksčiau mes prie sovietų nesupratom tų mokesčių, aš net nelabai supratau kodėl čia pajamų mokestį ima, o dabar, kai aš suprantu, tai čia reikia. Iš to valstybė gyvena, iš to ir pensijos, ir vaikam, ir visiems. Aš taip suprantu, kad čia labai blogai daro.

K: mhm, o sakot vat sovietmečiu tai net nebuvo supratimo?

I: Sovietmečiu supratimo aš to neturėjau, aš net galvojau, kam čia tą pajamų mokestį skaičiuoja, kam čia jis reikalingas. Aš to nesupratau netgi. Paskui jau supratau, bet iškart man tas.. Nieks nieko neskelbė, nieks niekam nebuvo galvoj, gauni pinigus ir viskas, o kam ten tie mokesčiai eina...

K: Mhm, o dabar jau sakot, kai jau suprantat, tai...

I: Dabar jau tikrai reikia mokėt, aš prieš [turima omeny už] tai, kad reikia mokėt mokesčius būtinai. O kitaip kaip valstybė gyvens. Aš taip galvoju.

K: O jeigu, pvz., Jūsų pažįstamas, va ten kur dirba ir vat iš tos pusės, kad gauna atlyginimą vokelyje.

I: Irgi negerai. Tie patys žmonės labai nesupranta, kurie vokelyje gauna atlyginimus.

K: Nesupranta?

I: Tie žmonės, kurie vokelyje gauna pinigus, jie nesupranta, kad blogai daro. O kokią jie pensiją gaus? Ką jie galvoja apie savo ateitį? žmonės matyt pripratę dar prie anų laikų ir niekaip negali suprast, kad jiems bus pensija maža. Aš tai tokios nuomonės. Aš dabar kitaip suprantu. Aš suprantu taip, kad kiek yra galimybė ir kiek uždirbi, tu turi pasiimt legaliai, todėl kad paskiau bus blogai.

K: Reikia į ateitį taip žiūrėti?

I: Į ateitį reikia žiūrėt. Aš pati kai ilgai dirbau, aš ir mažą atlyginimą gavau, bet pensija pas mane normali. 388 visiškai... nu kaip pasakyt. Darželyje dirbau, tai supraskite kokie ten atlyginimai. Visai pensija [turima omeny alga] buvo maža, bet kai aš ilgai dirbau ir legaliai visą laiką, tai pensija.. Yra tokių šeimų, kur tikrai bus blogai jiems ateity. Žinau, kurie tiesiog nesupranta. Jauni tiesiog žmonės. Žinau, pažįstamos mano, žinau, kurie to nesupranta. Žiūri vaiką, kuris jau į antrą

klasę eina, visiškai neturi beveik.. 45 metai dar neturi beveik darbo stažo. Ką čia toks žmogus galvoja aš neįsivaizduoju, ir jaunas žmogus.

K: O kaip gauna pajamas? Vaiką kažkokį prižiūri?

I: Ne, savo vaiką, savo antrokę, mergaitę. Ir jina išvis, kai vedė mažai dirbo, aš neįsivaizduoju ką tokie žmonės galvoja, juk visi žino, kad dabar ką užsidirbsim tą turėsime, prie sovietų taip gi nebuvo.

K: O koks tada buvo supratimas?

I: Tada supratimas buvo.. Nu va ateis pensija, tai kiek bus, tiek bus. Tada man dar neaišku buvo, kodėl aš jeigu ilgai dirbu ir man mažesnė pensija bus, negu tas, kuris mažiau dirba, didesnė. Nesupratau kodėl gali būt maža pensija, mažesnė, nesupratau. Nu aš sakau, ką aš kalta, kad mano toks atlyginimas buvo. Aš to nesupratau. Tik paskui supratau.

K: O kada supratot?

I: Nu žinot supratau gal po atgimimo Lietuvos, kai jau buvo visai kitas požiūris į gyvenimą.

K: Mhm, gerai. Tai tada prie kitos situacijos taip einant. Įsivaizduokit, kad poilsiaujat kažkur netoli kelio ir važiuoja mašina greitai. Ir tą mašiną sustabdo policija. Ir Jūs matot situaciją, kad tiesiog vat paduodamas kyšis ir išsiskirsto mašinos.

I: Nu tai čia blogai, žinoma, bet aš asmeniškai gal nesikisčiau į šitą. Senas žmogus, gal.. Žinot, jeigu ten nebuvo, nu kaip pasakyt.. Neavarinė situacija, nieks nenukentėjo. Jeigu žinoma, būtų kažkas tai, avarinė situacija, jeigu nukentėtų kas, tai čia savaime aišku. O šiaip aš gal ne...

K: Nesikištumėt?

I: Gal nesikisčiau.

K: O vat kodėl? Dar paminėjot, kad kaip senas žmogus.

I: Nu tai žinot, žinot man gali ir pasakyt, ko tu čia pensininke nori, ko tu čia kišiesi, gali ir pravaryt, aš taip galvoju. Ir tikrai gal būtų.

K: Kad vat net nekreiptų dėmesio?

I: Taip, kad koks čia tavo reikalas. Jaunas žmogus jeigu prieitų, kita kalba, o į seną žmogų jau ne.. Aš nesakau, kad visi, jokių būdu. Ir gydytojai jauni, yra labai labai gerų, netgi geresnių už.. Pagyvenusius.

K: Tai vat kad jau apie gydytojus užsiminėt, o jeigu gydytojui kyšį duoti?

I: Žinot, aš ir pati vat pernai operaciją turėjau ir daviau.

K: O kodėl?

I: Ne dėl to, kad man geriau padarys, bet dėl to, kad po operacijos pas mane ateis ir man žodį kažkokį pasakys geresnį. Tikrai taip buvo, atėjo ir... Dar aš čia sovietinio mąstymo. Vat pavyzdžiui irgi, viena gydytoja, kuri man darė echoskopiją, ten tikrai labai labai sudėtinga buvo. Jinai neėmė. Dabar vat irgi gulėjo vyro sesuo ligoninėj psichiatrinėj, ten labai reikėjo priežiūros jai, aš irgi bandžiau atsidėkot, neėmė gydytoja. Ir aš sakyčiau labai tokie gydytojai geri. Čia aš jau tokio seno mąstymo žmogus. Aš dar negaliu šito atsikratyti.

K: O ką turit omeny seno mąstymo?

I: Nu ką aš žinau, nu mes prie sovietų gi buvom taip pripratę. Kitaip gi nebuvo galima. Tu į polikliniką nueini, pvz., vyras kai sirgo, skrandžio turėjo opą, tai visą laiką gydytojai tai 10 rublių, tai 20 rubliais tada. Visada įdėdavo į kišenę ir visi imdavo. Nu buvo tokia tvarka. Kitaip nebuvo.

K: O kas būtų, jeigu būtų nieko nedavę?

I: Ką aš žinau, gal ir tas pats būtų buvę. Nu gal gydytojui ir ne tas pats būtų buvę tais laikais. O dabar tai aš manau tas pats. Nes visokių dabar yra gydytojų, tikrai, tikrai visokių. Kuriems net ir reikia duot, kurie net ir prašo, yra tokių.

K: Bet tai vat ir jūs pati davėt..

I: Daviau, daviau ir dabar va, kuri paėmė irgi poliklinikos gydytoja. Todėl, kad reikėjo čia man, tiesiog kitos išeities nebuvo. Man nusibodo pas ją vaikšiot su reikalais ir..

K: ir tada kažkaip geriau?

I: Kažkaip visai kitaip gavos.

K: Matot tą skirtumą?

I: Taip, aš matau tą skirtumą.

K: O dar vat labai įdomu, sakot, kad sovietmečiu tai jau buvo tokia tvarka.

I: Tai buvo tokia tvarka, čia tiesiog buvo nebūtinai pinigų, nu būtinai.. Tu eini, ar kavos nuneši, ar saldinių dėžutę ar ką. Net tų pačių ir tyrimų kraujo, jeigu eini pridurt. Kažkaip be šokoladuko nelabai išeidavo. Arba dantų tvarkyt. Nu čia tiesiog buvo taip priimta. Ir mum atsikratyt, seniem, kai mes buvom taip įpratę.. Ir niekas ten nesakydavo, kad aš neimsiu ar man nereikia. Nu taip buvo.

K: O kaip čia atsirado ta tvarka, kaip jūs, pavyzdžiui, buvot, ėjot pas gydytoją ir kaip jūs žinojot, kad tokia tvarka? Kaip tas persidavė man labai įdomu.

I: Nu tai iš žmonių, iš kalbų.. Iš visko, nu.. Tiesiog, nežinau.

K: Tiesiog dalinotės vieni su kitais?

I: Tiesiog nebūtinai pinigais, netgi nebūtinai pinigais, nebūtinai.

K: Gerai, supratau. Tai tada kita situacija, sužinote, kad valstybės tarnautojas naudojasi ta savo padėtim, kažkaip prieina prie išteklių valstybinių ir kažkaip sau truputėlį, kažkaip pasinaudoja. Tai ką galvojat?

I: Tai galvoju, kad tikrai negalima. Matot, čia irgi yra palikimas, palikimas tikrai. Todėl, kad pavyzdžiui, aš gi žinau nuo vaikystės prie sovietų, tai kiekvienas buvo pirmininkas, jisai ką norėjo tą darė, ką norėjo tą statė, kur norėjo ten ir poilsia vietas ir viską darėsi. Ir prie ežerų namus statėsi. Paprasčiausias brigadininkas, tas irgi ką.. Nu čia tiesiog pripratimas. Dar neišeina. Dar tie vaikai matė kaip tėvai darė... Skaičiau, kad dabar jau nebegalima taip daryt, bet kad čia tiesiog yra įgimta kraujuj. Tikrai, tikrai yra įgimta kraujuje. Nes čia kitaip nebuvo. Nu prie sovietų kuris buvo, nu kuris buvo, kuris kažkoks tai buvo viršininkas, kuris prie ko priėjo, tą ir ėmė. Taip.

K: Tai sakot įgimta net kraujyje ?

I: Aš taip skaičiuoju, mano toks mąstymas.

K: Bet tai tada taip išeitų, kad jeigu jūs dabar..

I: Nu ne.. Dabar vat jau matot, yra jau viešai, dabar yra viešuma ir draudžia. Ir dabar viešumoj visi skelbia ir sako, o seniau niekas nesakė, visi ėmė, nieks nieko nesakė. Buvo galima. Čia tiesiog buvo

ne tai, kad galima. Kuris prie ko priėjo, tas... Ir čia nieks nesmerkė, kad tu vagi, kad tu imi, kad tu ten dirbi, tai taip ir reikia. Juk žmonių pajamos buvo labai mažos ir kažkur galėjo.. Kas kur galėjo, ką galėjo, tą ir paimdavo. Tuo labiau valstybinėse įmonėse. Nu žinoma, nu seniau gal valstybinės buvo kitaip tvarkomos, gal ten tokių kažkokių viešųjų pirkimų.. Kaip dabar aš suprantu, tokių anksčiau nebuvo. Kam reikėjo, ką reikėjo nupirko, ką reikėjo padarė, niekas ten viešai nieko neskelbė. Jeigu ten pirmininkas sugebėjo nupirkt.. Už kiek norėjo nupirko, arba kažkokios įstaigos vadovas. Nieks ten netikrino mano manymu kaip ten buvo. Ten tokių viešųjų pirkimų tikrai nebuvo tais laikais. Mano galva.

K: Tai gerai, o jeigu dabar va, yra valstybės tarnautojas, kad ir jaunesnio amžiaus tarkim ir vat jis vis tiek naudojas. Tai ar jūs manot, kad vis tiek. Nu kaip ir tada galima ar kaip?

I: Nu nelabai gal galima. Aš nesakyčiau, kad galima.

K: O kodėl negalima?

I: Nu čia irgi yra valstybės, skriaudžiama pati valstybė, pati valstybė, aš taip galvoju, skriaudžiama. Vis tiek tas pajamas.

K: Tai jeigu, pavyzdžiui, jūs, kad ir dirbtumėt kažkur valstybės tarnyboj ir būtų vat toks priėjimas, tai manot, kad tikrai nieko vat..

I: Nu gal ir ne. Žiūrint dar kur aš ten kaip dirbčiau. Jeigu mane viršininkas kažkoks pasakytų.. Ką aš žinau, aš negaliu.. To negaliu sumąstyt. Todėl, kad buvo mano gyvenimas toks, tai ką aš žinau kaip... Kaip ten toliau bus. Šito negaliu pasakyt tiksliai.

K: Galvojat, kad jeigu jum viršininkas pasakytų..

I: Jeigu jau viršininkas pasakytų, jeigu aš norėčiau ten dirbt, tai aš tikrai viršininko neskųsčiau, todėl, kad aš žinočiau, kad aš čia nedirbsiu. O tuo labiau, kai dabar su darbu, kur... Kur geresnis darbas, tai yra ir sunku gaut darbą, tai aš gal viršininko ir paklausyčiau.

K: O jeigu viršininkas nelieptų, bet pačiai būtų gera proga?

I: Nu jeigu pačiai gera proga, tai žinot gal bijočiau.

K: Bijotumėt?

I: Bijočiau, todėl, kad dabar viskas viešumoj. Bijočiau.

K: O seniau ar yra tekę kažką taip, kaip sakot, visi naudojosi kažkuo kažkaip.

I: Taip, tekę, kodėl, daržely kai dirbau tekę, o kaip netekę. Ir ten visi, ir ten niekas, nu kad... Taip reikėjo, taip buvo.

K: O ką ten daržely, ką jum teko?

I: Maistą pavyzdžiui. Ir šiaip, daržely vėlgi, remontai, viskas. Taigi ten matosi ir... Ir tie patys remontai, ir tie patys matosi, kur remontuoja darželį, pasiremontuoja ir sau. Ir nieks ten neėmė į galvą.

K: Bet aš galvoju daržely, tai gal ir dabar dar maistą ima?

I: Nu negaliu pasakyt kaip ten tiksliai yra, nu va dabar yra vis tik tai griežčiau daug.

K: O šiaip ar galvojat, kad būtų čia labai blogai, pvz., dirbant kokioj valgykloj darželio, pasiimti sau kažką.

I: Nu matot, pasiimti kas lieka, aš tai suprantu, kad neblogai. Svarbu, kad būtų atiduota kas priklauso vaikam. Juk ten lieka, aš žinau, kad lieka, pati kai dirbau. Ne visi vaikai, kad ir tą pieną kai duoda, nu negeria vaikai. Nu ką, išpils? Negeria. Vaisius ir tuos nevysi valgo. <...>

K: Tai gerai, o jeigu dėl to pažįstamo įdarbinimo valstybės tarnyboj?

I: Nu čia aš nelabai matau kažką blogo. Čia įdarbint...

K: Nieko, sakot?

I: Nieko čia baisaus, aš taip galvoju. Užtat gal, kad aš pripratus iš..

K: Sakot irgi taip buvo?

I: Tai ten visą laiką taip buvo.

K: O kaip buvo?

I: Nu kaip buvo, pvz., kad ir tam pačiam daržely, direktorė dirba, direktorė padarė, kad ir dukra jau direktore bus. Nu, čia yra normalu. Arba tarkim priimt savo į geresnes pareigas, nebūtinai daržely, kad ir mokykloj. Priimt į geresnes pareigas, geriau apmokamos kur. Pažįstamą geriau bet į kokią darbą negu kad.. Taip buvo visą laiką.

K: O dabar manot, kad yra taip?

I: Nu aš manau, kad priima čia kažką.. Aš nematau čia didelio nusikaltimo, mano dar toks mąstymas.

K: O vat jeigu taip gaunasi, kad kitas žmogus, kuris norėtų irgi užimti tą vietą, tada jau jis nebeturi galimybės?

I: Nu tai čia tada gal reikia konkursą. Čia konkursus dabar kai daro. Jeigu jie tie konkursai būtų sąžiningi, tai tikrai labai gerai būtų, bet tie konkursai irgi žinau yra nelabai sąžiningi. Į darbą priimant, žinau tokių atvejų, kad yra nesąžiningi. Priima tą, kuris... Bet jeigu jau konkursus daro, tai aš sakyčiau, kad reikia tada sąžiningai.

K: Ai tada jau sakot, kad nebegalima pažįstamo?

I: Tada jau nebegalima. O jeigu be konkurso, jeigu šiaip, tai... Jeigu į paprastą darbą, tai aš taip galvoju.

K: Gerai, o ar manot, kad svarbu dabar vat šiais laikais sėkmei kažkokiai vat tos visos pažintys. Ar daug nulemia gyvenime?

I: Aš manau, kad daug nulemia.

K: O kodėl?

I: o kodėl. Savaimė aišku, kad pažįstamam žmogui greičiau tu padėsi, nei to, kurio nepažįsti.

K: Tai sakot, jeigu pažįstamų turi, tai tau padės tada?

I: Padės, nu gal yra tokių, kurie nepadės, bet aš manau, kad čia greičiausiai padės.

K: O sakykit jeigu jums reiktų apibūdinti, kas jums yra pilietiškumas?

I: Pilietiškumas? Aš esu, pavyzdžiui, pilietiška. Man labai svarbu yra, kaip atgavo Lietuva nepriklausomybę, man labai svarbu, kad yra žodžio laisvė, kad aš tikrai galiu pasakyti, kad aš esu lietuvė, kad yra pas mane Lietuva. Aš žinau, aš rusiškai daržely dirbau ir rusiškai ir kalbėdavom visą laiką. Man labai svarbu, kad aš lietuviškai galiu kalbėti, man pilietiškumas yra labai svarbu. Ir sakydavo vat, su lenke ten tokia draugavau, o kodėl jinai kalba lietuviškai, nerusiškai? Sakydavau, o koks skirtumas kaip jinai kalba? Ar lietuviškai, ar rusiškai? Tai reiškia, kad rusai išvadavo,

vokiečius išvarė, sakau koks man skirtumas prie ko aš būčiau ar prie vokiečio, ar prie ruso, vis tiek ne Lietuva, vis tiek ne prie Lietuvos. Man čia pilietiškumas yra labai.. Pas mus ir Vytis yra, ir... Ir visi signatarai yra. Ir knygas visokias mes turim, ir skaitom, ir dabar vat turim didelę storą knygą apie nepriklausomybę visą. Ir kelis kartus perskaitom.

K: Tai jum tas pilietiškumas siejasi su tos laisvės ir Lietuvos laisvos tokiu...

I: Taip ir Lietuvos visą laiką tą 16 vasario žinojom, minėjom ir čia jau.. Visokių iš vaikystės gal jau.. Va čia man tai yra... Nu kaip pasakyti...

K: Suprantu.

I: Mes pilietiški.

K: O tada sakykit ar jum siejasi va tos situacijos, kurias mes ką tik aptarėme, ar jum siejasi kažkaip su pilietiškumu ar čia yra kažkas jau kitokio šiek tiek?

I: Gal truputį ir siejasi, ir su pilietiškumu..

K: O kodėl?

I: Nu matot, man atrodo todėl, kad anksčiau šito nebuvo nei minima, nei ką. Vis tik tai prie Lietuvos atsirado visa šita nu.. Viešuma. Anksčiau nebuvo viešumos, nieks nežinojo, kas ten darosi tose gamylose, ar kas ten dedasi.. Kolūky tai žmonės matydavo kas darosi, nu bet ir kas, kas matydavo? Nieko negalėdavo pasakyti vis tiek. Matė, kad tikrai negerai yra. Ir visi iki vieno buvo gi, kolūky, kitaip nepragyvenę būtų. Čia dabar viešuma, tas pilietiškumas, kad taip visi gal būtų pilietiški, tai... Kitaip ir būtų.

K: O kaip vertintumėt tada Lietuvos žmones iš vat tos perspektyvos šitą vat visų tarkim mokesčių slėpimo, kyšio davimo. Kokie yra lietuviai, ar jie vat linkę šitas veiklas kažkaip tai propaguoti ar tokie jie... sąžiningi?

I: Gal ir linkę, gal dar čia tiesiog.. Gal dar ne visiems pilietiškumas tas taip, nežinau kaip išsireikšt net. Gal dar linkę, dar net gal tas... Atlikę tiesiog. Iš anų laikų. Juk matė vaikai, kaip darė tėvai, tie ir.. Ir anūakai matė, kaip daro. Ir dar mūsų anūakai, dar mano anūakai, tikrai dar jie prisimena kaip buvo. Kad ir pradžioj toj atgimimo. Dar vis vien dar..

K: Tai sakot vat užtenka, jeigu jau matė tokią veiklą, tai..

I: Jeigu pastoviai matė, tai vat ir galvojo, kodėl man taip nedaryti? Aš taip galvoju.

K: Kad irgi nori vat tada sau geriau? Tai manot, kad žmonės dar vis tiek, užsiima tokiom veiklom?

I: Užsiima, tai čia savaime aišku.

K: Mhm. O tai sakykit, jeigu jum reiktų palygint, kada geriau gyvent buvo?

I: Uoj, kaip dabar gyvenam, kaip aš dabar gyvenu ir mes kaip gyvenam, aš niekada taip negyvenau. Pensijos, palygint, neblogos, mes iš pensijos ir anūkui visą laiką duodam ir už butą padedam sumokėt ir mum užtenka, ir parduočiau visko yra. Ir netiesa, kad žmonės ateina parduotuvėn ir nieko nėra, visko yra. Dabar nežinau ką šventei padaryt, pateikt. Dabar, aš sakau, kaip dabar gyvenam, niekada mes taip negyvenom. Aš kaip prisimenu sovietų laikus, tai aš... Kaip prisimenu.. Kai jūs tai parduotuvės nematėt sovietinės, tai jūs neįsivaizduojat. Gi buvo ir pienas eilė, druskai talonus mes gaudavom. Netgi druskai talonus. Prisipirkę tos druskos buvom, į rūsį nusinešėm.. Būdavo nu kiek gauni, tiek ir imi. Kitam gal nereikia, imi druskos, prisipirkom. Paskui į kaimą karvėm nuvežėm laižyt tą druską, suakmenėjo. Nu nieko nebuvo prie sovietų. Kaip tokie bananai net jie neegzistavo, gal mandarinų prieš Kalėdas būdavo ir tai eilė stovi stovi, pasibaigė, nebėra. Ir kitą dieną eini stovėt, kad gautum mandarinų ar apelsinų, obuolių. Nebuvo nieko. Kopūstų nebuvo, kopūstų jeigu iš rudens nenusipirksi, tai jau žiemą nenusipirksi kopūstų šviežių. Nekalbant apie morkas ir svogūnus. Apie kopūstus. Nieko nebuvo, čia tik tai nevisi prisimena ir ne visi tą vertina.

K: Kodėl taip sakot?

I: Nu kai kam gal buvo ir gerai, ir tada gal buvo gerai. Gal jie mažiau pilietiškai buvo. Žinot, tais laikais... Turėjo tie, kurie buvo prie lovio. Tai jie turėjo, tokie kaip pirmininkai, kaip... O šiaip paprastas žmogus.. Pas nieką nebuvo nieko. Ir pas mane nebuvo, ir pas kitą nebuvo, ir nebuvo pavydo. Ir nereikėjo. Kiek buvo, tiek užteko. Po blatu viską gaudavom. Nu tai paskiau tai talonai darbe būdavo, o kaip, pažįstamas, pvz., dirbo mėsos kombinate dirbo pas mane pažįstama, mes nuvažiuodavom ir nusipirkdavom. Nors mum ten nepriklausydavo nusipirkt, ten tik tiems darbuotojams, kurie dirba, o mes kai pažįstamą turėdavom, tai nuvažiuodavom ir nusipirkdavom, ir turėdavom. Juk parduotuvėse nieko nebūdavo. Būdavo ilgom kojoms į darbą atveža tas vištas, pagal tuos talonus, arba šoninės talonai. Tuos pačius vyriškus marškinius. Aš žinau, man davė du talonus, sūnui ir vyrui, sakė tik nesakyk, kad aš tau du talonus daviau, paprastų marškinių. Va vilninių, paprastų. Nu nebūdavo, apsiuvimo nebūdavo, viskas buvo talonais. Žmonės gal pamiršo, kad buvo

talonai. Paprasti batai talonai, netgi to pačio raudonojo spalio, ir tai dar buvo deficitas. Nu viskas buvo, bet pamiršo žmonės. Ir neima į galvą, buvo jiems gerai ir tada.

K: Tai sakot tiesiog žmonės tada pamiršo?

I: Nu yra gal tokia rūšis žmonių.

K: Kokia rūšis?

I: Nu tokia, kad jiems tada buvo... Nereikėjo galvot, viskas, kokia alga buvo - tokia, nereikėjo galvot, kad va aš darbo neturėsiu, vienam darbe išmetė, kitą gausiu darbą, darbų tų buvo ir vienodai atlyginimus. Žinokit netgi sodino į kalėjimą, jeigu tu nedirbi. Mūsų švogerį buvo pasodinį į kalėjimą, kad jis nedirba niekur. Vienoj vietoj padirbo, kitoj, išmetė, metam į kalėjimą pasodino, už tai, kad nedirbo. Už tai visi žmonės, nors tada buvo darbo, užteko darbo, o mokėjo, tai koks skirtumas, ar tu daug dirbi, ar ne. Pavyzdžiui, toj gamykloj ar kur, nežiūrėjo kiek tu dirbi. Visiem mokėjo vienodai, buvo lygiava. O dabar žmonės negali priprast prie šito, kad aš kiek uždirbu, tiek ir gaunu. Aš taip galvoju. Bet kad prie sovietų buvo.. Čia nėra ko lygint, čia kaip diena su naktim. Ir vienas tas tautiškumas, nežinau, man asmeniškai dabar labai gerai. Aš geriau negyvenau. Tikrai. Mes prabangoj negyvenam, pas mus ir baldai seni, ir viskas, mum seniems daugiau nieko nereikia, bet dabar kai pažiūri, jauni visi su mašinom važinėja ir visiem blogai. Ir benzinas brangus, ir... Bet važinėja. Ir turi. Tai nėra taip blogai. Man asmeniškai labai gerai. Aš geriau negyvenau.

K: Gerai, o tada gal dar galit man papasakot, jeigu atsimenat irgi sovietmečiu, vat sakėt visi viską ėmė ir t.t., ir kaip ir leistina buvo, bet ar nebuvo iš valdžios kažkokių tokių pamokymų? Kad vat ir dėl to pilietiškumo kažkokių... Ar mokykloj, kad kažką vat diegtų...

I: Prie sovietų? Nu ką jūs, nieko prie sovietų nebuvo pilietiškumo jokio. Jokio nebuvo, aš asmeniškai tai nežinau tokio pilietiškumo. Kad būtų prie sovietų, kad pamokyti.. Nu aš nesakau, kad mokino vogti, ar mokino... Šito nebuvo, ir gal ir paaiškindavo, kad negalima, negražu taip. Bet dėl pilietiškumo, tai nežinau. Bažnyčia buvo irgi.. Nu mano laikais.. Nieks man nedraudė į bažnyčią eit, bet vat broliui kai mokinosi, tai jam ir į bažnyčią neleisdavo eit.. Ir į komjaunimą tą, niekas ten neklausė, tu nori, nenori, užrašė ir viskas. Ir turi.. Aš sakau, man visapusiškai dabar geriau.

K: Gerai, tai tada apie jus šiek tiek. Koks jūsų amžius?

I: Man dabar bus 76.

K: Išsilavinimas?

I: Vidurinis ir spec.

K: Gyvenamoji vieta?

I: Vilniuj, va čia, čia jau 50 metų, kaip gyvenam.

K: Sakyt kaip dažnai bažnyčioj lankotės?

I: Kiekvieną sekmadienį, būtinai. Nu jeigu jau liga, tai aišku, bet šiaip tai kiekvieną sekmadienį.

K: Tai ar esat patenkinta demokratijos veikimu Lietuvoje?

I: Patenkinta, užtenka man.

K: O ar valdžios institucijos veikia efektyviai?

I: Ai, žinot, kiekviena kokia valdžia išrenki, vis negerai. Man gerai asmeniškai. Nu man, pvz., žinoma, aš nenorėčiau šitos valdžios, kuri dabar valdo. Aš konservatorius myliu ir man prie dūšios jie. Savaiame aišku ar jie bus, ar jie nebus gerai žmonėms, man atrodo, kad niekada nebus gerai, ką beišrinks. Ne taip čia paprasta padaryt, čia reikia patiems žmonėms stengtis. Aš taip galvoju.

K: Ačiū labai tada.

13 informantas

74 metų vyras, aukštasis išsilavinimas, Vilnius

K: Ar sutinkat, kad mūsų pokalbis būtų įrašytas?

I: Taip taip.

K: Tai pirmoji situacija, kurioje pabandykit save įsivaizduoti, tai kad jūsų kaimynas pardavinėja alkoholį. Nelegaliai, valstybė apie tai nežino, tai kokia jūsų nuomonė apie tai yra.

I: Labai neigiama nuomonė yra tokiu požiūriu. Kad nelegaliai, ne tai, kad iš principo pardavinėjamas negeras dalykas, kaip sakyt, toks privatus. Todėl požiūris mano yra neigiamas, pats principas yra. Tai.. O ten jis ar pardavinėja, ar dalina. Bet pats principas, jeigu kaimynas, tai reiškia aplinkui bursis tokių pačių ratas. Ir to rato, kad nebūtų reikia žiūrėt neigiamai į tai.

K: O jeigu, pvz., ne alkoholi, jeigu maistą pardavinėja vat pigiau, iš kažkur atsivežę.

I: Nu dėl maisto, tai čia gal būtų klaustukas. Sakykim, ką dabar daryti tokiu atveju, jeigu dabar sodas lūžta, net ir ne vienas atveji buvo, kad namie atvežam, pirmam aukšte ir padedam, ir prašom, imkit. o tas pardavinėjimas gali būti tik sąlyginis, nes po to užsiburia ratas. Tarkim aš obuolių dėžę parduodu jum, jūs atsidėkodama man duodat saldinių dėžę, tai tokiu atveju, matot, lyg tai ir prekyba apsiverčia tokia, bet tai yra ne draugiški kažkokie santykiai, bet jau kažkokį norima įspausti į prekybinius rėmus ar kažką tai. Tai tos visos paslaugos, kurios apmokamos kažkokiu būdu ir.. kai aš labai jau griežtai žiūriu į tuos dalykus, kad nebūtų tokių, kad duotų, kad... Tai toks mano požiūris į šitą.

K: O kodėl sakot, kad griežtai žiūrit į tai?

I: Todėl, kad esu bendrijos pirmininkas, tai būdavo iš pradžių žmonės tokie, kad ką nors va padarai, nu.. greitai ką nors, pasikviečia va ten, jungtuką ten pajungt ar ką nors ir jau kiša pinigus. Tai aš už tai jau griežtai visada sakau, aš tik tai galiu jum padėti. Jeigu jau mane kažkur tai kažkas nusamdo, tai aš susitariu ir jau tada tikras tas daiktas yra. Tai sakau, tas griežtas atribojimas yra, jeigu draugiškai, tai draugiškai, o jeigu taip, tai yra susitarimas, normalus kažkoks. Žinoma, ne visada ten gali būti raštiškas, bet ką nors padaryti, specialiai skiri laiką, planuoja. Ne tai, kad trumpalaikis toks, va taip suprantu tą dalyką.

K: Bet sakot, kad jeigu susitariat, tai jau galit padėti ir tada su apmokėjimu?

I: Tai jeigu susitariam. tai tada ir susitariam, nes pvz., gali būti tokio, kad reikia kažką tai nupirkti, nu sakysim kažkur kažką tai pritvirtint, reikia paimt ir varžtus nuvažiuot nupirkt, reikia ir tą padaryt, nu būna tokių dalykų. O kiti požiūriai, kai žinai, kad pajėgūs žmonės, bet tiesiog jų specialybė nebeleidžia. Jeigu gydytojas, kuris galbūt ne visada žino kaip į sieną kažką ten padaryt. O aš pvz., žinau. Tai kodėl aš jam negaliu padėt? Aš galiu jam padėt šitoj vietoj. Tai va tokiu požiūriu aš ir vadovaujuosi. O tas, kuris nebegali, ten kokia močiutė sena ar kažkas, tai ką iš to vargšo žmogaus paprašysi, tai ten gali jam ir padėt.

K: O aš dabar taip paklausu, o vat jeigu padedam žmonėm, kai susitariat ir vyksta tas apmokėjimas, bet ar čia mokesčiai yra, ar nėra tame?

I: Ne, čia jau mokesčių nėra. Čia toks, čia dar gal iš tarybinių laikų atėjęs, iš senųjų laikų, toksai požiūris, seniau būdavo, kai buvo traktoristas, suaria lauką, tai tam butelį stato. Tai čia irgi žmogui kažkaip tai va, kartais būna ir čia pasitaiko. Ir dabar. Buvo tokių atvejų, kai ten kažką tai padariau,

tai atnešė šokolado plytelę, va čia jum, jūsų šeimai, kai čia mūsų šeima dar buvo mažesnė. Nu čia ką va tokiu. Nu tai tada tą žmogų nei išvartyt, nei kaip. Ir supraskit, nei ten tampysiesi, kad ten tu paimk, o jis palieka ir eina. Čia situacijų įvairių gali būti gyvenime, negali kaip sakyt.. sakau, aš stengiuosi kaip galima, ir žino daugelis, kad čia aš nieko, pelno kažkokio nenoriu ar ką, tai išnyko praktiškai, viskas. Tokių dalykų jau nėra.

K: Bet vat šiaip, kaip į kitus žmones žiūrit, jeigu jie dar pvz., kaip ir verčiasi tokiais dalykais?

I: Ne, aš pvz., ir kitą. Dabar pats paprasčiausias pavyzdys. Kaime yra sodyba. Ir ten yra kaimynas, gretima gyvena ūkininkas, aš nuvažiavau ir paprašiau, sakau, man reikalinga mėšlo. Didelę traktorinę priekabą mėšlo. Gerai, sako. Sakau kiek kainuos? Nes atvežimas viskas, nu sako atvežimas tiek, pakrovimas tiek. Viskas, atsiskaitėm.

K: mhm, tai čia valstybė jau apie tokius dalykus... Niekaip nėra tas deklaruota.

I: Nu kad čia tokia jau. Jeigu dabar kitą kartą man prireiks, tai.. Jeigu gyvas būsiu, tai už 3 metų ar kiek. Tai čia tokie dalykai, ir valstybės tuo požiūriu, dėl 20, kai aš sumokėjau dabar 20 eurų. Tai nei tų mokesčių, nei ką ten užsidės.

K: Vat labai ir įdomu, kodėl vat.. Kur jūs matot, tą skirtumą? Kad čia yra nedidelė suma?

I: Taip, nes reglamentuoja ir įstatymai, kad nedidelės sumos yra neapmokestinamos. Tai tokis dalykas. Niekur gyvenime turbūt ir nepasieks, aš nežinau kaip kitose valstybėse, kiek jau ten daug. Bet aš kiek žinau, kad trumpos tokios, mažos, žodiniai susitarimai.. Nes žodiniai susitarimai taip pat egzistuoja pagal teisę. Gali būti žodinis susitarimas, bet jeigu tu, pvz., sąžiningas ir tokių žodinių susitarimų turėsi 10 ar 20, įsivaizduokim, ir už kiekvieną tą susitarimą po 10 eur, tai tau jau bus 100, tai tada jau pats turi parodyti tas sąlygas, kaip sakyt, iš kur atsirado pinigai. Ir jeigu tu juos deklaruoši, tai tada tas deklaravimas atsiranda. Tai tada jeigu pats taip darai, tai sugebėk deklaruot. Va ir užburtas tas ratas pasidaro. O tokie nedideli, maži, kaip ir aš tą pvz. jum pasakiau, kad į 3 metus kartą, tai 20 eur, tai su tuo žmogum nei tu sutarties, nei nieko..

K: Aš vat suprantu, kad jūs tai vat kartą į 3 metus, bet jeigu. pvz., tas žmogus visiem taip apdėtų. Tai ar tada jau reikėtų, ar vis tiek dar ne ?

I: Manyčiau, kad ne. Dėl to, kad jo gyvuliai yra tvarte, jis prižiūri viską, yra mėšlas. Ir vis tiek tą mėšlą jam reikia išvežt. Ir tada jis atvežė man, o toliau yra gretimai lauke, jisai dar supylė krūvą, ten jau jo, jis sako neturiu kur dėt. Tai jis paėmė tuos pinigus už tai, kad kurą sunaudojo vežant,

traktorių. Jis nepasiėmė pinigų už tai, kad jis uždirbtų. Jis galėjo pasakyti, pvz., prie Vilniaus čia pardavinėja, tai tokia krūva mėslo, tai čia be 300 sodininkam niekas neatveža. Tai čia vat ir skirtumas yra. Čia yra tiesiog išlaidos, kurias.. Kad jis neturėtų nuostolių padengimas.

K: o tai vat tada jeigu jau didelė kokia įmonė, nu arba tada kad įmonė vat yra, ir vat mokesčiai kažkaip tai nuslepiami?

I: Čia su įmonėm aš tokio susidūrimo neturiu, jeigu pvz., pagal mūsų bendriją, yra toks nerašytas įstatymas, jeigu, reiškia iki 100 eur iš parduotuvės, kur perki ten kokį nors, paslaugas, galima dengti. Surašom mes protokolą, kad už tą už tą sumokėta, bet jau jeigu viršija 100, tik sutartys. Ir viskas, ir visi kl. su didelėm įmonėm išsisprendžia. <...>

K: Tai vat apie tas įmones, tai vat sakot vis tiek viskas taip tvarkingai ir dėl tos renovacijos. Bet jeigu žinot įmonę, tarkim pažįstamas jūsų dirba ir ten tarkim vokeliais moka?

I: Nu vokeliai tai aš čia seniai to principo nepripažįstu. Bet čia yra kitas, vokeliai čia yra už darbą pačioj įmonėj ir čia aš į tą veiklą.. Nelabai.. Aš pats visą gyvenimą pradirbau įmonėse, bet kaip sakyt. Pas mus tokio proceso nebuvo ir aš negaliu taip pasakyt, o taip kad požiūris mano, tai yra neigiamas. Neigiamas tikrai yra požiūris. Tas žmogus nepagalvoja, kas jo laukia ateity. Jis nemoka, jis tuo metu pasidžiaugia galbūt, bet po to.. Pradedą kalbėti ir pensija maža ir visa kita. Tai taip kad šitas mano požiūris yra neigiamas. Ypatingai, kad vokeliai ir daug aš apie juos komentuot negaliu, nes nesusidūręs. Praktiškai nesusidūręs, teoriškai tai ten daug kas kalba, bet kad matyčiau, kad praktiškai, kad ten vokeliai, taip negaliu pasakyt.

K: Tai tada įsivaizduokit, kad pamatot, kaip mašina greitai važiuoja ir policijos pareigūnai sustabdo, bet nenubaudžia, bet tarkim apsikeičia, vokelį paduoda vairuotojas ir..

I: Čia tik tai teoriniai samprotavimai (juokiasi). Nu nežinau, nežinau. Buvo tie laikai, kai prieš 50 m. buvo labai madingas tas dalykas. Susistabdo, 5 rublius ar kažkiek ir viskas, atsiskaitė ir išsiskirstė. Nu o po to, tai.. Nežinau, baudę mane irgi yra Kaune, tiesiog važiuojat paslydau aš ten truputį, o jie važiavo ir čia atseit aš blogai. Nu ir baudą. Nu aš nežinau ar jie čia taip norėjo pinigų susirinkt, ar kaip čia. Nu sustojau, išlipau. Tai ką dabar, čia bauda. Tai kiek? Nu tai va tai, nu tai kaip aš ir paminėjau, 5 rublius tada. Tai čia buvo kokie 80 metai. Ir viskas, išsiskyrėm.

K: Ai tai jum teko irgi?

I: Tai va man teko.

K: O jeigu dabar taip būtų?

I: Nu kad dabar aš jau net neįsivaizduoju. Žmoną mokiau važinėti, jinai ten neturėjo, jau dabar, kiek čia, 6 metai, kai teises turi jinai. Tai ir tokio garbingesnio amžiaus, kaip sakyti, mokėsi. Mes važiuojam, užmiesty, Butrimonys, jeigu girdėję tokį, čia netoli Alytaus tenai. Ir stabdo. Jinai vairuoja, pažymėjimo nėra, reiškia, kad mokyklą baigus, nu vat pagal tuos įstatymus vairuotojų teise. Aha, reiškia viskas, aš jau ateinu, sakau, kad aš mokau ir t.t. Pasitrauk, viskas, jai surašė. Ir buvo teismas, administracinę bylą jie užvedė ir buvo teismas, sumokėjo baudą. Tai va toks atvejis gyvenimiškas. Taip kad aš daugiau neturiu susidūręs, kad su policininkais, tai... O kaip daro, tai iš žmonių galima prisiklausyti visko.

K: Bet vat įdomu, o jeigu jums būtų išėję su tais policininkais pasišnekėt?

I: Ne, manau, kad čia jau... Kad tas dalykas jau dabar. Net aš negalvoju taip, kad pradėt šnekėtis. Jeigu jau kaltas, tai kaltas. Tai ką čia daugiau padarysi.

K: Sakot nebegalvojat? O anksčiau tai tada?

I: Ne tai aš gi Kauno atvejį papasakojau, o čia..

K: o kas pasikeitė?

I: Nu mano supratimu, gal čia mes ir sąmoningesni tapom truputį arba prisiklausiau ir čia.. Vienas irgi name gyvena, kuris kelių policijoje dirba ir grandies vadas ar kaip ten. jis čia visokių atvejų pripasakojo, visko, kad jau dabar policininkai praktiškai nerizikuoja. Jau jiems netikslinga. Nu tai jisai pasakojo, tai aš nežinau. Nu tai aš tą tik iš pasakojimų ir sakau. Aš neturiu, kad konkrečiai susidurčiau, o kad bandyt duot, įsivaizduokim, pagal baudžiamąjį kodeksą, aš irgi kaltas, kad duodu, Nu ar čia norėčiau po teismus čia vaikščiot? O kam man to reikia?

K: Tai čia dėl tos ir tokios rizikos, ir bausmės?

I: Taip, o kam man ta rizika reikalinga?

K: O seniau nebūdavo kažkaip tos rizikos?

I: Kai tokių dalykų nebuvo, tai kitas tas požiūris buvo iš tų senų laikų daug kas atėję buvo. Kaip ir dabar to alkoholio ar ką nors. Tada irgi žinojo, va kaip jūsų pirmieji klausimai buvo, tada žinojom, kur ką pardavinėja. Viskas buvo žinoma. Ir niekas to dalyko nedraudė. Nu taip ir vyko, nu draudė

gi ten, pagaudavo, visokių buvo, bet kažkaip tai... Nu su kaimynu nesipyksim ar ką nors. O dabar tokio dalyko, bent aš aplinkui negirdėjęs tokio dalyko, kad Vilniuj kažkur pardavinėja. Tikriausiai yra tam tikras kontingentas, tam tikri taškai ir tam tikri žmonės tuo reikalu užsiiminėja. Kaip ir narkotikais <..>

K: O dar paminėjot, kad sąmoningesni tapot? Tai čia irgi ką turit omeny?

I: Manau, kad pati aplinka diktuoja. Mes, vis dėl to per 30 metų pasikeitėm, jau aš ir dar dirbau, jau juntama buvo tas dalykas. Jau buvo juntama, taip kad... Jaučiu, kad kaip tik į gerą pusę einama, visi vis tiek daugiau prisiklauso, pavažinėja po šalis, pamato, pažiūrim visko. Niekur man neteko užsieny, kad važinėjant, būnant, kažkokią baudą mokėt už ką. Taip kad..

K: Tai matom ir kitų pavyzdį.

I: Taip, nu ir manau, kad atsiranda nenorimas rizikos laipsnis, o kam to reikia? Viską planuoja taip, kad to nebūtų. Ir bendrai kuriesi aplink save tokį ratą žmonių, su kuriais tu bendrauji. Kadangi kaip ir visada sakoma, sutapo nuomonės.

K: Gerai, tai sakykit, o jeigu sužinotumėt, kad vat valstybės tarnautojas naudojasi savo padėtim?

I: Oi, sudėtingi dalykai čia yra su valstybės tarnautojais. Aš daug turėjęs su tom savivaldybėm, čia tos renovacijos buvo, kūrėm tą sistemą praktiškai, bet niekas nieko iš manęs nepaprašė, aš kai atstovavau bendriją. Paprasčiausiai nedaro. Nu nedaro, tai nedaro. Ne man reikia, bet reikia mūsų bendrijai. Tai kaip dabar iš kieno mokėt pinigų? Man iš savo pinigų, jeigu jam duot? Valstybės tam. Aišku, kad ne. Nes aš jų niekad neatgausiu. O maža suma, tai niekas nieko neims. O didelių tai poreikių, kad ten kažkas tai būtų, irgi negalim. Taip kad čia su tais valstybės tarnautojais... O kad jie nebedaro ar ką nors, tai čia faktas yra, bet tai ką tu gali padaryt.

K: O ko nebedaro?

I: Nu pvz., vat konkrečiai paimkim, reikalinga padaryti vat šaligatvio gabalą ar ką nors, kadangi čia yra toks praėjimas numintas, savivaldybės čia visur aplink daro, o vat gabaliuko nedaro. Ir aiškina, į šių metų planą neįtraukta, tai bet aš žinau, kad rezervas tai yra. Darbo apimtis čia nedidelė, tiesiog paprasčiausia, kad vienu metu jie atvažiuotų ir jiems naudinga būtų, kurie daro, visi tie patys darbininkai, toj pačioj vietoj, toj pačioj teritorijoj, ta pati technika. Dviejų dienų darbas ir viskas užsibaigtų. Ir net ne ta kaina. Bet ne, čia dar yra toks požiūris, kaip sakyt, kad aš esu vat valdžioj ir aš galiu duot, ir aš galiu neduot. Yra toks vat. Tai vat apie valdininkus.

K: O tai čia kažkaip kad gal ir kyšio laukia ar mes apie tai čia?

I: Ne, tiesiog. Jo reikšmingumo išreiškimas. Aš taip suprantu. Kad vat jeigu jis toksai yra, tai jis labai reikalingas ir t.t.

K: Tai manot, kad dabar va tokie valstybės tarnautojai?

I: Tokių tarnautojų yra, tikrai susiduria. O yra tokių, kurie normaliai mąsto ir daro.<...>

K: O sakykit, kai vat naudojasi ištekliais, kai patys valstybės tarnautojai kažką prieina ir grynai pasiima iš valstybės kaip jau sau asmeniškai, tai jau ką manot?

I: Nu turbūt čia tas vadinamas priėjimas automobilį ar ką nors kitą? Nu tai, o kodėl leidžiama tada, klausimas iš kitos pusės? šitoj vietoj sutvarkyt labai lengva, reglamentuok viską, sutvarkyk. Automobilis yra, tu nuo tos valandos iki tos gali važinėti, tai apie tai jau buvo ne vieną kartą, dėl to ir pavyzdį paėmiau tokį. Po darbo jau jis turi ne kieme stovėti tavo, o turi stovėti garaže. Nu tai čia toks mažas pavyzdėlis yra, o tie dideli ištekliai, tai negaliu aš atsakyt čia. Čia jau nesuprasi, čia jau yra interesų grupės, bet tai yra daroma stambios interesų grupės, ne atskiri vienetai.

K: Bet šiaip ką jūs manot apie tai? Ar čia yra labai blogai, ar čia yra gal ir..

I: Ne, gerai tai nėra, bet tai kad čia jau labai kategoriškai.. Nes nėra gyvenime taip, kad 2+2 lygu 4. Visokių situacijų gali būti. Gali būti, aš vėl grįžtu, kad ir prie to pačio automobilio. Jis naudojo, važinėjo. Gal jam reikia 6 ryto važiuoti į oro uostą ar kažkas panašaus, kol jis nueis iki to garažo, aš turiu omeny ne tai, kad čia Vilniuj, bet iš kažkokio tolimesnio miesto, nu tai.. Nu tai va, proto ribose visur. Aš tai visada vadovautis linkęs tuo, kad proto ribose. Visi draudimai irgi turi būti proto ribose.

K: Tai čia pagal situaciją?

I: Taip, pagal situaciją. Žinot, jeigu kiekvieną dieną piktybiškai, tai aišku, klausimų nėra. Bet jeigu ten į mėnesį kartą, ar ką nors, tai nebūkim, kaip sako, tokie pedantiški. Dėl to nesugrius nei valstybė, nei niekas.

K: O tai dėl to pažįstamo įdarbinimo, kaip ir šnekėjot jau, tai kaip ten galvojat, ar galima, jei jūs savo pažįstamą, jei dirbtumėt, padėtumėt įsidarbinti ar..

I: Nu kaip, aš tik tai grynai, jeigu sakyčiau vat mano draugas turi kažkokią tai įmonę ir aš žinau kitą dar draugą savo, gal jie tarpusavy nepažįstami, o ieško darbo, tai kodėl negaliu pasakyti. <..>

K: Kas jums yra pilietiškumas?

I: Oi tai čia svarbus reikalas yra labai. Čia dabar ir šiandien paklausiau, čia apie tuos referendumus ir t.t., čia pilietiškumas ir yra. Ne visi eina balsuoti, ne visi mąsto. Ir va to pilietiškumo ir pritrūksta turbūt, bet jisai kinta, tas pilietiškumas. Kinta į gerą pusę, vis tiek sąmoningumo didesnio atsiranda. Nors dar žmonių yra tie.. jau mažiau lieka tų žmonių, kurie kaltina vieni kitus, vienintelis dabar didžiausias, kur vyksta žmonių kaltinimas, tai yra Seime. Jeigu valstiečiai pamato konservatorių, tai kaip sako, šuo ir katė. Šiandien Karbauskio pasakymas, kad jeigu jie pralaimės prezidento rinkimus ir parlamento, Europos parlamento, tai reiškia jų partija atsistatydins ir bus pirmalaikiai rinkimai. Tai koks čia pilietiškumas? Tai kaip tokie žmonės gali valdyti valstybę, jeigu šitaip. Čia yra nu nežinau, man tai labai... O pilietiškumas tai būtent ir pasireiškia, nu mano supratimas gal ir siauras toksai, bet pilietiškumas tai... Kodėl mes visas šventes, kurias valstybės, turim švęst taip, kaip reikia? Jau dabar pilietiškumas išaugo, pažiūrėkim kiek vėliavų iškabinom. Aš pridėdu vis prie pilietiškumo, jeigu aš teisingai jį suvokiu. Ar teisingai suvokiu?

K: Aš neturiu atsakymo, čia vat kiekvieno ir klausiu.

I: Tai vat tas pilietiškumas ir yra, jeigu už valstybę ir tą, kovosi... Ne tai kaip dabar.. Nu gerai, kad ir tas pats referendumas, vėl grįžkim atgal, dvigubos pilietybės, reiškia kalba, kad išvažiuavę pusę mln, turintys pasus, atsiliepė 50000, tai koks pilietiškumas, kam jam reikia tos dvigubos pilietybės? Jis pats už tai nekovoja. Pilietis tai turi pats už save kovot ir aplink rodyt kaip sakyti, pavyzdį, kad ir kiti tą darytų. Nu kažkoks bendras tikslas turi būt, o dabar kažkas tai kažkur tai, kažką tai. Tai nežinau, kaip pilietis, tai sakyčiau konstitucija yra ir nereikia jos judinti. Ir pilietis žiūrėt, kad toj valstybėj būtų tik į gerą tas augimas, o į gerą tai yra. Ir eina į gerą. Tik nereikia norėt, kad atsikėlei iš ryto ir čia viskas klestėtų, taip nebus. Pažiūrėkim istoriją, kiek valstybių šimtmečiai. Visokios kitos negandos ir t.t. Kad ir tėvynės gynimas, jeigu sugebėjom visi per sovietmetį išlikti dar, sąmonė žmonių tai išliko. Tai manau, kad dabar lengviau, tik tai reikia biški pajudėt. Nereikia užsisklęst ir laukt kada čia kas padarys ką nors.

K: O vat sakot, kad sovietmečiu tai irgi sąmonė išliko, tai ką čia turit omeny?

I: Nu sovietmečiu aš turiu galvoj, kad sugebėjom iki tų dienų. Nes ir taip galima buvo pasakyti, o tai kas čia trispalvė. Bet kažkaip tėvai sugebėjo gal man asmeniškai pasakyti ir suformuluoti, kad čia yra

mūsų vėliava, kad čia mūsų yra, va. Tai čia gal toks patriotiškumas, ne tiek gal pilietiškumas yra. Ir va tas išliko per tą sovietmetį. Atsinešė, nors va. Ir gal dėl to, kad seneliai buvo į Sibirą išvežti, kad viską. Bet nedeklaruojant, nieko, nieko ten niekas nebėgo ir nešaukė tuo metu, nes labai jau viskas buvo ir uždara, ir greitai buvo šifruojama. Greitai galėjai papult ten, kur nereikia, tai va tėvai sugebėjo kažkaip tai mus vaikus auginant visą tą dalyką gražiai sudėlioti ir nieko.. Aš prisimenu Šapokos istoriją, kadangi pas senelius buvo Šapokos istorija, 38 metų leidimas, aš dabar neprisimenu. Aš būdavo paskaitydavau ir vėl ant aukšto nunešdavau. Kaime gyvendavom, tai va, tokie dalykai matyt sugebėjo išlaikyt tą dvasią ir tas Lietuvos visas išliko ir dabar kai pasižiūri ir paskaita atsiminimus, istorijas visokias, tai tikrai supranti, kad pilietiškumas brendo. Tiesiog brendo. Ir kai buvo važiuot, tas savotiškas ir buvo, tas šūvis. Aš mokiausi Kaune, o paskui mūsų pusė grupės atvežė į Vilnių, paskyrimus gavom. Vien dėl to, kad reiškia biški įlieti to lietuviško kraujo, nes čia kai atvažiavau 68 metais, tada parduotuvėj tik rusiškai buvo galima susikalbėt. Nu galima buvo susikalbėt, bet daugely. O kai jau tokių atvažiavo daugiau daugiau, prašau, ir jau pasikeitė visas ir Vilnius ir viskas. Gal čia irgi pilietiškumas buvo.

K: Bet vat ir patriotiškumą paminėjot, tai ar čia jum yra kažkokia skirtis tarp šitų dviejų?

I: Patriotiškumas, tai tie, kur daugiau šaukia, mojuoja ar kaip nors. O tą patriotiškumą atneša pilietis, jeigu jis yra suprantantis, kad čia yra tavo šalis ir tu gyveni, tai tada sekantis žingsnis, tu turi būti ir patriotiškas. Tu negali sakyti, kad atvažiavęs kažkas tai, čia jau gal ir šovinistai prasideda. Čia vėl skirstoma toliau į tas dalis, bet... Vat patriotiškumas tai va toks.

K: Gerai, o tai vat jau minėjot, kad tas pilietiškumas gal irgi gerėja, bet taip jeigu reiktų žmones apibūdint, tai kaip atrodo, kokie?

I: Nu pasikeitę žmonės tikrai?

K: O kaip?

I: Jau ne taip, kad puola vienas kitam. Vien savo naudos neieško, bent taip man atrodo.

K: O seniau tai buvo, kad vien savo naudos?

I: Nu tai čia normalu, kiekvienas stengiasi, kad tik daugiau.

K: Bet kodėl vat seniau taip buvo, o dabar jau..

I: Dabar jau jaunimas ateina ir vis tiek žino, kad ten jau tiek pinigų duota, tiek ir tiek, aš taip tą suprantu. Ir niekas negalvoja, kad aš dar iš šalies kažką pasidarysiu, ar kas galvoja? Ar jūs taip galvojat? Kad va aš gaunu algą ir aš dar.. Seniau tai tokia galvose buvo, o dabar tai tokios galvosenos nelabai, bet kiek aš pasikalbu, negirdžiu.

K: O kodėl išnyko ta galvosena?

I: Nu galbūt kaip ir paminėjot iš pat pradžių, vat visokie ir mokesčių mokėjimo sistemos sutvarkymai ir kiti dalykai . Nu tiesiog pradeda suvokt šitą dalyką. Ir vat vienas sūnus dirba reklamos srityje, normaliai moka mokesčius, tą 15 %, tai ką jis dabar pakeis savo nuomonę, šitiek metų mokėjęs? Ne. Jisai užaugo toks. Per tą laiką auga ir niekas pradeda negalvoti, kad kažkur tai kažką va, pusę deklaruosiu, o pusę nedeklaruosiu. Jau to nėra.

K: O tai vyresnė karta..

I: Nu vyresnė karta išeina. Kaip ten besakysi, turi dvi kartos pasikeisti, kad pasikeistų požiūris. Tokią vat aš susiformavęs nuomonę.

K: Bet vat vis tiek, aš bendrauju su vyresniais žmonėm, nu vat pavyzdžiui jūs, tai atrodo, kad visi taip mąstot moraliai, kad vis tiek reikia, negalima. O tai kaip taip gali tada būti, tai vis tiek užaugot tai toj aplinkoj.

I: Tai čia toliau prasideda vėl.. Galbūt ir gerai, kad su tuo alkoholizmu ir t.t. biški pradeda nebe pakampėm toks vaikščiojančių.. Tokių skleidžiančių visokių. Bet tas pats jaunimas su kitu jaunu susitinka. Aš taip kažkaip matau jį geresnį, negu tą jaunimą, kurį aš mačiau prieš 30-40 m. Jaunimas kitoks yra. Galbūt ir dabar pasitaiko ir ten nužudymų ir kita, bet nu gyvenime tokių yra, nu visokių yra. Tikrai matai, kad sveiku protu nesuvokiama, bet padaro tokį dalyką. Bet taip yra, taip jau pasaulis sukurtas. Aš čia tai nieko negaliu nei pridėt, nei atimt. Tik tiek, kad tas skaičius mažėja. Ta pati sistema, matyt, sugeba padaryt, kad mažiau būtų tokių atvejų ar ko nors.

K: Mhm, o tai sakykit tais sovietiniais laikais. Tai tada kaip buvo, kaip piliečiai elgėsi?

I: Kiekvienas žiūrėjo savo ir vat gaila buvo tokių, tikrai žmonių ir gabių, ir sąžiningų. Jie buvo pastumiami į šalį. Tokia ta aplinka visa buvo tokia. Dėl to, kad jis nebuvo lojalus sovietiniam režimui kaip sakyčiau, tai jis jau turėjo pasitraukti į šalį. O tas kitas, kaip sakydavo, sukti, tai va tą suktų daug būdavo. Ir sakydavo, aha, pardavėja tai buvo asmuo. Kadangi ji galėjo tą ar tą ar tą. Tai va tokie dalykai tuo sovietmečiu ir tokie neigiami. Aš ten pamenu, kad kiekvienas rūpinosi sau.

K: Bet buvo ir kitokių, sakot, kad buvo ir sąžiningų žmonių.

I: Sąžiningų, bet jis neišėjo į tą, nes jis neturėjo bilieto partinio ar ko nors kitokio. Pavyzdžiui aš pats, visą laiką, kadangi užaugęs tokioj aplinkoj, nei tėvai, nei vienas mes partijoj, nei brolis, niekas nebuvom. Ir pavyzdžiui, aš darbe dirbdamas negalėjau savo pakilt, nei nieko. Tik tai kada prasidėjo, tik pakilau tiek, kad grynai savo darbu. Savo įdėtu darbu, tą padariau ir toks buvo pirmas paskatinimas. Bet visi ir suprato, kad už darbą man, mašinos paskyrą gavau. Įsivaizduokit, tais laikais, reiškia, eilė mašinai gauti, visa kita. Ir mane pasikviečia direktorius, ir sako, va už pora valandų, tu imi ar neimi reiškia tą žiguliuką. Be eilės. Nors aš buvau užsirašęs eilėj. Reiškia norėjau 3 žigulį, o čia 2 yra. Nu gavo kažkaip tai Vilniaus miestas, ten kažkokį paskatinimą darbuotojam. Bet aš negalėjau, kadangi partinio bilieto neturėjau, seneliai išvežti buvo, reiškia pas mus tas vadinamas pirmasis skyrius. Kadangi buvo strateginiai, ten tą. Reiškia toj įmonėj nieko daugiau pakilt negali, viskas. Vyriausiuoju konstruktorium buvau ir viskas, toliau jau ne. O kai tik prasidėjo tie 90 metai, mane padarė skyriaus viršininku tada ir jau 50 žmonių būrį gavau, reiškia tas išlaisvėjimas. Čia aš pagal save sprendžiu, grynai kaip sau.

K: O kas jūs galėjot šiaip daryt kitaip, vat kaip sakot, tie, kurie savim rūpinosi, tai ką jūsų vietoj būtų daręs?

I: Nu užteko stot į partiją ir būtum jau savi.

K: Ir būtų pakėlę jau į pareigas?

I: Nu taip. būtų tikrai pakėlę. Mane kariuomenėj, tai, aš tarnavau du metus karininku ir kariuomenėj padėjo taip ant stalo raštą ir sako, pasirašyk, kad sutinki 25 metam būti karininku toliau. O paskui sako, o gaila, tu nei komjaunuolis, nei partinis, priverst mes tavęs negalim. Vat atsakymas.

K: O kaip būtų privertę, jeigu būtumėt?

I: Tai per partinę liniją tada, čia sukabina tuos dalykus. Čia buvo tokia.. Kaip sakyt, tą gyvenimą reikėjo just, tokį vat.

K: O tai kodėl jūs vat nestojot į partiją, vis tiek žinojot, kad daug daugiau...

I: Ne, čia jau mano įsitikinimai. Aš ir į bažnyčią vaikščiojau, ir visa kita. Ir pavyzdį iš tėvo turėjau, tėvas labai mokėjo laviruot, kaip sakyt, ten tarp visų.. Ten iš tų visų pasakojimų, ten dar kai buvo partizaninis karas, ir sugebėjo jis tik darbu. Dirbo ir buvo fermos vedėju, tai jau didelis, bet tik už

darbą. Irgi, toliau linija, viskas. Nekyla. Tai gal man tas toksai dalykas yra, juo labiau, kad mūsų giminėj visi tokio požiūrio buvo, vat būtent tas suformavo tą požiūrį, tas požiūris išliko. Ir atėjo iki manęs, brolis ir visi kiti, mums išsilaikė. Kitas norėdamas lengvesnio dalyko, o dirbt tai reikia žmogui daugiau, jeigu nori darbu ko nors pasiekt. Kaip ir visur. Ir dabar dirbant galima pasiekt. <...> O seniau buvo galima buvo tą laiptelį šokti per bilietą. Tai va taip.

K: Bet šiaip daugiau buvo tų žmonių, kurie tuo lengvesniu keliu ėjo?

I: Daug tokių buvo, negaliu sakyt, kad visi, ne, jokiais būdais, bet daug. To lengvesnio kelio daug kas norėjo. Ir vat visą laiką buvo tie didžiuliai pavydai, pvz., dabar apie pavydą aš net negirdžiu, tikrai nesigirdi. O seniau pavydas didžiulis buvo, apkalbos.

K: O ko pavydėdavo?

I: Oi, tas nusipirko tą ir tą, tas nusipirko tą ir tą, iš kur gavo? Kaip priėjo? Viskas buvo taip. Nes gaut daiktą taigi buvo problemos. Sakau, kad vaikai mūsų trys augo, tai kai reikėdavo po 2 valandas prie pieno stovėt... O kiti būdavo parduotuvės, kur galėjo nueit ir nusipirkt. Iš tų pačių mūsų bendradarbių, buvo tokių, buvo aišku, kur jie ir kaip. Tai va, tokie skirtumai ir buvo.

K: Bet o tai sovietmečiu ar buvo tokių kažkokių mokymų iš vat valdžios pusės, kad.. Nu sakot kaip ir nelabai kas kreipdavo dėmesį, gal ten kartais ir nubausedavo, jeigu pagaudavo, kad kažkas kažką daro, bet ar mokė kažkaip elgtis jus? Kad ten..

I: Niekas nieko nemokė. Aš nieko nepamenu.

K: Mokykloj ten kokioj, nieko?

I: Ne, viskas formuojasi, kai kartais taip prisimeni, draugų ratas. Labai priklauso nuo draugų rato. Kokie draugai ir va taip susiklosto gyvenime, kad jeigu nepasiduodi kažkokiai kitai įtakai, o tokius kaip pats matai, kad jie tau ir jie tave supranta, va tada tokie dalykai ir gerai. O jeigu tik tai pradeda svyruot, nu tai tada, žinoma, gali patraukt.

K: Gerai, tai tada jeigu dar apie tą sovietmetį, tai kaip suprantu jum geriau dabar yra gyventi?

I: Man tai labai gerai dabar gyventi (juokiasi). Nei į darbus vaikščiout, niekur, tai sakau, dar vis mane pirmininku renka ir aš.. Ir name, ir mokesčius moku, kadangi gyventojai moka man algą, tai aš ir sodrai moku. <...> Vaikai užaugę, turi savo darbus, savo šeimas, tai čia dabar amžius toksai, kad tik džiaugtis kas yra aplinkui, vis tiek nepadarysi kažko super jau. <...>

K: Tai tada apie jus, sakykit koks amžius?

I: 74.

K: Išsilavinimas?

I: Aukštasis.

K: Gyvenamoji vieta? Čia kiek laiko jau Vilniuj?

I: Atvažiavau 68 -ais. <...>

K: Kaip dažnai bažnyčioj lankotės?

I: Kiekvieną sekmadienį, kaip ir priklauso katalikui.

K: Ar esat patenkinti demokratijos veikimu dabar Lietuvoj?

I: Demokratija visada tik gali gerėti. Patenkintas negali būt visą laiką. <...> Sakyčiau demokratijos gana daug dabar yra, nieko nereikia sakyti, nes nori ten eiti, nori ten neiti. Vėl aš grįžtu prie sovietmečio. O sovietmečiu, aha, gegužės 1 - oji, į demonstraciją ir viskas. Tai va tokie dalykai buvo nepriimtini. Tai jau demokratijos jokios ten nebuvo.

K: O ar pasitikit kitais šalies piliečiai?

I: O kaip nepasitikėti? Mes turim pasitikėti vieni kitais. Išimčių tai bus, bet visumoj tai taip. Tikrai aš pasitikiu.

K: O anksčiau?

I: Nu kad žmogum, jeigu jis geras, reikia pasitikėti.

K: Gerai, tai ačiū.